OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

Muistio

1.11.2022 VN/8051/2019

Lausuntotiivistelmä; Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla

Oikeusministeriö pyysi 29.6.2022 sidosryhmien lausuntoja valtioneuvoston periaatepäätöksestä, jolla linjataan suomalaisen demokratiapolitiikan tavoitteista 2020-luvulla. Lausunnot tuli jättää 1.9.2022 mennessä.

Luonnos periaatepäätökseksi on valmisteltu ministeriöiden välisessä yhteistyössä. Työssä on hyödynnetty pääministeri Marinin hallitusohjelmaan sisältyvän laajan kansallinen demokratiaohjelma 2025 -kärkihankkeen työtä. Periaatepäätöksessä linjataan Suomen demokratiapolitiikan yhteinen päämäärä ja keskeiset tavoitteet, joita hallitus ja ministeriöt yhdessä sitoutuvat edistämään.

Lausunnot pyydettiin antamaan vastaamalla lausuntopalvelu.fi:ssä julkaistuun lausuntopyyntöön. Lausuntopyyntö lähetettiin lausuntopalvelussa lähes 500 toimijalle. Lausuntoja voivat antaa muutkin kuin ne, joille lausuntopyyntö lähetettiin. Lausuntoja annettiin yhteensä 101. Kaikki annetut lausunnot ovat julkisia ja ne on julkaistu demokratiaohjelman hankesivulla (> Asiakirjat).

Lausunnonantajilla oli mahdollisuus antaa yleisiä kommentteja demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta sekä kommentoida erityisesti luonnoksen linjausesityksiä. Linjausesitykset olivat:

Linjaus 1: Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan
Linjaus 2: Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan
Linjaus 3: Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista
Linjaus 4: Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista
Linjaus 5: Yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri on rakentava, moniarvoinen ja syrjimätön sekä mahdollistaa eri väestöryhmien osallistumisen
Linjaus 6: Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa
Linjaus 7: Suomi tukee demokratiakehitystä kansainvälisesti

Tässä tiivistelmässä käsitellään yleisellä tasolla eräitä keskeisiä lausuntopalautteessa korostuvia teemoja jaoteltuina periaatepäätösluonnoksen rakenteen mukaisesti yleisiin kommentteihin sekä linjauskohtaisiin lausuntoihin. Liite 1 sisältää kaikkien lausunnonantajien

lausunnot, jotka on lisäksi ryhmitelty lausuntopalvelussa määriteltyjen kuuden ryhmän mukaisesti (ministeriöt, valtion virastot ja laitokset, kunnat ja kuntayhtymät, yhdistykset ja yhteisöt, muut, yksityishenkilöt). Lausuntopyynnön jakelulista löytyy liitteestä 2.

Periaatepäätösluonnoksessa esitetty analyysi demokratian tilasta sekä esitetyt linjaukset saivat laajasti kannatusta. Lausunnoissa pidettiin tärkeänä, että työtä toimivan demokratian eteen tehdään pitkäjänteisesti ja kokonaisvaltaisesti. Linjauksiin ja etenkin toimenpide-ehdotuksiin tehtiin useita lisäys- ja täsmennysehdotuksia. Luonnosta valtioneuvoston demokratiapoliittiseksi periaatepäätökseksi on jatkovalmistelussa tarkennettu lausuntojen perusteella. Saadun palautteen perusteella päätettiin muun muassa yhdistää toisessa ja neljännessä luvussa käsitellyt teemat yhdeksi luvuksi ja yhteiskunnallista keskustelukulttuuria käsittelevässä linjauksessa nostaa vahvemmin esiin myös median roolia demokratiassa. Näin ollen palautteen perusteella muokatussa periaatepäätöksessä on seitsemän sijasta kuusi linjausta.

Yleiset kommentit demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta

Lausunnoissa pidettiin luonnosta varsin kattavana ja oikeasuuntaisena. Sen yleisiin tavoitteisiin yhdyttiin laajasti. Lausunnoissa korostettiin toimivaa demokratiaa itseisarvona ja oikeusvaltioperiaatteen kivijalkana - ei keinona tai välineenä muiden päämäärien saavuttamiseksi, vaikka ne voivatkin olla suotuisia. Johdanto-osaan ehdotettiin lisättäväksi eri politiikka-alueita, joilla on liittymäpintoja demokratiapolitiikkaan (mm. mediapolitiikka, koulutuspolitiikka, perus- ja ihmisoikeuspolitiikka, tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuspolitiikka ja ympäristöpolitiikka) sekä niiden syvempää käsittelyä. Lisäksi toivottiin, että kansainvälisiä sopimuksia (esim. YK:n yleissopimukset) nostettaisiin paremmin esille sekä demokratiapolitiikan tavoitteissa että toimenpiteissä.

Ensimmäisessä luvussa toivottiin vielä syvennettävän eräitä demokratiakehityksen ennakoituja uhkia ja huolia. Lisäksi yksittäisissä lausunnoissa toivottiin tasapainoisempaa demokratian rapautumisen ja riskien käsittelyä myös ns. liberaalidemokratian mallimaissa. Teemojen osalta tuotiin esille esimerkiksi vapaan ja luotettavan median keskeinen rooli demokratiassa, joka toivottiin nostettavan linjaustasolle sekä toimenpide-ehdotuksiin. Hyvinvointialueiden merkitystä demokratian kehitykselle tulisi analysoida tarkemmin, ja paikallisen demokratian merkitystä korostaa. Demokratiaosaamisen kehittämisen tulisi lausuntopalautteen mukaan olla periaatepäätöksen teemoja ja linjauksia läpileikkaava tavoite.

Monissa lausunnoissa korostettiin tarvetta toimia sen eteen, että demokratia pysyy kaikille avoimena, eikä vain yhteiskunnan hyväosaisimmille saavutettavana. Osallistumisen eriytymisen ja kaikista haavoittuvimmassa asemassa olevien osallisuuden toivottiin näkyvän periaatepäätöksessä voimakkaammin, mm. positiivisen erityiskohtelua, resursseja ja kansalaisjärjestöjen roolia tässä korostaen. Vihapuheen ja häirinnän negatiiviset vaikutukset demokratialle, osallistumiselle ja luottamukselle tuotiin esille monessa lausunnossa, ja kannustettiin toimenpiteisiin rakentavan yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin varmistamiseksi. Lausuntopalautteessa oli paljon toiveita myös eri väestöryhmien (etenkin lapset ja nuoret, vammaiset, maahan muuttaneet ja eri kieliryhmät) ja teemojen paremmasta huomioon ottamisesta.

Demokratiapolitiikan resurssien vahvistaminen ja toimenpiteiden kohdentaminen ja konkretisoiminen tunnistettuihin ongelmakohtiin nähtiin keskeiseksi tulevallakin hallituskaudella, samoin seurannan vakinaistaminen. Tieteen roolia sekä tutkimuksen ja avoimen datan merkitystä korostettiin seurannassa ja päätöksenteossa. Väestöryhmäkohtaiseen toimeenpanoon ja seurantaan kannustettiin. Ehdotettiin myös, että tavoitteiden kunnianhimoa nostettaisiin. Riippumattomille kansalaisjärjestöille olisi myös turvattava mahdollisuudet vaikuttaa tulevien linjausten ja toimenpiteiden sisältöön. Todettiin, että jos toimenpidesuunnitelmassa asetetaan toimijoille uusia velvoitteita, niiden edellyttämät voimavarat tulee huomioida toimijoiden rahoituksessa.

Linjaus 1: Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan

Lausunnoissa kiinnitettiin huomiota vaalijärjestelmän toimivuuteen, turvallisuuteen ja saavutettavuuteen. Pidetiin tärkeänä ylläpitää luottamusta vaalien demokraattiseen toimittamiseen ja siten demokraattiseen päätöksentekoon. Useassa lausunnossa tuotiin esille haasteet vaalien suhteellisuuden toteutumisessa eduskuntavaaleissa. Suomalaisen vaalijärjestelmän vinoumat nähtiin uhkana äänestäjien tasa-arvoisuudelle. Piilevien äänikynnysten suureen vaihteluun vaalipiirien välillä tulisi lausuntopalautteen mukaan puuttua. Lausunnoissa kannatettiin vaalijärjestelmän kestävyyden turvaavien vaihtoehtojen selvittämistä, ja tehtiin ratkaisuehdotuksia ongelmaan vastaamiseksi. Ehdotettiin esimerkiksi ns. vaalialuemallin käyttöönottoa tai suhteellisen laskentatavan muokkaamista ainakin pienemmissä vaalipiireissä. Tunnistettiin, että vaalijärjestelmän uudistaminen ei ole toteutunut useasta yrityksestä huolimatta. Kansalaispaneeleista tai parlamenteista toivottiin tulevaisuudessa apua ratkaisun löytämiseen. Myös avoimen listavaalin järjestelmän käyttöönottoa ehdotettiin. Toivottiin, että vaalikampanjoiden rahoitukseen säädettäisiin euromääräiset katot tasa-arvoisen ja demokraattisen ehdolle asettumisen sekä edustuksellisen demokratian turvaamiseksi.

Lausuntopalautteessa korostettiin sitä, että äänioikeuden käyttämisen kynnyksiä tulee määrätietoisesti poistaa ja ehkäistä. Tämä koskee myös viranomaisten vastuuta selko- ja monikielisen vaaliviestinnän toteuttamisesta, jonka resursointia tulisi parantaa. On tärkeää, että vaaliviestintä tavoittaa eri väestöryhmät, muun muassa maahan muuttaneet ja monikieliset suomalaiset. Toivottiin, että vaalien saavutettavuutta parannettaisiin yhdenvertaisen vaaliosallistuminen turvaamiseksi, erityisesti vammaisten ihmisten konkreettisia osallistumisen esteitä tuotiin esille. Myös äänestyspaikkojen määrään ja sijoitteluun tulisi kiinnittää erityistä huomiota, samoin kuin ikääntyneiden ja muistisairaiden ihmisten koti- ja laitosäänestämisen ja siitä tiedottamisen turvaamiseen. Ulkomailla asuvien tai vaalien aikaan oleskelevien kirjeäänestyksen käyttöönotosta kerrottiin olevan hyviä kokemuksia.

Lausunnoissa tunnistettiin poliittisen osallistumisen eriytyminen, ja tämä kehitys haluttiin katkaista. Eri ikäryhmien äänestysaktiivisuuden ja monipuolisen ehdokasasettelun edistäminen nähtiin tärkeänä. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää lapsin ja nuoriin, ja maahanmuuttajavanhempien Suomessa syntyneisiin lapsiin, joiden äänestysaktiivisuus on ollut varsin matalaa.

Muutamassa lausunnossa ehdotettiin äänioikeusikärajan alentamista 16 vuoteen, aluksi esimerkiksi alue/kunnallisvaaleissa. Näin voitaisiin hyödyntää toisen asteen oppivelvollisuuslaajennuksen tuomat hyödyt.

Vaikka sähköinen äänestysjärjestelmä ei ratkaisisi monia äänestysaktiivisuuden eriytymiseen liittyviä ongelmia, se nähtiin siitä huolimatta tärkeänä kehityskohteena, joka tietoturvallisen toteutustavan löydyttyä tulisi lisäämään äänestämisen tasavertaisuutta. Toisaalta joissain lausunnoissa nähtiin sähköiseen äänestämiseen liittyvän perustavanlaatuisia ongelmia, jotka liittyvät tuloksen luotettavuuteen ja oikeellisuuteen.

Linjaus 2: Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia ja kansalaisoikeuksiaan

Lausunnoissa pidettiin jo olemassa olevia osallistumisen tapoja hyvinä, mutta toivottiin myös lisäkokeiluja etenkin puntaroivan demokratian osalta. Kokeiluja voitaisiin tehdä etenkin kuntatasolla. Toisaalta taas muistutettiin jo olemassa olevien tapojen vahvistamisesta ja järjestöjen merkityksestä osallistamistyössä. Palautteessa tuotiin myös esiin, että osallistumiskanavien laajentaminen voi heikentää yksittäisten osallistumismuotojen vaikuttavuutta. Etenkin vanhuksiin, asunnottomiin, vähävaraisiin, vammaisiin ja eräisiin erityisryhmiin viitaten toivottiin, että osallistumismahdollisuuksia ei kehitettäisi vain digitaalisille alustoille, ja että mahdollisuuksia osallistua kasvokkain vaalittaisiin myös jatkossa. Palautteessa toivottiin, että nykyiset osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia tarjoavat erilliset palvelut koottaisiin yhdeksi vuorovaikutteiseksi demokratiapalveluksi. Tämä edistäisi myös lausuntopalautteessa esitetyn osallistumisen arkkitehtuurin muodostumista. Osallistumisesta, osallistumisen mittaamisesta ja uusista osallistumisen tavoista toivottiin enemmän tutkittua tietoa päätöksenteon tueksi.

Aloiteinstrumenttien tarkasteluun suhtauduttiin myönteisesti. Palautteessa toivottiin, että mahdollisuutta kansalaisaloitteen ikärajan laskemiselle selvitetään. Kannustettiin aloiteinstrumenttien tarkastelun yhteydessä selvittämään mahdollisuuksia avata kansalaisaloite myös alaikäisten, viisitoista vuotta täyttäneiden osalta. Palautteessa todettiin, että kansalaisaloite on kerännyt hyvin käyttäjiä, mutta niiden vaikuttavuutta ja velvoittavuutta päätöksentekoon tulisi kasvattaa. Kansalaisaloitteiden raukeamisen tarkastelua kannatettiin laajalti. Kevyemmälle aloitemuodolle oli sekä kannattajia että siihen kriittisesti suhtautuvia. Kriittisessä huomiossa tuotiin esiin, että uusi kevyempi aloitemuoto voisi pahimmillaan vesittää nykyistä aloitejärjestelmää, etenkin jos kansanedustajat kokevat aloitejärjestelmät kuormittaviksi. Palautteessa toivottiin, että sitovien kansanäänestysten ja yhdistysten sitovien jäsenäänestysten kirjaamista lakiin selvitetään.

Haasteeksi koettiin eri ryhmien osallistumismahdollisuuksien toteutuminen. Palautteessa toivottiin, että periaatepäätöksessä viitattaisiin vahvemmin esimerkiksi Kansalliseen lapsistrategiaan ja muihin lasten osallistumisen kannalta keskeisiin ohjelmiin, toimenpiteisiin ja strategioihin. Palautteessa toivottiin, että viimeistään toimenpideohjelmaan nostettaisiin konkreettisia toimenpiteitä 18-vuotiaiden osallistumismahdollisuuksien lisäämiseksi. Lasten ja nuorten osallistumismahdollisuuksia on palautteen mukaan syytä kehittää siellä, missä nuoret ovat, eli esimerkiksi kouluissa ja muissa oppilaitoksissa. Palautteessa haluttiin antaa lisää painoarvoa nuorisovaltuustoille sekä oppilas- ja opiskelijakunnille sekä tasavertaistaa kuntien erilaisia käytäntöjä näiden elinten suhteen.

Lasten ja nuorten osallistumismahdollisuuksien lisäksi palautteessa tuotiin vahvasti esiin tarve esimerkiksi vammaisten, asunnottomien, kielivähemmistöjen, vähävaraisten ja haavoittuvassa asemassa olevien osallistumisen vahvistamiseksi. Palautteessa todettiin, että

eri väestöryhmien tai erityisryhmien kuulemisessa keskeistä on tiedonsaanti ja oikea-aikaisuus. Pistemäisen kuulemisen sijasta toivottiin pitkäjänteisempiä ja systemaattisia käytäntöjä osallistumiselle. Myös ulkosuomalaisten mahdollisuuksiin osallistua toivottiin toimenpiteitä Suomen ulkosuomalaisstrategian 2022-2026 mukaisesti.

Useassa lausunnossa nostettiin esiin huoli osallistumismahdollisuuksista hyvinvointialueilla. Palautteessa pidettiin tärkeänä, että hyvinvointialueiden osallisuusjärjestelmiä kehitetään siten, että alueille muodostuu vakiintuneet toimintatavat kuntien tapaan. Toivottiin järjestöneuvostojen perustamista hyvinvointialueille. Hyvinvointialueiden osallisuusjärjestelmien rakentamisessa haluttiin huomiota kiinnitettävän tasavertaisuuden varmistamiseen, jotta osallistumismahdollisuudet eri alueiden kesken eivät eriytyisi toisistaan liiaksi. Tärkeänä pidettiin myös kuntien ja hyvinvointialueiden viranhaltijoiden osallisuustaitojen ja tiedon lisäämistä.

Linjaus 3: Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista

Linjauksen tavoitteita pidettiin tärkeinä ja kannatettavina. Lausunnoissa nostettiin esille, että nuorten kansalaispätevyyden kokemuksessa havaittuun eriytymiskehitykseen on tartuttava vakavasti riittävän varhaisessa vaiheessa. Tulisi varmistaa, että niin yleissivistävässä kuin ammatillisessa koulutuksessa annetaan riittävä tietopohja demokratiasta ja ihmisoikeuksista sekä riittävät valmiudet demokraattiseen osallistumiseen. Myös sisäisen kansalaispätevyyden sukupuolien välisen kuilun umpeen kuromista demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen avulla pidettiin tärkeänä. Koulutuksen osalta toivottiin konkreettisempia ehdotuksia sekä taitojen harjoittelemiseen että oppimiseen (ml. riittävät työelämävalmiudet). Linjausta pidettiin erittäin laajana, ja toivottiin tarkempaa pohdintaa siitä, kuinka opetussuunnitelmiin on mahdollista mahduttaa linjauksessa kuvatut asiat ilman tuntilisäyksiä.

Mahdollisesti perustettavan valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen tehtävistä, toiminnasta, sijainnista ja resursseista annettiin runsaasti palautetta. Pääsääntöisesti osaamiskeskuksen perustamisen selvittämistä kannatettiin. Hankkeen toteutuessa, tulisi sille varata riittävästi resursseja ja sen toimintaa tulisi jalkauttaa opettajien ja oppilaitosten arkeen konkreettisen yhteistyön kautta.

Palautteen mukaan on tärkeää, että opettajien ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen perus- ja täydennyskoulutuksen resurssien riittävyys turvataan. Perus- ja täydennyskoulutusta tulisi vahvistaa ja yhtenäistää. Tuotiin esille, että relevanttia täydennyskoulutusta voivat toteuttaa myös erilaiset kolmannen sektorin toimijat.

Useissa lausunnoissa katsottiin, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta olisi tärkeää vahvistaa sekä oppilaitoksissa että oppilaitosten ja kansalaisjärjestöjen yhteistyönä. Sivistystyön laajan oppilaitosverkoston ja elinikäisen oppimisen rooli tulisi paremmin tunnistaa. Kansalaisyhteiskunta olisi saatava luonnolliseksi osaksi etenkin ammatillisten oppilaitosten arkea. Opiskelijoita olisi myös kannustettava opiskelijatoimintaan ja aktiiviseen vaikuttamiseen omassa oppilaitosyhteisössään. Lisäksi tehtiin ehdotuksia muun muassa, oppilaitosten yhdenvertaisuus- tasa-arvosuunnittelun parantamisesta, inklusiivisuuden kehittämisestä, moni- ja selkokielisten materiaalien tarpeesta, hyvinvointialueiden ja varhaiskasvatuksen osuuden korostamisesta sekä terminologian käytöstä.

Mediakasvatusta tulisi palautteen mukaan edistää laajassa merkityksessä, eikä vain disinformaation torjunnan tarkoituksessa (käsitepariksi ehdotettiin media- ja informaatiolukutaitoa). Palautteessa todettiin, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta sekä medialukutaitoa tarvitsevat useat väestöryhmät. Keskeisinä toimijoina nähtiin media, koti, koulu ja kirjastot sekä näiden välinen yhteistyö.

Medialukutaidon yhtenä keskeisenä elementtinä pidettiin tietojenkäsittelyn läpinäkyvyyden vaatimista. Olisi tärkeää, että jokaisen kunnan ja koulun ei tarvitse ratkaista tietosuojalainsäädännön edellyttämiä vaatimuksia itsenäisesti. Koulutuksen digitalisaatiolla pitäisi olla ennen kaikkea yhteinen suunta. Palautteen mukaan keskeinen medialukutaitoon sisältyvä seikka nyky-yhteiskunnassa koskee suoraa vaikuttamista ja mielipiteen manipulointia ja niiden mekanismien tunnistamista.

Riippumattomien tiedotusvälineiden roolia ja merkitystä demokratialle tulisi lausuntopalautteen mukaan opettaa kattavasti opettajien perus- ja täydennyskoulutuksessa. Informaatiolukutaito, journalismin etiikka ja riippumattomien tiedotusvälineiden rooli tulisi kattavammin ottaa huomioon myös perusopetuksen opetussuunnitelmaa ja tuntijakoa uudistettaessa. Toivottiin esimerkiksi digitaalisen sivistyksen käsitteen laajamittaista käyttöönottoa ja edistämistä, mikä sisältäisi mm. ymmärryksen algoritmien toiminnasta sekä datatalouden perusteista. Ehdotettiin, että Suomen tulisi toteuttaa kansallinen digitaalisen sivistyksen projekti.

Linjaus 4: Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista

Hallinnon avoimuuden ja läpinäkyvyyden sekä päätöksenteon tietoperusteisuuden edistäminen saivat lausunnoissa laajasti kannatusta. Palautteessa korostettiin, että luottamusperustainen hallinto kannustaa ihmisiä toimimaan ja ottamaan vastuuta sekä parhaimmillaan tuottaa kokemuksen luotettuna yhteiskunnan jäsenenä kohdelluksi tulemisesta. Koska osallistumisen kuilut näkyvät selkeästi lainvalmistelussa, mahdollisuuksia osallistua lainvalmisteluun voitaisiin parantaa selkeällä viestinnällä sekä johdonmukaisesti lisäämällä monipuolisia vaikuttamismahdollisuuksia lainsäädäntöprosessin eri vaiheessa, myös seurannassa ja jälkiarvioinnissa.

Kansalaisen mahdollisuuksia seurata lainsäädännön valmistelua ja päätöksenteon etenemistä tulisi parantaa. Prosessidataa avaamalla ja yhdistämällä olisi mahdollista luoda kansallinen seurantapalvelu (vrt. Euroopan parlamentin lainsäädäntöjuna), jonka avulla kansalaiset voisivat seurata niin kansallisten kuin EU-aloitteiden valmistelun etenemistä ja aikataulutusta.

Jotta eri väestöryhmien osallistumisoikeudet paranisivat, julkisen hallinnon viestinnän saavutettavuutta tulisi edelleen parantaa. Palautteessa toivottiin yksityiskohtaisempaa analyysiä aiheesta erityisesti nuoriin liittyen. Esille tuotiin myös esimerkiksi haasteet vammaisten ja eri kieliryhmien viranomaispalvelujen saatavuudessa sekä haavoittuvassa asemassa olevien tai toimeentulon kanssa vaikeuksia kokevien epätasa-arvon kokemukset viranomaistoiminnassa. Erityisen tärkeää olisi kehittää haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien kuulemista eri hallinnon tasoilla.

Haasteet nähtiin kuitenkin viestintää laajempana kokonaisuutena, jotka liittyvät yhteiskunnan lisääntyvään sääntelytarpeeseen sekä lainvalmistelun vähäiseen resursointiin ja tiukkoihin aikatauluihin. Jotta laajempi yhteiskunnallinen osallistuminen olisi mahdollista, tämä tulisi

ottaa huomioon uudistusten valmistelun resursoinnissa, aikatauluissa, osaamisessa ja viestinnässä. Esimerkiksi kuntien kannalta nähtiin ongelmallisena, ettei lausuntoja ehditä kierrättää kuntien toimielinten tai yhdistysten päätöksentekoprosessin kautta. Julkisen hallinnon ja avoimen hallinnon strategioiden toimeenpano nähtiin olennaisena.

Avoimuutta lisääviä aloitteita, kuten avoimuusrekisteriä, pidettiin tervetulleena. Avoimuusrekisteriä koskeva laki olisi saatettava voimaan ja sitä on seurattava. Avoimuusrekisterin soveltamisalan laajentamista muille hallinnon tasoille tulisi jatkossa tarkastella. Pidettiin kuitenkin perusteltuna, että tästä päätetään vasta ensivaiheen toteutuksen jälkeen. Tuotiin esille, että tarvitaan silti edelleen myös virallisempaa työryhmä- ja komiteatyöskentelyä, jossa osallistujien taustat ja sidonnaisuudet on tunnistettu.

Palautteessa kannatettiin tavoitetta edistää sääntelyllä yhteiskunnan avoimuutta. Avoimuuden edistämisen tulee kuitenkin olla tasapainoissa muiden yhteiskunnan toiminnan kannalta suojattavien intressien, esim. yksityisyyden suojan ja liikesalaisuuksien suojan kanssa.

Poliittisen päätöksenteon tietoperustan erityiseksi haasteeksi nähtiin konsulttien vahva rooli tiedon tuotannossa ja välityksessä. Kansalaisyhteiskunnan roolia tiedon ja tausta-analyysin tuottamisessa tulisi palautteen mukaan vahvemmin korostaa tietoperusteisessa päätöksenteossa. Hyviä kokemuksia on mm. kansalaisraadeista ja –paneeleista.

Tuotiin esille, että hyvään hallintoon kuuluu olennaisesti myös tehtävien ja toimivaltojen selkeys. Kaivattiin lisää analyysiä erityisesti uusien hyvinvointialueiden merkityksestä koko julkisen hallinnon selkeydelle. Hyvinvointialueiden vaikutus on uutta vaalijärjestelmää ja äänestysaktiivisuutta laajempi ilmiö. Päätöksiin vaikuttamista ja asukkaiden osallisuutta edesauttaa se, että ymmärretään eri tahojen ja tasojen tehtävät ja vastuut.

Erityisesti julkisuutta säätelevä lainsäädäntö olisi palautteen mukaan tärkeä saattaa vastaamaan nyky-yhteiskunnan tarpeita ja vaatimuksia sekä saada tiedonhallintaa koskeva kokonaisuus (mm. tiedonhallintalaki, tietosuoja-asetus, julkisuuslaki) yhteensopivaksi ja ajantasaiseksi. Julkisuuslakia olisi uudistettava nykyajan tietoyhteiskunnan tarpeita palvelevaksi yleislaiksi. Julkisuuslain uudistuksen toimeenpanon todettiin edellyttävän myös kattavaa virkamiesten kouluttamista ja perehdyttämistä julkisuusperiaatteeseen ja julkisten tietojen sekä asiakirjojen julkisuuteen, jotta tiedotusvälineiden tiedonsaanti voidaan varmistaa viranomaisissa ja kaikissa kunnissa.

Jotta voidaan jatkossa varmistaa, etteivät yksittäiset säädöshankkeet heikennä kotimaisten tiedotusvälineiden elinvoimaisuutta, tulisi hallinnon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä edistää mediapolitiikalla. Palautteessa esitettiin, että mediapolitiikan koordinointia tulisi parantaa esimerkiksi asettamalla ministerityöryhmä, jonka tehtävänä on varmistaa ammattimaisen toimituksellisen median toimintaedellytysten vahvistaminen. Kuntien viestinnässä olisi otettava huomioon erityisesti paikallisen uutismedian tiedonsaanti ja toimintaedellytykset.

Linjaus 5: Yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri on rakentava, moniarvoinen ja syrjimätön sekä mahdollistaa eri väestöryhmien osallistumisen

Lausuntopalautteessa tuotiin esille, että huono keskusteluilmapiiri uhkaa yhteiskunnallista osallistumista. Jokaisen tulisi voida osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ilman pelkoa maalittamisesta tai häirinnästä. Samalla todettiin, että demokratiapolitiikan keinot vaikuttaa yhteiskunnalliseen keskustelukulttuurin ovat jossain määrin rajalliset. Demokratiapolitiikan

tulisi panostaa yhtäältä politiikan keskeisten näyttämöiden, kuten puolueiden sisäiseen ja väliseen keskustelukulttuuriin. Lausuntopalautteessa käsiteltiin myös jonkin verran sananvapauden rajoja vihapuheen ehkäisyn, vihapuhetta koskevan tietoisuuden lisäämisen sekä häirinnän kohtaamisen yhteydessä.

Moniperusteisen (erityisesti ikään, sukupuoleen ja rotuun kohdistuvan) syrjinnän ja vihapuheen todettiin rajoittavan demokratian toteutumista monin eri tavoin. Se voi vaikuttaa muun muassa halukkuuteen osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun tai asettua ehdolle vaaleissa. Myös kansalaisyhteiskunnan toimijoiden ja journalistien todettiin kohtaavan enenevissä määrin häirintää ja maalittamista. Palautteessa korostettiin, että pyrkimys moniarvoisuuteen on kannatettava, kun se ymmärretään eri näkökulmien, ajattelutapojen ja mielipiteiden moninaisuutena eli yhteiskunnan moniäänisyytenä. Yhteiskunnallisen arvopohjan on kuitenkin oltava ihmisoikeuksiin ja oikeusvaltioperiaatteisiin nojaava.

Toimenpiteet vihapuheen torjumiseksi nähtiin tärkeinä, mutta niitä toivottiin edelleen konkretisoitavan. Syrjintää voidaan vähentää vaikuttamalla asenteisiin ja viestimällä, että syrjintä ja vihapuhe ovat kielletty ja että niihin puututaan. Palautteessa kehotettiin Suomea ryhtymään toimeen vihapuheen kitkemisen lainsäädäntöpohjan korjaamiseksi, muun muassa käynnissä olevien hallitusohjelmahankkeiden loppuun saattamiseksi.

Toimenpiteiksi ehdotettiin, että esimerkiksi lainvalvonnan ja oikeuslaitoksen resursseja, osaamista ja yhdenmukaisia ohjeita tulisi määrätietoisesti kehittää vihapuheen torjumiseksi, digitaalisen häirinnän ja vainon tunnistamiseksi sekä uhrien oikeuksien turvaamiseksi. Ehdotettiin myös kansallisen lainsäädännön riittävyyden arvioimista vihapuheen torjunnassa ja sen tunnistamisessa, sosiaalisen median alustojen vastuun lisäämistä, medialukutaidon kehittämistä, kuntien tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön kehittämistä luottamushenkilöorganisaatiossa sekä turvallisen tilan periaatteiden noudattamista yhä laajemmin.

Vaihtoehtoisilla johtamismalleilla, esimerkiksi valiokuntamallilla, voitaisiin palautteen mukaan saavuttaa avoimempaa keskustelukulttuuria jo asioiden valmisteluvaiheessa, mikä olisi sekä viranhaltijoiden että luottamushenkilöiden edun mukaista. Näin myös monipuoluedialogi ja puoluerajat ylittävä yhteistyö kehittyisi, mikä puolestaan vahvistaisi viranomaisluottamusta ja rakentavaa keskustelukulttuuria.

Datan ja digitaalisen vallan ymmärtäminen tuotiin esille keskeisenä kysymyksenä demokratian toimivuuden kannalta, eikä sitä palautteen mukaan tulisi tarkastella erillään muusta demokratiatyöstä. Nähtiin perusteltuna, että Suomi ajaisi yritysvastuukysymyksiä kansainvälisten keskustelualustojen tarjoajille, ja että ne turvaisivat palvelujensa käyttäjien ihmisoikeuksien toteutumisen.

Lausuntopalautteen mukaan sosiaalisessa mediassa ja muualla verkossa leviävien valeuutisten, väärän tiedon ja disinformaation kitkemiseksi tarvitaan pelisääntöjä. Lisäksi tarvitaan EU-sääntelyä ja sen kansallista toimeenpanoa, missä tulisi määritellä kenen hallussa data, algoritmien läpinäkyvyys ja digitaalinen julkinen tila ovat.

Palautteessa kannettiin erityistä huolta sukupolvien välisen dialogin tilasta Suomessa. Jatkossa toivottiin kiinnitettävän enemmän huomiota puutteisiin, jotka koskevat ikääntyneiden mielipiteiden huomioon ottamissa yhteiskunnassa (esimerkiksi tutkimushaastattelujen

ikähaarukat). Toivottiin myös kokeiluja siitä, miten dialogia toteutetaan myös alaikäiset mukaan kutsuen.

Järjestöjen ja muiden kansalaisyhteiskunnan toimijoiden osaamista tulisi hyödyntää paremmin myös yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin kehittämisessä. Lisäksi olisi tärkeää vahvistaa yhteistyötä oppilaitosten ja mm. puolueiden sekä kansalaisjärjestöjen kesken yleisemminkin rakentavan yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin ylläpitämiseksi. Dialogisuuden edistämistä voidaan tehdä kaikilla tasoilla, ja vapaan sivistystyön oppilaitokset voivat omalta osaltaan edistää dialogista keskustelukulttuuria esim. kouluttamalla dialogiohjaajia ja dialogista työskentelyotetta. Olisi myös paikallaan pohtia, tulisiko linjauksen koskea pelkän keskustelukulttuurin sijaan laajemminkin yhteiskunnallista toimintaympäristöä tai toimintakulttuuria.

Linjaus 6: Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa

Lausuntopalautteessa arvostettiin sitä, että periaatepäätösluonnoksessa tunnistetaan kansalaisyhteiskunnan merkittävä rooli suomalaisen yhteiskunnan ja demokratian kehityksessä historiallisesti, samoin kuin sen keskeinen merkitys edelleen demokratian, resilienssin ja luottamuksen kannalta.

Vaikka kansalaisyhteiskuntaa koskevan linjaukseen ja toimenpide-ehdotuksiin sisältyy lausuntopalautteen mukaan useita hyviä tavoitteita, vakiintuneiden kansalaisyhteiskunnan toimijoiden ohella niissä tulisi syvemmin tarkastella myös verkostoja, vapaamuotoisia ryhmittymiä sekä aktivistiliikkeitä, jotka muodostavat lisääntyvän osallistumisen trendin. Tuotiin esille moninaistuvat osallistumistavat ja niiden taustalla olevat ilmiöt ja megatrendit, kuten ilmastokriisi. Kiinnitettiin huomiota osallistumisen yhdenvertaisuuteen ja turvallisuuteen.

Yhdistyssektorin eri toimijat, erityisesti sosiaali- ja terveysalan yhdistykset, toivovat huomion kohdistamista niiden yhteiskunnalliseen rooliin demokratiapolitiikassa. Painotettiin, että yleishyödyllisten säätiöiden ja rahastojen merkitys unohdetaan usein keskusteluista, vaikka ne ovat sekä itse osa kansalaisyhteiskuntaa, että sen erittäin tärkeä rahoittaja ja tukija. Vapaaehtoistoiminta, kuten kansalaislähtöinen toiminta yleisestikin, tulisi nähdä itsessään arvokkaana. Esitystä yhdistyslain muuttamisesta ja toimintaryhmälain säätämisestä pidettiin perusteltuna ja kannatettavana.

Sektorien välistä vuoropuhelua tarvitaan jatkuvasti yhdyspintatyössä eri sektoreilla, muun muassa hyvinvointialueilla. Esimerkiksi järjestöneuvottelukunnat ja erilaiset sisällölliset työryhmät nähtiin palautteessa hyviksi käytänteiksi. Erityisesti toivottiin tällaisen yhteistyön ja osallisuusrakenteiden vakiinnuttamista.

Lausuntopalautteessa pidettiin tärkeänä yhdistysten toimintamahdollisuuksien turvaamista yli vaalikausien. Viranomaisten ja rahoittajatahojen tulisi parantaa kansalaisyhteiskunnan rahoitusmahdollisuuksia osallistumista ja vaikuttamista edistävässä työssä kansallisen ja EU-rahoituksen avulla. Kansalaisyhteiskunnan tukemista tulisi ohjata projektiluontoisesta rahoittamisesta ja ammattilaistumisvaateista kohti riittävän pitkäjänteistä pohjatyötä, yhteistyötä ja yhdistysaktiivisuuden arvon tunnustamista. Hankeajattelusta tulee pyrkiä kohti kumppanuusajattelua.

Palautteen mukaan kansalaisyhteiskunnan autonomian ja yhdenvertaisuuden takaamiseksi tulee kansalaistoimijoiden riippuvuutta vähentää julkisen rahoittajan strategisista tavoitteista. Yhdistyskentän huolia autonomian kaventumisesta olisi syytä kuunnella tarkasti ja pitää järjestöt tiiviisti mukana valmistelussa kaikessa niitä koskevassa valmistelussa ja

päätöksenteossa, jolla voi olla vaikutuksia niiden autonomiaan, esimerkiksi kun valtioavustusjärjestelmän säädöspohjaa ja käytäntöjä uudistetaan. Kuulemisesta tulisi siirtyä dialogiin. Kansalaisyhteiskuntapolitiikka on erään lausujan mukaan maassamme pirstaleista, mikä ei helpota siihen kohdistuvien muutosten seuraamista ja niiden kokonaisvaikutusten arvioimista. Julkisessa päätöksenteossa olisi otettava käyttöön yhdistysvaikutusten arviointi, jolla systemaattisesti arvioitaisiin päätösten vaikutuksia kansalais- ja yhdistystoimintaan.

Useassa lausunnossa painotettiin kansalaistoiminnan rahoitus- ja varainhankintatietoisuuden ja osaamisen tukemisen sekä varainhankintainnovaatioiden kehittämisen tärkeyttä. Palautteessa muistuttiin, ettei suomalainen kansalaistoiminta perustu hyväntekeväisyyteen. Merkittävän osan järjestöjen toiminnasta rahoittavat järjestön jäsenet itse jäsenmaksuillaan. Veikkausvoittovaroihin sidoksissa olevaa valtionavustusjärjestelmää ollaan muuttamassa, ja olisi tärkeää seurata muutosten seurauksia kansalaisjärjestötoiminnan rahoitukseen. Kansalaisjärjestöjen autonomia on palautteen mukaan turvattava myös tulevassa rahoitusmallissa.

Palautteessa kannustettiin suojelemaan ja kehittämään yleishyödyllisten yhteisöjen verotusta ja sääntelyä seuraamalla parhaita kansainvälisiä esimerkkejä. Yhteiseksi hyväksi lahjoittaminen nähtiin asiaksi, johon demokraattisessa hyvinvointiyhteiskunnassa tulisi kannustaa nykyistä tehokkaammin.

Lausunnon mukaan yksityishenkilöiden yleishyödyllisten lahjoitusten verovähennysoikeuden kokeileminen olisi kansainvälisten esimerkkien valossa kannatettavaa myös Suomessa. Toisaalta huomautettiin, että yksityisiltä lahjoittajilta hankittu lisärahoitus muokkaa toimintaa: lahjoittajat suosivat tunteellisia ja helposti mitattavia interventioita yli rakenteellisten politiikkamuutosten. Siten yksityisen varainhankinnan tehostaminen ei välttämättä johtaisi monipuolisempiin toimintamahdollisuuksiin.

Varainhankinta nähtiin muun muassa viestintänä ja vaikuttamisena, jotka tukevat yhdistysten tarkoitusten edistämistä. Valtionavustuksesta tulisi voida käyttää viisi prosenttia järjestön sääntöjen tarkoituksen mukaiseen varainhankintaan. Lisäksi toivottiin, että Suomeen saataisiin rahoitusinstrumentteja, joissa edellytetään yhteistyötä ja yhteiskehittämistä yritysten, järjestöjen ja julkishallinnon kesken.

Erään lausunnon mukaan pitkäjänteinen, riittävästi resursoitu kansalaistoiminta luo vahvan pohjan tilapäisen vapaaehtoisuuden syntymiselle. Todettiin, että saavuttaakseen täyden tehonsa, vapaaehtoistoiminta tarvitsee organisointia. Yhdistyksillä, seurakunnilla ja kunnilla nähtiin keskeinen rooli vapaaehtoistoiminnan organisoinnissa. Kulttuurilaitosten ja vapaan sivistystyön oppilaitosten sekä urheiluseurojen roolia tulisi esimerkiksi edelleen vahvistaa kotouttamisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa saavutettavuus huomioon ottaen. Myös niiden rakennemuutosten tukeminen ja toimintatapojen esittely ovat tärkeitä, jotta monimuotoisuudesta voisi tulla organisaatioiden normaalia toimintaa. Konkreettisia muutoksia ehdotettiin esimerkiksi työttömien työnhakijoiden vapaaehtoistoimijoiden osallistumismahdollisuuksien edistämiseen. Lisäksi tehtiin esityksiä median roolin tukemiseen ja eräiden termien selkeyttämiseen.

Palautteessa tuotiin myös esille, että yleishyödyllisen toiminnan tulevaisuuden avaintekijöitä ovat yhä vahvistuva yhteistyö, uudet teknologiat ja maailmanlaajuisen lahjoittamisen digitalisaatio. Nämä kehityskulut edellyttävät yhteistä tahtoa ja tekemistä kansalaisyhteiskunnan, viranomaisten ja päättäjien kesken. Sen vuoksi yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi digitalisaation hyödyntämisessä tulisi ottaa demokratiakehityksen edistäminen. Tavoitteeseen pääseminen edellyttää muun muassa sitä, että kavennetaan digitalisaatioon liittyviä osaamiskuiluja ja tunnistetaan algoritmien käytössä niiden syrjivyyteen liittyvä riskit.

Lausuntopalautteessa ehdotettiin Suomeen perustettavaksi kansalaisyhteiskunnan tutkimus- ja kehittämis/osaamiskeskusta, joka koordinoisi kansalaisyhteiskuntaa koskevaa tutkimusta ja tuottaisi tietoa alati muuttuvasta kansalaisyhteiskunnasta. Kansalaisyhteiskunta tulisi myös huomioida tki-rahoituksessa ja politiikassa, ja lausuntopalautteen mukaan Suomeen tarvitaan myös sosiaalisten innovaatioiden poikkisektoraalinen rahoitusohjelma.

Kansalaisyhteiskunnan tietopohjaa tulisi vahvistaa edelleen selvittämällä nuorten näkemyksiä kansalaisyhteiskunnan toiminnasta sekä osallistumista mahdollistavista ja estävistä tekijöistä.

Linjaus 7: Suomi tukee demokratiakehitystä kansainvälisesti

Periaatepäätösluonnoksen linjauksia kansainvälisen tason demokratiakehityksen kehittämiseksi pidettiin kannatettavina. Palautteessa ehdotettiin, että periaatepäätös linkitettäisiin vahvemmin valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittiseen selontekoon, ulko- ja turvallisuuspoliittiseen selontekoon ja kehitysyhteistyön ylivaalikautisia tavoitteita koskeviin periaatteisiin, jotta vahvat siteet ihmisoikeuksien, kestävän kehityksen ja turvallisuuden välillä nousisivat paremmin esiin demokratian edistämisen ehtona. Erään lausujan mukaan Natoa tulisi käsitellä periaatepäätöksessä mahdollisena yhteistyöfoorumina.

Suomen kauppa- ja ilmastoulkopolitiikka tulisi nostaa demokratiakehityksen tueksi ulkosuhteissa. Molemmat tarjoavat konkreettisia työkaluja rahoittaa demokratiaa tukevia interventioita ja vaikuttaa kansainvälisen sääntöperustan demokraattisten prosessien vahvistamista. Myös demokratiakehityksen ja kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten tulisi näkyä tavoitteina niin Suomen kuin Euroopan unionin kauppapolitiikassa.

Demokraattisten rakenteiden tukeminen osana Suomen kauppa-, kehitys ja ilmastoulkopolitiikkaa tulisi näkyä ennakoitavana, tulosperustaisena ja pitkäjänteisenä budjetointina, jonka osana luodaan tiekartta kehitysyhteistyön BKTL-tavoiteosuudesta. Lisäksi Suomen tulisi luoda määrälliset tavoitteet Pariisin sopimuksessa määritellylle ilmastorahoitukselle ja selkeyttää rahoituksen suhde kehitysyhteistyöhön kanavoitavaan rahoitukseen, kuten esimerkiksi kehityspoliittinen toimikunta suosittelee.

Nostettiin esille, että Suomen kehitysyhteistyössä muu-ODA:n sekä muiden rahoitusvirtojen merkitys (OOF) on kasvanut vuodesta 2016 eteenpäin. Nämä kehitysrahoituksen kanavoinnin tavat eivät palautteen mukaan tue suoraan demokratiakehityksen kannalta keskeisiä rakenteita lehdistönvapaudesta korruption vastaiseen taisteluun. Näihin tulisi ottaa kantaa demokratiapolitiikalla.

Ristiriitaisena pidettiin sitä, että EU ohjaa kehitysrahoituksestaan vain muutaman prosentin kansalaisyhteiskunnan vahvistamiseen. Paikallisen kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen ja tukeminen kehittyvissä maissa olisi tärkeä demokratiakehityksen painopiste – tämä on pitkäkestoista työtä, ja demokratiaa puolustavat ihmisoikeusaktivistit ja muut paikalliset kansalaisyhteiskunnan toimijat kehittyvissä ja autoritäärisissä maissa tarvitsevat entistä enemmän konkreettista tukea.

Palautteessa huomautetaan, että myös YK:n Unescon yleissopimuksen kulttuuri-ilmaisujen moninaisuuden suojelemisesta tavoitteissa painotetaan kulttuurin ja kehityksen välisen yhteyden merkitystä kaikille maille ja erityisesti kehitysmaille.

Lausuntopalautteen mukaan Suomen tulee kansainvälisissä toimielimissä sekä kahdenvälisissä suhteissa nostaa esille uskontoon ja katsomukseen, myös uskonnottomuuteen liittyvät vakavat ihmisoikeusongelmat.

Lausuntopalautteessa pidettiin erittäin tärkeänä, että Suomi painottaa kansainvälisessä toiminnassaan yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa, sekä naisten, vammaisten henkilöiden ja alkuperäiskansojen ja eurooppalaisessa toiminnassa näiden ohella romanien osallistumismahdollisuuksia. Nämä ovat tärkeitä periaatteita ja toimenpidetasolla niin kansallisesti kuin kansainvälisesti vaativat edelleen konkretisoimista.

Demokratiatuen kohdistaminen monipuoluepohjalta puolueille ja parlamenteille olisi erityisen tärkeää. Poliittiset puolueet ovat avainasemassa edustuksellisessa demokratiassa. Demokratia ei voi toteutua ilman puolueiden välistä dialogia ja puolueiden sekä parlamenttien vastuuvelvollisuutta, osaamista ja sitoutumista inklusiivisen demokratian periaatteisiin. Demokratiatuki puolueille monipuoluepohjalta tarkoittaa puolueiden demokraattisuuden, ohjelmallisuuden ja inklusiivisuuden kehittämistä, puoluetoimijoiden osaamisen kehittämistä ja aliedustettujen ryhmien, kuten naisten, nuorten ja vammaisten henkilöiden poliittisen osallistumisen tukemista.

Sen lisäksi, että Suomi osallistuu sääntöpohjaisen kansainvälisen järjestelmän toimintaan demokratiakehityksen tukemiseksi, olisi huomioitava, että viimeaikaiset kriisitilanteet ovat osoittaneet, että valtiollisilta toimijoilta sekä kansainvälisiltä organisaatioilta tarvitaan yhä aktiivisempia toimia haavoittuvassa asemassa olevien ihmisoikeuksien turvaamiseksi. Tulevaisuudessa erityisesti ilmastonmuutoksen vaikutukset tulevat kohdistumaan voimakkaimmin kehitysmaihin ja niiden haavoittuviin väestöryhmiin. Jotta Suomi voisi uskottavasti tukea ihmisoikeuksien toteutumista muissa maissa, tulee varmistaa, että kaikkien ihmisten ihmisoikeuksia kunnioitetaan myös Suomessa.

Kansainvälisesti erityisesti poliittisesti aktiivisia naisia yhdistää heihin kohdistuvan vihapuheen ja häirinnän sekä teknologiavälitteisen väkivallan lisääntyminen. Lausuntopalautteessa toivotaan tätä huomioitavaksi osana kansainvälistä demokratiakehityksen tukemista koskevia toimenpiteitä esimerkiksi osana Generation Equality Teknologia-koalition toimintaa.

Lausuntopalautteessa esitetään, että tässä osiossa pohdittaisiin, millä tavalla nuorten asiantuntemusta voisi hyödyntää paremmin. Tämä toisi demokratiapolitiikkaan ulottuvuuksia, joissa nuoret nähdään toimijoina ja partnereina, eikä pelkästään demokratiakasvatuksen tai -toimenpiteiden kohteena.

Erillisen toimenpideohjelman laatimisessa seuraavalla hallituskaudella olisi tarkoituksenmukaista hyödyntää muun muassa kuntien osallisuusosaamista ja ottaa mukaan osallisuutta käytännössä jo pitkään toteuttaneita tahoja. Kansalaisyhteiskunnan toimivuuden mittaamisessa osallisuuden tulisi olla yksi keskeisimmistä arvioinnin perusteista Suomessa. Suomalaista demokratia-, ihmisoikeus- ja oikeusvaltioalan asiantuntemusta olisi tarkoituksenmukaista hyödyntää myös kansainvälisessä yhteistyössä.

Liite 1: Lausuntokooste

Sisällysluettelo

Sisällysluettelo 13
Yleiset kommentit demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta 14
Linjaus 1: Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan 96
Linjaus 2: Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan 124
Linjaus 3: Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista 163
Linjaus 4: Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista 204
Linjaus 5: Yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri on rakentava, moniarvoinen ja syrjimätön sekä mahdollistaa eri väestöryhmien osallistumisen 231
Linjaus 6: Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa 258
Linjaus 7: Suomi tukee demokratiakehitystä kansainvälisesti 291

Yleiset kommentit demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta

Ministeriöt

Oikeusministeriö, Etnisten suhteiden neuvottelukunta (ETNO), työjaosto	Lausunto: Etnisten suhteiden neuvottelukunnan työjaosto antaa lausunnon neuvottelukunnan nimissä. Lausunto pohjautuu neuvottelukunnan asettaman MOVA –työryhmän työhön ja sen 15.6.2022 julkaistuun asiantuntijaraporttiin. Korjataan maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten demokratiavaje. MOVA -työryhmän raportti ja suositukset saatavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164204 Yleiset kommentit: Periaatepäätöksen havainnot demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta ovat oikeansuuntaisia. Väestön vieraskielistyminen on iso muutostrendi: Periaatepäätöksessä ja hallituskaudet ylittävässä demokratiapolitiikassa tulee nykyistä vahvemmin huomioida maahanmuuton kautta tapahtuva väestörakenteen muutos ja vieraskielistyminen. Suomen väestökasvu perustuu maahanmuuttoon. Vuoden 2021 lopussa noin 460 000 henkilöllä väestörekisteriin merkitty äidinkieli oli muu kuin suomi, ruotsi tai saame ja ulkomaalaistaustaisen väestön määrä oli liki 470 000 henkilöä . Muutostrendi on kova: Vuonna 2021 vieraskielisiä oli yli kahdeksan prosenttia väestöstä, vielä vuonna 2010 osuus oli noin neljä prosenttia väestöstä. Vieraskielisen ja ulkomaalaistaustaisen väestön määrä Suomessa kasvaa noin 20 000 henkilöllä vuodessa. Maahanmuuton pysyessä vähintään nykyisellä tasolla vieraskielisen väestön määrä enemmän kuin kaksinkertaistuu Suomessa vuoteen 2040 mennessä. Huomioitavaa on myös, että merkittävä osa maahanmuuttaneista ja monikielisistä suomalaisista asuu pääkaupunkiseudulla. Vieraskielinen ja ulkomaalaistaustainen väestö keskittyy tulevaisuudessa voimakkaammin yli 50 000 asukkaan kaupunkeihin: neljä viidestä vieraskielisestä asuu niin sanotuissa C23-kaupungeissa vuonna 2040. MOVA –työryhmän mukaan Suomessa vallitsee maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten osalta demokratiavaje eli väestöryhmä on lukumääräänsä nähden aliedustettuna yhteiskunnallisessa päätöksenteossa ja vaikuttamisessa.

	MOVA –työryhmän raportissa annetut suositukset koskevat sekä vaaliosallistumista että vaikuttamismahdollisuuksien lisäämistä vaalien välillä: maahanmuuttaneet saavuttavan selko- ja monikielisen viestinnän lisäämistä, viestintäkanavien ja vaikuttamismahdollisuuksien monipuolistamista, ehdokasasettelun moninaistamista vaaleissa, maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten järjestöjen roolin tunnistamista ja tukemista, demokratiakasvatuksen merkitystä ja pääsyä tietoon vaikuttamismahdollisuuksista, maahanmuuttajanuorille aidosti avoimen vaikuttamistyön lisäämistä, sekä vihapuheeseen puuttumista ja yhdenvertaisuutta edistävää viranomaistoimintaa. Maahanmuuttaneiden vaikuttamisen esteitä purettaessa tulee huomioida, että maahanmuuttaneet ja monikieliset suomalaiset ovat hyvin heterogeeninen ryhmä, johon kuuluu monia eri kieliä, monista eri syistä, erilaisista lähtömaista ja erilaisin demokratiakokemuksin Suomeen muuttaneita henkilöitä. Vuonna 2020 väestörekisteritiedon perusteella suurimmat kieliryhmät olivat venäjä, viro, arabia, englanti ja somali. Vieraskielinen ja ulkomaalaistaustainen väestö on myös keskimääräistä nuorempaa, minkä vuoksi nuorten ikäluokkien osallistumisen edistämiseen on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota. Kasvava osa on lapsia ja nuoria, jotka ovat syntyneet ja kasvaneet Suomessa. Rasismin ja toiseuttamisen kokemuksiin puuttuminen ja tosiasiallisesti inklusiivisen nuorten vaikuttamistyön lisääminen ovat avainasemassa. Vaikuttamismahdollisuuksia kehitettäessä on tärkeä huomioida vieraskielisen väestön painottuminen pääkaupunkiseudulle ja kasvukeskuksiin. Samalla tulee huomioida se, että maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten vaikuttamismahdollisuuksiin ja demokratiakasvatukseen pääsyyn, sekä maahanmuuttaneiden oman järjestötoiminnan tukemiseen liittyy myös alueellisia eroja ja tarpeita. Maahanmuuttaneet saavuttavaa viestintää ja kanavia on lisättävä: Rakenteellisista vaikuttamisen esteistä suurin on maahanmuuttaneet ja monikieliset suomalaiset saavuttavan tiedon, viestinnän ja kanavien puute. Tiedon puute koskee laajasti osallistumisoikeuksia vaaleissa, että yhteiskunnallista vaikuttamista vaalien välillä, mutta myös tietoa vaikuttamisen kohteena olevista asioista. Tarkemmin kieleen ja viestintään liittyviä vaikuttamisen esteitä on avattu

	kohdassa linjaus 4: Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto. Maahanmuuttaneiden vaikuttamista koskevaa tutkimusta ja resursointia on lisättävä: Maahanmuuton myötä tapahtuva väestörakenteen muutos on huomioitava nykyistä vahvemmin osana suomalaisen demokratiapolitiikan kehittämistä ja tutkimusta. Tahtotilan lisäksi, demokratian edistämisen toimia tulee resurssoida, ja niitä tulee priorisoida ryhmiin, jotka ovat aliedustettuina päätöksenteossa: matalamman koulutustason ja tulotason omaaviin, maahanmuuttajiin ja nuoriin. ETNO:n MOVA –työryhmä suosittaa raportissaan tutkimustiedon ja resursoinnin lisäämistä maahanmuuttaneiden osallistumisen edistämiseksi: SUOSITUS 10: Tutkimusperustaista tietoa maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta ja keinoista sen edistämiseen tarvitaan lisää. Tämä on huomioitava esimerkiksi Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoitushauissa ja -päätöksissä. Tutkimusperustaisen tiedon tarve koskee kaikkia suosituksia 1-9. SUOSITUS 11: Maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten yhteiskunnallisen osallistumisen esteitä purkavan toiminnan resursointia on parannettava. Resursoinnissa on otettava huomioon väestöryhmän koko, ja se että tämä ryhmä kasvaa merkittävästi. Resurssien tarve koskee niin maahanmuuttaneiden omia järjestöjä, viranomaisia kuin puolueita.
Opetus- ja kulttuuriministeriö	Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) kiittää lausuntopyynnöstä ja haluaa tuoda esiin seuraavat seikat. Yleisinä kommentteina Valtioneuvoston periaatepäätös demokratian edistämisestä -luonnoksesta voidaan todeta, että sen valmistelun aikana on tunnistettu yhteiskunnassa ja globaalisti tapahtuvat isot muutokset, jotka koskevat muun muassa väestön rakennemuutosta, maahanmuuttoa ja digitalisaatiota, ja edelleen niitä asioita joihin periaatepäätöksellä voidaan vaikuttaa. Luonnoksen nykytilanteen ja haasteiden sekä toimenpiteiden sisällöissä on huomioitu hyvin edellä mainittuihin liittyen myös kulttuurin hallinnonalan näkökulmasta kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu, monilukutaito sekä kirjastojen, digitaalisen osallistumisen, kulttuuriperintötyön ja taiteen merkitys demokratian kannalta. Kansalaisyhteiskuntaa koskevassa luvussa kulttuuri ja erityisesti taide huomioidaan hyvin kriittisen keskustelun foorumina, joka turvaa vapaata,

	demokraattista ja avointa yhteiskuntaa. Samassa yhteydessä käsitellään taiteen ja kulttuurin roolia maahanmuuttaja- ja vähemmistöyhteisöjen osallistumismahdollisuuksien kannalta sekä niiden mahdollisia hyötyjä kotoutumisen ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden edistämisessä. 1.1 Johdanto -luvussa OKM esittää seuraavia muutoksia (s. 9): kolmannen kappaleen 4. riville lisäysehdotus (alleviivattu): ”… on vahva kytkös myös muun muassa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuspolitiikkaan.
Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtion nuorisoneuvosto	Valtion nuorisoneuvosto kiittää lausuntopyynnöstä ja haluaa tuoda esiin seuraavat seikat. Periaatepäätöksessä tulee tuoda esiin, miten toimenpiteet kytketään eri hallinnonalojen politiikkatoimiin ja miten demokratiakehityksen edistäminen näkyy osana valtioneuvoston toimia kokonaisvaltaisesti. Kuten periaatepäätöksen johdannossa todetaan, demokratian toimivuuteen ja kansalaisten kokemaan luottamukseen ei voida vaikuttaa pelkästään demokratiapolitiikalla, vaan niillä on vahva kytkös tasa-arvopolitiikkaan, talouspolitiikkaan, työllisyyspolitiikkaan, sosiaalipolitiikkaan ja terveyspolitiikkaan. Toimenpiteitä tulee priorisoida ja antaa uusille toimintatavoille nykyistä suurempi painoarvo demokratian haasteisiin vastaamisessa. Periaatepäätöksessä kuvataan hyvin demokratian haasteita, kuten koetun luottamuksen heikkenemistä, entistä autoritaarisempien hallintomuotojen vetovoiman kasvamista, kansalaisten poliittisen lukutaidon heikkenemistä sekä mediaympäristön muutoksia. Pitkäjänteisestä politiikasta huolimatta esimerkiksi poliittinen osallistuminen eriytyy Suomessa edelleen voimakkaasti. Periaatepäätöksessä esitetään runsaasti toimenpiteitä, joilla demokratiakehitykseen pyritään vaikuttamaan myönteisesti ja todetaan, että linjausten toimeenpano edellyttänee erillisen toimenpideohjelman laatimista seuraavalla hallituskaudella. Valtion nuorisoneuvosto huomauttaa, että demokratiapolitiikan resurssit ovat olleet niukat ja toimenpiteiden tulisi kohdistua tunnistettuihin ongelmakohtiin. Toimenpiteiden määrän vähentyessä myös näiden vaikuttavuutta on mielekkäämpää arvioida. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen on määriteltävä aiempaa laajemmin demokratiapolitiikassa. Periaatepäätöksen johdannossa tuodaan esiin kansainvälisen ICCS-tutkimuksen havainto, jonka mukaan suomalaisnuorilla on erinomaiset tiedolliset ja asenteelliset valmiudet yhteiskunnalliseen osallistumiseen, mutta kiinnostus ja/tai tarve aktiiviseen

	osallistumiseen puuttuu valtaosalta nuorista. Varsinaisen poliittisen osallistumisen rinnalla vaikuttaminen voi kuitenkin tapahtua mediassa, yritystoimintana ja tutkimuksen kautta. Esimerkiksi vuoden 2021 Nuorisobarometrin mukaan nuorille tärkeimmät keinot ilmasto-ongelmien ratkaisussa ovat tieto ja valistus, tuotantotapojen muutos sekä uudet teknologiset ratkaisut. Niiden rinnalla tehokkaimpina vaikuttamisen keinoina ympäristöasioissa pidettiin äänestämistä, ostopäätöksillä vaikuttamista ja vapaaehtoistyötä ympäristöjärjestöissä. Nuoret ovat kiinnostuneita yhteiskunnallisista asioista laajasti, ei vain suoraan nuoria koskettavista asioista. Vuoden 2018 Nuorisobarometrissa nuorten politiikkakiinnostus oli korkeampaa, kuin kertaakaan seuranta-aikana vuoden 1996 jälkeen: 65 prosenttia nuorista kertoi olevansa erittäin tai jonkin verran kiinnostunut politiikasta. Kuten osallistuminen, myös kiinnostus eriytyy koulutuksen mukaan. Samoin nuorten kokemaan kansalaispätevyyteen eli käsitykseen siitä, millaiseksi nuori arvioi omat kykynsä vaikuttaa yhteiskuntaan, vaikuttavat sukupuoli, äidinkieli, perheen koettu taloudellinen tilanne sekä vanhempien koulutustaso ja ammatti (EPIC-hanke). Demokratiapolitiikalla tuleekin luoda sellaisia yhteiskunnallisen osallistumisen väyliä, joiden kautta kaikki nuoret voivat halutessaan vaikuttaa tärkeänä pitämiinsä asioihin. Samalla demokratiakasvatuksessa on tunnistettava yhteiskunnallisen osallistumisen moninaiset tavat ja annettava nuorille taidot toimia muuttuvassa yhteiskunnassa.
Sosiaali- ja terveysministeriö, Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE	Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE on valtioneuvoston asettama neuvottelukunta, joka toimii YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen (SopS 26 ja 27/2016; YK:n vammaisyleissopimus) kansallisena koordinaatiomekanismina. Vammaisyleissopimus on Suomessa osa velvoittavaa lainsäädäntöä. VANE tarkastelee asiaa vammaisyleissopimuksen näkökulmasta. Seuraavassa ensin taustaksi joitakin asian kannalta keskeisiä nostoja vammaisyleissopimuksesta, sen jälkeen huomioita periaatepäätösluonnoksesta. Jotta vammaiset ihmiset ja heidän erityistarpeensa osattaisiin ottaa myös demokratian käytännön toteuttamisessa riittävällä tavalla huomioon, on edellytyksenä, että viranomaiset ja päätöksentekijät ovat tietoisia vammaisten ihmisten asemasta ja oikeuksista ja heillä on mahdollisuus hankkia riittävä vammaisiin ihmisiin liittyvä tietopohja osallisuuden takaamiseksi ja päätöksenteon taustaksi. YK:n vammaisyleissopimuksen velvoitteet tukevat monella tapaa näiden edellytysten toteutumista ja velvoitteet on syytä huomioida myös ko. periaatepäätöksessä täysimääräisesti.

	YK:n vammaisyleissopimuksen läpileikkaavia periaatteita ovat mm. osallisuus ja valtavirtaistaminen. Vammaisyleissopimuksen mukaan on vammaiset ihmiset osallistettava täysimääräisesti heitä koskevien asioiden valmisteluun ja päätöksentekoon. Muita läpileikkaavia artikloja ovat mm. tietoisuuden lisääminen (8 art) ja esteettömyys ja saavutettavuus (9 art.). Vammaissopimus sisältää myös lukuisia suoraan hallinnonaloihin liittyviä ns. substanssiartikloja, kuten terveyteen, itsenäiseen elämään, työllisyyteen tai koulutukseen liittyen, joihin Suomi on niin ikään sopimusvaltiona sitoutunut. Mutta demokratian toteutumisen kannalta ensisijainen on kuitenkin 29 artikla, osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään. 29 artikla Osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään Sopimuspuolet takaavat vammaisille henkilöille poliittiset oikeudet ja mahdollisuuden nauttia niitä yhdenvertaisesti muiden kanssa sekä sitoutuvat: a) varmistamaan, että vammaiset henkilöt voivat tehokkaasti ja täysimääräisesti osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään yhdenvertaisesti muiden kanssa suoraan tai vapaasti valittujen edustajien kautta, myös siten, että heillä on oikeus ja mahdollisuus äänestää ja tulla valituiksi, muun muassa: i) varmistamalla, että äänestysmenettelyt, -järjestelyt ja -aineistot ovat asianmukaisia, saavutettavia sekä helppotajuisia ja -käyttöisiä; ii) suojelemalla vammaisten henkilöiden oikeutta äänestää salaisella lippuäänestyksellä vaaleissa ja kansanäänestyksissä ilman uhkailua, asettua ehdolle vaaleissa, hoitaa tehtäväänsä tehokkaasti ja suorittaa kaikkia julkisia tehtäviä kaikilla hallinnon tasoilla sekä helpottamalla tarvittaessa apuvälineteknologian ja uuden teknologian käyttöä; iii) takaamalla vammaisten äänestäjien vapaan tahdonilmaisun ja sallimalla tätä varten tarvittaessa heidän pyynnöstään heidän valitsemansa henkilön avustaa heitä äänestyksessä; b) edistämään aktiivisesti ympäristöä, jossa vammaiset henkilöt voivat tehokkaasti ja täysimääräisesti osallistua julkisten asioiden hoitoon ilman syrjintää ja yhdenvertaisesti muiden kanssa, sekä kannustamaan heidän osallistumistaan julkisiin asioihin, kuten:

	i) osallistuminen maan julkisen ja poliittisen elämän parissa toimivien kansalaisjärjestöjen ja yhdistysten toimintaan sekä poliittisten puolueiden toimintaan ja hallintoon; ii) vammaisia henkilöitä kansainvälisellä, kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla edustavien vammaisjärjestöjen perustaminen ja niihin liittyminen. Yleisesti ottaen periaatepäätösluonnoksen linjaukset ja toimenpiteet ovat VANEn näkemyksen mukaan hyvin linjassa edellä esitetyn kanssa, ja ovat kannatetttavia. Useassa kohdassa mm. todetaan, että on tärkeää pitää kaikki väestöryhmät mukana. Todellisuudessa vammaisia ihmisiä on hyvin vähän yhteiskunnan luottamustehtävissä millään tasolla. Vaikeasti vammaista ih-mistä ei Suomessa ole esimerkiksi kansanedustajana ollut sitten Kalle Könkkölän 80-luvun aikojen. VANE haluaakin muistuttaa, että osallisuus ei todellisuudessa vammaisten ihmisten kohdalla toteudu, jos heitä ei aktiivisesti osallisteta. Vammaisten kohdalla tämä tarkoittaa esim. että jos esteettömyys/saavutettavuudesta ei huolehdita riittävästi, jos vammaisten ihmisten liikkumismahdollisuudet rajoittuvat 18 yhdensuuntaiseen matkaan kuukaudessa tai avustajatunnit ovat kovin pienet, he eivät pysty osallistumaan tosiasiassa. Esimerkiksi ehdokkuus vaaleissa edellyttää "jalkautumista" monen-laisiin tilaisuuksiin, mutta jos avustajatunnit riittävät vain välttämättömään arjen pyörittämiseen, ei tosiasiallista osallisuutta ole. Vammaisyleissopimuksen mukaan vammaisten ihmisten yhdenvertaisuuden saavuttaminen edellyttää toisinaan myös positiivista erityiskohtelua ja yksilöllisissä tilanteissa voidaan tarvita myös kohtuullisia mukautuksia. Näissä tilanteissa ei ole kuitenkaan kyse syrjinnästä muita ihmisiä kohtaan, vaan tosiasiallisen yhdenvertaisuuden turvaamisesta. Vammaisten kohdalla on erittäin tärkeää, että he voivat itse edustaa itseään puolesta puhumisen sijaan ja että osallistaminen ei ole yksittäistä kuulemista, vaan prosesseissa ollaan mukana alusta loppuun. VANE toivoisikin, että periaatepäätösehdotuksen ansiokkaita linjauksia ja toimenpiteitä vielä täsmennettäisiin ja konkretisoitaisiin, miten demokratian toteutumista paremmin vammaisten ihmisten kohdalla on tarkoitus käytännössä edistää. VANE onkin tehnyt linjausteksteihin ja toimenpiteisiin joitakin täsmennysehdotuksia, jotta tekstistä konkreettisemmin välittyisi, mitä ne vammaisten ihmisten kohdalla tarkoittavat.
STM, STEA	STEA kiittää mahdollisuudesta kommentoida hyvin valmisteltua ja kattavaa luonnosta VN:n suomalaisen demokratian periaatepolitiikasta ja toimenpide-ehdotuksista. STEA keskittyy periaatepäätösluonnoksen lausunnoissaan

	erityisesti kansalaisyhteiskuntaan ja kansalaisjärjestöjen toimintaedellytyksiin liittyviin kohtiin.
Ympäristöministeriö	Kiitämme mahdollisuudesta antaa lausunto luonnokseen ’Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla’. Yhteiskunnat globaalisti kohtaavat parhaillaan ns. kolmoiskriisin vaikutuksia, missä ilmastonmuutos, luontokato ja saastuminen horjuttavat yhtä aikaa yhteiskuntien vakautta. Ne aiheuttavat konkreettisia terveys-, talous- ja muita haittoja ihmisten arjessa sekä myös suurta huolta ja turvattomuuden tunnetta, jotka osaltaan voivat vähentää luottamusta julkishallintoon ja demokratiaan. Toisaalta ympäristöongelmia voidaan ratkaista ja samalla kansalaisten luottamusta voidaan vahvistaa toteuttamalla vaikuttavia ja oikeudenmukaisia vihreää siirtymää tukevia toimenpiteitä. Kuten Suomen perustuslain 20 § säätää, vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille, ja julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon. Tässä haasteellisessa ajassa toivomme, että ympäristödemokratia tuodaan periaatepäätöksessä vahvemmin esille. Sen vuoksi toivomme lukuun 1 ainakin seuraavia lisäyksiä: • lisätään sopivaan asiayhteyteen maininta vallitsevasta tilanteesta, esim. ”Yhteiskunnat globaalisti kohtaavat parhaillaan ns. kolmoiskriisin vaikutuksia, missä ilmastonmuutos, luontokato ja saastuminen horjuttavat yhtä aikaa yhteiskuntien vakautta. Kestävyyshaasteet kytkeytyvät monin tavoin kansalaisten terveyteen, turvallisuuteen ja toimeentuloon, ja niitä tulisikin ratkaista korostetun demokraattisessa prosessissa, laaja-alaisesti eri näkökohtia huomioiden.” • s. 9 lisätään ympäristöpolitiikka vaikuttavien politiikkojen joukkoon. • s. 10 lisätään ilmastonmuutos ja luontokato megatrendien joukkoon. • s. 13 lisätään vihreän siirtymän toimien oikeudenmukaisuus luottamukseen ja demokratianäkemyksiin vaikuttavien tekijöiden joukkoon. Lisäksi muutosehdotukset Liitteeseen 1: • s. 38 on päivitettävä ilmastolain tilanne, esim. ”1.7.2022 voimaan tullut uusi ilmastolaki valmisteltiin hyvin laajassa

	osallistavassa prosessissa ja sisältää itsessään ympäristödemokraattisia elementtejä, kuten säädöksen saamelaisen ilmastoneuvoston toiminnasta. Ilmastolaista on myös valmisteilla hallituksen esitys, jossa ehdotetaan osaltaan ympäristödemokratiaa vahvistavaa muutoksenhakua koskevaa sääntelyä.” • esim. s. 41 ehdotamme lisäystä Ilmastopolitiikan pyöreästä pöydästä, ”Vuonna 2020 perustetulla Ilmastopolitiikan pyöreällä pöydällä tuetaan ilmastopolitiikan kansallista valmistelua ja toimeenpanoa. 5–7 kertaa vuodessa kokoontuvaan pyöreään pöytään on koottu keskeiset sidosryhmät (ammattiliitot, kunnat, tutkijat, teollisuudenalat, etujärjestöt, nuoret ja kansalaisjärjestöt) keskustelemaan erityisesti siitä, miten siirtymä hiilineutraaliin yhteiskuntaan tehdään sosiaalisesti ja alueellisesti reilulla tavalla, ja miten vähähiiliset ratkaisut saadaan yrityksille ja kansalaisille houkuttteleviksi ja kannattaviksi. Lisätietoa: https://ym.fi/ilmastopolitiikan-pyorea-poyta

Valtion virastot tai laitokset

Opetushallitus	Opetushallitus kiittää hyvin valmistellusta, kattavasta ja laadukkaasta VN:n suomalaisen demokratian periaatepolitiikan luonnoksesta sekä relevanteista toimenpide-ehdotuksista. OPH korostaa varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja lukiokoulutuksen roolia ja merkitystä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sekä kaikkien lasten ja nuorten osallisuuden edistämisen juurruttamisessa. Viimeisimpien perusopetuksen ja lukiokoulutuksen opetussuunnitelmauudistusten keskeisimpänä tavoitteena onkin osallisuutta edistävän, yhteisöllisen toimintakulttuurin vahvistaminen kaikissa oppiaineissa ja koulun muissa toiminnoissa (whole school approach) sekä moninaisen yhteistyön ja vuorovaikutuksen lisääminen koulun ulkopuolisten toimijoiden kanssa lähiyhteisöstä globaaleihin tahoihin. Johdanto-osan s. 9 kappale 3 tulisi lisätä myös koulutuspolitiikka: ”Demokratian toimivuuteen ja luottamuksen syntyyn ei näin ollen voida vaikuttaa pelkästään demokratiapolitiikalla, vaan niillä on vahva kytkös myös muun muassa tasa-arvopolitiikkaan, koulutuspolitiikkaan, talouspolitiikkaan, työllisyyspolitiikkaan, sosiaalipolitiikkaan ja terveyspolitiikkaan.”

Patentti- ja rekisterihallitus	Hallintoviranomaisena Patentti- ja rekisterihallitus (PRH) pitää yleisesti luonnoksessa esitettyjä arvioita oikeansuuntaisina ja ehdotettuja toimenpiteitä kannatettavina. PRH on tarkastellut periaatepäätösluonnosta erityisesti avoimen hallinnon (2.4) ja kansalaisyhteiskunnan toiminnan (2.6) näkökulmasta. PRH lausuu näistä jäljempänä, Muilta osin periaatepäätösluonnoksen arvioit ja ehdotukset eivät liity PRH:n tehtäviin.
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos	Kuten valtioneuvoston demokratiapoliittisen periaatepäätöksen luonnos tuo hyvin esiin, demokratia on tiiviissä yhteydessä oikeusvaltion ja ihmisoikeuksien kanssa: ne muodostavat kokonaisuuden, joka pysyy koossa vain kaikkien pilareiden varassa. Kuten luonnoksesta ilmenee, kansainväliset tutkimukset tunnistavat useita uhkia näiden kehitykselle. Demokratian laatu on heikentynyt ja epädemokraattisten toimijoiden määrä lisääntynyt. Eriarvoistumiskehitys, eri väestöryhmien väliset erot esimerkiksi äänestysaktiivisuudessa ja koetussa luottamuksessa instituutioihin sekä maalittamisen ja disinformaation levittämisen kaltaiset ilmiöt heikentävät demokratiaa entisestään. Demokratiaa haastetaan sisältä ja ulkoa myös Suomessa, vaikka asetummekin toistaiseksi demokratiavertailuissa kärkimaiden joukkoon. Monissa kansallisissa tutkimuksissa on viime vuosina nostettu esiin huoli yhteiskunnallisen osallistumisen eriytymisestä. Muun muassa henkilön ikä, koulutustausta, kansalaisuus, kieli ja tulotaso ovat yhteydessä osallisuuteen ja ihmisten kokemuksiin siitä, missä määrin heillä on mahdollisuus vaikuttaa itseään koskevaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. THL pitää tärkeänä, että demokratiakehityksen turvaamiseksi tehdään jatkuvaa työtä sekä Suomessa että kansainvälisesti. THL on samaa mieltä siitä, että yhdenvertainen osallistuminen ja vaikuttaminen sekä merkityksellisen elämän ja osallisuuden kokemukset ovat tärkeässä asemassa demokratian ja luottamuksen ylläpitämisessä. THL on kehittänyt erinomaisia välineitä, joilla eri toimijat voivat edistää ihmisten osallisuutta, yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa omassa työssään. Lisäksi THL kannattaa lämpimästi periaatepäätösluonnoksen havaintoa siitä, että lisää väestöryhmittäistä tietoa tarvitaan viranomaisten työn tueksi. THL katsoo, että tarkemman toimintasuunnitelman laatiminen tulevalla hallituskaudella on välttämätöntä tavoitteiden saavuttamiseksi. Toimintasuunnitelma on hyvä valmistella siten, että se ottaa huomioon ja täydentää muita tavoite- ja toimenpidelinjauksia yhdenvertaisuuden, sukupuolten tasa-arvon, ihmisoikeuksien ja osallisuuden edistämiseksi. Tavoite

	toimenpiteiden konkretisoimisesta sukupuolten tasa-arvon, eri väestöryhmien yhdenvertaisuuden edistämisen ja syrjinnän ehkäisyn osalta olisi myös hyvä mainita luonnoksessa.
Tietosuojavaltuutetun toimisto	Luonnoksessa valtioneuvoston periaatepäätökseksi suomalaisesta demokratiapolitiikasta on otettu asianmukaisesti huomioon keskeisiä demokratian kehitykseen vaikuttavia tekijöitä tietosuojavaltuutetun toimialan näkökulmasta. Nähdäkseni erityisesti kolme seikkaa on tässä tarkastelussa kekeisiä; 1) digitalisoituva yhteiskunta ja 2) tietoturvallisuus sekä 3) äänestäjiin/vaikuttajiin kohdennettu viestintä ja tietosuojasääntelystä seuraavien käsittelyn läpinäkyvyyttä koskevien edellytysten merkitys tässä yhteydessä. Luonnoksessa muun muassa todetaan, että joukkoviestinnän rinnalle on syntynyt sosiaalisen median alustoja ja mahdollisuuksia kansalaisten suoraan välittömään viestintään, jotka toisaalta mahdollistavat suoremman vaikuttamisen, mutta myös mielipiteiden manipuloinnin (s. 10). Myös yhteiskunnan digitalisoitumisesta seuraavat vaikutukset on huomioitu periaatepäätösluonnoksessa. Pidän periaatepäätösluonnoksessa esitettyjä linjauksia kannatettavina.
Tilastokeskus	Tilastokeskus kiittää mahdollisuudesta lausua luonnoksesta valtioneuvoston periaatepäätökseksi suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla. Lausunnossaan Tilastokeskus keskittyy valtioneuvoston periaatepäätöksestä esille nostettuihin kysymyksiin oman toimialansa ja tehtäviensä näkökulmasta. Tilastokeskuksen tehtävänä on tuottaa luotettavaa ja ajantasaista tietoa asiakkaiden hyödyksi ja yhteiskunnallista päätöksentekoa ja suunnittelua varten. Tietojen tuottamisessa noudatetaan tilastotoimen lakeja ja asetuksia sekä tilastokohtaisia EU-säädöksiä ja kansainvälisiä tilastoalan periaatteita ja normeja. Tietojen tuottaminen perustuu aktiiviseen kansainväliseen tilastoyhteistyöhön tietojen tuottamisen yhtenäistämiseksi. Tiedot julkaistaan tilastoina, jotka ovat laajasti saatavissa avoimena datana kansalaisille ja muille tiedon käyttäjille. Tilastotarkoituksia varten kerättyjä tietoja tarjotaan tieteelliseen tutkimukseen ja yhteiskuntaoloja koskeviin tilastollisiin selvityksiin. Parhaillaan käsittelyssä on tilastolain uudistus, jonka tavoitteena on ajantasaisen tiedon

	käytettävyyden oleellinen parantaminen ja päätöksenteon tietopohjan parantaminen yhteiskunnassa. Valtioneuvoston periaatepäätöksessä suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla viitataan vain vähäisessä määrin niihin tietoihin, joita Tilastokeskus tuottaa periaatepäätöksessä kuvatuista ilmiöistä (linjaukset 1-7 toimenpide-ehdotuksineen) osittain pitkiin aikasarjoihin perustuen. Tilastokeskus toimii aktiivisesti myös kansainvälisessä tilastoyhteistyössä ajantasaisten, kansainvälisesti vertailukelpoisten ja yhtenäisten tietojen tuottamiseksi niiltä aihealueilta, joita periaatepäätöksen linjauksiin sisältyy. Tilastokeskus toteaa, että periaatepäätöksessä olisi hyvä tuoda esiin avoimen datan ja ajantasaisten tietoaineistojen merkitys tutkimuksissa ja demokratiapolitiikan välineenä. Luotettavalla tilastotiedolla on suuri merkitys demokratian toteutumisen seurannan kannalta, ja Tilastokeskus tarjoaa mielellään tietojaan tähän tarkoitukseen. Periaatepäätöksessä todetaan sivulla 36, että pääministeri Marinin hallituksen toimikauden aikana toteutetussa kansallisessa demokratiaohjelmassa 2025 on luotu mittaristo, jolla valtioneuvosto seuraa demokratian tilan kehitystä ja toimenpiteiden vaikuttavuutta. Lisäksi todetaan, että mittareiden avulla on tarkoitus seurata toimenpiteiden toteutumisen lisäksi niiden pitkän aikavälin yhteiskunnallista vaikuttavuutta sekä periaatepäätöksen linjausten toteutumista. Tähän Tilastokeskus haluaa todeta, että on tarvittaessa valmis jakamaan omaa asiantuntemustaan seurattavien käsitteiden, niistä muodostettavien mittareiden, niiden operationalisoinnin sekä seurantaa varten muodostettavien indikaattorien osalta. Periaatepäätöksen sivulla 42 mainitaan, että on käynnistetty hanke, jossa selvitetään vapaaehtoistyön tietopohjaa ja kehitetään ratkaisuja vapaaehtoistyön tukemiseen. Tilastokeskus tarjoaa tähänkin työhön mielellään tuottamiaan väestöryhmittäisiä tietoja niin vapaaehtoistyöhön osallistumisen kuin muidenkin ilmiötä kartoittavien tietojen osalta.
Vanhusasiavaltuutettu	Vanhusasiavaltuutettu kiittää oikeusministeriötä mahdollisuudesta osallistua demokratiaohjelmaa koskevaan kuulemistilaisuuteen 26.4.2022, mahdollisuudesta tässä yhteydessä kommentoida luonnosta sekä lisäksi antaa tähän lausuntopyyntöön lausuntonsa. Vanhusasiavaltuutettu on uusi, itsenäinen ja riippumaton viranomainen, jonka lakisääteisenä tehtävänä on edistää ikääntyneiden oikeuksien toteutumista. Osana tätä tehtävää on seurata lainsäädännön kehittämistä ja toimeenpanoa sekä

	yhteiskunnallista päätöksentekoa ja arvioida niiden vaikutuksia ikääntyneisiin. Ohjelman kokonaisuus on hyvä ja monipuolinen. Tässä lausunnossa keskitytään lähinnä ikääntyneitä ihmisiä koskeviin seikkoihin. Perustuslain mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Luonnoksessa todetaankin, että keskeistä demokratian toimivuuden kannalta on se, että ketään ei jätetä yhteiskunnan tai kehityksen ulkopuolelle. Tämä on erittäin tärkeää varmistaa. Suomessa on noin 1,3 miljoonaa 65 vuotta täyttänyttä henkilöä. Yli 75-vuotiaita on noin 607.000 ja 85 vuotta täyttäneitäkin noin 162.000 (Tilastokeskus). Digitaalisesta yhteiskunnasta syrjäytyminen koskettaa merkittävää osaa ikääntyviä kansalaisia. Esimerkiksi vain vajaa kolmannes 75-89 -vuotiaista käytti internettiä päivittäin tai lähes päivittäin vuonna 2019. Nuoremmista, 65-74 -vuotiaista, käyttäjiä oli kaksi kolmasosaa. Suuri enemmistö yli 75-vuotiaita on edelleen internetin ja sähköisten sosiaali- ja terveyspalveluiden ulottumattomissa, vaikka kahden viimeisen vuoden aikana niiden käyttö onkin lisääntynyt. Lähde: Rasi Päivi & Taipale Sakari (2020) Tuki, ohjaus ja koulutus. Ikääntyvät digitalisoituvassa mediayhteiskunnassa. Gerontologia 34(4) https://journal.fi/gerontologia/article/view/99601/57591 Digitalisoituvassa yhteiskunnassa toimiminen edellyttää sekä digiosaamista että medialukutaitoa, jotka ovat suurella joukolla ikääntyneistä puutteellinen tai niitä ei ole lainkaan. Sähköiset palvelut eivät ole kaikkien kansalaisten saavutettavissa johtuen esimerkiksi henkilön omaan toimintakykyyn, taloudellisiin tekijöihin tai laitteisiin ja yhteyksiin liittyvistä tekijöistä. https://www.kkv.fi/uploads/sites/2/2021/11/2016-kkv-selvityksia-6-2016-sahkoisten-palvelujen-kayttamattomyys.pdf Digitaidot vahvistavat mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa. Tukea digitaalisten taitojen oppimiseen ja ylläpitämiseen tulisikin taata kaikille sitä tarvitseville. Näkemyksemme on, että digitaitojen tuleminen välttämättömiksi kansalaistaidoiksi vaatii sitä, että julkinen sektori ottaa digituen tuen tarjoamisesta nykyistä suuremman vastuun. Kaikkien kuntien tulisi varmistaa, että digitukea on kaikkien sitä tarvitsevien kuntalaisten saatavilla iästä, tuloista tai toimintakyvystä

	riippumatta. Mahdollisuus elinikäiseen oppimiseen tulee turvata mm. digitaitojen ja medialukutaitojen kehittämiseksi. Iäkkäiden ihmisten historiallisen suurta määrää ja osuutta väestöstä on hyödyllistä tarkastella myönteisistä näkökulmista. On arvokasta, että järjestöt, kunnat ja vapaaehtoiset ovat tarttuneet toimeen ikäihmisten digiosaamisen parantamiseksi, ja kouluttavat ja tukevat sähköisten välineiden ja palveluiden käytössä. Digitaalinen syrjäytyminen olisi paljon yleisempää eikä Suomi olisi päässyt näin laajasti digitalisoimaan palvelujaan ilman iäkkäiden vertaisohjaajien mittavaa panosta digitaitojen kouluttajina. Osallistuminen, osallisuus, vaikuttamis- ja asiointimahdollisuudet vaihtoehtoisin tavoin myös muuten kuin sähköisesti tulee kuitenkin aina taata niille henkilöille, joilla ei sähköiseen asiointiin ole mahdollisuutta tai osaamista. Luonnoksessa ehdotetut toimenpiteet yhdenvertaisen osallistumisen kehittämiseksi sekä vaikuttamismahdollisuuksien monikanavaisuudesta huolehtimiseksi ovat tärkeitä toteuttaa. Ne tukevat osaltaan myös Suomen varautumista kriisitilanteisiin.

Kunnat tai kuntayhtymät

Helsingin kaupunki	Periaatepäätöksen keskeiset linjaukset ovat relevantteja ja hyvin perusteltuja ja niihin sisältyvät toimenpide-ehdotukset ovat kannatettavia. Ne ovat myös monella tavalla samansuuntaisia opetus- ja kulttuuriministeriön vireillä olevan kulttuuristrategian linjausten kanssa. Erillisen toimenpideohjelman laatiminen, johon viitataan luvun kolme johdannossa, on tarpeen, jotta ehdotukset muuttuisivat konkreettisiksi toimenpiteiksi ja että toisaalta huomioidaan muut samansuuntaiset kansalliset toimenpideohjelmat ja strategiat. Jos toimenpidesuunnitelmassa asetetaan toimijoille uusia velvoitteita, niiden edellyttämät voimavarat tulee huomioida toimijoiden rahoituksessa. Demokratialla on tärkeä rooli turvallisuuden ja yhteiskunnallisen luottamuksen ylläpitäjänä. On tärkeää, että yhteiskuntajärjestelmä on vakaa ja se ylläpitää yhteiskuntarauhaa. On kannatettavaa, että periaate-linjauksissa ja toimenpiteissä katsotaan riittävän pitkälle tulevaan ja sitoudutaan pitkäjänteiseen vaalikaudet ylittävään kehittämistyöhön. Demokratiataidot sekä perus- ja ihmisoikeudet ovat keskeisiä periaatteita toimivassa demokratiassa. Merkittävä demokratia-

	kehitystä uhkaava trendi on valtioneuvoston tulevaisuus-selonteossakin esille nostettu eriarvoistumiskehitys, joka osaltaan rapauttaa osallistumista ja luo jakolinjoja yhteiskunnan sisälle. Tämä voi estää osallistumista yhteiskunnan toimintaan.
Lappeenrannan kaupunki	Lappeenrannan kaupunginhallitus kiittää oikeusministeriötä lausuntomahdollisuudesta ja lausuu valtioneuvoston periaatepäätöksestä seuraavaa: Valtioneuvoston periaatepäätösluonnos pohjautuu visioon, joka painottaa kansallisella tasolla demokratian ohella perus- ja ihmisoikeuksien sekä oikeusvaltion tärkeyttä. Kaupunginhallitus toteaa, että visio on erittäin hyvä ja kannatettava. Venäjän hyökkäys Ukrainaan on korostanut entisestään demokraattisten arvojen, ihmisoikeuksien ja oikeusvaltioperiaatteen kunnioittamisen merkitystä. Kaupunginhallitus yhtyy valtioneuvoston periaatepäätösluonnoksessa esitettyyn kantaan, että demokratiaa, päätöksentekoa ja hallintoa on kehitettävä strategisesti ja ylivaalikautisesti. Lappeenranta pyrkii olemaan Suomen kuntakentällä yksi johtavimmista kaupungeista osallisuuden, vuorovaikutuksen ja vaikuttamisen toteuttamisessa ja sen edelleen kehittämisessä: kuntalaisten osallistumismahdollisuuksien kehittäminen näkyy muun muassa kaupungin strategiassa ja muussa lakisääteisessä suunnittelussa. Lappeenranta on strategiansa mukaisesti laajentanut ennakkoluulottomasti asukkaidensa osallistumismahdollisuuksia esimerkiksi ottamalla käyttöön monikanavaisia työpajoja ja sähköisiä kyselyitä sekä toteuttamalla asukkaille mahdollisuuksia tavata kaupungin edustajia mm. yleisötapahtumien yhteydessä. Kaupunginhallitus vahvistaa luonnoksessa esitetyn kannan, että koronaviruspandemia on viime vuosina osaltaan edistänyt demokratian taantumistrendejä, joilla on rajoitettu yksilön demokraattisia oikeuksia ja vapauksia (luonnos, s. 10). Viranomaistoiminnasta eräänä ennakkotapauksena Vaasan hallinto-oikeus piti Ilmajoen kunnanhallituksen tekemää päätöstä erityistoimivallan antamisesta kunnanjohtajalle koronaviruspandemian aikana lainvastaisena. Turun hallinto-oikeus kumosi puolestaan ratkaisuissaan Lounais-Suomen aluehallintoviranomaisen tekemiä päätöksiä koskien kuntosalirajoituksia, sillä rajoitukset eivät olleet oikeudellisella tavalla välttämättömiä. Tämän tyyppiset ratkaisut voivat murentaa oikeusvaltioperiaatetta ja kansalaisten yleistä luottamusta valtiovaltaan, mikä ei missään tilanteessa voi olla hyväksyttävää. Kansanvalta-asioissa on tärkeää nostaa esille myös läheisyysperiaatteen toteutuminen. Läheisyysperiaate

	korostaa sitä, että päätökset tehdään mahdollisimman lähellä kansalaisia ja avoimesti. Tämän periaatteen mukainen hallinnon desentralisaatio, päätöksenteon ja hallinnon hajauttaminen lähemmäksi kansalaisia, laajentaa kansalaisten enemmistön poliittisen osallistumisen kenttää. Läheisyysperiaatteen toteutumisella on selkeää vaikutusta äänestysaktiivisuuteen.
Lieksan kaupunki	Lieksan kaupunki kiittää oikeusministeriötä mahdollisuudesta lausua luonnoksesta ”Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla”. Luonnos periaatepäätökseksi suomalaisesta demokratiapolitiikasta on monipuolinen ja käsittelee kattavasti sekä kansallisten että kansainvälisten tutkimusten pohjalta käsiteltävää ilmiötä. Asiakirja sisältää myös selkeästi ryhmiteltyjä kehittämisehdotuksia kansalaisten osallisuuden ja demokratiakehityksen parantamiseksi. Luonnoksessa on tunnistettu hyvin muutoksenhakumenettelyyn liittyviä ongelmia kuten esimerkiksi oikeuksien pitkät käsittelyajat, jotka heikentävät Suomessa luottamusta päätöksentekoon. Huoli muutoksenhakumenettelyyn liittyvistä moninaisista ongelmista on perusteltu. Lieksan kaupunki toteaa omalta osaltaan olevansa huolissaan muutoksenhakuun liittyvien muutoksenhakuprosessien vaikutuksista. Laajalla muutoksenhakuoikeudella on pyritty turvaamaan yksilöiden oikeuksien toteutuminen ja oikeusvaltioperiaatteen turvaaminen. Laajalla muutoksenhakuoikeudella on toisaalta merkittäviä kielteisiä vaikutuksia. Oikeuskäyntiprosessien pitkien käsittelyaikojen ja moniportaisuuden takia valitusten käsittelyajat voivat olla jopa useita vuosia. Usein muutoksenhakijoina voi olla tahoja tai henkilöitä, joilla ei ole tosiasiallisesti asianosaisasemaa tai tosiasiallista suoraa sidosta esimerkiksi kaupunginvaltuuston tai muun kaupungin toimielimen tekemään päätökseen. Muutoksenhakuun liittyvien usein perusteettomien valitusten kielteiset taloudelliset vaikutukset voivat aiheuttaa useiden miljoonien eurojen vahingot, jotka jäävät kaupungin ja kaupunkilaisten veronmaksajien kustannettaviksi. Monesti esimerkiksi elinkeinoelämään liittyvät yritysten investoinnit jäävät toteutumatta päätöksentekoon ja muutoksenhakuihin liittyvien viiveiden takia. Lisäksi valitukset voivat pysäyttää vuosiksi suunnitellut kaupungin tai jonkin muun organisaation toiminnat oikeusprosesseihin usein liittyvien toimenpidekieltojen takia. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat kannanhoidollisiin metsästyksiin liittyvät muutoksenhakuprosessit. Yksilöiden ja muiden tahojen oikeuksien turvaamisen käänteisenä vaikutuksena on muutoksenhakujen rapauttava

	vaikutus paikallisen demokraattisen päätöksenteon uskottavuuteen. Kuntalaisten on haasteellista ymmärtää, miksi esimerkiksi valtuuston tekemiä yksimielisiä päätöksiä ei toimeenpanna kohtuullisen nopeasti. Tämä osaltaan alentaa uskoa paikallisen demokratian toteutumiseen ja vie pohjaa äänestysaktiivisuudelta. Edellä mainittujen syiden takia muutoksenhakuun liittyviä prosesseja tulisi tarkastella kriittisesti myös niiden paikallisten taloudellisten, toiminnallisten ja paikallisdemokratiaan liittyvien vaikutusten takia. Jo vuonna 2008 Matti Vanhasen hallitus huomioi oikeusprosessien kestoon liittyvät ongelmat ja pyrki vaikuttamaan niihin lyhentävästi. Merkittävää edistymistä ei kuitenkaan ole saavutettu. Lieksan kaupunki esittää, että osana oikeusprosesseihin liittyvää kehittämistä tutkittaisiin mahdollisuus nykyistä nopeampiin oikeusmenettelyihin taloudellisesti ja toiminnallisesti merkittävissä päätöksissä kuten esimerkiksi merkittävissä elinkeinotoimintaa edistävissä kuntien investoinneissa ja kannanhoidollisissa metsästyksissä. Toisaalta muutoksenhakuoikeutta ja siihen liittyvää vastuuta olisi syytä tarkastella kriittisesti siten, että niin sanottuja häiriövalituksia tehtyjen päätösten toimeenpanon pysäyttämiseksi ei olisi mahdollista tehdä kevyin perustein. Luonnoksessa Valtioneuvoston periaatepäätökseksi suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla on käsitelty monipuolisesti ja kattavasti vaaleihin liittyviä asiasisältöjä. Luonnoksessa oli tarkasteltu hyvin nettiäänestämiseen liittyviä sisältöjä. Lieksan kaupunki toteaa, että huolimatta nettiäänestämiseen liittyvistä haasteista, verkkoäänestämistä tulisi kuitenkin pyrkiä edistämään. Äänestämisen helppous ja vaivattomuus on keskeinen asia äänestysaktiivisuuden nostamisessa. Suomalaiset (erityisesti nuoret ja työikäiset) ovat yhä enemmän tottuneet hoitamaan tunnistautumalla asiansa verkkopalveluissa, minkä takia erillinen asiointi äänestyspaikalla ei tapahdu enää yhtä matalalla kynnyksellä kuin aiemmin. Lisäksi Lieksan kaupunki korostaa, että vaalijärjestelmän kehittämisen tulee tapahtua siten, että kaikilla on yhtäläiset mahdollisuudet päästä esimerkiksi kansanedustajaksi riippumatta asuinpaikasta tai varallisuudesta. Kynnystä yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen voidaan alentaa myös torjumalla maalittamista ja yhteiskunnalliseen keskusteluun liittyvää häiriökäyttäytymistä nykyistä tehokkaammin.
Oulun kaupunki	Oulun kaupunki kiittää Oikeusministeriötä lausuntopyynnöstä koskien valtioneuvoston periaatepäätöstä, jolla linjataan suomalaisen demokratiapolitiikan tavoitteista 2020-luvulla. Yhteisen demokratiapolitiikan pyrkimys edistää ihmisten

	poliittisten ja kansalaisoikeuksien toteutumista yhdenvertaisesti on tärkeä tavoite.
Porin kaupunki	Valtioneuvoston periaatepäätöksen luonnoksessa on kuvattu hyvin Suomen demokratiapolitiikan nykytilanne. Luonnoksen tavoitteita voidaan pitää kannatettavina ja oikeasuuntaisina. Konkreettinen toteuttaminen edellyttää kuitenkin tarkempia toimenpideohjelmia.
Teuvan kunta	Teuvan kunta toteaa lausuntonaan, että periaateohjelman keskeiset linjaukset ovat hyvin perusteltuja ja taustoitettuja, sekä että linjauksia edistäen voidaan ylläpitää demokraattista toimintaa ja kehittää suomalaisen poliittisen järjestelmän toimivuutta. Demokraattisen prosessin ongelmallisuudet, kuten äänestysaktiivisuuden lasku, poliittisen kentän pirstaloituminen sekä luottamuksen rapautuminen on hyvin tunnistettu ja eritelty. Myös nousevia uhkia, kuten disinformaation ja informaatiovaikuttamisen voimistumista, päätöksentekijöiden sekä muiden avainhenkilöiden maalittamista ja poliittisen debatin vaikeutumista on nostettu kiitettävästi esille demokratian periaatteita tulevaisuudessa haastavina ilmiöinä. Ohjelma toteaa osuvasti myös, että suomalaisessa järjestelmässä on osallistumisen paradoksi: vaikka luottamus julkisiin instituutioihin on korkea, valtaosa ei kuitenkaan koe voivansa vaikuttaa poliittisiin prosesseihin. Tästä syystä ohjelmassa esitetty painotus avoimuuteen ja vuoropuheluun, sekä osallisuuden ja osallistumisen prosessien kehittämiseen, on osuva ja keskeinen huomio.
Vantaan kaupunki	Vantaan kaupunki kiittää mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston periaatepäätöksestä ja lausuu seuraavaa: Periaatepäätöksen luonnos on laaja ja vaikuttava kokonaisuus, jonka tavoitteisiin Vantaan kaupunki yhtyy. Kaupunki haluaa kuitenkin nostaa esiin erityisesti paikallisen tason demokratian merkityksen suomalaisessa poliittisessa järjestelmässä. Lisäksi kaupunki haluaa kiinnittää huomiota hyvinvointialueiden ja varhaiskasvatuksen osuuden jättämiseen vailla huomiota luonnoksessa. Periaatepäätöksessä jätetään valitettavan vähälle paikallisen tason demokratian tarkastelu. Luonnoksessa ei näy se, millainen rooli kuntien toimielimillä on paikallisen itsehallinnon toteutumisessa ihmisten arjessa. Tuhannet toimielimet ja kymmenet tuhannet luottamushenkilöt toteuttavat demokratiaa ja tekevät päätöksiä viikoittain. Tämän merkitys suomalaiselle demokratialle tulee tunnustaa myös valtioneuvoston tasolla. Vantaan kaupunki toivoo valmiin periaatepäätöksen tarttuvan erityisesti siihen, kuinka eriarvoistumiskehitykseen ja eri

	väestöryhmien eroihin demokratiaan osallistumisessa voidaan puuttua. Tämän kehityksen pysäyttäminen ja suomalaisen demokratian kivijalan, paikallisen demokratian, tukeminen tulisi olla ohjelmassa merkittävässä roolissa. Samalla tulee tunnistaa kuntien rooli demokratiakasvattajina ja demokratiakulttuurin pesänä. Osallistuva budjetointi on loistava esimerkki ruohonjuuritason demokratiatyöstä, jonka vaikutukset välittyvät koko yhteiskuntaan. Ilman valtion tukea työtä ei ole kuitenkaan mahdollistaa toteuttaa uskottavalla tasolla jokaisessa kunnassa. Periaatepäätös ei analysoi uuden hallinnon tason, hyvinvointialueiden, merkitystä suomalaisen demokratian kehitykselle. Kaupungit ovat toistuvasti tuoneet esille huoltaan siitä, miten hyvinvointialueuudistus vaikuttaa paikalliseen demokratiaan. Yhtäältä kuntien asema, tehtävät, rahoitus ja rooli muuttuvat uudistuksessa. Toisaalta uudet hyvinvointialueet eivät vaaleistaan huolimatta ole itsehallinnollisia alueita, vaan ne ovat valtion rahoittamia ja tiukasti valtion ohjauksessa. Tämän muutoksen merkitystä demokratian kehitykselle ja paikalliselle itsehallinnolle tulee analysoida periaatepäätöksessä tarkemmin.

Yhdistykset ja yhteisöt

Ammattiosaamisen kehittämisyhdistys AMKE ry	AMKE pitää demokratiapolitiikan tavoitteita hyvinä. Tavoitteena on, että Suomi kuuluu jatkossakin maailman demokraattisimpien maiden joukkoon. Lisäksi ihmisten tietoja, taitoja ja valmiuksien halutaan lisätä, jotta osallistuminen ja vaikuttaminen demokratiakysymyksissä olisi aktiivisempaa. Periaatepäätöksen keskeiset linjaukset 1.Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan. 2.Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan. 3.Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista. 4.Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista. 5.Yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri on avoin, moniarvoinen ja syrjimätön sekä mahdollistaa eri väestöryhmien osallistumisen. 6.Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa. 7.Suomi tukee kansainvälistä ja EU:n demokratiakehitystä. Periaatepäätöksen linjaukset ovat AMKEn näkemyksen mukaan kattavia ja tarjoavat riittävän pohjan demokratiaa vahvistaville toimenpiteille. Tärkeää on, että koulutuksen asemaa varhaiskasvatuksesta jatkuvaan oppimiseen vahvistetaan demokratiakasvatuksessa. Ammatillisella koulutuksella on tärkeä tehtävä tasa-arvon ja demokratian vahvistamiseen liittyvien toimenpiteiden toteutuksessa. Vuosittain noin 300 000 työikäistä osallistuu ammatilliseen koulutukseen. Tämä jo sinällään lisää kansalaisten osallisuutta ja mahdollisuutta osaamisensa kehittämiseen. Tasa-arvon näkökulmasta uhan muodostaa se, että ilman peruskoulun jälkeistä tutkintoa olevia tai muutoin vähäisen koulutuksen varassa olevia on vaikea saada koulutukseen. Ammatillisen koulutuksen demokratia ja tasa-arvotyöhön tulee panostaa edelleen. Ammatillisella koulutuksella on keskeinen rooli maahanmuuttajien kotouttamisessa. Kotoumiskoulutuksen sisällöissä on paljon maahanmuuttajien osallisuuttaa ja tasa-arvoa lisääviä sisältöjä. Maahanmuuttajien

	kotoutusmiskoulutusta on annettu jo yli 50 vuoden ajan. On tärkeää hyödyntää ammatillisen koulutuksen osaamista koko koulutusjärjestelmässä. Toimenpide-ehdotus demokratia-, ihmisoikeus ja mediakasvatuksesta sisältää epäselvän tavoitteen ”Nuorten koulutuspolkujen eriytymiseen puuttuminen varhaisessa vaiheessa”. Esityksessä todetaan: "Nuorten kansalaispätevyyden kokemuksessa havaittuun eriytymiskehitykseen on tartuttava vakavasti riittävän varhaisessa vaiheessa ennen koulutuspolkujen eriytymistä toiselle asteelle siirryttäessä.” Tavoitteesta saattaa saada käsityksen, että ammatillinen koulutus ei olisi koulutusväylänä tasavertainen valinta lukiokoulutukseen nähden. AMKE pitää tasa-arvon näkökulmasta tärkeänä, että ammatillista koulutusta pidetään tasavertaisena lukiokoulutukseen nähden. Lisäksi ammatillisen koulutuksen suorittaneiden valinta oman osaamisensa vahvistamiseksi ammatillisen jatko-, täydennys- tai lisäkoulutuksen avulla tulee olla yhteiskunnassa tasavertaista korkeakouluopintojen kanssa. Yhteiskunta- ja koulutuspolitiikka ei saa aiheuttaa ammatilliseen koulutukseen osallistuville kokemusta heikommasta kansalaispätevyydestä.
Amnesty International Suomen osasto	Amnesty International kiittää mahdollisuudesta lausua suomalaista demokratiapolitiikkaa 2020-luvulla koskevasta valtioneuvoston periaatepäätösluonnoksesta. Periaatepäätösluonnos sisältää ansiokasta analyysia demokratian tilasta, viimeaikaisista kehityskuluista ja demokratiakehitykseen vaikuttavista ilmiöistä. Demokratian, oikeusvaltion ja ihmisoikeuksien tiivis kolmiyhteys on myös hyvin sanoitettu ja aihetta koskeva kappale sisältää analyysia oikeusvaltion tilasta Suomessa. Suomen ihmisoikeustilannetta ei kuitenkaan käsitellä samalla tavalla, vaikka työtä ihmisoikeuksien turvaamisessa on vielä paljon tehtävänä. Tästä kertoo esimerkiksi se, että Suomen kansainvälisiltä ihmisoikeuksia valvovilta elimiltä saamien suositusten toimeenpano on hyvin hidasta. Ihmisoikeuksien turvaamisen tulisikin olla vahvemmin läsnä asiakirjassa kautta linjan ja demokratiapolitiikan olla linjassa ihmisoikeuspoliittisten linjausten kanssa. Demokratian tilaa koskevassa kappaleessa listataan ansiokkaasti demokratian haasteita, ja nouseviin haasteisiin on, aivan oikein, sisällytetty viranhaltijoihin, päättäjiin, toimittajiin ja tutkijoihin kohdistuva järjestelmällinen häirintä eli maalittaminen. Samaa häirintää kohdistuu voimakkaasti myös kansalaisjärjestöihin, ihmisoikeuspuolustajiin – mukaan lukien ilmasto- ja ympäristöihmisoikeuspuolustajat – ja muihin aktivisteihin, mitä ei ole luonnoksessa tunnistettu, eikä heidän

	suojelemisekseen ole tehty esimerkiksi lainsäädännöllisiä toimenpiteitä. Kansalaisyhteiskunnan toimijoiden suojeleminen maalittamiselta on yksi tärkeä keino vaikuttaa kaikkien mahdollisuuksiin käyttää osallistumisoikeuksiaan. Suomen demokratiapolitiikan yhtenä tavoitteena on, että ihmisten poliittiset oikeudet ja kansalaisoikeudet toteutuvat Suomessa yhdenvertaisesti, eikä ketään jätetä ulkopuolelle tai jälkeen yhteiskunnassa. On hyvä huomioida, että ihmisoikeudet ovat vahvasti toisistaan riippuvaisia, eikä poliittisia ja kansalaisoikeuksia ole mahdollista toteuttaa ilman panostusta taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin oikeuksiin. Näiden yleisten huomioiden lisäksi keskitymme lausunnossamme demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatusta koskevaan linjaukseen.
Ensi- ja turvakotien liitto ry	Ensi- ja turvakotien liitto ry kiittää lausuntopyynnöstä. Liitto pitää suomalaisen demokratian ja oikeusvaltion tilaa pääosin hyvänä kansainvälisesti vertailtuna. Tätä tukevat useat tutkimukset, joihin periaatepäätöksen luonnoksessa viitataan. Luonnoksessa periaatepäätökseksi on kuvattu laajasti demokratian toteutumista eri näkökulmista. Jaamme myös lausuttavana olevan periaatepäätöksen kuvauksen suomalaisen demokratian vakaasta tilasta, mutta myös esitetyistä kehittämistarpeista ja huolenaiheista. Pidämme luonnoksessa esitettyjä seitsemää linjausta tarpeellisina ja oikein asetettuina. Myös esitetyt toimenpiteet ovat tarkoituksenmukaisia. Ensi- ja turvakotien liitto haluaa kiinnittää erityistä huomiota yhteiskunnalliseen kehitykseen, jossa eriarvoisuus ja polarisoituminen lisääntyy sekä sitä kautta eri väestöryhmien välinen luottamus heikkenee. Tällä on heijastusvaikutuksia myös demokratiakehitykseen ja ihmisten osallisuuteen ja osallistumiseen demokraattisiin prosesseihin. Kannamme huolta myös demokratiakehityksen heikentymisessä kansainvälisesti. Järjestöt ovat tärkeä osa suomalaista kansalaisyhteiskuntaa ja ne tarjoavat tärkeän osallisuuden ja osallistumisen väylän ihmisille, lisäävät yhteiskunnan koheesiota ja tukevat demokraattista yhteiskuntaa. Sosiaali- ja terveysjärjestöillä on myös tärkeä rooli heikommassa asemassa olevien tuen ja palvelujen tuottamisessa. Sote-järjestöissä on myös runsaasti osaamista ja asiantuntemusta eri väestöryhmien hyvinvoinnista ja hyvinvoinnin vajeista sekä suora kosketuspinta ihmisten arjen huoliin. Tämä osaaminen tulisi hyödyntää nykyistä paremmin päätöksenteossa ja lainvalmistelussa. Kansalaisyhteiskunnan taloudellisten

	toimintamahdollisuuksien turvaaminen säilyttäen saman aikaisesti mahdollisimman suuren autonomian on tärkeää. Ensi- ja turvakotien liitto jakaa Lastensuojelun keskusliiton lausunnossaan esiin nostaman lasten ja nuorten osallistumisoikeuksien näkökulman.
FDUV	FDUV är en riksomfattande intresseorganisation som arbetar för svenskspråkiga personer med intellektuell eller liknande funktionsnedsättning och deras närstående. Förbundet representeras av tio lokalföreningar samt riksföreningen för personer med intellektuell funktionsnedsättning Steg för Steg. FDUV har ca 2850 medlemmar, men betjänar närmare 5000 personer runt om i Svenskfinland. FDUV arbetar för mänskliga rättigheter och framför allt för att personer med intellektuell funktionsnedsättning och deras anhöriga får sin röst hörd och är delaktiga i samhället. FN:s funktionshinderkonvention för personer med funktionsnedsättning är en viktig utgångspunkt i vårt arbete. Allmänna kommentarer: 1) FDUV understöder en gemensam demokratipolitik som främjar de politiska och medborgerliga rättigheterna i Finland. En gemensam demokratipolitik förutsätter långsiktiga åtgärder samt samarbete mellan olika förvaltningsområden och civilsamhället. 2) FN-konventionen för personer med funktionsnedsättning (CRPD) bör uppmärksammas i principbeslutet. I inledningen på s.7 nämns att internationella konventioner ställer krav på Finland när det gäller demokrati och hörande av medborgarna. Flera internationella konventioner nämns, men inte FN:s funktionshinderkonvention. Finland ratificerade konventionen 2016 och den är därmed gällande lag i Finland. Konventionen befäster fulla och lika mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för personer med funktionsnedsättning. De ska få dessa rättigheter och friheter tillgodosedda fullt ut utan diskriminering. Därför är det viktigt att principbeslutet svarar på de förpliktelser som FN:s funktionshinderkonvention ställer på Finland. 3) Principbeslutet bör stödja de medborgerliga och politiska rättigheterna för personer med funktionsnedsättning. WHO uppskattar att omkring 15 % av världens befolkning har en funktionsnedsättning. Fastän personer med funktionsnedsättning är en betydande minoritet i samhället har de ofta svårt att få sin röst hörd. I principbeslutets riktlinjer specificeras åtgärder särskilt för unga och invandrare. Även personer i en sårbar situation nämns på flera ställen. Personer

	i en sårbar situation definieras i en fotnot på s.26 som barn, äldre, minoriteter, personer med funktionsnedsättning, sjuka, marginaliserade personer, personer utanför arbete och studier, fångar och, brottsoffer etc. Det här är frågan om en väldigt heterogen grupp med olika behov. Även behoven bland personer med funktionsnedsättning kan vara varierande. För att principbeslutets åtgärder ska vara genomslagskraftiga och resultatrika skulle det vara viktigt att riktlinjerna tydligare specificerar vilka personer som är i en sårbar situation och vidare även definiera deras behov av demokratifrämjande åtgärder. Dessutom kunde principbeslutet ta fasta vid de utmaningar som personer som hör till en dubbelminoritet möter i samhället. Till exempel personer med intellektuell funktionsnedsättning är ofta beroende av hjälp och stöd av andra personer livet ut. De kan behöva mer tid att förstå, lära sig nya saker och uttrycka sina tankar och känslor. Vad de kan lära sig beror på vilket stöd de får och vilken grad av funktionsnedsättning de har. Med tanke på medborgerliga fri- och rättigheter är det för personer med intellektuell funktionsnedsättning bland annat viktigt att de får anpassad information och utbildning samt att det finns fungerande strukturer som ger hjälp och stöd i olika livssituationer. 4) Finlands svenskspråkiga minoritet kunde uppmärksammas. FDUV arbetar för att alla ska bemötas med förståelse och respekt, också på sitt eget modersmål svenska. Principbeslutet kunde även uppmärksamma den nationella svenskspråkiga minoriteten. Enligt Språkbarometern 2020 upplever en större andel av de finskspråkiga jämfört med de svenskspråkiga att deras påverkningsmöjligheter i språkfrågor är goda. Överlag upplevs möjligheterna att påverka språkfrågor som dåliga.
Finlands Svenska Skolungdomsförbund FSS rf	Finlands Svenska Skolungdomsförbund FSS tackar för möjligheten att kommentera Statsrådets principbeslut: den finländska demokratipolitiken för 2020-talet. Förbundet anser att de föreslagna åtgärderna är viktiga och stöder överlag riktlinjerna. FSS ser det som viktigt att Finland för en aktiv och ungdomsvänlig demokratipolitik där ett gott samarbete med EU och de nordiska grannländerna förs. FSS arbetar för ett demokratiskt samhälle där de mänskliga rättigheterna respekteras. I skolan ska demokrati främjas och skolan ska vara en plats som väcker studerandes intressen för samhällsfrågor och samhällspåverkan. Skolan ska informera studerande om möjligheter att påverka samhället.

Historia ja yhteiskuntaopin opettajien liitto HYOL ry	Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liitto HYOL ry kiittää mahdollisuudesta lausua periaatepäätöksestä suomalaisesta demokratiapolitiikasta. Luonnoksessa on huomioitu demokratiapolitiikkaa ja demokratian tilaa laajasti. Siinä on tuotu esiin ajankohtaisia haasteita, joita historian ja yhteiskuntaopin opettajat kohtaavat ja käsittelevät työssään eri tavoilla.
Ihmisoikeusliitto	Ihmisoikeusliiton lausunto valtioneuvoston periaatepäätösluonnoksesta suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla. Ihmisoikeusliitto kiittää mahdollisuudesta lausua suomalaista demokratiapolitiikkaa linjaavasta periaatepäätösluonnoksesta oikeusministeriölle. Demokratiapolitiikan päätavoite, jonka mukaan poliittiset ja kansalaisoikeudet toteutuvat Suomessa yhdenvertaisesti, on oikeusvaltion edellytys. Ihmisoikeusliitto kannattaa ehdotusta erillisen toimenpideohjelman laatimisesta tulevalla hallituskaudella linjausten suunnitelmalliseksi toimeenpanemiseksi. Yleistä Valtioneuvoston demokratia¬poliittisen periaatepäätöksen linjauksilla ja niitä täydentävillä toimenpide-ehdotuksilla tavoitellaan toimivaa demokratiaa, monipuolisia osallistumismahdollisuuksia ja -taitoja, rakentavaa keskustelukulttuuria, aktiivista ja elinvoimaista kansalaisyhteiskuntaa sekä avointa ja vuorovaikutteista hallintoa. Oikeusvaltio, demokratia ja ihmisoikeudet ovat toisiinsa linkittyneitä. Siksi periaatepäätöksen on oltava linjassa kansallisen perus- ja ihmisoikeusohjelman kanssa ja niitä on käsiteltävä yhdessä. Ihmisoikeusliitto lausuu tarkemmin muutamasta laajan periaatepäätöksen linjauksesta ja tekee ehdotuksia niiden toimeenpanon tehostamiseksi. Demokratian tila ja kansainväliset muutostrendit Kuten periaatepäätöksessäkin todetaan, kansainväliset tutkimuslaitokset tunnistavat useita uhkia lähivuosien demokratiakehitykselle maailmalla. Demokratian laatu on yleisesti heikentynyt mm. sananvapauden, oikeusvaltion ja kansalaisyhteiskunnan saralla. Uusimman V-Dem-demokratiaraportin mukaan demokratian taso on laskenut vuoden 1989 tasolle, ja viimeisen 30 vuoden aikana saavutetut edistysaskeleet on menetetty. Taustalla on tunnistettu megatrendejä kuten globalisaatio, talouden rakennemuutos, tuotantotapojen ja elinkeinorakenteen uudelleenmuotoutuminen, väestöliikkeet, kaupungistuminen,

	vakiintuneiden talouspoliittisten voimasuhteiden muutokset ja media- sekä viestintäympäristöön liittyvät muutokset. Esimerkiksi Yhdysvaltojen viimeaikainen kehitys osoittaa, että yhteiskunnan liiallinen sisäinen jakautuminen muodostaa vaaratekijän demokratian toimivuudelle. Myös Euroopassa kasvava populismi voi tutkitusti muodostaa uhan demokratialle. Vaikka Suomi sijoittuu demokratian toimivuuden osalta vertailevissa tutkimuksissa länsimaisten demokratioiden kärkijoukkoon, on Suomessakin syytä tunnistaa ajoissa demokratiaa rapauttavat pyrkimykset sekä esimerkiksi disinformaatiota tuottamaan pyrkivät voimat. Tutkitusti poliittinen osallistuminen ja osallisuuden kokemus jakautuvat jyrkästi eri ihmisryhmien välillä. Ihmisoikeusliitto katsoo, että erityisesti osallisuuden jakautumisessa on Suomessa parannettavaa. Ehdotetut toimenpiteet jäävät kuitenkin hyvin yleisiksi eivätkä mahdollista marginalisoitujen tai syrjinnän vaarassa olevien ryhmien tunnistamista tai heidän osallisuutensa vahvistamista. OECD on suositellut, että Suomessa vakiinnutettaisiin hallinnon ja kansalaisten väliset vuoropuhelut ihmisten luottamuksen vahvistamiseksi, lisättäisiin hallinnon ja päätöksenteon avoimuutta, kehitettäisiin osallistumisen ja vaikuttamisen prosesseja ja otettaisiin kansalaiset mukaan politiikan vaihtoehtojen valmisteluun. Ihmisoikeusliitto esittää, että valtioneuvoston on sitouduttava pitkäjänteiseen demokratiapolitiikan kehittämistyöhön ja turvattava riippumattomille kansalaisjärjestöille mahdollisuudet vaikuttaa linjausten sisältöön. Ihmisoikeusliitto peräänkuuluttaa yhteiskuntapoliittisen ja oikeustieteellisen tutkimuksen ja keskustelun törmäyttämistä oikeusvaltion sekä demokratian tilan kehittämiseksi.
Kansallinen Kulttuurisäätiö sr.	Ajatuspaja Toivo (Kansallinen Kulttuurisäätiö) kiittää mahdollisuudesta lausua demokratiapolitiikan tulevaisuudesta. Toteamme, että periaatepäätöksen keskeiset linjaukset huomioivat demokratian vahvistamisen monesta eri näkökulmasta. Monet kehitystarpeet liittyvät laajempaan yhteiskunnalliseen muutokseen. Erilaiset poliittista järjestelmäämme heikentävät trendit vaativat ongelmien tunnistamista ja toimenpiteitä. Puolueet eivät ole vetovoimaisia, vaan yhden asian liikkeet houkuttelevat ja aktivoivat kansalaisia enemmän. Vaalikampanjointia ja vaalien luotettavuutta häiriköidään verkkovaikuttamisen keinoin. Luottamus poliitikkoihin ammattiryhmänä on heikkoa. Politiikka ja kampanjointi

	henkilöityy entisestään ja seurauksena pitkän aikavälin ohjelmallinen päätöksenteko alistuu henkilövetoisuudelle. Median resurssipula ja ansaintalogiikan ongelmat näkyvät politiikan julkisuudessa. Kun sosiaaliseen mediaan ja kansalaisjournalismiin perustuva tiedonvälitys ei ole ammattilaisten tuottamaa, kansalaisiin on mahdollista vaikuttaa valheilla. Tieteeseen ja tutkittuun tietoon perustuva päätöksenteko ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen heikkenevät, jos tiedonvälitys ei ole vastuullista ja professionaalista. Näyttää ilmeiseltä, että globalisoituvan maailman yhteiskunnalliset ongelmat on vaikeita ratkaista nykyisen poliittisen järjestelmän puitteissa. Poliitikoilla ei vaikuta olevan kannustimia tehdä riittävän kovia päätöksiä esimerkiksi ilmastonmuutoksen torjumiseksi. Tämä heikentää kansalaisten luottamusta demokratian toimivuuteen. Valtioiden rooli muuttuu suhteessa kansainvälisiin yhteisöihin ja samalla lokaali politiikka vahvistuu kaupungistumisen seurauksena. Voi kysyä, pidetäänkö parlamenttia jatkossa tosiasiallisesti ylimpänä vallankäyttäjänä ja jos ei pidetä, miten se vaikuttaa kansalaisten poliittiseen aktiivisuuteen ja sitoutumiseen. Näihin erilaisiin näkökulmiin tulisi kiinnittää ohjelmassa huomiota siten, että kansalaisten yhteiskunnallinen sitoutuminen, vaikutusmahdollisuudet ja osallisuus vahvistuvat. Poliittinen päätöksenteko tarvitsee tuekseen yhteiskunnallista tietoa, jota tuotetaan ja julkaistaan politiikan tarpeisiin muun muassa ajatuspajoissa.
Kehittämiskeskus Opinkirjo	Kehittämiskeskus Opinkirjo kiittää mahdollisuudesta lausua luonnoksesta Valtioneuvoston periaatepäätökseksi suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla. Tarkastelemme lausunnossamme luonnoksessa esitettyjä toimenpiteitä ensisijaisesti lasten ja nuorten näkökulmasta. Tarkastelumme pääasiallisin näkökulma on se, miten vahvistetaan lasten ja nuorten mahdollisuuksia toteuttaa demokratiaan kuuluvia oikeuksia osallistua yhteiseen päätöksentekoon ja tulla kuulluksi heitä koskevissa asioissa lapsen oikeuksien edellyttämällä tavalla. Luonnoksessa on nykytila kuvattu hyvin ja monipuolisesti.
Kehitysvammaliitto / Selkokeskus	Kehitysvammaliitto ja Kehitysvammaliiton Selkokeskus kiittävät mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston demokratiapoliittisesta periaatepäätöksestä. Kiitämme, että luonnoksessa tuodaan esiin myös haavoittuvassa asemassa olevat ihmiset ja heidän

	osallistumismahdollisuutensa. Konkreettisena toimenpiteenä esimerkiksi selkokieli sekä kuvatuettu viestintä parantavat osallistumismahdollisuuksia niillä ihmisille, joille yleiskielinen viestintä on liian vaikeaa. Kun demokratiapolitiikkaa seurataan ja arvioidaan, on syytä kuulla myös kehitys- ja puhevammaisia sekä selkokieltä tarvitsevia ihmisiä. Tämä vaatii myös arviointitapojen muokkaamista, eli esimerkiksi selkokielen tai kuvatuen käyttöä.
Kulttuuri- ja taidealan keskusjärjestö KULTA ry	Linjaukset painottaa kansallisella tasolla demokratian ohella perus- ja ihmisoikeuksien sekä oikeusvaltion tärkeyttä. Kulttuuri- ja taidealan keskusjärjestö KULTA ry muistuttaa, että oikeus nauttia taiteista ja osallistua oman maansa kulttuurielämään on yksi YK:n ihmisoikeuksien julistukseen kirjatuista ihmisoikeuksista. Periaatepäätöksessä korostetaan myös niiden merkitystä myös Euroopan unionin toiminnassa ja kansainvälisesti. Osallistumisoikeudet sekä Euroopan unionin toiminnassa että kansainvälisesti koskevat myös kulttuurisia osallistumisoikeuksia. KULTA ry painottaa yhdenvertaisuusnäkökulman vahvistamista eli jokaisen oikeutta ja mahdollisuutta tehdä ja kokea taidetta. Tämä vaatii matalan kynnyksen tarjontaa, saavutettavuuden parantamista eri keinoin, sekä monikulttuurisuuden huomioimista. Kulttuuri ja taide myös itsessään vahvistaa demokratiaa, antamalla äänen erilaisille tarinoille ja tarjoamalla yhteenkuuluvuuden tunnetta vahvistavia kokemuksia. Runsas kulttuurin ja taiteen kuluttaminen on kytköksissä jopa äänestysaktiivisuuteen, vaikka muut selittävät taustatekijät siivotaan pois. Kulttuuri voimauttaa ihmisiä, vahvistaa kykyä ymmärtää toista ja antaa mahdollisuuksia ilmaista itseään. Kyse on siis demokratian perustavista toimintaedellytyksistä. Linjauksissa uhaksi nimetty poliittisen lukutaidon heikkeneminen on kytköksissä luonnollisesti yleiseen lukutaitoon, jonka vahvistamisessa kaikki lukemista ja kirjallisuutta edistävät tahot ja niiden julkinen rahoitus on avainasemassa. Uhkien osalta linjaukset jättävät huomioimatta taiteen vapauden. Taide alistetaan autoritaarisissa valtioissa vallanpitäjien propaganda-aseeksi. OECD suosittaa lisäämään osallistumismahdollisuuksia. Kulttuuri on tässä kaikenikäisille vetovoimainen osallisuutta vahvistava toimintatapa, jonka esteenä on varsin usein raha. Linjauksissa aiheellisesti pohditaan mittareiden merkitystä. Kulttuuriosallistumisen osalta yksi mittari voisi olla THL:n kulttuurin TEAviisarin tarjoama tieto siitä, kuinka kunta

	kulttuuritoiminnassaan mahdollistaa eri väestöryhmien, kuten maahanmuuttajien ja vammaisten osallistumista.
Kuntoutussäätiö	Kuntoutussäätiö pitää valtioneuvoston periaatepäätöstä suomalaisesta demokratiapolitiikasta tärkeänä ja demokratian kehittämiseen liittyviä ehdotuksia pääsääntöisesti tarkoituksenmukaisina. Kuntoutussäätiö kiinnittää lausunnossaan erityistä huomiota järjestöjen ja muiden kansalaisyhteiskunnan toimijoiden rooliin, asemaan ja vaikutusmahdollisuuksiin, sekä näitä koskeviin kehittämismahdollisuuksiin. Kuntoutussäätiö esittää kansalaisyhteiskuntaa koskevien ehdotusten vahvistamista ja sen tunnistamista, että kyseiset toimijat ovat keskeisessä asemassa erityisesti kaikista haavoittuvimmassa asemassa olevien ihmisten tukemisessa, auttamisessa ja osallisuusmahdollisuuksien tarjoamisessa. Kaikista haavoittuvimmassa asemassa olevien osallisuuden tulisi kokonaisuudessaan näkyä periaatepäätöksessä nykyistä paremmin. On tärkeää huomioida demokratian kehittämisessä se, etteivät kansalaisten ja päättäjien näkemykset välttämättä kohtaa toisiaan. Esimerkiksi Sitran vuonna 2022 toteuttaman kyselyn mukaan päättäjät painottavat ennen kaikkea kasvokkaisia kohtaamisia ja osallisuutta, kansalaiset taas haluavat erilaisia anonyymejä, helppoja ja digitaalisia osallistumisen mahdollisuuksia yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa. Kuvaavaa on, että Sitran teettämän kyselyn mukaan vain 15 prosenttia kuntien ja hyvinvointialueiden luottamushenkilöistä ja viranhaltijoista haluaisi edistää kansalaisten osallistumista nettiadressien allekirjoittamiseen. Kansalaisista jopa 68 prosenttia harkitsisi osallistuvansa juuri tällä tavoin. Kansainvälisesti tarkastelleen demokratian tila herättää huolta. Demokratian on katsottu heikentyneen viimeisten 15 vuoden aikana (ks. esim. Freedom House 2021). Idean (2019) laatiman raportin ”The Global State of Democracy: Building Resilience in a Pandemic Era” mukaan koronapandemia on laajentanut kuilua demokraattisten ja ei-demokraattisten järjestelmien välillä. Raportin mukaan myös monissa vakiintuneissa demokratioissa on otettu pandemian aikana käyttöön autoritaarisia toimintatapoja. Samalla kun pandemia on tehnyt näkyväksi demokraattisten järjestelmien heikkouksia, on se nostanut esille myös niiden vahvuuksia. Vaikka koronarajoitukset ovat vaikuttaneet osallisuuteen ja osallistumisen tapoihin, on maailmalla edelleen vahvaa kansalaisliikehdintää. Nämä liittyvät

	esimerkiksi ilmastonmuutokseen ja ihmisten yhdenvertaisuuteen. Suomessa kansalaisyhteiskunta on näyttänyt viimeisten vuosien aikana kykynsä nopeaan sosiaalisten innovaatioiden kehittämiseen, käyttöönottoon ja skaalaamiseen. Järjestöt ovat ottaneet käyttöön nopealla sykkeellä kohderyhmiensä tavoittamisessa uusia digitaalisia ratkaisuja, ja yhdistelleet tuloksellisesti digitaalisia ja kasvokkaisia kohtaamisia. Järjestöt koetaan edelleen tärkeänä väylä vaikuttaa päätöksentekoon (maakuntatason yhteistutkimus 2020, Kantar TNS; julkaisematon). Noin kolmannes Kantar TNS:n kyselyyn vastanneista arvioi, että voi vaikuttaa päätöksentekoon järjestöissä. Järjestöjen kautta tapahtuva vaikuttaminen arvioitiin toiseksi merkittävämmäksi työpaikalla tapahtuvan vaikuttamisen jälkeen. OECD:n (2019) arvion mukaan Suomessa vallitsee osallistumisen paradoksi. Samalla kun luottamus erilaisia instituutioita kohtaan on vahvaa, kokevat ihmiset omat vaikutusmahdollisuutensa varsin heikoiksi. 80 prosenttia suomalaisista on tyytyväisiä demokratian tilaan ja 74 prosenttia luottaa hallitukseen. Samalla kuitenkin vain 36 prosenttia suomalaisista kokee, että he voivat vaikuttaa valtiolliseen toimintapolitiikkaan. Suomi on ollut demokratiakehityksessään vakaa maa. On kuitenkin selvää, että ylikansalliset muutokset heijastuvat myös Suomeen. Esimerkiksi erilaiset suoran demokratian liikehdinnät voivat kasvattaa painoarvoaan. Näillä on merkityksensä paitsi osallistumisen ja vaikuttamisen tapoihin myös niihin vaatimuksiin, joita kansalaiset esittävät osallistumismuotojen uudistamiseksi. Vakaa demokratiakehitys ei ole taannut hyvinvoinnin tasavertaista jakautumista ja esimerkiksi köyhyyden vähentymistä. Hyvinvointieroja on edelleen, joskin suomalaisten yleinen tyytyväisyys elämäänsä ja elintaso ovat nousseet (ks. esim. Uusitalo ym. 2022). Hyvinvointi – kuten kokemukset ja näkemykset osallisuudesta ja vaikuttamisestakin – elävät ajassa, ja aika tuo mukanaan niihin uusia piirteitä ja painotuksia.
Kynnys ry	Kynnys ry kiittää mahdollisuudesta lausua luonnoksesta VN:n suomalaisen demokratian periaatepolitiikasta ja toimenpide-ehdotuksista. Vammaisten henkilöiden ja heitä edustavien järjestöjen osallisuus ja toimintaedellytysten turvaaminen kaikissa oloissa ovat oleellinen osa Suomalaista demokratiaa. Toimiva demokratia on itseisarvo ja oikeusvaltioperiaatteen kivijalka - ei keino tai väline muiden päämäärien saavuttamiseksi. Kestävän kehityksen Agendan läpileikkaavat

	periaatteet ml. ’Leave no one behind’ – tukevat konkreettisten toimenpiteiden valintaa. Kynnys ry yhtyy VANEN lausuntoon ja kannattaa vammaisyleissopimuksen pohjalta tehtyjä täsmennyksiä luonnokseen muutamin lisäyksin. Yleisesti ottaen luonnoksen linjaukset ja toimenpiteet ovat kannatettavia. Useassa kohdassa mm. todetaan, että on tärkeää pitää kaikki väestöryhmät mukana. Todellisuudessa vammaisia ihmisiä on hyvin vähän yhteiskunnan luottamustehtävissä millään tasolla. Osallisuus ei vammaisten ihmisten kohdalla toteudu, ellei heitä aktiivisesti osallisteta. Vammaisten kohdalla tämä tarkoittaa esim. että jos esteettömyydestä ja saavutettavuudesta ei huolehdita, jos vammaisten ihmisten liikkumismahdollisuudet rajoittuvat 18 yhdensuuntaiseen matkaan kuukaudessa tai avustajatunteja ei myönnetä tarpeen mukaan yhteiskunnalliseen osallistumiseen, he eivät pysty osallistumaan tosiasiassa. Esimerkiksi ehdokkuus vaaleissa edellyttää "jalkautumista" monenlaisiin tilaisuuksiin, mutta jos avustajatunnit riittävät vain välttämättömään arjen pyörittämiseen, ei tosiasiallista osallisuutta ole. Vammaisten ihmisten yhdenvertaisuus suhteessa yleisväestöön edellyttää toisinaan ns. positiivista erityiskohtelua ja yksilöllisissä tilanteissa voidaan tarvita myös kohtuullisia mukautuksia. Näissä tilanteissa ei ole kuitenkaan kyse syrjinnästä muita ihmisiä kohtaan, vaan tosiasiallisen yhdenvertaisuuden turvaamisesta. Vammaisten henkilöiden kohdalla on erittäin tärkeää, että he voivat itse edustaa itseään puolesta puhumisen sijaan ja että osallistaminen ei ole yksittäistä kuulemista, vaan prosesseissa ollaan mukana alusta loppuun. Toivomme, että luonnoksessa kuvattaisiin tarkemmin, miten demokratian toteutumista vammaisten ihmisten osalta on tarkoitus edistää (esim. oikeuksien heikennyskielto, osallisuutta mahdollistavien lakisääteisten palvelupäätösten nopeus ja päätösten luottamuksensuojan vahvistaminen).
Lastensuojelun Keskusliitto	Lastensuojelun Keskusliitto (LSKL) kiittää oikeusministeriötä mahdollisuudesta lausua luonnoksesta Valtioneuvoston periaatepäätökseksi suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla. Keskusliitto tarkastelee asiaa lausunnossaan erityisesti lasten ja nuorten osallistumisoikeuksien näkökulmasta. Lasten ja nuorten osallistumisoikeudet turvataan niin YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa kuin kansallisessa lainsäädännössä ja nämä oikeudet kuuluvat yhdenvertaisesti jokaiselle alle 18-vuotiaalle.

	Lastensuojelun Keskusliitto katsoo, että periaatepäätökseen valitut tavoitteet ovat kannatettavia. Demokratian ja yhteiskunnallisen osallisuuden osa-alueita, edellytyksiä ja esteitä käsitellään luonnoksessa melko kattavasti. Keskusliitto esittää kuitenkin huolensa siitä, että vaikka luonnoksessa puhutaan melko monissa yhteyksissä nuorista, jäävät lasten osallistumisoikeudet ja niiden toteutuminen varsin vähälle huomiolle. Lastensuojelun Keskusliitto pitää ensiarvoisen tärkeänä sen tunnistamista, että myös alle 18-vuotiailla on oikeus osallistua. Keskusliitto esittää, että LOS 12 artiklan ja perustuslain 6 §:n lapsille turvaama oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin lisätään johdannon kohtaan, jossa tarkastellaan osallistumisoikeudet turvaavaa lainsäädäntöä ja kansainvälisiä sopimuksia. Osallisuuden ja aktiivisuuden kasautuminen ja eri tavoin haavoittuvassa asemassa ja/tai syrjinnän vaarassa olevat ryhmät huomioidaan luonnoksessa läpileikkaavasti, mutta varsin ylätasoisesti. Ryhmien ja eri ryhmiin liittyvien keskeisten kysymysten tunnistaminen jää nyt paljolti myöhemmin laadittavassa toimenpideohjelmassa huomioitaviksi, mitä Lastensuojelun Keskusliitto pitää puutteena. Keskusliitto huomauttaa, että esimerkiksi luonnoksessa mainitut oikeusprosessien pitkät käsittelyajat ovat erityisen haitallisia lapsille, koska nämä ovat ikänsä ja kehitysvaiheensa vuoksi haavoittuvassa asemassa. Keskusliitto pitää tärkeänä, että linjausten edistämistä ja tavoitteiden toimeenpanoa seurataan ja arvioidaan paitsi kunkin linjauksen osalta, myös väestöryhmittäin. Luonnoksessa puhutaan kiitettävän paljon demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksesta ja Keskusliitto muistuttaa, että osallisuuteen kasvamisen pitää olla mahdollista jokaiselle lapselle – ei esimerkiksi vain valmiiksi aktiivisille, rohkeille, puheella kommunikoiville ja hyvät sosiaaliset taidot omaaville lapsille. Erilaisten osallistumisen kanavien monipuolisuutta, riittävyyttä ja kattavuutta tulee toimenpiteitä suunniteltaessa ja arvioitaessa tarkastella siitä näkökulmasta, keiden osallistumisen ne tosiasiallisesti mahdollistavat. Luonnoksessa tunnistetaan järjestöjen rooli ja toisaalta vaikeudet, joita taloudellinen epävarmuus niiden toiminnalle muodostaa. Lastensuojelun Keskusliitto muistuttaa, että järjestöillä on Suomessa merkittävä rooli erityisesti lasten ja nuorten osallistumismahdollisuuksien tarjoajina ja toisaalta siinä, että lasten ja nuorten näkemykset ja heille tärkeät teemat kanavoituvat myös laajempaan yhteiskunnallisen keskusteluun ja päätöksentekoon.
Medialiitto ry	Medialiitto kiittää mahdollisuudesta antaa lausunnon oikeusministeriölle luonnoksesta valtioneuvoston

	periaatepäätökseksi, jolla linjataan suomalaisen demokratiapolitiikan tavoitteista 2020-luvulla (“periaatepäätösluonnos”). Medialiitto esittää kunnioittaen oikeusministeriölle periaatepäätösluonnoksen jatkovalmistelua varten seuraavat huomiot: Pääviestit 1. Riippumattomien tiedotusvälineiden toimintaedellytykset tulee turvata demokratiapolitiikan tavoitteissa pitkäjänteisesti asiaa koskevalla omalla linjauksella. Demokratia kuolee ilman vapaata, luotettavaa tiedonvälitystä. Tiedotusvälineiden asemaa ja roolia demokratiassa tulisi korostaa esimerkiksi suhteessa sosiaalisen mediaan. 2. Riippumattomien tiedotusvälineiden toimintaedellytyksiä tulee vahvistaa pitkäjänteisesti parantamalla mediapolitiikan koordinointia sen varmistamiseksi, etteivät yksittäiset säädöshankkeet ainakaan heikennä tiedotusvälineiden elinvoimaisuutta. 3. Riippumattomien tiedotusvälineiden merkitystä demokratialle tulisi opettaa kattavasti perus- ja täydennyskoulutuksessa: perusopetuksen opetussuunnitelmaa uudistettaessa informaatiolukutaito, journalismin etiikka sekä riippumattomien tiedotusvälineiden rooli ja merkitys yhteiskunnassa tulisi lisätä osaksi yläkoulujen yhteiskuntaopin oppisisältöjä ja mainita opetussuunnitelman perusteissa. Valtioneuvoston vastuulla olevaa perusopetuksen tuntijakoa tulisi muuttaa vastaavasti. 4. Julkisen hallinnon, kuten kuntien, viestinnässä tulisi ottaa huomioon erityisesti paikallisen uutismedian tiedonsaanti ja toimintaedellytysten turvaaminen. Demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta Medialiitto pitää demokratian, perus- ja ihmisoikeuksien sekä oikeusvaltion turvaamista maassamme erittäin tärkeänä. Demokratiapolitiikka on tärkeä työkalu ohjaamaan strategisesti, pitkäjänteisesti ja yli vaalikausien suomalaista demokratiaa ja sen toteutumista tukevaa päätöksentekoa ja hallintoa. Demokratiakehitys edellyttää jatkuvaa työtä. Riippumattomien tiedotusvälineiden toimintaedellytysten turvaaminen tulisi ottaa huomioon demokratiapolitiikassa Medialiitto ehdottaa, että periaatepäätösluonnoksen jatkovalmistelussa demokratiapolitiikkaan lisätään kokonaan uusi linjaus seuraavasti:

	- Riippumattomien tiedotusvälineiden toimintaedellytykset on turvattu pitkäjänteisesti. Medialiitto kannattaa periaatepäätösluonnoksen johdannon sivun 9 kirjausta, jonka mukaan ”oman identiteetin rakentumista ja osallisuutta tukeva mediaympäristö ovat tärkeässä asemassa demokratian ja luottamuksen ylläpitämisessä”. Riippumattomia tiedotusvälineitä (eli päätoimittajavastuun alaista ja Journalistin ohjeisiin sitoutunutta mediaa) ei valitettavasti käsitellä laajemmin periaatepäätösluonnoksessa. Medialiiton mukaan tämä puute tulisi korjata luonnoksen jatkovalmistelussa lisäämällä asiaa koskeva oma linjaus demokratiapolitiikkaan. Monipuolisten suomalaisten riippumattomien tiedotusvälineiden elinvoimaisuuden varmistamiseksi tulevaisuudessa tarvitaan myös mediapolitiikkaa. Media-alaa koskeva päätöksenteko on nykyisin Suomessa siiloutuneena useisiin ministeriöihin. Median toimintaedellytyksiin vaikuttavia taloudellisia päätöksiä ja sääntelyhankkeita tulisi arvioida hyvissä ajoin, ennakoivasti ja keskitetysti. Medialiitto katsoo, että demokratian toimivuuteen ja luottamuksen syntyyn ei voida vaikuttaa pelkästään demokratiapolitiikalla. Demokratian toimivuutta ja luottamuksen syntyä sekä ylläpitämistä pitkäjänteisesti pitäisi tukea myös mediapolitiikalla. Mediapolitiikka täydentäisi hyvin periaatepäätösluonnoksen sivulla 9 mainittuja muita keskeisiä politiikkaesimerkkejä (tasa-arvopolitiikka, talouspolitiikka, työllisyyspolitiikka, sosiaalipolitiikka ja terveyspolitiikka). Mediapolitiikalla varmistetaan, etteivät yksittäiset säädöshankkeet ainakaan heikennä riippumattomien tiedotusvälineiden elinvoimaisuutta. Riippumattomien tiedotusvälineiden asemaa ja roolia demokratiassa tulisi korostaa suhteessa esimerkiksi sosiaalisen mediaan Periaatepäätösluonnos tuo esille sivulla 10, että demokratioiden toimivuuteen vaikuttavat yhteiskunnan muutokseen laajasti liittyvät megatrendit, kuten muun muassa mediaympäristöön liittyvät muutokset. Luonnos jatkaa, että ”joukkoviestinnän rinnalle on syntynyt sosiaalisen median alustoja ja mahdollisuuksia kansalaisten suoraan välittömään viestintään, jotka toisaalta mahdollistavat suoremman vaikuttamisen, mutta myös mielipiteiden manipuloinnin”. Medialiitto muistuttaa, että sosiaalisen median alustat ja Googlen kaltaiset hakukonepalvelut ovat synnyttäneet uhkia demokratian toimivuudelle. Lisäksi ne vievät reilusti yli puolet digitaalisista mainostuloista maassamme tuottamatta itse lainkaan ammattimaista, suomalaista sisältöä. Alustayhtiöiden

	palvelut tarjoavat kansalaisille myös paljon ilmaista sisältöä, joka kilpailee kansalaisten ajankäytöstä esimerkiksi elintärkeitä tilausmaksuja tavoittelevan lehdistön kanssa. Alustayhtiöt eivät vastaa sisällöstä eivätkä maksa voitoistaan veroa Suomessa. Tämä kehitys haastaa riippumattomien tiedotusvälineiden toimintaedellytykset ja niiden luoman yhteiskunnan liiman sekä luottamuksen ylläpitämisen. Riippumattomilla tiedotusvälineillä on tärkeä tehtävä nouseviin haasteisiin vastatessa Periaatepäätösluonnoksessa mainitaan sivulla 12 suomalaisen demokratian nousevina haasteina muun muassa keskustelukulttuurin kärjistyminen, disinformaatio ja informaatiovaikuttaminen sekä toimittajiin kohdistuva järjestelmällinen häirintä eli maalittaminen. Medialiitto korostaa, että disinformaation ja informaatiovaikuttamisen torjunnassa erityisesti riippumattomilla tiedotusvälineillä on keskeinen rooli. Parhaiten disinformaatiota ja informaatiovaikuttamista voidaan käytännössä torjua varmistamalla, että yhteiskunnassa on vastavoimana tarjolla riittävästi elinvoimaista ammattimaista paikallista, alueellista ja valtakunnallista tiedotusvälineiden tuottamaa luotettavaa tietoa. Medialiitto muistuttaa, että suomalaiset tiedotusvälineet ovat mahdollisissa demokratian kriisitilanteissa enintään vain niin vahvoja ja kyvykkäitä tukemaan kansalaisten tiedonsaantia sekä torjumaan disinformaatiota ja informaatiovaikuttamista kuin mitä ne ovat normaalioloissa. Siksi media-alan ja erityisesti tiedotusvälineiden elinvoimasta on pidettävä huolta jatkuvasti ja pitkäkestoisesti. Kansalaiset tarvitsevat ammattimaista, riippumatonta mediaa Puolustamalla kotimaista vapaata mediaa ja varmistamalla sen toimintaedellytykset turvataan ja edistetään demokratiaa, sananvapautta sekä sivistystä, kulttuuria, osaamista ja henkistä huoltovarmuutta. Lehtien tilaustulojen merkitys on korostunut selvästi, kun globaalit alustayhtiöt ovat Suomessakin vieneet valtaosan digitaalisista mainoseuroista. Median toimintaedellytyksiin vaikuttavia taloudellisia päätöksiä ja sääntelyhankkeita tulisi arvioida kansalaisten sananvapauden turvaamisen (ammattimaisen toimituksellisen tiedon saamisen kannalta paikallisesti, alueellisesti ja valtakunnallisesti) ja alueellisen tasa-arvon kannalta. Esimerkiksi painettujen, tilattujen lehtien tehtävä kansalaisten

	sananvapauden ja kuntademokratian toteuttamisessa on Suomessa edelleen hyvin tärkeä. Jatkovalmistelussa huomioitava Eurooppalaisen median vapaussäädös -ehdotus Medialiitto ehdottaa, että periaatepäätösluonnoksen jatkovalmistelussa ministeriö ottaa huomioon myös Euroopan komission Eurooppalaisen median vapaussäädös -ehdotuksen (European Media Freedom Act) ja asiaa koskevan Valtioneuvoston E-kirjelmän eduskunnalle (E 46/2022 vp.). Komission ehdotus on odotettavissa syyskuussa. Komission tavoitteena on turvata median vapaus ja moniarvoisuus sisämarkkinoilla. Taustalla ovat Unkarin ja Puolan aiheuttamat haasteet median vapaudelle. Komission hanke liittyy laajasti riippumattomien tiedotusvälineiden toimintaan vaihtelevin painotuksin. Komission käytössä olevien sääntelytasoa koskevien vaihtoehtojen osalta Suomi kannattaa lähtökohtaisesti komission suositukseen perustuvaa kevyemmän sääntelyn tasoa. Lisäksi Suomi katsoo, että lainsäädäntöehdotuksessa tulisi ottaa huomioon jäsenmaiden väliset erot media-alan sääntelykulttuureissa ja markkinoissa. Näin ollen lainsäädäntöehdotuksessa esitettäviin sääntöihin tulisi sisältyä joustavuutta erityisesti korkean sananvapauden jäsenmaissa, jotta kyseisissä jäsenmaissa voimassa olevat sääntelykäytännöt voidaan säilyttää siltä osin, kun nykysäädökset edistävät median vapautta, moninaisuutta ja luotettavan tiedon saatavuutta. Suomalaisen demokratiapolitiikan 2020-luvulla vaikuttavuuden lisääminen Medialiitto ehdottaa, että ministeriö harkitsee jatkovalmistelussa, tulisiko demokratiapolitiikan linjausten ja tavoitteiden toteutumisesta antaa Valtioneuvoston selonteko vuosittain eduskunnalle. Selontekomenettely olisi omiaan lisäämään demokratiapolitiikan sitovuutta ja vaikuttavuutta valtion hallinnossa.
Mieli ry	1.1 Johdannon aloitus nostaa talouden ensimmäiseksi perusteluksi demokratian puolustamiselle. Demokratia tulisi kuitenkin nähdä itseisarvona, jota ei tarvitse puolustaa taloudellisilla arvoilla. Virke on myös kielellisesti ongelmallinen. 1.3 Demokratian tilaan liittyvissä ongelmallisissa trendeissä tulisi nostaa esille myös huoli julkisen vallan tiivistyneestä ohjauksesta suhteessa kansalaisyhteiskuntaan - ongelma on tunnistettu mm. vuonna 2020 julkaistussa Kansalaisyhteiskunnan tila VNTeas-selvityksestä. Teemaan

	viitataan kylläkin kansalaisyhteiskuntaluvussa mutta puuttuu toimintaympäristökuvauksesta. Esimerkiksi Civicuksen seuranta kertoo, että edes vakiintuneissa eurooppalaisissa demokratioissa kansalaisyhteiskunnan autonomia ei ole itsestäänselvyys - Pohjoismaat näyttäytyvät vapaan kansalaisyhteiskunnan vyöhykkeenä, mutta myös meillä on oltava tarkkaavaisia kehitykselle, joka tätä haastaa. Julkisen vallan ohjaus ja ohjauspyrkimys on meilläkin vahvistunut ja vahvistumassa edelleen mm. budjettirahoitukseen siirtymisen myötä.
Miesjärjestöjen keskusliitto MJKL ry	Valtioneuvoston luonnos demokratiapoliittisen periaatepäätöksen linjauksista on yleismuotoisten tavoitetilakirjausten osalta tärkeä ja kannatettava. Toivottuja tavoitetiloja on kuitenkin vaikea saavuttaa, jollei kahta keskeisintä ihmisryhmää, naisia ja miehiä, oteta huomioon ja kuulla yhdenvertaisesti suhteessa toisiinsa. Tällä hetkellä on valtavirtaista, että demokratiapoliittisia tarpeita kuullaan ja otetaan huomioon erityisesti naisten ja vähemmistöjen näkökulmasta. On tärkeätä, että naiset ja vähemmistöt tulevat kuulluiksi ja otetuiksi huomioon. Miesten hyvinvointiin ja asemaan liittyvät demokratiapoliittiset tarpeet sen sijaan tulevat varsin ohuesti kuulluiksi, usein jopa ohitetuiksi. Tämä on vastoin suomalaisen demokratian ydinajatusta. Epäsuhta lähtee liikkeelle jo valtionrahoituksesta (jota vain naisjärjestöillä on lakiin perustuen mahdollisuus saada) ja asiantuntijalausuntojen huomioimisesta osana lainsäädäntää tai sosiaalisen yhteiskunnan kehittämistä (miesnäkökulmaiset asiantuntijalausunnot valitettavan usein ohitetaan). Tämä johtaa turhaan vastakkainasetteluun ja hyvinvointiepäsuhtaan naisten ja miesten välillä, kun tavoiteltavaa olisi, että naiset ja miehet seisoisivat rinnakkain yhdenvertaisesti tuettuina ja toisiaan tukien. Miesnäkökulman huomioimisen ohuus demokratiapolitiikassa ja päätöksenteossa tulisi kirjata valtioneuvoston periaatepäätökseen asiantilana, johon tulee välittömästi ja määrätietoisesti puuttua.
Muistiliitto ry	Muistiliitto ry toimii muistisairaiden ihmisten ja heidän läheistensä oikeuksien edistäjänä, potilas- ja kansanterveysjärjestönä. Liiton tarkoituksena on edistää tämän kohderyhmän elämänlaadun ja hyvinvoinnin yleisiä edellytyksiä. Muistiliitto pitää hyvänä, että laaja periaatepäätös suomalaisesta demokratiasta 2020 on laadittu yli hallituskausien. Muistisairauksien esiintyvyys lisääntyy iän myötä. Kuten luonnoksessa todetaan, on tärkeää, ettei ketään jätetä yhteiskunnan ja sen kehityksen ulkopuolelle. Muistisairautta sairastavien ihmisten osalta osallistumisen haasteita tuottavat

	sekä ikääntyminen mutta erityisesti kognitiota rappeuttava sairaus. Erityisesti kiinnitämme huomiota digitalisen osallistumisen ja verkkodemokratian kehittämiseen.
Naisjärjestöjen Keskusliitto	Naisjärjestöjen Keskusliiton tarkoituksena on edistää naisten asemaa, sukupuolten tasa-arvoa ja tyttöjen ja naisten ihmisoikeuksia. Lausumme demokratiapolitiikan linjauksista tästä näkökulmasta. Vaikka tasa-arvo on monella tapaa edistynyt, ei demokraattisessa päätöksenteossa olla vielä tasa-arvoisessa tilanteessa. Eduskunnassa ei vielä koskaan Suomen historian aikana ole ollut samanaikaisesti sataa naista, ja taloudellisessa päätöksenteossa naiset ovat edelleen vahvasti aliedustettuina. Periaatepäätöksen johdannossa todetaan, että sukupuolten välinen tasa-arvo on keskeistä demokraattisessa yhteiskunnassa. Tasa-arvo onkin välttämätön edellytys todellisen demokratian saavuttamiselle. On tärkeää, että demokratiapolitiikan linjaukset huomioivat tasa-arvon läpileikkaavasti. Linjaukset ja toimenpiteet ovat oikeansuuntaisia ja perusteltuja, mutta paikoitellen tasa-arvo näkyy niissä ohuelti. Sukupuolten tasa-arvoa nostetaan esiin tekstissä useassa kohtaa, mutta toimenpiteistä näkökulma jää useimmiten uupumaan tyystin. Linjaukset hyötyisivätkin vahvemmasta läpileikkaavasta sukupuolinäkökulmasta. Tasa-arvoa on syytä tarkastella intersektionaalisesta eli risteävät erot huomioivasta näkökulmasta. Demokratialinjauksissa nostetaan esiin sen tärkeys, että eri väestöryhmät voivat kokea osallisuutta ja vaikuttaa päätöksentekoon. Kuitenkin esimerkiksi vammaiset naiset, romaninaiset, saamelaiset naiset ja maahan muuttaneet naiset ovat yleensä vielä näiden ryhmien miehiä voimakkaammin aliedustettuina yhteiskunnallisessa päätöksenteossa ja voivat kohdata erityisiä haasteita demokraattisessa osallistumisessa. Tämä on tärkeää huomioida niin linjauksissa kuin itse toimenpiteissä.
Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry	NYTKIS kiittää mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston periaatepäätöksestä suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla. Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry kokoaa kattojärjestönä kaikkien eduskuntapuolueiden naisjärjestöt sekä Naisjärjestöjen keskusliiton, Naisasialiitto Unionin ja Sukupuolentutkimuksen seuran ja on edistänyt laajaa puolue- ja järjestörajat ylittävää yhteistyötä pitkäjänteisesti kotimaassa ja kansainvälisesti.

	Suomalaisessa yhteiskunnassa demokratia ja naisten poliittisen osallistumisen mahdollistaminen ovat olleet keskeisiä yhteiskuntaa ohjaavia periaatteita. Olemme historiallisesti olleet edelläkävijöitä yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden sekä ehdokkaaksi asettumisen mahdollistamisessa maailmassa. Se on myös kansainvälisesti arvostettua ja tunnustettua – suomalaista puoluerajat ylittävää yhteistyötä ja demokratiaa kohtaan on suurta kansainvälistä kiinnostusta. Suomessa ei silti ole vielä päästy siihen tilanteeseen, että eduskuntaan olisi valittu päättäjiä, joista puolet ovat naisia tai valiokuntien puheenjohtajuudet jakautuisivat ei-segregoituneesti. Työtä sukupuolten tasa-arvon ja demokratian vahvistamisen eteen on vielä edessä. NYTKIS yhtyy huoleen keskustelukulttuurin kärjistymisestä. Tällä hetkellä demokratiaa kaventaa kasvanut vihapuhe, jonka sukupuolistuneet vaikutukset koskettavat erityisesti naisia ja vähemmistöjä. Vuonna 2020 Kuntaliiton teettämän kyselyn mukaan naisista 57% ja miehistä 41% arvioi häirinnän ja uhkailun vaikuttavan heidän halukkuuteensa asettua ehdolle. NYTKIS vetoaa suomalaisiin poliittisiin puolueisiin ja heidän vastuun kantamiseen siinä, että ehdokkailla on riittävä tuki, tieto ja puuttumiskeinot, mikäli kohtaavat politiikkaa tehdessään vihapuhetta ja häirintää. Vapaa ja aktiivinen kansalaisyhteiskunta on toimivan demokratian perusta, mutta se tarvitsee toimiakseen riittävät resurssit. Kannamme huolta järjestöjen rahoituksesta sekä toimintaedellytyksistä osana demokratiaa ja lainsäädännöllistä valmistelua. NYTKIS pitää hyvänä, että demokratian tilaa ja suuntaviivoja tehdään pitkällä tähtäimellä ylivaalikautisesti ja pidämme tärkeänä, että järjestöt pääsevät aktiivisesti vaikuttamaan linjauksiin. Periaatepäätöksessä demokratian suuntaviivoissa nostetaan mielestämme kohtuullisesti esiin sukupuolten tasa-arvoa ja naisten asemaa demokratiassa. Esitämme kuitenkin huolemme siitä, että sukupuolinäkökulma ja tasa-arvon tavoitteet sekä risteävien erojen huomioiminen eivät näy varsinaisissa toimenpiteissä. NYTKIS pitää tärkeänä, että periaatepäätöksen toimenpiteistä arvioidaan niiden sukupuolivaikutukset huomioiden risteävät erot.
Nuorisotutkimusseura ry	Nuorisotutkimusseura kiinnittää omassa lausunnossaan huomiota erityisesti nuorten asemaan. Pidämme hyvänä, että periaatepäätöksessä tunnistetaan nuorten erityinen asema ja esitetään sitä koskevia toimenpiteitä. Nuoret voidaan nähdä voimavarana tai ongelmana. Ensimmäisessä näkökulmassa tarkastellaan nuorten arvoa

	yhteiskunnalliselle kehitykselle, ja jälkimmäisessä tutkitaan, mitä nuorilta puuttuu. Nuorisotutkimusseura huomauttaa, että ensimmäinen näkökulma on periaatepäätöksessä verrattain harvinainen, ja jälkimmäistä korostuu enemmän. Nuorisotutkimusseura toivoo, että demokratiapolitiikan ohjaamisessa nuorten oma toimijuus korostuisi enemmän. Ongelma- tai puutenäkökulmaa ei silti voi sivuuttaa. Periaatepäätöksessä todetaan, että osallistumisen eriytyminen ”on ilmiö, joka voi pitkällä aikavälillä rapauttaa yhteiskunnallista luottamusta.” Kuten periaatepäätös toteaa, äänestysaktiivisuutta tarkastellen nuoret osallistuvat muita ikäryhmiä vähemmän. Olennainen huomio kiinnittyy kuitenkin siihen, että nuorten koulutus on voimakkaassa yhteydessä heidän äänestyskäyttäytymiseensä, kuten heidän kotitaustansakin. Siksi myös esitettyjen keinojen pitäisi pureutua tiukemmin näihin eriarvoistaviin tekijöihin. Olennaista olisi tarkastella demokratia- ja/tai kansalaisuuskasvatusta koko koulutusjärjestelmän ja laajemmin lapsi- ja nuorisopolitiikan läpäisevänä kysymyksenä. Tällöin olisi huomioitava sekä yleinen yhteiskunnallinen osallistuminen ja sen tukeminen koulutuksessa, mutta myös se, millä tavoin koulutusjärjestelmä itsessään toimii demokraattisesti. Yhteiskunnallisen osaamisen ongelmana Suomessa on nähty, että vaikka nuoret tietävätkin suhteellisen hyvin yhteiskunnan toiminnoista, eivät he koulutuksen aikana saa tukea omalle toimijuudelleen. Kysymys demokratiakasvatuksesta tulisi asettaa myös siitä näkökulmasta, miten se tukee halua toimia. Olennaista olisi pohtia erityisesti ammatillisen koulutuksen tuottamaa yhteiskunnallista osaamista. Äänestysaktiivisuus ei ole kuitenkaan ainoa, eikä välttämättä ensisijainen osallistumisen mittari. Nuorisobarometrin 2021 mukaan nuorten tehokkaimmaksi kokemat vaikutuskeinot ympäristöasioissa ovat äänestäminen, ostopäätökset, vapaaehtoistyö ympäristöjärjestöissä, keskusteluun osallistuminen päättäjien kanssa sekä aloitteiden tai vetoomusten allekirjoittaminen. Tämä osoittaa, että nuorilla yhteiskunnallinen ja demokraattinen vaikuttaminen tapahtuu monilla ulottuvuuksilla. Näiden huomioiminen nykyistä selkeämmin sekä tilannekuvassa että keinoissa olisi Nuorisotutkimusseuran näkemyksen mukaan demokratiapolitiikan näkökulmasta olennaista. Nuorisotutkimusseura haluaa kiinnittää huomiota kehittämisen kohteiden analyysissa siihen, että lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuudet eivät ole juurikaan kahdessa kymmenessä vuodessa lisääntyneet, eikä aihetta ole systemaattisesti tutkittu.

	Nuoria ja lapsia tukevan demokratiapolitiikan pitäisi olla myös kiinteässä yhteydessä lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämiseen, esimerkiksi lapsistrategiaan. Lapsistrategiassa on myös lähtökohtia sille, että demokratiapolitiikasta saadaan kattavampaa ottamalla tarkasteluun kaikki lapsille ja nuorille merkitykselliset ympäristöt: ”Tällä hetkellä lasten osallisuus ja kuuleminen ovat hajanaisia eivätkä toteudu kaikessa lapsia koskevassa päätöksenteossa. Ongelmana on myös se, että osa lapsista jää toistuvasti huomiotta ja kuulematta. Osallisuuden vaillinainen toteutuminen saattaa johtaa kasautuvaan syrjään jäämiseen, mikä on omiaan heikentämään yhteiskunnallisen päätöksenteon ja toiminnan kestävyyttä.” (Kansallinen lapsistrategia, s. 35.)
Nuorten Suomi ry	Toimenpide-ehdotukset ovat monipuoliset ja kattavat. Lausuntomme ottaa tarkemmin kantaa linjaukseen 3.
Näkövammaisten liitto ry	Näkövammaisten liitto ry muistuttaa oikeusministeriötä YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevasta yleissopimuksesta. Sopimus on tullut Suomessa voimaan 10.6.2016 ja on osa velvoittavaa lainsäädäntöä. YK:n vammaissopimuksen läpileikkaavia periaatteita ovat osallisuus ja valtavirtaistaminen. Sopimuksen mukaan vammaiset ihmiset on osallistettava täysimääräisesti heitä koskevien asioiden valmisteluun ja päätöksentekoon. Lisäksi läpileikkaavia periaatteita ovat muun muassa tietoisuuden lisääminen (8 artikla) sekä esteettömyys ja saavutettavuus (9 artikla). YK:n vammaissopimuksen artikla 29 käsittelee osallistumista poliittiseen ja julkiseen elämään. Artikla on merkittävä demokratian toteutumisen näkökulmasta. Artiklan 29 mukaan sopimuspuolet takaavat vammaisille henkilöille poliittiset oikeudet ja mahdollisuuden nauttia niitä yhdenvertaisesti muiden kanssa sekä sitoutuvat: a) varmistamaan, että vammaiset henkilöt voivat tehokkaasti ja täysimääräisesti osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään yhdenvertaisesti muiden kanssa suoraan tai vapaasti valittujen edustajien kautta, myös siten, että heillä on oikeus ja mahdollisuus äänestää ja tulla valituiksi, muun muassa: i) varmistamalla, että äänestysmenettelyt, -järjestelyt ja -aineistot ovat asianmukaisia, saavutettavia sekä helppotajuisia ja -käyttöisiä; ii) suojelemalla vammaisten henkilöiden oikeutta äänestää salaisella lippuäänestyksellä vaaleissa ja kansanäänestyksissä ilman uhkailua, asettua ehdolle vaaleissa, hoitaa tehtäväänsä tehokkaasti ja suorittaa kaikkia

	julkisia tehtäviä kaikilla hallinnon tasoilla sekä helpottamalla tarvittaessa apuvälineteknologian ja uuden teknologian käyttöä; iii) takaamalla vammaisten äänestäjien vapaan tahdonilmaisun ja sallimalla tätä varten tarvittaessa heidän pyynnöstään heidän valitsemansa henkilön avustaa heitä äänestyksessä; b) edistämään aktiivisesti ympäristöä, jossa vammaiset henkilöt voivat tehokkaasti ja täysimääräisesti osallistua julkisten asioiden hoitoon ilman syrjintää ja yhdenvertaisesti muiden kanssa, sekä kannustamaan heidän osallistumistaan julkisiin asioihin, kuten: i) osallistuminen maan julkisen ja poliittisen elämän parissa toimivien kansalaisjärjestöjen ja yhdistysten toimintaan sekä poliittisten puolueiden toimintaan ja hallintoon; ii) vammaisia henkilöitä kansainvälisellä, kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla edustavien vammaisjärjestöjen perustaminen ja niihin liittyminen. Monessa valtioneuvoston demokratiapoliittisen periaatepäätöksen linjauksessa todetaan, että mukana tulee pitää kaikki väestöryhmät. Tämä on hieno periaate, mutta valitettavasti se ei toteudu käytännössä läheskään yhtä hyvin. Näkövammaisia ihmisiä on yhteiskunnan eri tasojen luottamustehtävissä hyvin vähän. Näkövammaisia ihmisiä myös asettuu eri vaaleissa ehdolle hyvin vähän eikä osallistuminen puoluepolitiikkaan ole kovin aktiivista. Näkövammaisten liiton tietojen mukaan esimerkiksi tammikuussa 2022 pidetyissä aluevaaleissa oli muutamia näkövammaisia ehdokkaita, joista kukaan ei tullut valituksi aluevaltuustoon. Ainoa näkövammainen kansanedustaja on ollut Eero Häkkinen, joka toimi kansanedustajana vuosina 1966–1970. Viimeinen vammainen kansanedustaja on ollut Kalle Könkkölä, joka oli kansanedustajana vuosina 1983–1987. Osallisuus ei näkövammaisten ihmisten kohdalla toteudu yhdenvertaisesti valtaväestön kanssa. Jotta osallistuminen poliittiseen elämään olisi mahdollista, se tarkoittaa muun muassa digitalisaation saavutettavuuden varmistamista sekä riittävien ja joustavien vammaispalvelujen saamista. Esimerkiksi ehdokkuus vaaleissa edellyttää liikkumista. Kun näkövammaisella ihmisellä on käytössään 18 yhdensuuntaista vammaispalvelulain mukaista kuljetuspalvelumatkaa kuukaudessa, niiden avulla hän ei hoida arkiasioitaan, harrasta ja tee vaalityötä. Myös vammaispalvelulain mukaisen henkilökohtaisen avun tunnit eivät käytännössä mahdollista vaalityön tekemistä ja täysipainoista ehdokkuutta, vaan ne kuluvat arkiasioihin, työhön ja opiskeluun. Sama koskee tilanteita, joissa näkövammainen ihminen on

	luottamushenkilönä jollain yhteiskunnan tasolla. Todellisuudessa yhdenvertaisuus näkövammaisen ja vammattoman ihmisen välillä on kovin kaukana. Näkövammaisten liitto muistuttaa, että YK:n vammaissopimuksen mukaan vammaisten ihmisten yhdenvertaisuuden saavuttaminen edellyttää toisinaan myös positiivista erityiskohtelua ja yksilöllisissä tilanteissa mahdollisesti tarvittavia kohtuullisia mukautuksia. Näissä tilanteissa ei ole kyse syrjinnästä vammattomia ihmisiä kohtaan, vaan tosiasiallisen yhdenvertaisuuden turvaamisesta. Vammaisten ihmisten kohdalla on erittäin tärkeää, että he voivat itse edustaa itseään puolesta puhumisen sijaan ja että osallistaminen ei ole yksittäistä kuulemista, vaan prosesseissa ollaan mukana alusta loppuun. Näkövammaisten liitto tukee Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunnan (VANE) ehdotusta, jonka mukaan valtioneuvoston demokratiapoliittisen periaatepäätöksen linjauksia täsmennettäisiin ja konkretisoitaisiin. Näkökulmana tulee olla, miten demokratian toteutumista on tarkoitus edistää vammaisten ihmisten kohdalla nykyistä paremmin.
Plan International Suomi	Kiitämme mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston demokratiapoliittisesta periaatepäätöksestä. Luonnos on monin osin erinomainen ja nostaa esiin tärkeitä näkökulmia, kuten rakentavan keskustelukulttuurin tärkeyden, nuorten ja maahan muuttaneiden osallisuuden vahvistamisen sekä aktiivisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan merkityksen. Yhdenvertaisuusnäkökulma on huomioitu läpileikkaavasti. On hienoa, että periaatepäätöksessä huomioidaan myös Suomen ulko- ja kehityspolitiikan mahdollisuudet tukea demokraattista kehitystä maailmassa aikana, jona tämä kehitys on monin paikoin uhattuna.
Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, Keski-Suomen Yhteisöjen Tuki ry, KOSTI ry	(Yhdistys) yhtyy maakuntien verkostojärjestöjen neuvottelukunnan lausuntoon demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta. Maakuntien verkostojärjestöjen neuvottelukunta on valtakunnallinen toimija, joka edistää maakuntien järjestöjen keskinäistä yhteistyötä sekä maakuntien ja valtakunnallisen vuoropuhelua. Toiminnan tavoitteena on tukea maakunnissa toimivien järjestöjen toimintaedellytyksiä sekä vahvistaa niiden äänen kuulumista valtakunnallisessa vaikuttamistoiminnassa. Neuvottelukunnassa olevat verkostojärjestöt edustavat laajasti maakuntien järjestökenttää, ja neuvottelukunnan ytimessä ovat sosiaali- ja terveysjärjestöt.

	Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys on samaa mieltä neuvottelukunnan kanssa siitä, että on hyvä, että periaatepäätöstä suomalaisesta demokratiapolitiikasta tehdään ja on tärkeää, että se on strategisesti ylivaalikautinen asiakirja. Periaatepäätöksessä nostetaan aiheellisesti esille demokratian toimivuuden kannalta se, että erilaisissa elämäntilanteissa olevat ihmiset ovat yhteiskunnassa mukana. Yhteiskunnan eriytyminen ja eriarvoisuus sekä demokratian toimivuus liittyvät kiinteästi yhteen. Demokratian tilaan ja kansalaisten luottamukseen vaikuttavat demokratiaan liittyvien tekijöiden lisäksi myös tasa-arvo, talous, työllisyys sekä sosiaali- ja terveystoimet. Kansalaisjärjestöt tarjoavat tukea ja apua erityisesti yhteiskunnan heikommassa asemassa oleville väestöryhmille mm. juuri edellä luetelluissa asioissa lisäten samalla heidän osallisuuttaan ja turvallisuuttaan sekä luottamusta yhteiskuntaan. Osallisuuden kokemukseen liittyy vahvasti joukkoon kuulumisen tunne, mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihin sekä vuorovaikutus muiden kanssa. Osallisuuteen liittyy vahvasti myös yhteisöllisyys, jota kansalaisjärjestöjen toiminta osaltaan ylläpitää. Tutkimusten mukaan Suomessa kansalaiset luottavat erityisesti järjestöihin (* Siten kansalaisjärjestöjen rooli demokratian, luottamuksen ja turvallisuuden ylläpitäjinä on merkittävä. Periaatepäätöksessä nostetaan demokratian yhtenä haasteena aiheellisesti esille kansalaisyhteiskunnan taloudellisten toimintamahdollisuuksien epävarmuus. Kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten turvaaminen on tärkeää yli vaalikausien.
Pro Lukio ry	Pro Lukio ry kiittää mahdollisuudesta lausua näkemyksensä valtioneuvoston periaatepäätöksestä, jolla linjataan suomalaisen demokratiapolitiikan tavoitteista 2020-luvulla. Pro Lukio ry näkee hyvänä, että linjauksissa ja toimenpide-ehdotuksissa tuodaan esille kasvatuksen ja koulutuksen merkitys. Lukiokoulutus on keskeisessä roolissa, kun halutaan lisätä nuorten osallisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa niin kunnallisella kuin valtion tasolla. Koulutuksen osalta toimenpiteet jäävät kuitenkin yleiselle aietasolle ja konkreettiset ehdotukset puuttuvat. On tärkeää, että asiat tuodaan nuorten arkeen ja koulutuksessa kiinnitetään erityisesti huomiota yhteiskunnallisessa toiminnassa tarvittavien taitojen harjoittelemiseen ja oppimiseen. Tämä on edellytyksenä sille, että nuorten osallisuus vahvistuu suomalaisessa yhteiskunnassa.
Puolueiden kansainvälinen	Puolueiden kansainvälinen demokratiayhteistyö – Demo Finland kiittää mahdollisuudesta lausua demokratiaperiaatepäätöksestä ja pitää erittäin tervetulleena

demokratiayhteistyö Demo ry	pitkäjänteistä ja kokonaisvaltaista periaatepäätöstä suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla. Periaatepäätöksessä on ansiokkaasti tuotu esille Suomen demokratian lisäksi myös kansainvälistä demokratiatilannetta. Periaatepäätöksen linjaukset ovat oikeansuuntaisia.
SAK ry	Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK kiittää oikeusministeriön johdolla tehtyä valmistelutyötä. Periaatepäätöksen luonnoksessa kuvataan monipuolisesti ja selkeästi niitä varsin monitahoisia haasteita, joita demokratiapolitiikka sekä Suomessa että globaalisti kohtaa. SAK katsoo, että kaiken perustana on yksilö, kansalainen. Mitä paremmat tiedot ja valmiudet yksilölle voidaan taata, sitä paremmin voidaan ehkäistä eriytymiskehitystä, osattomuuden tunnetta, systeemisen luottamuksen rapautumista, hyväksikäyttöä tai disinformaatiovaikuttamista.
SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf	SAMS - Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf (SAMS) tar i enlighet med sitt uppdrag ställning till frågor som berör rättigheterna för personer med funktionsnedsättning som har svenska som modersmål. Det är mycket bra att demokratipolitiska riktlinjer och åtgärdsförslag görs. Från en funktionshinderpolitisk synvinkel är personer med funktionsnedsättning dock tyvärr inte tillräckligt uppmärksammade i demokratiprogrammet. Det oroar oss att en stor grupp av människor inte i tillräcklig mån beaktas i de åtgärder som nu planeras för flera år framåt. Personer med funktionsnedsättning är en stor minoritet (enligt WHO 15% av befolkningen), som på många sätt är utsatt och inte heller tillräckligt delaktiga i samhället. Därför borde denna minoritet beaktas avsevärt mer i riktlinjer och åtgärder. Exempelvis då man talar om unga så måste man fästa uppmärksamhet vid mångfalden av unga och att en representativ variation av unga får sin röst hörd. Det måste även finnas kunskap i att främja delaktighet för personer med funktionsnedsättning, speciellt barn och unga med funktionsnedsättning. SAMS anser att FN:s konvention om rättigheterna för personer med funktionsnedsättning och dess bestämmelser i större mån borde uppmärksammas. Till exempel artikel 4.3 förpliktar medlemsstaterna att involvera personer md funktionsnedsättning. ”I utformning och genomförande av lagstiftning och riktlinjer för att genomföra denna konvention och i andra beslutsfattande processer angående frågor som berör personer med funktionsnedsättning ska konventionsstaterna nära samråda med och aktivt involvera personer med funktionsnedsättning,

	inklusive barn med funktionsnedsättning, genom de organisationer som företräder dem.” Tillgänglighet är en viktig aspekt som knappt syns i utkastet till principbeslutet, fastän det är en grundläggande faktor för att delaktighet och demokrati ska kunna förverkligas. Tillgänglighet vad gäller fysiska utrymmen, digitala system och kommunikation bör i större mån uppmärksammas i demokratiprogrammet.
Sanan- ja uskonnonvapaus ry	Sanan- ja uskonnonvapaus ry:n lausunto valtioneuvoston periaatepäätösluonnoksesta suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla Demokratia, oikeusvaltio sekä perus- ja ihmisoikeudet muodostavat yhdessä arvopohjan, jolle suomalaisen yhteiskuntajärjestyksen toivotaan rakentuvan. Poliittisissa keskusteluissa kuitenkin tahtoo unohtua se, että läntisten maiden kulttuurinen perusta ja arvopohja perustuvat juutalais-kristillisen kulttuurin perintöön. Demokraattista oikeusvaltiota ja pohjoismaista hyvinvointivaltiota puolustavaa arvokeskustelua tarvitaan nykyistä suuremmassa määrin, huomioiden kristillisyyden olevan suuri rikkaus maallemme. Ihmisoikeusjärjestönä korostamme yhdenvertaisuusperiaatetta myös uskonnollisen vakaumuksen omaavien ihmisten kohdalla. Kansalaisjärjestöt tarjoavat tukea demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen esimerkiksi kouluissa. Ei ole kuitenkaan perusteltua korostaa ja markkinoida minkään yksittäisen järjestön toimintaa esimerkiksi koulujen seksuaalikasvatuksen kohdalla. Tällä hetkellä nuorten kouluelämässä korostuu liiallisesti ns. sukupuolten moninaisuus ja LGBTIQA+ -termien sisäänajo. Esimerkiksi seksuaalioikeudet eivät ole missään sitovassa ihmisoikeussopimuksessa erikseen turvattuja perus- tai ihmisoikeuksia. Sitä vastoin oppilaalla ja hänen vanhemmillaan on uskonnon-, ajatuksen- ja omantunnonvapaus. Luonnoksessa todetaan sananvapauden kaventuneen. Sanan- ja uskonnonvapaus ry yhtyy tähän käsitykseen. Demokratian ja avoimen keskustelukulttuurin näkökulmasta on ongelmallista, jos on vain yksi oikea tapa ajatella. Poliittinen agenda vaikuttaa olevan naisten sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien edistämisessä. Luonnoksessa käytetään termiä anti-gender, joka ei ole yleisesti kansan käytössä oleva termi. Anti-gender -liikehdinnän kuvaillaan vastustavan naisten sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien edistämistä ja sukupuolten tasa-arvoa. Liikehdintä on yhä järjestäytyneempää, aloitteellisempaa ja runsaammin

	rahoitettua. Näin voimakkaiden väitteiden tueksi tarvitaan perusteltua tietoa. Polarisoituminen ja luottamuksen heikentyminen nakertavat demokraattista kulttuuria. Syyksi esitetään yksipuolisesti vihapuheen käyttöä, ilman että tätä termiä on tarkemmin määritelty. Kansalaisten oikeuksien kannalta huolestuttavaa on, että "Sananvapauden rajoja määritellään lisääntyvästi tuomioistuinten päätöksin. EIT:n vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan vihapuhe ei nauti sananvapauden suojaa." Vihapuheen ja disinformaation määrittelemisestä vastaa valtaapitävä taho, ja määrittelyyn voi sisältyä oman edun tavoittelun ja mielivallan mahdollisuus. Sananvapauden rajoja ei tule määritellä niin tiukkaan, että se kaventaa uskonnonvapautta ja tekee esimerkiksi pyhien tekstien siteeraamisen käytännössä laittomaksi.
Sininauhasäätiö sr	Sininauhasäätiö työskentelee asunnottomuuden poistamiseksi Suomessa ja toimintamme piiriin kuuluvat erityisesti asunnottomat ihmiset, joilla on päihteiden ja mielenterveyden kanssa haasteita. Tämä ryhmä on pääosin poliittisten prosessien, lainsäädäntöprosessien ja palveluiden suunnittelun ulkopuolella, mutta ennemminkin toimenpiteiden kohteena. Sininauhasäätiön lausunto demokratiapolitiikasta on laadittu tämän usein kuulemattomiin ja näkemättömiin jäävän ihmisryhmän kannalta. Suomessa näkyy vahvoja jakolinjoja eri yhteiskunnassa toimivien tahojen välillä: valtakunnallinen, alueellinen ja paikallinen hallinto muodostaa oman kenttänsä, yritykset omansa ja kolmas sekä neljäs sektori omat lohkonsa. Linkkejä ja yhteistyötä osasten välillä on, mutta selkeitä yhdyspintoja tarvittaisiin, että kokonaisuus voisi toimia demokratiaa ruokkivasti ja yhteiskunnan toimivuutta parantaen. Järjestöjen ja neljännen sektorin potentiaali demokratiakehityksen syventämisessä on iso ja sen hyötyjä on vielä monin kohdin katsomatta. Järjestöt ovat esimerkiksi viranomaisille yhdyslinkkejä, joiden avulla osallisuuden vahvistamista voi tehdä. Tavoitammehan laajalti ihmisiä, myös niitä, jotka ovat yhteiskuntamme hiljaisia. Kaikilla Suomen alueella asuvilla henkilöillä ei ole yhdenvertaisia mahdollisuuksia vaikuttaa ja osallistua. Sellaisia kansalaisvaikuttamisen väyliä tarvitaan, joita pitkin tulevat kuulluksi myös ne ihmiset, joilla ei ole valmiuksia tai voimavaroja pelata edustuksellisen demokratian mahdollisuuksilla kuten äänestämisellä, kansalaisaloitteilla ja suoralla poliittisella vaikuttamisella. Näitä keinoja järjestökentällä on kehitetty vuosia ja näiden yhteistyöstäminen eri hallinnon tasojen kanssa olisi askel eteenpäin kohti vahvemman osallisuuden yhteiskuntaa. Nyt viestien saaminen

	esimerkiksi poliittiseen päätöksenteossa huomioitavaksi on epävarmuustekijöiden kuorruttama yhdistelmä taitoa, tuuria ja vastaanottajan tahtotilaa. Omien poliittisten ja kansalaisoikeuksien käyttäminen on todennäköisempää silloin, kun ihmisen perusoikeudet toteutuvat. Demokratiapoliitikassa on olennaista tunnistaa, että suomalaisessa yhteiskunnassa kansalaiset/asukkaat elävät eri todellisuuksissa. Se virallinen yhteiskuntakehys, jota päättäjät ja viranomaiset ylläpitävät ja kehittävät voi näyttäytyä sen ulkopuolelle jääneestä ihmisestä vieraalta, epäolennaiselta ja epäkiinnostavalta. Osattamuutta yhteiskunnasta kokeva henkilö voi kuitenkin kokea osallisuutta jossain omissa yhteisöissään, joilla on hänelle konkreettisempaa merkitystä. Kansalainen ei ole kuitenkaan yhteiskunnan asiakas, jonka palvelukokemusta olisi vaalittava. Ennemminkin tilausta olisi rakenteisiin lisättävälle avoimuudelle, läpinäkyvyydelle ja systemaattisesti toimiville väylille järjestelmässä, jota pitkin informaatio kulkee eri yhteiskunnan tasoilla päätöksenteossa. Näin voisi kokea olevansa huomion arvoinen ja kuuluvansa laajempaan porukkaan tässä yhteiskunnassa. Yhdenvertaisuuden turvaamiseksi huomiota voisi kohdistaa aiempaa enemmän niihin ryhmiin, jotka ovat perinteisesti jääneet syrjään, joiden luottamus viranomaisiin ja poliittikkoihin on kärsinyt ja joiden kokemukset yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta ovat vähäiset tai olemattomat.
Sivista – Sivistystyönantajat ry	Sivistystyönantajat ry (myöhemmin Sivista) haluaa lausua oikeusministeriölle luonnoksesta valtioneuvoston periaatepäätökseksi suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla. Sivista pitää demokratialinjausten tarkastelua tarpeellisena ja ajankohtaisena. Sivista pitää tärkeänä, että periaatepäätöksessä tuodaan esille eri yhteiskunnan osa-alueiden merkitystä demokratian vahvistamisen kannalta. Luonnoksessa on esimerkiksi nostettu esiin koulutuksen, vapaan sivistyksen, järjestöjen ja kulttuurin merkitys demokratian edistäjinä. Sivista katsoo, että sivistyksellä laajasti ymmärrettynä on keskeinen rooli sekä yksittäisten kansalaisten että koko yhteiskunnan demokratiakäsityksen ja -taitojen vahvistajana. Koulutusjärjestelmäämme ohjaa arvopohja, jossa korostuvat esimerkiksi demokratia, aktiivinen toimijuus sekä elämän ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen. Perusopetuksessa tavoitteena on muun muassa tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja. Lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa puolestaan tavoitteena on muun muassa tukea opiskelijoiden kehitystä hyviksi, tasapainoisiksi ja sivistyneiksi ihmisiksi ja

	yhteiskunnan jäseniksi. Pitämällä huolta koulutusjärjestelmämme toimintakyvystä ja huolehtimalla kasvattajien sekä opetuksen ja koulutuksen järjestäjien edellytyksistä toteuttaa tehtäväänsä laadukkaasti voimme tarjota jokaiselle lapselle ja nuorelle tasapainoisen maailmankuvan sekä terveen itseymmärryksen ja luottamuksen omaan osaamiseen. Tämä antaa hyvät edellytykset ylläpitää yhteiskuntarauhaa ja vahvistaa demokratian toimimista. Sivista esittää lausunnossaan huomioita erityisesti linjaukseen 3: Demokratia-, ihmisoikeus-, ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista.
Sivistysliitto Kansalaisfoorumi SKAF ry	Sivistysliitto Kansalaisfoorumi SKAF ry kiittää siitä, että valtioneuvosto valmistelee periaatepäätöksen demokratiapolitiikasta 2020-luvulla: demokratian vaaliminen ja vahvistaminen on suomalaisen yhteiskunnan yksi keskeinen kivijalka, perus- ja ihmisoikeuksien ja oikeusvaltion ohella. Jokaisen yksilön ihmisarvo ja koskemattomuus, oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnalliseen toimintaan eri tasoilla sekä vireä kansalaisyhteiskunta ovat keskeisen tärkeitä suomalaiselle yhteiskuntamallille. Demokratian haurastumiskehitys tulee katkaista. Sivistysliitto Kansalaisfoorumi näkee tärkeänä sen, että toimenpiteissä painotetaan jokaisen mahdollisuutta osallistua ja vaikuttaa. Esityksessä tunnistetut demokratiapolitiikan vaikuttamisväylät – poliittisen järjestelmän toimivuus, osallistumisoikeuksien toteutuminen, hallinnon avoimuus ja vuorovaikutteisuus, kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytykset, sekä koettu kansalaispätevyys – ovat keskeisiä. Sivistysliitto Kansalaisfoorumi kulttuurisen sivistystyön toteuttajana haluaa korostaa yhdistys- ja vapaamuotoisen kansalaistoiminnan tärkeyttä sekä kulttuuriharrastamisen ja kulttuurin kautta vaikuttamisen merkitystä oman toimijuuden ja koetun kansalaispätevyyden vahvistamisessa. Matalakynnyksinen osallistuminen ja harrastaminen paikallisyhteisöissä on monille tapa harjoitella kansalaistaitoja ja ilmaista omaa toimijuutta. Polarisoituminen ja luottamuksen heikentyminen nakertavat demokraattista kulttuuria. Polarisoitumis- ja eriarvoistumiskehityksen pysäyttäminen onkin ensiarvoisen tärkeää. Sivistysliitto Kansalaisfoorumi painottaa kansansivistystä vastalääkkeenä vastakkainasettelua ja antidemokraattisia voimia vastaan. Sivistyspedagogiikka on itsessään käytäntöön sovellettua demokratiaa: se rohkaisee ihmisiä osallisuuteen painottamalla kohtaamista, vertaisoppimista, kunnioitusta, luovuutta ja jokaisen ihmisen arvoa ja potentiaalia. Vapaan sivistystyö voi olla tärkeässä

	asemassa, kun etsitään tapoja vahvistaa esimerkiksi nuorten ja uussuomalaisten luottamusta ja uskoa omiin vaikuttamismahdollisuuksiin. Sivistysliitto Kansalaisfoorumi kiittää periaatepäätöksen keskeisistä linjauksista ja toimenpiteistä: ne ovat monipuolisia ja hyvin kohdennettuja. Toteamme kuitenkin, että demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen toteuttajana vapaan sivistystön laaja oppilaitosverkosto on tärkeää tunnistaa. Näemme myös, että jatkuvan oppimisen sijaan tai rinnalla elinikäinen, elämänlaaja oppiminen on tärkeää tunnistaa osallistumisoikeuksien toteuttamisessa: osallistumisen ja vaikuttamisen kokemus ja taidot kehittyvät kaikilla elämänalueilla, ei vain työelämässä. Kansalaispätevyyden vahvistumisessa erityisesti muilla elämän osa-alueilla – kansalaisena, ei työntekijänä - toimiminen onkin erityisen tärkeää, ja se on myös aktiivisen, elinvoimaisen ja inklusiivisen kansalaisyhteiskunnan edellytys. Samoin tärkeää on nostaa kulttuurin ja taiteen muutosvoima demokratian vahvistamisen työkaluksi. Kulttuurinen sivistystyö luo mahdollisuuksia osallistujalle osallisuuteen, hyvinvointiin ja ihmisenä kasvamiseen kulttuurin keinoin – niin kokijana, tekijä kuin oppijana. Kulttuurisella sivistystyöllä vahvistetaan omaehtoista kasvua sekä yhteisöissä toimimisen taitoja ja vaikuttamista. Tätä työtä tehdään laajasti vapaan sivistystyön oppilaitoksissa ja kulttuurijärjestöissä, ja sen potentiaali osallisuus- ja vaikuttamiskokemuksen vahvistamisessa sekä polarisoitumis- ja eriarvoistumiskehityksessä pysäyttämisessä on tärkeää tunnistaa.
Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto – SAKKI ry	Kannatamme lämpimästi ehdotuksia ja varsinkin tavoitetta siitä, että ketään ei jätetä yhteiskunnan ulkopuolelle. Yleisellä tasolla pidämme analyysia oikean suuntaisena ja esitettyjä toimenpiteitä kannatettavina, mutta pidämme tärkeänä että niissä hyödynnettäisiin mahdollisimman paljon jo olemassa olevia kanavia ja toimintamuotoja, niitä vahvistaen.
Suomen Journalistiliitto	Journalistiliitto kiittää mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston periaatepäätöksestä, joka linjaa suomalaisen demokratiapolitiikan tavoitteita 2020-luvulla. Pidämme erittäin arvokkaana huomiota siitä, että moniarvoisella mediaympäristöllä on merkittävä rooli, kun tarkastellaan sitä missä määrin julkinen hallinto kykenee vastaamaan kansalaisten muuttuviin tarpeisiin ja tulevaisuuden odotuksiin. Tärkeitä ovat myös huomiot hallinnon avoimuudesta ja vuorovaikutteisuudesta sekä kyberuhkien, disinformaation, informaatiovaikuttamisen sekä maalittamisen tunnistamisesta

	suuriksi riskeiksi demokratialle. Periaatepäätös myös muistuttaa ansiokkaasti sananvapaudesta perusoikeutena ja eräänä demokratian kulmakivistä. Periaatepäätös painottaa mediakasvatusta, mikä on tärkeää. Disinformaation, misinformaation ja kuplautumisen ehkäisyssä on kuitenkin olennaista myös se, että kansalaiset pääsevät luotettavien ja monipuolisten sisältöjen ääreen niin suomeksi, ruotsiksi kuin muilla vähemmistökielilläkin. Periaatepäätöksessä mainitut hallinnon avoimuus ja moniarvoinen keskustelukulttuuri edellyttävät luotettavan ja eettiseen sääntelyyn sitoutuneen mediakentän olemassaoloa. Reuters-instituutin vuosittaisen Digital Media Reportin mukaan suomalaisista lähes 70 prosenttia luottaa mediaan uutislähteenä. Tämä on kansainvälisesti vertailtuna korkea luku ja heijastelee myös yleistä yhteiskunnallista luottamusta. Journalistien lisääntynyt häirintä ja heihin kohdistunut vihapuhe sekä kaupallisen median vaikea taloudellinen tilanne on johtanut journalistien siirtymisiin pois alalta. Tämä kehitys on osaltaan heikentänyt median toimintaedellytyksiä. Tiedotusvälineiden rooli moniarvoisen yhteiskunnan ylläpitämisessä on elintärkeä. Ammattimainen media pystyy parhaimmillaan myös ehkäisemään kuplautumista esimerkiksi nostamalla esiin suurten alustayhtiöiden algoritmien toimintaperiaatteita. Suomessa ei ole pysyvää ja suoraa mediatukijärjestelmää. Käytössä on ainoastaan lehtien ja digilehtien alennettu arvonlisäverokanta, verovaroin rahoitettu yleisradio sekä pieni vähemmistölehtien tuki. Tuet ovat pohjoismaisessa vertailussa erittäin alhaisia. Liikenne- ja viestintäministeriö julkaisi elokuun alussa 2022 mediatukien vaikutuksia arvioivan raportin, jossa todettiin, että mediatukia tulisi tarkastella osana laajempaa kieli- ja kulttuuripoliittista kokonaisuutta tiedonvälityksen laadun, kattavuuden ja monimuotoisuuden näkökulmasta. Laadukas, totuuteen ja journalistiseen etiikkaan nojaava mediakenttä on myös turvallisuus- ja yhteiskuntarauhakysymys. Median toimintaedellytysten turvaaminen edellyttää konkreettisia toimia ja myös taloudellisia resursseja. Moniarvoisen median asema demokratian tärkeänä kulmakivenä ja yhteiskunnallisen keskustelun alustana tuleekin huomioida periaatepäätöksessä paremmin.
Suomen Kotiseutuliitto	Kotiseutuliitto kiittää mahdollisuudesta lausua asiasta. Kotiseutuliiton lausunto kohdistuu keskeiseltä sisällöltään demokratiapoliittisen periaatepäätöksen linjausten kohtiin 2, 3, 5 ja 6 ja näitä kohtia täydentäviin toimenpide-ehdotuksiin.

	Näiltäkin osin näkökulma painottuu kansalaisyhteiskunnan tukemiseen, yhdistystoimintaan ja osallisuuteen sekä asukkaiden ja kansalaisten vaikutusmahdollisuuksiin. Linjauksista 1, 4 ja 7 ja niiden toimenpide-ehdotuksista todettakoon, että myös ne tukevat ja edistävät keskeisesti demokratian toimivuutta sekä kansallista ja kansainvälistä demokratian kehitystä. Käsillä olevalla demokratiatyöllä kokonaisuudessaan on käynnistetty, huomioon ottaen nykyajan ja tulevaisuuden ennakoitavissa olevat uhkakuvat ja demokratian toimivuuden parantamistarpeet, tärkeä keskustelu- ja päätöksentekoprosessi. Kaiken kaikkiaan prosessin tavoitteiden saavuttaminen edellyttää, kuten periaatepäätöksessä todetaan, pitkäjänteistä, yli hallituskausien ulottuvaa politiikkaa ja hallinnonalat ylittävää laaja-alaista yhteistyötä. Tarvetta on myös lisätä ihmisten tietoa ja riittäviä valmiuksia osallistumisesta ja vaikuttamisesta. Demokratia, oikeusvaltio sekä perus- ja ihmisoikeudet muodostavat yhdessä arvopohjan, jolle suomalainen yhteiskuntajärjestys rakentuu. Tarvitaan demokraattista oikeusvaltiota ja pohjoismaista hyvinvointivaltiota puolustavaa arvokeskustelua nykyistä suuremmassa määrin. Suomen perustuslain 1 §:n mukaan Suomi edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Säännöksestä voidaan katsoa saavan perustansa yhdenvertaisuuden periaate, taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset perusoikeudet (TSS-oikeudet), pohjoismainen hyvinvointivaltio ja demokraattinen oikeusvaltio. Niukkeneva talous, erilaiset säästö- ja tuottavuustavoitteet sekä globaalin rauhan uhkat ja maahanmuuton lisääntyminen ovat viime aikoina synnyttäneet keskustelua näistä yhteiskunnan peruspilareista. Kunnilla on selviä vaikeuksia tuottaa hyvinvointipalveluja asukkailleen. Myös demokraattisen oikeusvaltion perustan on nähty olevan vaarassa. Yksi suurimmista huolenaiheista on, miten säilyttää demokraattisen oikeusvaltion ja hyvinvointiyhteiskunnan arvoperusta ja ihanteet. Tulevaisuudessakin tarvitaan valtiota, joka suojelee heikkoja ja huono-osaisia sekä puolustaa oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa yhteiskunnassa. Viime kädessä kyse on siitä, kuinka jokaiselle kansalaiselle voidaan turvata perustuslaissa suojatut perusturva ja ihmisarvoisen elämän välttämättömät edellytykset sekä laadukkaan oikeusturvan toteutuminen ja oikeuden saatavuus. Yhteiskunnallista päätöksentekoa ovat kiistatta hallinneet talouteen ja sen toimivuuteen liittyvät välinearvot, joiden ylikorostuminen suhteessa itseisarvoihin, kuten yhdenvertaisuuteen, tasa-arvoon, turvallisuuteen, hyvinvointiin, sivistykseen ja ennen muuta

	oikeudenmukaisuuteen, on johtanut jonkinlaiseen arvosokeuteen ja arvojen koventumiseen. Tämän seurauksena vaarana on, että yhteiskunnan eheys rapautuu, yhteinen hyvän ja yhteinen etu hämärtyvät ja kansalaisyhteiskunnan toiminta lakkaa. Liiaksi välinearvoihin huomionsa kiinnittävä poliittinen toimintatapa on selvästi tullut tiensä päähän ja johtaa vain madaltuviin äänestyslukuihin, ihmisten vieraantumiseen yhteiskunnallisesta toiminnasta ja demokratian kaventumiseen. Syntyy myös oikeudenmukaisuuden vajetta yhteiskunnassa. Tässä tilanteessa yhteiskunnan kaikilla tasoilla olisi havahduttava syvälliseen keskusteluun arvoista ja moraalista. Kysymys oikeudenmukaisuudesta tulee kipeimmin esiin niukkuuden vallitessa. Vaihtoehtojen vähentyessä on usein tehtävä pitkällekin meneviä valintoja, jotka saattavat kouraista syvältä oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Oikeudenmukaisuus kuuluu eettisen ja moraalisen keskustelun ydinalueelle. Päätöksenteossa tulisi aina näkyä kaiken oikeudenmukaisen toiminnan keskipiste: IHMINEN. Pohjan arvokeskustelulle antavat perustuslakiin sisältyvät perusoikeudet ja niiden taustalla olevat kansainväliset ihmisoikeudet. Nuo oikeudet ovat yleisiä, jokaiselle yksilölle kuuluvia perustavanlaatuisia oikeuksia, joihin on lukittu tärkeä osa yhteiskunnan perusarvoja myös demokraattisen oikeusvaltion kannalta. Demokratiapoliittisen periaatepäätöksen linjauksilla ja niitä täydentävillä toimenpide-ehdotuksilla pyritään juuri hakemaan ratkaisuja demokraattisen oikeusvaltion perustaa vaarantaviin uhkiin ja tavoitellaan toimivaa demokratiaa, monipuolisia osallistumismahdollisuuksia ja -taitoja, rakentavaa keskustelukulttuuria, aktiivista ja elinvoimaista kansalaisyhteiskuntaa sekä avointa ja vuorovaikutteista hallintoa. Yhteisellä demokratiapolitiikalla pyritään edistämään sitä, että ihmisten poliittiset ja kansalaisoikeudet toteutuvat Suomessa yhdenvertaisesti, eikä ketään jätetä yhteiskunnan ulkopuolelle. Tavoitteena on, että Suomi kuuluu jatkossakin maailman demokraattisimpien maiden joukkoon. Näitä kunnianhimoisia tavoitteita Suomen Kotisetutuliitto pitää erittäin tärkeinä nyt ja tulevaisuudessa. Suomen Kotiseutuliitto järjesti Sitran kutsusta demokratian puolustusdialogin, erätaukokeskustelun 9.6.2022. Keskustelun aiheena oli demokratia ja kotiseututyö. Miten kotiseututyö voi vahvistaa demokratiaa meillä ja muualla? Lausunnossa tuodaan esiin myös tässä keskustelussa esiin nousseita näkökohtia.
Suomen Kuntaliitto ry	Kuntaliitto toteaa, että on erittäin kannatettavaa kiinnittää huomiota suomalaisen demokratian toimivuuteen. Yhdymme

	periaatepäätösluonnoksessa esitettyyn näkemykseen, jonka mukaan demokratiaa, päätöksentekoa ja hallintoa on kehitettävä strategisesti ja ylivaalikautisesti. Erityisesti toivomme yhteistoimintaa kunnallisen demokratian kehittämiseksi ja kuntalaisten luottamuksen lisäämiseksi demokraattista järjestelmäämme kohtaan. Kuntien tehtävät tulevaisuudessa keskittyvät etenkin osaamisen, kulttuurin ja elinvoiman edistämiseen sekä elinympäristön, demokratian ja paikallisuuden kehittämiseen. Kuntien velvoitteiden rahoitukseen pitää tulevina vuosina kiinnittää riittävästi huomiota. Julkisen sektorin menopaineita ei tule lisätä laajentamalla kuntien sääntelyä, tehtäviä tai velvoitteita. Periaatepäätösluonnoksessa on kuvattu laajasti demokratian toteutumista eri näkökulmista, mutta hyvinvointialueiden merkitystä demokratian kehitykselle ja paikalliselle itsehallinnolle ei luonnoksessa tarkemmin analysoida. Kuntaliitto kannattaa periaatepäätösluonnoksessa mainitun toimenpideohjelman laatimista laajassa yhteistyössä kuntien, hyvinvointialueiden ja kansalaisyhteiskunnan kanssa.
Suomen Lukiolaisten Liitto	Suomen Lukiolaisten Liitto (SLL) kiittää lausuntopyynnöstä ja lausuu kunnioittavasti seuraavaa: SLL kannattaa lämpimästi keskeisiksi linjauksiksi valittuja teemoja. Yleisesti SLL pitää analyysia demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta kattavana, mutta olisi toivonut enemmän pohdintaa alle 18-vuotiaiden nuorten demokraattisista vaikuttamismahdollisuuksista. Lasten ja nuorten toimijuutta tulee tukea entistä vahvemmin ja vaikuttamismahdollisuuksia tulee lisätä rakenteellisesti – ei hankkein tai pistemäisesti. SLL pitää olennaisena seurannassa mainittua tutkimushanketta, jossa arvioidaan opetussuunnitelmien perusteissa määriteltyjen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistavoitteiden käytännön toteutumista eri kouluasteilla (s. 40). Koronavirusepidemian aiheuttamina poikkeusaikoina nuorten osallisuus oli ensimmäisiä kärsijöitä, siksi onkin erityisen keskeistä kiinnittää huomiota koulujen ja oppilaitosten tekemään demokratia- ja ihmisoikeuskasvatustyöhön. SLL katsoo lukio- ja muun koulutuksen roolin olevan muutenkin erittäin tärkeä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sekä osallisuuden edistämisessä. Lukion uuden opetussuunnitelman (2019) mukaan lukion toimintakulttuurin

	kehittämisen yhtenä lähtökohtana on juurikin osallisuuden, yhteisöllisyyden ja demokraattisen toiminnan edistäminen. Koulutuksen merkityksellisyys demokratiapolitiikalle on tunnustettava, joten SLL esittää johdantoon lisättäväksi koulutuspolitiikkaa listaan demokratiapolitiikan kytköksistä eri politiikanaloille (s. 9, kappale 3).
Suomen Lähetysseura	Kiitämme mahdollisuudesta lausua Suomen demokratiapolitiikasta. Tarve demokratiapolitiikan väkevöittämiselle ei voisi olla ajankohtaisempi sääntöperustaisen maailmanjärjestyksen pilarien heiluessa ja monien päällekkäisten kriisien vaikeuttaessa kestävän kehityksen ja ihmisoikeuksien toteutumista. Valtioneuvoston periaatepäätös käsittelee monipuolisesti keinoja vahvistaa demokratiaa ja antaa väkevät perusteet esittämilleen vaihtoehdoille. Lisäksi pidämme erityisen arvokkaana, että kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten turvaaminen nähdään demokratiakehityksen välttämättömänä ehtona. Arvioimme kuitenkin, että muutamissa osioissa demokratiapolitiikan suuntaviivoja voidaan jalostaa. Käymme seuraavassa yksityiskohtaisesti läpi huomiot seuraten otsikkorakennetta. Kiinnitämme ensimmäisenä huomiota demokratian määritelmään, koska periaatepäätöksessä demokratia avautuu kuin välinearvona muille päämäärille: esimerkiksi taloudellisen kasvun mahdollistajana. Dokumentin voiman kannalta on parempi määritellä demokratia yhteiskunnallisena päämääränä ja jaettuna arvona sinällään. Demokratiaa koskevien kuvailujen ja määrittelyjen yhteydessä suosittelemme vahvistamaan käsitystä demokratiasta avoimena ja tasa-arvoisuuteen pyrkivänä prosessina, niin sanottuna deliberatiivisena demokratiana. Tämä osallistavan demokratian ideaalimalli pyrkii vahvistamaan demokraattisen järjestelmän legitimiteettiä tuomalla päätöksentekoa julkisuuden piiriin. Esittämämme huomio on tärkeä maailmassa, jossa autoritääriset hallinnot käyttävät lakia epädemokraattisiin tarkoituksiin, minkä ohella lähestymistapa tarjoaa tukevan kivijalan monimuotoisen kansalaisyhteiskunnan sekä lehdistön- ja sananvapauden puolustamiselle. Huomautamme, ettei ole suotavaa puhua ilmastonmuutoksesta kehityskulkuna, josta voimme hyötyä Euroopan unionina – vaikka ajatuksena olisi luoda globaalia hyvinvointia.

	Aidosti demokraattisten valtioiden hupeneminen on globaali uhka. Emme kuitenkaan pidä esimerkiksi Itä-Euroopan nostamista tikun nokkaan mielekkäänä tai edes perusteltuna, koska Itä-Euroopan maat eivät tilastojen valossa ole viimeisen kymmenen vuoden jaksolla demokratiakehityksen heikoimpia esimerkkejä. Sen sijaan pidämme tärkeämpänä käsitellä demokratian rapautumista ja riskejä sille myös liberaalidemokratian mallimaissa – esimerkiksi Yhdysvallat on nopeasti taantuneiden demokratioiden listalla. Samalla tulkitsemme, että taustoituksessa on vielä mahdollisuus syventää demokratiakehityksen ennakoituja uhkia. Kansainvälisen Civicus-järjestö toteaa ruoan ja polttoaineen hinnan nousun ja koronapandemian vaikutusten lisänneen demokratioihin kohdistuneita paineita . Kun peruselämän edellytykset heikkenevät, eivätkä hallitukset kykene turvaamaan kansalaisten ihmisoikeuksien toteutumista, protestien aalto on todennäköinen. Samalla sotilasvallankaappaukset ovat palanneet osaksi reaalipolitiikkaa, minkä olemme todistaneet muun muassa Suomen kehitysyhteistyön kumppanimaassa Myanmarissa, samoin kun Sudanissa ja monessa muussa Länsi-Afrikan maassa parin viimeisen vuoden aikana. Länsimaat myös viimeisen 20 vuoden aikana rahoittivat ja tukivat Afganistanin demokratiakehitystä perustuen meidän omiin liberaalidemokraattisiin malleihimme. Kuitenkin konservatiivinen Taleban-liike suhteellisen vaivattomasti sai vallan Afganistanissa itselleen sen jälkeen, kun viimeiset Yhdysvaltain sotilaat olivat maasta vetäytyneet. Kun tarkastellaan demokratian tilaa kansainvälisesti, myös länsimaiden tapoja ja käytäntöjä viedä liberaalidemokratiaa muihin maihin, tulisi tarkastella kriittisesti. Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa on nostanut esille millaisista riskeistä puhutaan, kun autoritääriset hallinnot kaventavat demokraattisia vaikuttamismahdollisuuksia ja tiedonvälitystä. Pidämme puutteellisena sitä, että dokumentti jättää määrittelemättä, millä tavalla Euroopan neuvosto katsoo koronaviruspandemian rapauttaneen demokraattista hallintoa. Polarisaatio, QAnon-salaliitot ja vastustus yhteistä hyvää kohtaan ovat todellisia uhkia demokratialle, mutta viittaako teksti näihin, vai onko kyseessä tulkinta, että hallinnot ympäri maailman joutuivat esimerkiksi poikkeustilaa koskevalla lainsäädännöillä rajaamaan ihmisten vapauksia liikkuvuuteen. On riski, että kappaleen voi lukea koronakriitikkojen väitteitä myötäilevänä tulkintana perusoikeuksien kaventamisesta.
Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi ry	- Eriarvoistuminen on suurin nuorten osallisuuden haaste, joka läpileikkaa koko nuorisoalan toimintaa ja nuorten omia vaikutusmahdollisuuksia.

	- Alle 18-vuotiaiden mahdollisuudet osallistua itseään koskeviin asioihin eivät toteudu yhdenvertaisesti. - Nuoret tarvitsevat moninaisia keinoja saadakseen äänensä kuuluviin. Niiden tulee olla osana rakenteita, ei hankkeita tai pistemäisiä. Niissä tulee panostaa nuorten kanavissa viestimiseen ja tavoitella moninaisissa taustalla olevia nuoria. - Nuorten osuus eri vaaleissa niin äänestysprosentin, ehdokkaiden ja läpimenevien joukosta on huolestuttavan matala. - Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen tulee panostaa yhä enemmän. - Erilaiset keinot vaikuttaa mahdollistavat nuorille löytää oman väylän vaikuttaa, keinovalikoimaan tulisi kuulua nuorten osallistuvabudjetointi, nuorisovaltuustot, raadit, puntaroivat kansalaiskeskustelut jne.
Suomen Nuorisovaltuustojen liitto ry	Suomen nuorisovaltuustojen liitto ry kiittää mahdollisuudesta lausua Valtioneuvoston periaatepäätöksestä suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla. Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto ry (myöhemmin Nuva ry) toimii Suomen nuorisovaltuustojen ja muiden vastaavien nuorten vaikuttajaryhmien edunvalvonta-, palvelu- ja yhteistyöjärjestönä sekä edistää lasten ja nuorten osallisuutta yhteiskunnassa. Suomalaiset nuorisovaltuutetut ovat keskimäärin 13-18-vuotiaita joten lausuntomme on lausuttu heidän näkökulmastaan. Nuva ry pitää periaatepäätöksen sisältöä harkittuna ja tarkoituksenmukaisena. Luonnoksessa on otettu laajasti huomioon demokratiapolitiikalle oleelliset ja ajankohtaiset epäkohdat, huomioiden myös eri vähemmistö- ja erityisryhmät, kuten nuoret. Nuorten osallisuus ja halukkuus osallistua ovat kriittisen tärkeitä, kun puhutaan demokratian tulevaisuudesta. Nuorista kasvaa seuraava sukupolvi, jonka tulee ottaa vastuu kaikilla päätöksenteon tasoilla. Demokratian jatkuvuus ja vahvuus syntyy siitä, että jokainen sukupolvi pääsee jatkamaan edeltäjien työtä saumattomasti. Tämä edellyttää nuorten osallistamista, innostamista ja kouluttamista demokratiaan. Osallistaminen yhteiskunnalliseen toimintaan ja kansalaisyhteiskunnan jäseneksi on myös tärkein tapa ehkäistä nuorten syrjäytymistä ja radikalisoitumista. Nuorten osallistaminen ei siis koskaan mene hukkaan.
Suomen Omakotiliitto ry	Suomen Omakotiliitto on puoluepoliittisesti sitoutumaton ja yleishyödyllinen kansalaisjärjestö, joka edustaa ja edistää

	suomalaista pientalo- ja vapaa-ajan asumista. Suomessa on yhteensä noin 1,2 miljoonaa pientaloa ja noin 0,5 miljoonaa vapaa-ajan asuntoa. Tämä joukko edustaa näin olleen suurta osaa suomalaisista. Suomessa on vahva järjestöperinne ja omakotiyhdistysten kautta tavoitamme yli 70 000 jäsentä (kotitaloutta), joissa on aktiivisia järjestötoimijoita. Heidän paikallinen ja alueellinen asumisen osaaminen ja kokemus kannattaa hyödyntää entistä vahvemmin kansalaisyhteiskunnassa. Omakotiyhdistykset tarjoavat paikallisen yhteisöllisen verkoston, joka tarjoaa merkityksellistä osallisuutta yhteiskuntaan ja mahdollisuuden vaikuttaa päätöksentekoon erityisesti asumisasioissa.
Suomen Opiskelija Allianssi – OSKU ry	Suomen Opiskelija-Allianssi – OSKU ry kiittää oikeusministeriötä mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston periaatepäätökseen suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla. Luonnoksessa mainitut periaatepäätöksen keskeiset linjaukset ovat kannatettavia, perusteltuja ja monipuolisia. OSKU kuitenkin huomauttaa, kuten luonnoksessakin on tunnistettu, että toteutuakseen tavoitteet vaativat lukuisia toimenpiteitä. Luonnoksessa on esitetty hyviä, perusteltuja ja laajoja toimenpiteitä tavoitteiden saavuttamiseen. OSKU nostaa tässä lausunnossaan esiin erityisesti muutamia näkökulmia, joita toivoo ministeriön huomioivan toimeenpanossa entistä enemmän. Nuorten äänestysaktiivisuus on hyvin alhaisella tasolla, ja vielä harvempi lähtee vaaleihin ehdolle. Erityisesti on tiedossa, että ammattiin opiskelevat tai ammatillisen koulutuksen saaneet, tai ilman toisen asteen tutkintoa olevat äänestävät muitakin nuoria vähemmän ja eivät koe äänestämistä tärkeäksi tai hyväksi keinoksi vaikuttaa. Sen vuoksi OSKUn mielestä nuorten osallisuutta ja päätösvaltaa tulee lisätä merkittävästi, ja aktiiviseen kansalaisuuteen kasvattamista tulee lisätä jo perusasteelta alkaen. Ammattiin valmistuminen ja työelämään siirtyminen tarkoittaa myös kasvamista yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi, jolloin olisi ymmärrettävä, miten yhteiskunta toimii. Nykyisin ammatillinen koulutus ei anna tähän valmiuksia, ja yhteiskuntaoppia sisältyy ammatilliseen perustutkintoon niin vähän, että sen perusteella omia vaikutusmahdollisuuksiaan ei voi

	ymmärtää eikä kiinnostua äänestämisestä tai vaikuttamisesta. Yhteiskunnallisten taitojen harjoittelua on lisättävä ammatillisessa koulutuksessa ja kansalaisyhteiskunta on saatava luonnolliseksi osaksi ammatillisten oppilaitosten arkea. Opiskelijoita on myös kannustettava opiskelijatoimintaan ja aktiiviseen vaikuttamiseen omassa oppilaitosyhteisössään. On myös huomioitava erityisen tarkkaan, millaiset nuoret ja ihmiset ylipäänsä päätyvät mukaan politiikkaan, vaikuttamaan ja ylipäänsä olemaan osana demokratiaa. Eri vähemmistöjen edustajien ei ole yhtä helppoa tulla mukaan päätöksentekoon, johtuen muun muassa saavutettavuuteen liittyvistä ongelmista, häirinnästä, syrjinnästä, rasismista ja poliittisen kielen hankaluudesta. Demokratian vahvistamisessa täytyy myös ymmärtää, että perinteisten tapojen lisäksi sen rinnalle on tullut lukuisia uusia tapoja osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja ottaa kantaa, kuten kulutusvalinnat, mielenilmaukset, sosiaalisen median kautta vaikuttaminen, kansalaisaloitteet ja muut vastaavat. Keinoja osallistua pitää entisestään moninaistaa ja mahdollistaa kaikille kansalaisille osallistuminen itselleen sopivalla tavalla.
Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK	Periaatepäätös on kattava ja huolellisesti valmisteltu. Linjaukset ovat hyvin kannatettavia ja keskittyvät oleellisiin asioihin. Alalukuun 1.3 Suomalaisen demokratian tila haluamme nostaa Turvassa 2021 - kansalaisturvallisuus Suomessa - selvityksestä (Kailaheimo-Lönnqvist & Kekki 2021) muutaman huomion. Turvallisuuden tunteessa, luottamuksessa ja uhkien kokemisessa esiintyy eroja sosioekonomisten ja demografisten tekijöiden mukaan. Selvityksen mukaan matala koulutus, toimeentulon ongelmat ja haavoittuvainen asema olivat yhteydessä siihen, että kyselyyn vastaajat olivat negatiivisempia sen suhteen, että valtio tai eduskunta voisi huolehtia kansalaisten fyysisestä turvallisuudesta tai toimeentulosta, ja he kokivat useammin, että eduskunta huolehtii liikaa muiden valtioiden ongelmista. Lisäksi Turvassa 2021 -raportissa tarkasteltiin, toteutuuko vastaajien mielestä ihmisten välinen tasa-arvo ja yhdenvertaisuus viranomaistoiminnassa edellä mainituista ja henkilökohtaisista ominaisuuksista huolimatta. Kolme vastaajaa kymmenestä (29 %) arvioi, että tasa-arvoinen ja yhdenvertainen kohtelu toteutuu huonosti tai melko huonosti,

	mutta ylivoimaisesti useimmin (61 %) vastaajien mukaan tasa-arvoisuus ja yhdenvertainen kohtelu toteutuu melko hyvin. Miesten sekä korkeakoulutettujen vastaajien mielestä tasa-arvoisuus ja yhdenvertainen kohtelu toteutui hieman muita paremmin. Haavoittuvassa asemassa olevat tai toimeentulon kanssa vaikeuksia kokevat arvioivat muita useammin, että tasa-arvo ja yhdenvertainen kohtelu viranomaistoiminnassa toteutuu heikosti. Lähde: Kailaheimo-Lönnqvist, Sanna & Kekki, Tuula (2021): Turvassa 2021. Kansalaisturvallisuus Suomessa. SPEK Tutkii 25.
Suomen Venäjänkielisten Keskusjärjestö ry	“Luottamus”, ja luottamus nimenomaan yhteiskuntaan, poliittiseen järjestelmään ja omiin vaikutusmahdollisuuksiin niissä, on käsite, joka hyvin usein katsotaan suomalaisen väestön ja yhteiskunnan erityiseksi vahvuudeksi. Toisaalta viime aikaisissa kyselytutkimuksissa on noussut esiin, että vaikka luottamus instituutioihin onkin yhä vahvaa, omiin mahdollisuuksiin vaikuttaa ei kovin vahvasti luoteta. Suomen Venäjänkielisten Keskusjärjestön näkökulmasta “luottamuksen” käsite on erityisen kiinnostava, koska nimenomaan luottamus instituutioihin on ollut jotain, jota venäläisiltä katsotaan puuttuvan. Tällä on selitetty niin venäjänkielisten näkymättömyyttä suomalaisessa politiikassa väestöryhmän suuresta koosta huolimatta, kuin oligarkisen vallan toistuvaa nousua Venäjällä. Entä kenellä demokratiassa on vastuu “huonoista”, “vääristä” tai “tuhoisista” päätöksistä? Niillä, jotka eivät käytä valtaa, vai niillä jotka käyttävät? Millainen vastuu vallasta seuraa ja pitäisikö valtaa käyttäviltä suorasanaisemmin odottaa laajempaa harkintaa kuin vain oman viiteryhmän etujen ajaminen? Vallankäytön sfäärin laajentamisen ohella tulee puhua selkeästi myös vastuusta. Muun muassa maahanmuuton seurauksena meillä on tulevaisuudessa yhä laajeneva joukko ihmisiä, joilla joko ei ole realistisia edellytyksiä tarttua henkilökohtaisesti heille tarjolla oleviin vaikuttamisen instrumentteihin, tai heillä on siihen vain heikko motivaatio, koska eivät näe itseään ainakaan pitkäaikaisena osana suomalaista yhteiskuntaa. Toisaalta moninainen sosiologinen fragmentoituminen ja kuplautuminen johtavat siihen, että keskenään taistelevat intressiryhmät ovat yhä detaljoidumpiin kysymyksiin keskittyviä ja monin tavoin limittäisiä. Miten koulutetut ja valistuneet “ammattivallankäyttäjät” (joihin lasketaan tässä puoluepolitiikkaa laajempi joukko) saadaan tekemään ratkaisuja, jotka aidommin ottavat huomioon yleisen edun, eli kansalaisten, planeetan ja tulevien sukupolvien hyvinvoinnin?

	Ovatko kannustimet politiikassa ja laajemmin yhteiskunnassa oikeat ja voiko niihin vaikuttaa? Demokratiassa vallan tulisi olla kaikkien oikeus ja mahdollisuus, mutta voiko vallankäyttö olla kaikkien velvollisuus, jos vain harvoille maksetaan siitä? Onko kaikilla ihmisillä riittävästi aikaa ottaa selvää asioista, jotka vaikuttavat heidän omaan etuunsa, puhumattakaan siitä, että he osaisivat vaikuttaa asioihin tavalla, jossa yleinen globaali hyvinvointi ja luonnon tasapaino sovittuisi yhteen heidän oman elämänsä hyvinvoinnin kanssa? Tulisiko demokratiapolitiikassa kiinnittää enemmän huomiota niihin, jotka käyttävät valtaa kuin niihin, jotka eivät käytä? Suomen Venäjänkielisten Keskusjärjestö (SVK) tarjoaa esimerkin toimintamallista, jossa perinteisiä järjestömaailman toiminta-, vaikuttamis- ja edunvalvonta rakenteita pyritään päivittämään ja soveltamaan tilanteessa, jossa huomattava joukko kohderyhmästä, jonka hyvinvointiin ja osallisuuteen pyritään vaikuttamaan, on varsin heikosti tietoinen niistä mahdollisuuksista joita heille olisi tarjolla. Ollaan varsin kaukana siitä 1800- ja 1900-lukujen aatteen palosta ja joukkovoimasta, talkoohengestä jne. johon kansalaisyhteiskunnan rakenteet ovat perustuneet. Me tunnemme kohderyhmämme, myös sen moninaisuuden, ja meillä on keinoja madaltaa kynnystä ottaa kantaa ja saada ihmisten näkemyksiä ja mielipiteitä esille. SVK:n kaltaiset toimijat voivat rakentaa siltoja päätöksentekotahojen ja erilaisten myös viestinnän näkökulmasta marginaalisten ryhmien välille. Samalla haluamme alleviivata sen lähtökohdan haastavuutta, että demokratian, tai vaikkapa yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon periaattein toimivan hyvinvointivaltion, rakentamisvastuun ajatellaan lankeavan kaikille meille yhtäläisesti. Kehittyvän teknologian tuomat automaattikäännökset ja -tulkkaukset voivat teoriassa tuoda yhä laajempia ihmisryhmiä Suomessakin viranomaisten välittämän tiedon piiriin ja osaksi demokraattista keskustelua. Toisaalta näin odotettiin käyvän myös jo “tiedon valtatietä” lanseerattaessa neljännesvuosisata sitten. Fragmentoituneen tiedon, disinformaation sekä klikkausmäärille ja polarisoinneille rakentuvan keskustelukulttuurin aikana erityisesti elin- ja mediaympäristössään kielivähemmistönä olevien ihmisten on yhä vaikeampaa ja aikaa vievempää ottaa selvää, mikä on sellaista tietoa, joka on heidän omalta kannaltaan seuraamisen arvoista ja jonka pohjalle päätöksiä hyvästä elämästä kannattaa tehdä. Demokratian prosessiin osallistumisen tasaisemman jakamisen ohella tulisi yhdenvertaisempaan ja kestävämpään yhteiskuntaan pyrkiä vallankäytön vastuullisuutta lisäämällä. Tähän vastuuseen sisältyy myös

	vähemmistöjä kokoavien toimijoiden johdonmukainen mukaan saaminen vaikuttamisen foorumeille.
Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI ry	Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI ry kiittää mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston demokratiapoliittisesta periaatepäätöksestä ja toteaa seuraavaa: Periaatepäätöksessä kuvataan laajasti tekijöitä, jotka vaikuttavat demokratian tilaan ja demokratiakehitykseen. Unifi arvostaa sitä, että linjauksissa Suomen keskeisiksi demokratiapoliittisiksi tavoitteiksi on nostettu yhdenvertaisuus sekä huomioitu tiedon ja riittävien valmiuksien rooli tavoitteiden toteutumisen taustalla. On positiivista, että toimenpide-ehdotuksiin on nostettu demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen sekä tietoperusteinen päätöksenteko. On myös arvokasta, että periaatepäätöksen valmistelussa on hyödynnetty viime vuosina tehtyjä kansallisia ja kansainvälisiä tutkimuksia. Unifi nostaisi kuitenkin esiin seuraavia näkökulmia ja kiinnittäisi huomiota koulutuksen, tutkimuksen ja tutkitun tiedon merkitykseen demokratiakehityksessä sekä periaatepäätöksen tavoitteiden saavuttamisessa: Periaatepäätöksessä kuvataan demokratiapolitiikan kytköksiä muille politiikkasektoreille, kuten tasa-arvo- ja talouspolitiikkaan. Olisi tärkeä nähdä yhteys myös koulutus- ja tiedepolitiikkaan ja korostaa vieläkin vahvemmin koulutuksen, koulutustason sekä tutkimuksen ja koulutuksen kautta syntyvän sivistyksen vahvaa positiivista vaikutusta demokratiakehitykseen. Koulutus on myös tärkein yhteiskunnallista eriarvoistumista ehkäisevä tekijä, ja toimiikin näin lääkkeenä moniin demokratiakehitykseen negatiivisesti vaikuttaviin kehityskulkuihin ja polarisaatioon. Yksilön näkökulmasta koulutus luo mahdollisuuden ja antaa edellytykset itsensä kehittämiseen, mikä puolestaan synnyttää vahvempaa osallisuutta ja luottamusta yhteiskuntaan. Kuten periaatepäätöksessäkin todetaan, koulutustausta on yhteydessä osallisuuteen ja äänestysaktiivisuuteen. Myös sisäinen kansalaispätevyys linkittyy kansalaisen koulutustasoon, ja sillä on merkittävä yhteys luottamukseen poliittisia instituutioita kohtaan ja poliittiseen lukutaitoon. Koulutusjärjestelmällä on merkittävä rooli osallisuuden erojen tasoittamisessa. Tutkimukselle oleellinen akateeminen vapaus ja tieteen vapaus ovat osa toimivaa demokratiaa. Tärkeää tämän rinnalla on myös tutkijoiden mahdollisuus osallistua julkiseen keskusteluun, mihin liittyy vahvasti disinformaatiota vastaan taistelu. Periaatepäätöksessä mainitaankin tutkijoihin – sekä

	virkamiehiin, päättäjiin ja toimittajiin – kohdistuva järjestelmällinen häirintä eli maalittaminen sekä vihapuhe. Tämän ehkäisemiseen tarvitaan vahvoja konkreettisia toimenpiteitä. Periaatepäätöksessä todetaan, että kulttuuri ja erityisesti taide on kriittisen keskustelun foorumi joka turvaa vapaata, demokraattista ja avointa yhteiskuntaa. Myös yliopistot ja tiede olisi suotava nähdä ja mainita tällaisena foorumina, yliopistojen laissa mainitun kolmannen tehtävän mukaisesti. Tätä yhteiskunnallista tehtäväänsä toteuttaessaan yliopistot tukevat myös demokratiaa. Tämä toteutuu myös Suomen rajojen ulkopuolella yliopistojen ja tutkijoiden välisessä yhteistyössä ja tiedediplomatiakontekstissa. Tietoperusteinen päätöksenteko on osa-alue, jossa yliopistojen roolin tulisi olla näkyvämpi. Unifi korostaa, että pitkäjänteinen ja tietoperustainen demokratiapolitiikka ja sen toimeenpano edellyttävät riittävää aiheeseen liittyvää asiantuntemusta, tutkimusta ja osaamista, jonka synnyttämissä yliopistot ovat keskeisessä asemassa. Tämä voisi nousta selkeämmin esiin periaatepäätöksessä. Kuten päätöksessä todetaan, suomalaista demokratiaa tulee kehittää vastaamaan nopeasti muuttuviin globaaleihin haasteisiin. Tässä työssä yliopistot, tutkimus ja koulutus ovat ensiarvoisen tärkeässä roolissa. Pyydämme ministeriötä huomioimaan Unifin lausunnon lisäksi myös yliopistojen lausunnot. Suomen yliopistojen rehtorineuvosto Unifi ry, Finlands universitetsrektorers råd Unifi rf Jukka Kola Tanja Risikko puheenjohtaja toiminnanjohtaja
Suomi-Seura ry	Oikeusministeriö on pyytänyt Suomi-Seura ry:ltä lausuntoa valtioneuvoston periaatepäätöksestä, jolla linjataan suomalaisen demokratiapolitiikan tavoitteista 2020-luvulla. Yhteisellä demokratiapolitiikalla pyritään edistämään sitä, että ihmisten poliittiset ja kansalaisoikeudet toteutuvat Suomessa yhdenvertaisesti. Tavoitteena on, että Suomi kuuluu jatkossakin maailman demokraattisimpien maiden Muuttoliikkeen seurauksena Suomen rajojen ulkopuolella asuu noin 300 000 kansalaistamme, joista äänioikeutettuja on runsaat 250 000. Ulkosuomalaisia äänioikeutettuja yhteensä enemmän kuin Suomessa asuvia äänioikeutettuja neljässä vaalipiirissä (Satakunta, Keski-Suomi, Lappi ja Ahvenanmaa) ja miltei yhtä paljon kuin Hämeen vaalipiirissä. Suuresta lukumäärästään huolimatta ulkosuomalaiset ovat yhä näkymätön ryhmä yhteiskunnallisesti. Vain kapea osuus

	äänestysikäisistä ulkokansalaisista käyttää äänestysoikeuttaan Suomen vaaleissa; 2019 eduskuntavaaleissa heistä äänesti vajaat 13 prosenttia. Ulkosuomalaisten asiantuntijajärjestö Suomi-Seura ry korostaa, että on tärkeää, että demokratiapolitiikkaa kehitetään niin, että ulkosuomalaisten yhteiskunnallinen osallisuus vahvistuu ja osallistumismahdollisuudet paranevat. Kirjeäänestyksen käyttöönotto ulkosuomalaisille vuonna 2019 poisti äänestämiseen liittyviä käytännön hankaluuksia, kuten pitkät etäisyydet äänestyspaikalle. Merkittäviä syitä äänestämättä jättämiseen ovat edelleen informaatiovaje ja ulkosuomalaisille tärkeiden teemojen näkymättömyys vaalikeskusteluissa ja -kampanjoissa (Peltoniemi ja Wass 2019). Ulkosuomalaiset asuvat hajallaan ympäri maailmaa ja äänestävät eduskuntavaaleissa eri vaalipiireissä. Siten ulkosuomalaisten äänet jakaantuvat eri vaalipiireihin. Suomi-Seura ry kannattaa tietoperustaista vaalitapojen kehittämistä ja kansainvälisten mallien hyödyntämistä vertailevalla otteella Suomen vaalijärjestelmää joustavoitettaessa. Ulkosuomalaiset kokevat kotimaan politiikan tärkeäksi, vaikka äänestysaktiivisuus onkin Suomessa asuvia äänioikeutettuja alhaisempi. Tuoreet ulkosuomalaistutkimukset ja selvitykset osoittavat, että ulkosuomalaiset haluavat enenevässä määrin osallistua ja vaikuttaa. Hajallaan maailmalla asuvat ulkosuomalaiset tarvitsevat uusia, innostavia osallistumisen tapoja ja väyliä sekä lisää tietoa ja räätälöityjä palveluita, jotta yli rajojen ulottuva kansalaisyhteiskuntamme perusta säilyy lujana epävarmuuksia sisältävässä ajassamme. Äänestysmuotojen joustavuutta tulee kehittää edelleen. Samaten tulee kiinnittää huomiota jatkuvaan osallistumiseen vaalien välissä. Dialogin lisääminen ulkosuomalaisten kanssa vahvistaa suomalaista identiteettiä, jonka olemassaolo on edellytys luottamukselle ja kiinnostukselle kotimaan politiikkaa kohtaan, vaaleissa äänestämiseen ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Suomen muita maita kehittyneempi digi-infra lisää vaikeusasteita ulkomailla asuneille, minkä vuoksi saavutettaville verkkodemokratiapalveluille on erityinen tarve. Suomalaista demokratiapolitiikkaa tulee kehittää niin, että myös ulkosuomalaiset voidaan aidosti nähdä tulevaisuudessa rajat ylittävän, kansalaisvaikuttamisen toimijoina ja suomalaisen demokratian vahvistajina. Suomi-Seura ry mielellään mukana hankkeissa, joissa kehitetään myös ulkosuomalaiset huomioivia joustavia

	äänestysmenetelmiä ja muita jatkuvan osallistumisen mahdollisuuksia.
Säätiöt ja rahastot ry	Säätiöt ja rahastot ry kiittää mahdollisuudesta lausua. 1. Muodostetaan yhteinen näkemys autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan roolista ja merkityksestä demokraattisessa hyvinvointiyhteiskunnassa. Tämä koskee sekä normaalioloja että kriisi- ja poikkeusoloja. Pyritään hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan välisessä yhteistyössä entistä johdonmukaisempaan, kumppanuuteen perustuvaan ja yhdistysten autonomiaa kunnioittavaan lähestymistapaan, joka mahdollistaa sekä innovatiivisempia että pitkäjänteisimpiä toimintamalleja. Tarkastelussa kiinnitetään huomiota myös vaikutusten mahdollisiin alueellisiin erovaisuuksiin. - Yleishyödylliset säätiöt ja rahastot ovat tyypillisiä vahvoille demokratioille, joissa kansalaisyhteiskunta sparraa julkista valtaa, on sille myönteinen vastavoima ja täydentäjä. Säätiöt ovat kansalaisten hyvinvoinnin ja yhteiskunnan kehityksen kannalta merkittäviä koulutuksen, tutkimuksen, sosiaali- ja terveyspalveluiden sekä taiteen ja kulttuurin tuottajia ja tukijoita. Säätiöiden toiminnan merkitys näillä aloilla on kasvanut merkittävästi viime vuosikymmenen aikana. Säätiöiden asiantuntemusta kannattaa hyödyntää aiempaa tehokkaammin kansalaisyhteiskunnan kehittämiseksi. Autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan roolin ja merkityksen muodostamisessa on tärkeätä ottaa kaikki eri asiantuntijat huomioon, sillä kansalaisyhteiskunta on hyvin monimuotoinen. Yleishyödylliset säätiöt ja rahastot unohtuvat usein keskusteluista, vaikka ne ovat sekä itse osa kansalaisyhteiskuntaa että sen erittäin tärkeä rahoittaja ja tukija. Yksityiset säätiöt rahoittavat muiden kohteiden ohella myös kansalaistoimintaa jopa 150 miljoonalla eurolla vuodessa. Säätiöiden ja rahastojen piirissä toimii myös tuhansia vapaaehtoisia luottamushenkilöitä ja asiantuntijoita, joilla on monipuolista ymmärrystä ja arvokkaita kehitysnäkemyksiä yhteiskunnasta. Yleishyödyllinen toimintaympäristö on Suomessa yleisesti hyvällä tasolla, mutta verokannusteissa olemme Euroopan häntäpäässä tuoreen kansainvälisen tutkimuksen mukaan (Indianan yliopiston säännöllisesti toteuttama Global Philanthropy Environment Index, 2022). Vertailutietojen perusteella on selvää, että suunnitelmallinen ja mahdollistava sääntely, viranomaisyhteistyö sekä vahvat yleishyödyllisyyden perinteet ja arvot ovat keskeisiä alan suotuisalle kehittymiselle. Raportin tärkeimmät suositukset Pohjoismaille yleishyödyllisen toimintaympäristön parantamiseksi ovat 1) verokannustimien laajentaminen 2) yleishyödyllisyyteen ja hyväntekeväisyyteen suunnattujen yliopistollisten koulutusohjelmien tarjoaminen 3)

	hyväntekeväisyysjärjestöjen kannustaminen edistämään vastuullisia, avoimia ja kestäviä käytäntöjä, jotka liittyvät muun muassa verkkovarainhankinnan luotettavuuden varmistamiseen. Suositukset ovat pitkälti samat kuin esityksessä, mutta käytännön toimenpiteiden konkretisointiin pitää ryhtyä nopeasti. 2. Koska kansalaisyhteiskuntaan kohdistuu parhaillaan paljon erilaisia muutoksia, on perusteltua seuraavilla hallituskausilla tarkasti seurata sekä arvioida niiden kokonaisvaikutuksia. Arvioinnin lähtökohtana tulee olla kansalaisyhteiskunnan osallisuuden, toimintaedellytysten ja autonomian näkökulmat. - Yksityinen säätiörahoitus täydentää ja vahvistaa julkista rahoitusta tukemalla monista eri rahoituslähteistä sivistystä, kulttuuria ja ihmisten mahdollisuuksia toteuttaa itseään. Säätiöt voivat kansalaisyhteiskunnan toimijoina menetellä mahdollisimman tehokkaasti, joustavasti ja ennakoitavissa olevalla tavalla täydentäen siten julkista sektoria. Yksityisten säätiöiden tuki lisää rahoituksen vaihtoehtoja ja vahvistaa siten kansalaisten osallisuutta ja demokratiaa. Kolmannella sektorilla on verotuksellinen erityisasema Suomessa kuten kaikissa sivistysmaissa, joissa kansalaistoimintaa pidetään niin arvokkaana. Yleishyödyllisten yhteisöjen verotusta ja sääntelyä pitää suojella ja kehittää seuraamalla parhaita kansainvälisiä esimerkkejä. 3. Tuetaan pienten yhdistysten ja vapaaehtoispohjalta toimivien kansalaistoimijoiden tietämyksen sekä osaamisen kehittämistä eri rahoitus- ja varainhankintamahdollisuuksista sekä selvitetään uusia innovaatioita varainhankinnan kehittämisessä. - Kuten yhdistystenkin toimintaan, myös säätiöiden työhön osallistuu paljon kansalaisia omasta vapaasta tahdostaan ja usein ilman korvausta, koska säätiöiden yleishyödyllinen toiminta koetaan niin motivoivaksi. Toiset lahjoittavat rahaa, toiset antavat aikaansa. Yhteiskunnan eheyttä ja turvallisuutta lisää se, että saa vaikuttaa omaan elämäänsä ja kokee olevansa osa yhteisöä. Juuri tätä säätiöt tukevat, kaikkia osallistaen ja eriarvoisuutta vähentäen. Yhteiseksi hyväksi lahjoittaminen on myös vakaassa demokratiassa ja hyvinvointivaltiossa asia, johon tulisi kannustaa nykyistä tehokkaammin. Yksityishenkilöiden yleishyödyllisten lahjoitusten verovähennysoikeuden kokeileminen olisi kansainvälisten esimerkkien valossa kannatettavaa myös Suomessa. Konkreettisen hyvinvoinnin lisäämisen ohella se voisi tuoda myös uudenlaista osallistavaa ja osallistuvampaa toimintakulttuuria, joka vahvistaisi yhteisöämme. Esitämme lahjoitusvähennyksen laajentamista

	konkreettisena tekona kansalaisyhteiskunnan rahoituspohjan laajentamiseksi. 4. Tuetaan nuorten osallistumista vapaaehtoistoimintaan edistämällä vapaaehtoistoiminnasta saadun osaamisen tunnistamista ja tunnustamista ja oppilaitoksissa. Tuetaan kouluja ja oppilaitoksia ottamaan käyttöön vapaaehtoistoimintaan osallistumisen kurssikokonaisuuksia sekä osaamisen kansalliset osaamismerkit. - Demokratiamme kohtalo on tulevaisuuden äänestäjien käsissä. Näiden pitäisi jaksaa asettaa yhteinen hyvä oman edun edelle. Siksi nuorten kasvattaminen esityksen mukaisesti on ehdottoman kannatettavaa, ja tähän työhön tulee ottaa kaikki eri toimijat mukaan. Vuoden 2022 globaalien kriisien keskellä yleishyödyllisen toiminnan merkitys on tullut entistä näkyvämmäksi. Samalla on paljastunut, miten tärkeätä on kehittää kansalaisyhteiskunnan toimintaympäristön monimutkaista kokonaisuutta kokonaisvaltaisesti. Sääntely, politiikka, taloudelliset tekijät ja toimintakulttuuri ovat toisiinsa nivoutuneina se kehikko, jonka rajoissa myös työ yhteiseksi hyväksi tapahtuu. Tutkimus ennustaa, että yleishyödyllisen toiminnan tulevaisuuden avaintekijöitä ovat yhä vahvistuva yhteistyö, uudet teknologiat ja maailmanlaajuisen lahjoittamisen digitalisaatio. Nämä tärkeät kehityskulut edellyttävät yhteistä tahtoa ja tekemistä kansalaisyhteiskunnan, viranomaisten ja päättäjien kesken. Säätiöt haluavat olla tässä kehityksessä aktiivisesti mukana. 5. Edistetään systemaattisesti tietoon perustuvaa päätöksentekoa kansalaisyhteiskuntaan liittyvistä kysymyksistä, mikä edellyttää kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen edistämistä ja tutkimustiedon parempaa hyödyntämistä Vahvistetaan virkahenkilöiden kansalaisyhteiskuntaosaamista ja -tietämystä. - Säätiöt ja rahastot ovat kiinnostuneita edistämään kansalaisyhteiskunnan tutkimusta, ja ne tuottavat myös itse tutkimukseen perustuvaa tietoa ja tilastoja tukemistaan aloista. Kannatamme lämpimästi virkakunnan tiedon lisäämistä ja olemme mielellämme mukana sitä kartuttamassa. 6. Vahvistetaan kulttuurilaitosten roolia kotouttamisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa ja nostetaan kulttuuri kestävän kaupunkikehityksen keskiöön. Tuetaan kulttuurilaitosten rakennemuutosta ja esitellään toimintatapoja, joiden avulla monimuotoisuudesta voi tulla organisaatioiden normaalia toimintaa.

	- Kannatamme kaiken kulttuuri- ja yhteiskunnallisen toiminnan saavutettavuuden lisäämistä ja yhdenvertaisen osallistumisen esteiden poistamista.
Tankesmedjan Agenda	Tankesmedjan Agenda tackar för möjligheten att bli hörd i frågan som gäller den finländska demokratipolitiken för 2020-talet. Vi jobbar utgående från värderingar om demokrati, mänskliga rättigheter, integritet och en respekt för rättsstaten. Då vi lever i en alltmer polariserad värld, som karaktäriseras av en massiv mängd information, är det nödvändigt att dessa grundvärderingar synligt genomsyrar verksamheten och regelbundet lyfts fram.
Vammaisneuvosto, vammaispoliittinen työryhmä	Demokratia ja osallisuus eivät toteudu, jollei vammaispalvelulakiin tehdä oleellisia muutoksia. Vammaisten henkilöiden tarvitessa toisen lain piirissä olevia tukipalveluita niin noiden tukipalveluiden tulee (loppuu kesken)
Vapaa Sivistystyö ry	Vapaa Sivistystyö ry, Fritt Bildningsarbete rf (tässä: VST ry) kiittää mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston periaatepäätöksestä suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla. Demokratia ei ole vain annettu ja staattinen yhteiskuntarakenne, vaan dynaaminen ja osallistava järjestelmä. Demokratia ei myöskään toteudu ainoastaan vaaleissa, vaan sen toteutuminen pitää tehdä näkyväksi ja vuorovaikutteiseksi kansalaisten arjen toimissa joka päivä. Valtioneuvoston periaatepäätös linjaa kiitettävällä tavalla kansainvälisen demokratian tilan haasteet ja mahdollisuudet. Autoritaarisuuden, vihapuheen ja populismin nousu on johtanut monissa maissa demokraattisten perusperiaatteiden ahdinkoon - kuten ihmisoikeuksien ja oikeusvaltion periaatteet – kehitys joka on huolestuttavalla kaventanut esimerkiksi vapaan kansalaisyhteiskunnan ja kansalaiskeskustelun tilaa. Demokratiapolitiikkaa voi rakentaa ja uudistaa monista lähtökohdista, esimerkiksi puolueiden ja vaalijärjestelmän päivittämisellä, julkisen vallan läpinäkyvyyttä ja palveluiden osallisuutta parantamalla, sekä kansalaisten osallistumismahdollisuuksien kynnyksiä madaltamalla. Tässä asiassa valtioneuvoston periaatepäätöksessä on kattavat linjaukset, joihin vapaalla sivistystyöllä on muutamia täydennyksiä ja tarkennuksia.
Vapaa-ajattelijain liitto ry	Korostamme yhdenvertaisuusperiaatetta myös uskonnosta tai vakaumuksesta riippumatta.
Vapauden liitto	Kyseessä on korulausekokoelma, jolla ei ole mitään muuta tarkoitusta kuin disinformaation ja propagandan levittäminen,

	ellei periaatteita käytännössä toteuteta. Viimeisten kahden vuoden aikana on esimerkiksi kansalaisten itsemääräämisoikeutta rikottu törkeällä tavalla terveydenhuollon saralla käyttämällä perusteena väitettä yleisvaarallisesta tartuntataudista. Mitään yleisvaarallista tautia ei ollut liikkeellä, edes STM:n oman luokituksen mukaan. https://www.ossitiihonen.com/2021/10/06/stmn-luokituksen-mukaan-korona-ei-ole-pandemia/
Vasemmistoliitto rp	Kiitämme vasemmistoliitossa pyynnöstä lausua valtioneuvoston demokratiapoliittiseen periaatepäätökseen liittyen. Esitetyssä luonnoksessa on selkeät vahvuutensa ja heikkoutensa. Periaatepäätös esittelee asiantuntevasti ja perustellusti demokratian nykytilan haasteet ja esitetyt ratkaisut haasteisiin. Toisaalta siinä linjattavat tavoitteet ovat epäkonkreettisina ja vaikutuksiltaan riittämättöminä toimenpiteinä ristiriidassa periaatepäätöksen oman tilanneanalyysin kanssa. Ehdotamme konkreettisia toimenpiteitä, joiden kirjaaminen periaatepäätökseen tukisi siinä esitettävää demokraattisten oikeuksien vahvistamista ja laajentamista. Periaatepäätös perustuu analyysiin demokratian, oikeusvaltion ja ihmisoikeuksien “kolmiyhteydestä”, mikä resonoi vahvasti vasemmistoliiton perusarvojen kanssa. Demokratia, ihmisoikeudet ja oikeusvaltio ovat sivistyneelle yhteiskunnalle välttämättömiä. Kiitämme oppinutta ja tutkimustietoon perustuvaa otetta luonnoksessa. Ajankohta periaatteiden julki lausumiselle on hyvä. Perus- ja ihmisoikeuksista on pidettävä kiinni erityisesti vaikeina aikoina, kun väkivaltaiset konfliktit tai maailmanlaajuiset pandemiat ravistelevat turvallisuudentunnettamme. Samalla on tärkeää, että valtiollista demokratiapolitiikkaa suunnitellaan pitkäjänteisesti ja ylivaalikautisesti. On hyvä, että eri vaalijärjestelmien etujen selvittämistä jatketaan tarkastelemalla mahdollisuutta siihen, että äänestäessä voisi valita (ehdokkaan lisäksi tai ehdokkaalle vaihtoehtoisesti) puolueen. Nettiäänestyksen merkittävien riskien korostaminen on tärkeää, samoin kuin sen kyvyttömyyden ratkaista äänestysaktiivisuuden laskua. Periaatepäätöksessä tuodaan kiitettävästi esille, kuinka luokkaerojen kärjistyminen on rapauttanut sekä luottamusta demokraattiseen järjestelmään että osallistumista vaaleihin ja kansalaisyhteiskuntaan. On toimittava sen puolesta, että demokratia pysyy kaikille avoimena, eikä vain yhteiskunnan hyväosaisimmille saavutettavana.

	Luonnoksessa on nähtävissä jännite kahden demokratiakäsityksen välillä. Yhtäältä periaatepäätös korostaa, että liberaalissa demokratiassa edustajat käyttävät valtaa kansalaisten puolesta. Toisaalta periaatepäätöksessä tunnustetaan, että perustuslaki edellyttää valtiovaltaa turvaamaan ihmisten osallistumismahdollisuudet itseään koskeviin päätöksiin. Osallistumisen eriarvoistumiskehitys ja luonnoksessa mainitut OECD:n suositukset uusien demokraattisten toimintamallien käyttöönottoon tulee ottaa vakavasti.
Vihreä liitto rp	Vihreät kiittää mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston periaatepäätöksen suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020 -luvulla luonnoksesta. Luonnoksen analyysi on onnistunutta ja asiantuntevaa ja johtopäätökset sekä toimenpide-ehdotukset ovat kannatettavia. Erityisen kiitettävänä Vihreät pitää periaatepäätöksen luonnoksen huomioita väestöryhmien välisen eriarvoisuuden kasvamisen, vähemmistöryhmien osallistumismahdollisuuksien kapenemisen ja vihapuheen politiikasta pois sulkevan vaikutuksen roolista suomalaisen demokratian tosiasiallisessa toteutumisessa. Periaatepäätöksessä esitettävät toimenpide-ehdotukset on syytä ottaa vakavasti ja tulevien hallitusten on seurattava periaatepäätöksen toteutumista. Yleisenä huomiona periaatepäätöksen luonnokseen Vihreät esittää, että erityisesti alaikäisten nuorten osallistumismahdollisuuksia käsitellään tekstissä hyvin mm. kansalaispätevyyden kokemuksen ja medialukutaidon näkökulmasta, mutta analyysia nykyistä äänestysikää nuorempien nuorten demokraattisista vaikutusmahdollisuuksista olisi voinut olla enemmän. Vihreät katsoo, ettei ikä saa olla este yhteiskunnalliselle vaikuttamiselle. Äänestysikärajaa on laskettava ja myös alle äänestysikäisille on kehitettävä aitoja mahdollisuuksia tosiasiallisesti osallistua ja vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin. Lasten ja nuorten osallisuus tulisi tunnistaa yhteiskunnalliseksi arvoksi, joka elinvoimaa, hyvinvointia ja toimijuutta, ja sellaisena kirjata myös tässä periaatepäätöksessä.

Muut

Kirkkohallitus, virastokollegio	Kirkkohallituksen mielestä luonnoksessa valtioneuvoston periaatepäätöksiksi suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla on varsin kattavasti pohdittu sekä niitä keskeisiä tekijöitä, joista demokratia muodostuu, että seikkoja, jotka

	nykyajassa haastavat yleistä demokratiakehitystä. Periaatepäätöksen tavoitteita on pidettävä asianmukaisina. Kirkkohallitus pitää erityisen tärkeänä, että luottamus yhteiskunnan ja julkisen hallinnon demokraattiseen, avoimeen ja läpinäkyvään hallintoon säilyy korkeana. Tarkoituksenmukaisena voidaan pitää myös sitä, että yhä enenevässä määrin pyritään vuorovaikutteiseen hallintotapaan. Yhteiskunnan digitalisaation kehittyessä keskeistä on turvata jokaiselle yhdenvertainen mahdollisuus käyttää osallistumisoikeuttaan ja päästä vaikuttamaan julkisyhteisön päätöksentekoon. Osallistumistapoja kehitettäessä on otettava huomioon henkilöiden erilaiset lähtökohdat ja tarpeet, jolloin tuetaan osallistumisoikeuksien toteutumista ja estetään syrjäytymiskehitystä.
Tampereen yliopisto, johtamisen ja talouden tiedekunta, Kaisa Herne (valtio-opin professori), Elina Kestilä-Kekkonen (valtio-opin Tenure Track -professori), Mikko Värttö (valtio-opin post doc tutkija)	Yleisiä huomioita suomalaisen demokratian tilasta Olemme pääosin samaa mieltä valtioneuvoston periaatepäätöksen analyysistä suomalaisen demokratian tilasta. Periaatepäätöksessä suomalaisen demokratian tila kuvataan vakaaksi. Suomessa ei ole havaittavissa demokratian murenemista, demokraattiset instituutiot ovat vahvoja, kansalaisten luottamus instituutioihin ja tyytyväisyys demokraattiseen järjestelmään ovat eurooppalaisessa vertailussa korkeita (Rapeli & Koskimaa 2020; Bäck & Kestilä-Kekkonen 2019). Suomalaisessa demokratiassa on kuitenkin joitakin huolta herättäviä piirteitä. Äänestysosallistuminen ei ole erityisen korkea, mutta ehkä huolestuttavampaa on äänestämisen epätasainen jakautuminen. Koulutetut äänestävät vähemmän koulutettuja aktiivisemmin ja vanhemmat ikäryhmät enemmän kuin nuoret (Wass ja Grönlund 2016, Bäck ja Christensen 2020). Äänestysosallistuminen kertoo myös kuilusta hyvä- ja huonompiosaisten suomalaisten välillä. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää myös maahanmuuttajavanhempien Suomessa syntyneisiin lapsiin, joiden äänestysaktiivisuus on ollut varsin matalaa (Kestilä-Kekkonen ym. 2018). Äänestysaktiivisuuden ja poliittisen luottamuksen lisäksi on tärkeää tarkastella myös muita yhteiskunnallisen osallistumisen mittareita ja erityisesti sen taustalla olevia tekijöitä. Suomalaisten sisäisen kansalaispätevyyden tunne, kokemus omista kyvyistä osallistua politiikkaan ja vaikuttaa siihen, on myös eurooppalaisessa vertailussa matala: erityisesti Suomi jää jälkeen muista pohjoismaista (Rapeli & Koskimaa 2020). Monet uudet poliittisen osallistumisen muodot, kuten poliittinen kuluttaminen ja mielenosoituksiin osallistuminen, ovat kuitenkin lisänneet suosiotaan (Bäck ja Christensen 2020), mikä kertonee kiinnostuksesta politiikkaa kohtaan. Osallistuminen tapaa kuitenkin kumuloitua: ne, jotka

	äänestävät, osallistuvat todennäköisemmin myös muilla keinoilla (esim. Myllyniemi 2014). Vaikka demokratiamme pärjää kansainvälisessä vertailussa melko hyvin, meillä ei ole varaa olla vaalimatta hyviä demokraattisia käytäntöjä tai jättää huolehtimatta demokratian rapautumisen ennaltaehkäisystä. Demokraattisten instituutioiden kehittäminen, demokratiakasvatus ja kansalaisten tasavertaisen osallisuuden vahvistaminen ovat keskeisiä demokratiapoliittisia tavoitteita. Esitämme alla olevat ehdotukset liittyen periaatepäätöksen linjauksiin numerot 2 ja 3.
Svenska Finlands folkting	Svenska Finlands folkting (Folktinget) tackar för möjligheten att lämna utlåtande om utkastet till statsrådets principbeslut om den finländska demokratipolitiken för 2020-talet. I enlighet med sitt lagstadgade uppdrag (lag om Svenska Finlands folkting 1331/2003) tar Folktinget ställning endast till aspekter som berör den svenskspråkiga befolkningens språkliga rättigheter. Folktinget konstaterar att de språkliga rättigheterna avseende nationalspråken inte behandlas särskilt i utkastet till statsrådets principbeslut. Vissa övriga språkgrupper behandlas dock. Folktinget påpekar att det i nuläget finns stora brister och utmaningar när det gäller tillgången till svenskspråkig service och samhällstjänster. Skillnaden är stor mellan olika delar av landet. Detta är ett oroande problem som direkt inverkar på den svenskspråkiga befolkningens demokratiska rättigheter och enskilda personers möjligheter att påverka och vara delaktiga i samhället. Folktinget önskar därför framhålla följande att ta i beaktande inför den fortsatta beredningen och vid genomförandet av principbeslutets åtgärder. Enligt 17 § i grundlagen ska det allmänna tillgodose landets finskspråkiga och svenskspråkiga befolknings kulturella och samhälleliga behov enligt lika grunder. I regeringens proposition om reformen av de grundläggande fri- och rättigheterna konstaterades, att förutom en formellt jämlik behandling av språken, förutsätter 17 § också att den faktiska jämlikheten mellan den finsk- och svenskspråkiga befolkningen tryggas (RP 309/1993). Bestämmelsen är av betydelse när samhälleliga tjänster ordnas. Detta kan i praktiken kräva särlösningar av språkliga skäl. Säkerställandet av språkliga rättigheter är en förutsättning för att enskilda personers demokratiska rättigheter ska kunna tillgodoses. De språkliga rättigheterna ska tryggas i samband med att finsk- och svenskspråkiga medborgare använder sin rösträtt i statliga val och folkomröstningar. De språkliga rättigheterna omfattar också rätten till inflytande, exempelvis

	enskilda personers möjligheter att påverka beslut som rör dem själva och deras livsmiljö. I Finland är de språkliga rättigheterna formellt på en hög nivå, men det betyder inte nödvändigtvis att finskspråkiga och svenskspråkiga i praktiken åtnjuter de språkliga rättigheterna likvärdigt. Ur individens synvinkel är det fråga om huruvida hans eller hennes lagstadgade rätt att använda sitt eget språk och att få information och service på sitt eget språk förverkligas (regeringens berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2017). Detta bör med andra ord tas i beaktande som en viktig grundförutsättning för att de demokratiska rättigheterna ska kunna förverkligas i praktiken för den svenskspråkiga befolkningen. Ett stort problem idag är bland annat efterlevnaden av språklagens bestämmelser gällande de tvåspråkiga myndigheternas skyldighet att erbjuda service på både finska och svenska. Folktinget blir ofta kontaktade och uppmärksammade om brister i myndigheternas språkliga service. Myndigheternas service påverkar den faktiska likvärdigheten mellan den finsk- och svenskspråkiga befolkningen samt möjligheten för enskilda personer att utöva inflytande och påverka beslut. Såväl den faktiska möjligheten att vara delaktig i samhället, som individens upplevda känsla av delaktighet, påverkas av myndigheternas service och hur de språkliga rättigheterna förverkligas i deras verksamheter. Kunskaper i svenska bland tjänstemän inom den offentliga förvaltningen har försvagats under de senaste årtiondena. Mindre än 4 % av tjänstemännen inom statsförvaltningen är svenskspråkiga, vilket är färre än andelen svenskspråkiga i landet. En orsak är de stränga språkkraven i finska som ställs för anställningar inom statsförvaltningen, vilket bidrar till färre svenskspråkiga sökanden. Folktinget framhåller att bristen på kunskaper i svenska inom statsförvaltningen är ett problem avseende upprätthållandet av de språkliga rättigheterna och därmed tryggandet av samtliga medborgares demokratiska rättigheter. Folktinget har sedan tidigare gått ut med förslaget att kravet på kunskaper i finska bör sänkas från utmärkta kunskaper till goda kunskaper för svenskspråkiga vid anställning inom statsförvaltningen, samt att kravet på goda kunskaper i svenska oftare bör ställas på finskspråkiga tjänstemän. I utkastet till statsrådets principbeslut framgår att syftet är att främja ett likvärdigt genomförande av människors politiska och medborgerliga rättigheter i Finland, och att ingen utestängs från samhället. Folktinget framhåller att det vore viktigt att säkerställandet av de språkliga rättigheterna genomsyrar verkställandet av principbeslutets åtgärder, samt huruvida tillgodoseendet av de språkliga rättigheterna kräver

	särlösningar för att den svenskspråkiga befolkningen ska åtnjuta de demokratiska rättigheterna enligt lika grunder som den övriga befolkningen.
Yleisradio, Strategia ja asiakkuus	Yleisradio kiittää mahdollisuudesta antaa lausuntonsa valmisteilla olevaan demokratiapoliittiseen periaatepäätökseen. Esitetyt linjaukset ja tavoitteet toimenpide-ehdotuksineen ovat hyvin kohdennettuja ja luottamukseen perustuvaa yhteiskuntaa ja demokratiaa vahvistavia. Pidämme arvokkaana sitä, että demokratian toimintaedellytyksiä ja kansalaisten osallistumismahdollisuuksia on tarkasteltu laajasti läpi yhteiskunnan: niin oikeusvaltion, perus- ja ihmisoikeuksien, avoimen hallinnon, koulutuksen, kansansivistyksen, moniarvoisen mediaympäristön, digitaalisten valmiuksien kuin kulttuurin ja taiteen näkökulmasta. Yleisradion lausunto koskee sekä kokonaisuutta että median toimintaympäristöön, kansalaisten yhdenvertaisuuteen ja osallistumismahdollisuuksiin liittyviä huomioita. Moniääninen, vastuullinen ja riippumaton media on toimivan demokratian edellytys. Suomessa on laadukas mediakenttä, johon kuuluvat hyvin hoidettu julkisen palvelun yleisradiotoiminta sekä kaupallinen media. Luotettava tieto, laadukas journalismi, kulttuuri ja sivistys sekä osallisuuden ja yhteenkuuluvuuden kokemukset ovat henkistä pääomaa, joka vahvistaa luottamusta yhteiskunnassa ja toimii vastalääkkeenä valeuutisten ja disinformaation kaltaisille ilmiöille. Periaatepäätöksessä tämä on huomioitu ansiokkaasti. Luotettavan mediaympäristön tulee olla yksi suomalaisen demokratiapolitiikan tavoitteista. Tämän tärkeyttä on kuvattu myös keväällä 2022 julkaistussa ajankohtaisselonteossa turvallisuusympäristön muutoksesta: “Turvallisuuspoliittisen tilanteen muututtua on tärkeää, että Yleisradio ja muut mediat pystyvät huolehtimaan luotettavan ja ajankohtaisen tiedon tuottamisesta ja jakamisesta, kansalaisten henkisen kriisinsietokyvyn tukemisesta ja informaatiovaikuttamisen tunnistamisesta ja torjumisesta.” Periaatepäätöksessä todetaan, että tavoitteiden saavuttaminen edellyttää pitkäjänteistä, yli hallituskausien ulottuvaa politiikkaa ja hallinnonalojen rajat ylittävää yhteistyötä. Yleisradio pitää tätä periaatetta moniarvoisen mediakentän ja julkisen palvelun yleisradiotoiminnan kehittämisen ja turvaamisen kannalta keskeisenä. On

	yhteiskunnan etu, että kaikille tarjolla olevan Yleisradion julkisen palvelun toimintaedellytykset turvataan.
Åbo Akademi	Åbo Akademi finner att det är ytterst viktigt att Finland för en aktiv demokratipolitik och att vi samarbetar med EU och de nordiska grannländerna. Vi tar ställning till de enskilda riktlinjerna nedan.
Kansallinen lapsistrategia	Kansallinen lapsistrategia vastaa lausuntopyyntöön lapsen oikeuksien sekä lapsi- ja perhepolitiikan näkökulmasta. Periaatepäätösluonnoksessa nostetaan linjauksissa ja toimenpiteissä kiitettävästi esille nuorten oikeuksia ja mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa. Tärkeitä ovat myös periaatepääteluonnoksessa esille tuodut toimenpiteet, joilla on tarkoitus vaikuttaa nuorten eriarvoistumiskehitykseen ja keskustelukulttuurin kärjistymiseen. Lasten osallisuus sekä sitä tukeva demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus ovat olennaisia lasten kehityksessä ja kasvussa aktiiviseen kansalaisuuteen ja täysimittaiseen yhteiskunnalliseen toimijuuteen. Lapsistrategia korostaa, että pohja nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksille ja -taidoille rakennetaan lapsuudessa. Lapsuus on siis periaatepäätöksen linjausten ja toimenpiteiden toteutumisen kannalta keskeinen ajanjakso ja siihen tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Lapsistrategian mukaan on varmistettava, että kaikkien lasten osallisuus yhteiskunnassa toteutuu mahdollisimman hyvin. Lasten eriarvoisuus korostuu, jos päätöksiä valmisteltaessa ja toimintaa suunniteltaessa ei huomioida niiden tosiasiallisia vaikutuksia eri asemassa oleviin lapsiin. Siksi valmistelussa ja suunnittelu- ja kehitystyössä on huomioitava sekä lapset omana kohderyhmänään, että lasten keskenään erilaiset tilanteet ja tarpeet. YK:n lapsen oikeuksien komitea korostaa, että sopimusvaltioiden on toteutettava asianmukaiset toimenpiteet taatakseen jokaiselle lapselle oikeuden ilmaista vapaasti näkemyksiään ja oikeuden saada näkemyksensä otetuksi asianmukaisesti huomioon. Komitea edellyttää, että sopimusvaltiot varmistavat, että lapsille taataan ilman syrjintää oikeus tulla kuulluiksi ja että he voivat yhdenvertaisesti osallistua kaikkiin heitä koskeviin asioihin. Euroopan neuvoston lapsistrategian (2022-2027) yksi painopistealue on kaikkien lasten osallistumismahdollisuuksien edistäminen. Myös lasten oikeuksia koskevassa EU:n strategiassa ehdotetaan kohdennettuja toimia aihealueelle ”osallistuminen poliittiseen ja demokraattiseen elämään”.

	Lapsistrategia pitää tärkeänä, että periaatepäätöksen valmistelussa otetaan mahdollisimman laajasti huomioon asian kannalta keskeisten ohjelmien, toimenpiteiden ja strategioiden linjaukset. Ne muodostavat toisiaan täydentävän kokonaisuuden ja osaltaan syventävät periaatepäätöksen sisältöä sekä siihen sitoutumista ja toimeenpanoa.
Sitra	Sitra kiittää mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston periaatepäätöksestä suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla. Sitran arvion mukaan periaatepäätöksen tilannekuva on kattava ja siinä on huomioitu hyvin kotimaisen ja kansainvälisen demokratiakehityksen keskeisimmät trendit. Luonnoksen linjaukset ja erityisesti ehdotetut toimenpiteet ovat kuitenkin luonteeltaan yleisiä. Niihin voisi lisätä konkretiaa ja samalla nostaa suomalaisen demokratiapolitiikan kunnianhimon tasoa. Suomella on erinomaiset edellytykset toimia vahvan demokratian ja sen kehittämisen edelläkävijänä myös tulevaisuudessa. Vaikka Suomen tilanne näyttäytyykin vertailujen valossa hyvänä, kansainvälinen kehitys ja uhkakuvat osoittavat, ettei liikaan itsetyytyväisyyteen ole varaa. Luonnoksessa todetaan oikein, että suomalaisen demokratian vahvuuksien säilyttäminen ja kehittäminen edellyttävät tietoa ja riittäviä valmiuksia. Sitra pitää tärkeänä huomioida, että onnistunut demokratiapolitiikka ja poikkihallinnollinen kehittäminen vaativat myös henkilöstö- ja taloudellisia resursseja hallinnon sisällä, jotta hyvät ideat, linjaukset ja toimenpiteet pystytään toteuttamaan vaikuttavasti myös käytännössä. Demokratiaosaamisen kehittämisen tulisi olla periaatepäätöksen teemoja ja linjauksia läpileikkaava tavoite, oli kyse sitten virkahenkilöistä, palveluita tarjoavasta henkilöstöstä kuin kansalaisistakin. Sen merkitystä pitäisi korostaa tiettyjen toimenpiteiden sijaan laajasti koko suomalaiselle demokratiapolitiikalle tärkeänä tekijänä. Vaikka periaatepäätös keskittyy valtioneuvostotason hankkeisiin, olisi siinä hyvä huomioida luonnosta paremmin, että osallistumisen välineitä on kokeiltu ja otettu onnistuneesti käyttöön myös muilla hallinnon tasoilla ja muiden toimijoiden aloitteista (ks. esim. Sitran julkaisu “Miten demokratiaa kokeillaan?”). Sitran lausunnon keskeiset huomiot on koottu alle. • Äänestysikärajaa tulisi laskea kuntavaaleissa.

	• Osallistumisen tapojen tulee olla moninaisia, erilaisille ihmisille ja ryhmille räätälöityjä ja ne pitää kytkeä osaksi päätöksentekoa ja sen valmistelua. • Digitaalista informaatiolukutaitoa ja laaja-alaista digitaalista sivistystä tulee vahvistaa. • Lainsäädäntöprosessien tulee olla nykyistä avoimempia ja helpommin seurattavia.
Helsingin yliopisto, Sosiologisen demokratiatutkimuksen keskus	Periaatepäätösluonnoksen johdannossa kiinnitetään huomio relevantteihin kysymyksiin ja viitataan kiitettävästi tuoreeseen tutkimukseen aiheesta. Kuten tulemme myöhemmin lausunnossa toteamaan, erityisesti osallistumisen ja osallisuuden laajentamista koskevat ratkaisumallit kaipaavat kuitenkin syvällisempää katsausta ko. Tutkimusalueeseen. OECD:n suositus deliberatiivisten mallien laajasta käyttöönotosta ei ota huomioon laajaa tutkimuskirjallisuutta, jossa näiden mallien lähtökohtaisia puutteita ja ongelmia analysoidaan. Osallistumisen yksioikoiseen lisäämiseen kiinnittyvät ratkaisumallit uhkaavat tuottaa lisää samankaltaisia käytännön sovelluksia, joista on käytetty niin Suomessa kuin erityisesti muualla maailmassa tuloksin, jotka eivät pura osallistumisen eriarvoisuuden ja jakautumisen juurisyitä. Pyrimme avaamaan tätä kritiikkiä jatkossa lisää. Kommentoimme seuraavassa linjauskohtaisesti periaatepäätöksen osa-alueita.
Suomen Humanistinen ammattikorkeakoulu	Humanistinen ammattikorkeakoulu (Humak) kiittää mahdollisuudesta lausua luonnoksesta valtioneuvoston periaatepäätökseksi suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla. Humak pitää periaatepäätöstä tarpeellisena kuvauksena demokraattisen ja kansanvaltaisen yhteiskunnan toimintaperiaatteista, kun ympärillämme epävakaus nostaa esiin yksilövapauksien rajoituksia sekä oikeusvaltion toiminnan rapautumista.

Yksityishenkilöt

Yksityishenkilö 1	Demokratiapolitiikan kehityssuunta Suomessa on ollut huolestuttava jo pidemmän aikaa. Kansallista päätäntävaltaa on siirretty kohtuuttoman paljon EU toimielimille. Yleisölle välittyvä keskustelukulttuuri mediassa ei ole monipuolista.
Yksityishenkilö 2	VN/8051/2019 Periaatepäätösluonnos s. 7: "Perustuslain 2 §:n 2 momentin säännöksellä turvataan yksilön osallistuminen ja vaikutusmahdollisuudet yhteiskunnallisen toiminnan eri

	tasoilla. Siten se kattaa esimerkiksi äänestämisen vaaleissa ja kansanäänestyksissä" esim. euroon siirtymisestä tai NATO-jäsenyydestä ei järjestetty vaalia taikka kansanäänestystä. "Demokratia kuuluu keskeisesti Euroopan unionin perustana oleviin arvoihin, jotka on vahvistettu EU:n perussopimuksissa ja EU:n perusoikeuskirjassa" näitä perussopimuksia ollaan EU:ssa 'avaamassa' https://www.uusisuomi.fi/uutiset/suuri-muutos-etenee-eussa-suomen-vastustama-uudistus-halutaan-toteuttaa-ja-maaraenemmistopaatoksia-lisata/19e27f2a-b415-408e-8135-ecfc40f92168 suomalaisella EU-politiikalla ei ole merkitystä, jos ratkaisut tehdään määräenemmistöllä. S. 9 "Valmisteilla olevassa valtioneuvoston tasa-arvopoliittisessa selonteossa korostuu julkisen vallan vastuu sukupuolten tasa-arvon toteutumisen turvaamisessa" vaatimus sukupuolikiintiöstä pörssiyhtiön hallituksessa loukkaa elinkeinonvapautta. Lisäksi mm. Setan vaatima kolmannen sukupuolen ottaminen lakiin https://yle.fi/uutiset/3-12516842 (lähteen mukaan myös Euroopan neuvoston v. 2015 suosittelema) sekoittaisi tasa-arvoasiaa entisestään. "Liberaalin demokratian kriisin ilmentymänä on pidetty poliittista järjestelmää kohtaan koetun luottamuksen heikkenemistä, entistä autoritaarisempien hallintomuotojen vetovoiman kasvamista, politiikan elitisoitumista, kansalaisten poliittisen lukutaidon heikkenemistä sekä päätöksenteon yhteisten pelisääntöjen haastamista" vallan keskittäminen EU:lle on nähdäkseni pahentanut suunnilleen kaikkia näistä. S. 10 "Viimeaikaiset kriisit ovat niin ikään haastaneet demokratioiden toimivuutta. Esimerkiksi Euroopan neuvostossa nähdään, että koronaviruspandemia on viime vuosina vahvistanut jo aiemmin nähtävissä olevia demokratian taantumistrendejä, joilla on rajoitettu yksilön demokraattisia oikeuksia ja vapauksia. Pelkona on, ettei demokraattinen kulttuuri enää palaudu" tämän allekirjoitan täysin. S. 11 "Suomalaisen demokratian erityisinä haasteina on tutkimuksissa ja valtioneuvoston tulevaisuusselonteossa nostettu esille seuraavat trendit: □ osallistumisen rapautuminen ja eriarvoistumiskehitys

	äänestysaktiivisuuden lasku poliittisen kentän pirstaloituminen eri väestöryhmien väliset erot koetussa luottamuksessa" käytännössä kohdan 3 pitäisi olla avuksi kohtaan 2. Poliittisen kentän laajentuessa pitäisi jäädä entistä vähemmän syytä olla äänestämättä ketään. S. 12 "Nousevia haasteita ovat myös: keskustelukulttuurin kärjistyminen kyberuhat, disinformaatio ja informaatiovaikuttaminen virkamiehiin, päättäjiin, toimittajiin ja tutkijoihin kohdistuva järjestelmällinen häirintä eli maalittaminen kansalaisyhteiskunnan taloudellisten toimintamahdollisuuksien epävarmuus" viitaten edellisellä sivulla lueteltuihin trendeihin, osallistumisen rapautuminen tuskin korjautuu sillä jos aina vain useampi osallistumisyritys määritellään 'kärjistäväksi', 'disinformaatioksi', 'informaatiovaikuttamiseksi' taikka 'maalittamiseksi'.
Yksityishenkilö 3	Mariinin hallitus rikkoi Suomenkansalaisten perustuslaillisia oikeuksia niin sanotun korona pandemian aikana. Suomen perustuslakia kierrettiin ja terveitä ihmisiä estettiin liikkumasta ja vanhukset suljettiin ja eristettiin läheisistä ihmisistä. Tämä hallitus ei ole uskottava kertomaan mikä on avoin ja vapaa yhteiskunta., Koska se itse rikkoi Suomen perustuslakia, joka on kokolain perustus. Tämän vuoksi esitys pitää hylätä, koska se ei nauti tosiasiallista uskottavuutta. Hallitus ja presidentti instituutio on lisännyt koronakriisin aikana vain omaa valtaansa. Estänyt kansalaisiaan elämästä ja estänyt ihmisiä tekemästä työtä ja harjoittamasta elinkeinonvapautta. Valtiovalta on myös painostanut ihmisiä ottamaan rokotteen, vaikka rokotepakkoa ei lain mukaan ole. Yksilönvapaus ei ole minkäänmuun hallituksen aikana ollut näin kapea. Polttoaineen, sähkön, ruuan ja yleisen hinta tason äkillinen nousu ei myöskään ole saanut hallitusta toimimaan sillä tavalla, että se vastaisi uskottavasti kansalaisten tarpeisiin. Joten pidän tätäkin räikeänä osoituksena siitä että hallitus on erkaantunut tavallisen kansan elämästä. Sen vuoksi hallituksen puheet yhdenvertaisuudesta voidaan unohtaa.

Yksityishenkilö 4	Demokratian edellytyksen sananvapauden todettiin kaventuneen. Suomen Perustuslain mukaan ”Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä.” Jos tätä oikeutta rajoitetaan, jottei kukaan loukkaantuisi (ts. kokisi mielipahaa), ei ole sananvapautta. Jos sananvapautta rajoitetaan jotenkin, kyse on valtaapitävän tahon harjoittamasta sensuurista. Sensuuria nimellä millä tahansa harjoittava yhteiskunta ei ole aidosti demokraattinen.
Yksityishenkilö 5	Tavoitteena on avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto, mutta kuntahallinto ei toteuta näitä tavoitteita. Jo pelkästään tarkastelemalla kuntien viestintää hallinnostaan nettisivujen kautta (joka on lähellä kuntalaista) huomaa, ettei tarpeellisia tietoja esim. lautakuntien kokoonpanosta, päätöksistä, niiden toteutusaikataulusta ja toteutuksen seurannasta löydy. Jos nykymuotoista kuntahallintoa halutaan jatkaa, on kunnat velvoitettava systemaattiseen (mielellään samanmuotoiseen seurantaan josta kuntalainen näkee, miten päätöksistä edetään toteutukseen ja miksi ja millä perusteella (onko tietopohjaista!!) päätös perutaan.
Yksityishenkilö 6	Kiitos lausunnonantomahdollisuudesta näin kansalaisena ja kohtuullisen aktiivisena kulttuuri- ja politiikkatoimijana. Edustan tässä omaa viitekehystäni, en siis mitään organisaatiota, ja vastaan itse kaikista lausumistani. [Lausunnonantajan nimi ja asuinpaikkatiedot poistettu] Olen hyvin huolissani demokratian tilasta ja sen suunnasta alue- ja paikallispoliittisesti. Mielestäni on menty huonompaan suuntaan viimeisen 30 vuoden aikana. Yhteiskunnan pirstaloituminen, individualisoituminen, yksityistämispyrkimykset, kilpailu ja tuloerojen nopea kasvu on jakanut ja polarisoinut kansalaisia. 1990-luvun alun laman seuraukset näkyvät. Kuntalaki (410/2015) tulisi kirjoittaa uusiksi, kuten hall. ja oik.tohtori Matti Muukkonen esittää toukokuussa 2022. Laki on mahdollistanut sellaiset "hallinnon uudistukset", jotka saattavat keskittää päätäntävallan viranhaltijaorganisaatiolle, kuntien liikelaitosten suppeille johtokunnille, yhtiöille ja kuntayhtymille ja siten valtuuston ja muiden luottamushenkilöiden ulottumattomiin. Kunnissa on lakkautettu suuret määrät lautakuntia ja muodostettu superlautakuntia, joiden toimiala saattaa kattaa toistakymmentä toimialaa; siis sellaisia toimialoja, joilla aiemmin oli omat lautakuntansa ja budjettivalta. Sellaiset vaikuttamis- ja osallisuuselimet, joita ei ole kuntalaissa määrätty, saattavat jäädä perustamatta. Hallinto saatetaan

	haluta pitää yksinkertaisena, mikä voidaan näppärästi keskitetty ja suljettu systeemi päätöksenteossa. Kuntalaiset etääntyvät omien ja yhteisten asioiden hoidosta, eivätkä he välttämättä enää osallistu niihin vähäisiinkään kuulemistilaisuuksiin, joita järjestetään. Tästä on seurauksena äänestysaktiivisuuden putoaminen niin huolestuttavalle tasolle, että voidaan kysyä, ketä esimerkiksi kunnallinen valtuusto oikeastaan edustaa. Kuntalaki määrittelee hallinnon ja yhtiöittämisen linjaukset, mutta kunnan toimintaa ei ole kyetty ilmaisemaan yksiselitteisesti, mistä on syntynyt tulkintaristiriitoja, oikaisuvaatimuksia ja hallintovalituksia ja -kanteluita (Muukkonen, 2022, Kuntalain soveltamisalasta). Tämä ei ainakaan edistä demokratiaa. Mielestäni ratkaisu oikaisuvaatimuksiin ja hallintovalituksiin ei ole siinä, että perustuslaillisia kansalaisten oikeuksia rajoitetaan. Ratkaisu on nähdäkseni mahdollisimman avoimessa ja läpinäkyvässä, osallistavassa valmistelussa ja päätöksenteossa. Valtioneuvoston ohjelmaluonnoksen esitykset toteutettuna vastaisivat tähän pulmaan. Avoimuusrekisterin käyttöönotto alue- ja kuntatasolla on erittäin kannatettava esitys. Mielestäni tiukat hallinnolliset raamibudjetit voivat viedä todellisen päätäntävallan valtuustolta, joka kuitenkin vastaa viime kädessä taloudenpidosta. Lakia kuntien kulttuuritoiminnasta tulisi myös uudistaa velvoittavampaan suuntaan. Nykyisellään se on liian väljä ja voi mahdollistaa kulttuuritoiminnan ulkoistamisen harrastelijayhdistyksille ilman ammattimaisesti pätevää ohjausta, suunnittelua ja koordinointia, ilman laajoja taiteen ja kulttuurin verkostoja. Demokratian tilan ja suunnan seuranta ja arviointi on välttämätöntä. Esitettyjä mittareita tulisi mielestäni kehittää entisestään ja niitä tulisi soveltaa kunta- ja aluetasollakin. Tähän liittyy myös päätösten vaikutusarvioinnit (esimerkiksi lapsi- ja sukupuolivaikukset, aluevaikutukset). Vaikutusarvioinnit saattavat helposti jäädä sanahelinäksi, jos niihin ei säädösten kautta velvoiteta. Pidän hyvänä kansalaisjärjestöjen toiminnan sujuvoittamispyrkimystä ilman jäykkää byrokratiaa. Erityisen tärkeä on nyt ja tulevaisuudessa kansalaisuus-, demokratia- ja osallisuuskasvatus. Medialukutaito ja itseilmaisun taidot ovat ensisijaisia. Kuinka noiden taitojen ja tietojen käyttämistä ja kehittämistä voitaisiin seurata ja arvioida luotettavasti? Kun demokratiapolitiikan ohjelma saadaan jalkautetuksi, voi olettaa hyvinvoinnin, elinvoiman ja yhteisön relisienssin lisääntymistä, mikä edelleen saattaa johtaa tasapainoiseen talouteen ja sosiaalisiin ja kasvatuksellisiin tulevaisuusinvestointeihin. Ihmisiä ei saa unohtaa. Vastikään eräässä tilaisuudessa pohdittiin, mikä tekee paikkakunnasta

	hyvän asua ja elää, eräs vanhempi, ilmeisen sivistynyt herrasmies totesi: "Ihmiset". Olen samaa mieltä

Linjaus 1: Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan

Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- *Vaalijärjestelmän uudistaminen*
- *Vaalien turvallisuuden vahvistaminen*
- *Äänestysmahdollisuuksien joustavoittaminen ja sähköisen äänioikeusrekisterin laajamittainen käyttöönotto*
- *Äänestysaktiivisuuden ja monipuolisen ehdokasasettelun edistäminen*

Ministeriöt

Oikeusministeriö, Etnisten suhteiden neuvottelukunta (ETNO), työjaosto	Periaatepäätöksessä on huomioitu maahanmuuttaneiden muuta väestöä matalampi äänestysaktiivisuus, osuus ehdokkaista vaaleissa ja vaaleissa valituksi tulleista. Esitetyt toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi tukevat hyvin maahanmuuttaneiden vaaliosallistumista. ETNO:n MOVA –työryhmä suosittaa raportissaan maahanmuuttaneiden vaaliosallisuuden edistämiseksi seuraavaa: SUOSITUS 1: Vaaleista vastaavien viranomaisten oikeusministeriössä, kunnissa, Kuntaliitossa ja hyvinvointialueilla tulee huolehtia selko- ja monikielisen vaaliviestinnän toteuttamisesta ja resursoinnin parantamisesta siten, että vaaliviestintä tavoittaa maahanmuuttaneet ja monikieliset suomalaiset. Raportti sisältää 4 konkreettista toimenpide-ehdotusta. SUOSITUS 2: Puolueiden tulee osaltaan edistää maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten vaaliosallistumista. Keskeiset keinot ovat selkokielisen ja monikielisen viestinnän lisääminen maahanmuuttaneiden ja monikielisten äänestäjien tavoittamiseksi, ehdokasasettelun moninaisuuden lisääminen sekä ehdokkaiden ja valittujen edustajien kohdennettu tukeminen. Raportti sisältää 3 konkreettista toimenpide-ehdotusta.
OKM, Valtion nuorisoneuvosto	Periaatepäätöksessä tulee tuoda esiin mahdollisuus laskea äänestysikärajaa valituissa valtiollisissa vaaleissa. Äänestysikärajan laskun myötä nuoret pääsisivät vaikuttamaan nykyistä aikaisemmassa vaiheessa

	yhteiskunnalliseen päätöksentekoon, mikä voisi heijastua myönteisesti myöhempään äänestyskäyttäytymiseen.
Sosiaali- ja terveysministeriö, Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE	Tekstissä todetaan: "Puolueet toimivat merkittävänä portinvartijana poliittisessa päätöksenteossa, ja on sikäli tärkeää turvata puolueille riittävät resurssit. On tärkeää, että myös aliedustetut ryhmät, kuten nuoret ja vammaiset henkilöt, pääsevät osallistumaan demokraattisiin prosesseihin puolueiden kautta. Tästä syystä on keskeistä edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja osallisuutta puolueissa." VANE pitäisi tärkeänä, että puolueiden rahoituksessa "korvamerkittäisiin" rahoitusta tähän tarkoitukseen ja rahoituksen vaikuttavuutta myös seurattaisiin - onko vammaisten ihmisten osallisuus puolueissa lisääntynyt. "Vaalipäivän äänestysmahdollisuuksien joustavuutta lisätään kiinnittämällä huomiota äänestyspaikkojen määrään ja sijoitteluun. Kuntia myös kannustetaan sähköisen äänioikeusrekisterin käyttöönottoon, jotta saadaan tietopohjaista päätöksentekoa tukevaa tutkimustietoa äänestämisestä koko maasta. Vaalipaikoilla on edelleen ohjeistuksista huolimatta esiintynyt fyysisiä esteitä tai vaikeuksia avustajan käytössä jne. Toimenpiteeseen voisi lisätä vielä maininnan esteettömyyden tarkistamisesta kaikilla äänestyspaikoilla. Äänestysaktiivisuutta edistetään pitkäjänteisesti demokratiakasvatusta kehittämällä. Resursseja suunnataan viestintään ja entistä selkeämpään tietoon vaaleista. Erityisesti maahanmuuttaneiden ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten vaaliosallistumisen tukemiseen panostetaan. Puolueita kannustetaan monipuoliseen ja monimuotoiseen ehdokasasetteluun sekä viestintään Voisiko "haavoittuvan" avata, ketä sillä tarkoitetaan? Monipuolisen ja monimuotoisen viestinnän lisäksi voisi olla lisäksi mainittuna saavutettava viestintä.
STM, STEA	STEA kannattaa linjausta ja toimenpide-ehdotuksia. Esimerkiksi erityisryhmien äänestämismahdollisuuksien joustavoittaminen edistää yhdenvertaisia mahdollisuuksia käyttää osallistumisoikeuksia.

Valtion virastot ja laitokset

Opetushallitus	Perusopetus ja lukio edistävät oppilaiden ja opiskelijoiden tietoisuutta ja ymmärrystä Suomen yhteiskunnasta, sen

	rakenteista ja toiminnasta sisältäen poliittiseen-, vaalijärjestelmään ja muihin vaikuttamismahdollisuuksiin tutustumisen erityisesti yhteiskuntaopin oppiaineen kaikille yhteisessä opetuksessa sekä yhteisesti koko koulun demokraattista osallisuutta edistävien rakenteiden ja käytänteiden avulla. Luokkatoimikunnat, oppilaskuntatoiminta sekä muu yhteistoiminta, muun muassa Nuorisovaalit (varjovaalit) vaalikiertuekampanjoineen ennen varsinaisia vaaleja vahvistavat oppilaiden tietoisuutta, osallistumaan oppimista ja aktivoivat heitä omalta osaltaan myös tulevina äänestäjinä ja muuta kautta vaikuttavina kansalaisina.
THL	Periaatepäätösluonnoksen mukaisesti THL kannattaa tehokkaita toimia häirinnän ja vihapuheen kitkemiseksi. On tärkeää, että eri väestöryhmät voivat osallistua politiikkaan ilman pelkoa syrjinnästä, häirinnästä, vihapuheesta tai näitä lievemmistäkään epäsuoran ulossulkemisen keinoista. Nämä vaikuttavat erityisesti naisten ja vähemmistötaustaisten henkilöiden halukkuuteen osallistua. THL katsoo, että vastuu on ensisijaisesti julkishallinnon ja poliittisen toiminnan instituutioilla. THL on kehittänyt Sukupuolella väliä? -hankkeessaan sukupuolten tasa-arvon tarkistuslistan puolueille, mutta myös muita konkreettisia työkaluja kaivataan. Rikoksen tunnusmerkit täyttävään vihapuheeseen tulee puuttua tehokkain keinoin. Periaatepäätösluonnoksessa tuodaan esiin, että äänestysaktiivisuus eriytyy eri väestöryhmien välillä, ja aktiivisimpia ovat hyvin toimeentulevat ja korkeasti koulutetut. THL kannattaa toimenpide-ehdotusta äänestysaktiivisuuden edistämiseksi ja korostaa erityisesti ehdotuksen mainintaa, jonka mukaan maahanmuuttaneiden ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten vaaliosallistumisen tukemiseen panostetaan. Tältä osin on tärkeää kiinnittää huomiota myös siihen, miten erilaiset vähemmistöt kokevat puolueiden ja poliittisten instituutioiden suhtautuvan heihin, sillä tällä voi olla merkittävä vaikutus äänestysaktiivisuuteen. Oikeusministeriön perusoikeusbarometrin mukaan esimerkiksi vammaisista henkilöistä jopa puolet katsoo, että valtavirran puolueet ja poliitikot eivät välitä heistä. Kysymys ei siten koske pelkästään äänestämisjärjestelyjä tai tiedon saantia vaaleista, vaan yleisemmin vähemmistöjen kokemusta siitä, miten heidät huomioidaan poliittisessa päätöksenteossa.
Tietosuojavaltuutetun toimisto	Tässä yhteydessä huomiota kiinnitettäneen myös tietoturvallisuuden merkitykseen vaalijärjestelmiä uudistettaessa.

Kunnat ja kuntayhtymät

Helsingin kaupunki	Vaalijärjestelmän uudistusmahdollisuuksia selvitettäessä tulee varmistaa, että järjestelmän toimivuus, turvallisuus ja luotettavuus säilyy. Vaalien turvallisuutta tulee vahvistaa ja varautua ennakoivasti vaaleihin liittyviin hybridiuhkiin. Vaalihäirintään tulee varautua ja luoda valtakunnan tasolla keinot puuttua häirintään. Äänestysaktiivisuuden eriytymisen ehkäisyyn tulee panostaa ja varata resursseja viestintään aiempaa enemmän sekä kehittää keinoja erityisesti nuorten äänestysaktiivisuuden lisäämiseksi. Sähköisen äänioikeusrekisterin käyttöönotolla vaalipäivänä ei ole suoranaista vaikutusta äänestysmahdollisuuksien lisääntymiseen, sillä nykyisessä vaalipäivän äänestystavassa sähköisen äänioikeusrekisterin käyttö vaikuttaa käytännössä ainoastaan vaaliviranomaisten työskentelyyn. Äänestysmahdollisuudet lisääntyisivät, mikäli mahdollistetaan se, että vaalipäivänä äänestäjä voisi valita haluamansa äänestyspaikan eikä äänestysmahdollisuus olisi sidottu kunkin omaan äänestysalueeseen. Tämä johtaisi käytännössä siihen, että vaalitulosta ei pystyttäisi laskemaan äänestysalueittain. Kansalaisten osallistumismahdollisuuksia tulee edistää ehdokasasettelua selkiyttämällä. Tämä koskee erityisesti kuntavaaleja, joissa on ehdokasasettelijoina paljon pieniä ryhmiä ja yksittäisiä ehdokkaita. On tärkeää varmistaa, että aikuisten lisäksi myös jokainen lapsi ja nuori kokee arjessaan osallisuutta. Toteutuessaan tämä heijastuu myöhemmin aikuisuudessa äänestysaktiivisuuteen ja haluun vaikuttaa yhteisiin asioihin. Syitä nuorten äänestyskäyttäytymisen ja matalan äänestysaktiivisuuden taustalla tulisi tutkia etenkin kunta- ja aluetasolla.
Jyväskylän kaupunki	Valtioneuvoston periaatepäätöksessä esitetyt toimenpiteet ovat kannatettavia. Sähköisen äänioikeusrekisterin käyttämisestä Jyväskylän kaupungin osalta on hyviä kokemuksia jo useiden vaalien ajalta. Äänestyspaikkojen määrään ja sijoitteluun tulee kiinnittää myös jatkossa erityistä huomiota. Lisäksi laitos- ja kotiäänestysmahdollisuuksista on syytä tiedottaa aktiivisesti myös valtakunnallisella tasolla. Kirjeäänestyksen käyttöönotosta on hyviä kokemuksia, se lisää ulkomailla asuvien äänioikeutettujen osallistumismahdollisuuksia. Oikeusministeriön ohjaus on ollut oikea-aikaista ja laaja-alaista.

Lappeenrannan kaupunki	Lappeenrannan kaupunki pitää ehdottoman tärkeänä äänestysaktiivisuuden edistämistä. Lappeenrannassa äänestysprosentti jäi edellisissä kuntavaaleissa historiallisen alhaiseksi – 49,4%, ja esimerkiksi vuoden 2017 kuntavaaleissa äänestysprosentti oli vain 54,4%. Samanlainen ilmiö on ollut esillä muissakin kunnissa. Koronapandemian tuomat haasteet ja vaalien siirtyminen etäännyttivät osaltaan kuntien asukkaita julkisesta vallasta, millä on vaikutusta äänestysaktiivisuuteen. Lisääntyneiden kuntaliitosten myötä on käyty paljon keskustelua, miten hyvin demokratia ja kansalaisvaikuttaminen toteutuvat suuremmissa kuntayksiköissä; reuna-alueiden asukkaiden on vaikeaa saada ääntään kuuluviin, sillä nykyinen vaalijärjestelmä ei toteuta riittävän hyvin alueellista edustavuutta. Lappeenrannan kaupunginhallitus tukee periaatepäätösluonnoksessa esitettyä kirjausta selvittää laaja-alaisesti ja ennakkoluulottomasti erilaisia vaihtoehtoja, joilla parhaiten voidaan lisätä vaalijärjestelmän toimivuutta, nostaa äänestysaktiivisutta, parantaa vaalien suhteellisuutta ja alueellista edustavuutta.
Lieksan kaupunki	Luonnoksessa Valtioneuvoston periaatepäätökseksi suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla on käsitelty monipuolisesti ja kattavasti vaaleihin liittyviä asiasisältöjä. Luonnoksessa oli tarkasteltu hyvin nettiäänestämiseen liittyviä sisältöjä. Lieksan kaupunki toteaa, että huolimatta nettiäänestämiseen liittyvistä haasteista, verkkoäänestämistä tulisi kuitenkin pyrkiä edistämään. Äänestämisen helppous ja vaivattomuus on keskeinen asia äänestysaktiivisuuden nostamisessa. Suomalaiset (erityisesti nuoret ja työikäiset) ovat yhä enemmän tottuneet hoitamaan tunnistautumalla asiansa verkkopalveluissa, minkä takia erillinen asiointi äänestyspaikalla ei tapahdu enää yhtä matalalla kynnyksellä kuin aiemmin. Lisäksi Lieksan kaupunki korostaa, että vaalijärjestelmän kehittämisen tulee tapahtua siten, että kaikilla on yhtäläiset mahdollisuudet päästä esimerkiksi kansanedustajaksi riippumatta asuinpaikasta tai varallisuudesta. Kynnystä yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen voidaan alentaa myös torjumalla maalittamista ja yhteiskunnalliseen keskusteluun liittyvää häiriökäyttäytymistä nykyistä tehokkaammin.
Oulun kaupunki	Aikamme tunnistetut ilmiöt, kuten tarkoituksellinen epäluottamuksen herättäminen vaatii demokratiapolitiikan toimenpiteitä ja luottamuksen rakentamista. Tavoiteltavaa on myös tasa-arvoisten poliittisten ja kansalaisoikeuksien toteutuminen. Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta määrittää viranomaisen velvollisuudeksi edistää yhdenvertaisuuden lisäksi myös tasa-arvoa toiminnassaan. Esimerkiksi demokratiapolitiikan edistämisessä olennaisten,

	turvallisuutta lisäävien tavoitteiden, kuten turvallisemman poliittisen ja kansalaisyhteiskunnan fyysisen ja digitaalisen tilan luomisessa tulee tarkastella sekä sukupuoleen kohdistuvia että vähemmistöryhmien intersektionaalisia kokemuksia.
Teuvan kunta	Luonnoksessa kuvataan hyvin vaalijärjestelmän ongelmia sekä luottamushenkilöpaikkojen täyttämisen ongelmia. Toimenpidesuositukset ovat hyvin kohdennettuja, joskin ne kaipaisivat konkretisointia. Äänestyspaikkojen määrään ja sijoitteluun keskittymisen sijasta tulisi kokeilla vaihtoehtoisia äänestystapoja. Esimerkiksi postiäänestyksen laajentaminen korvaamaan myös kotiäänestykset voisi helpottaa vaalitoimitsijoiden saatavuutta, varsinkin alueilla, joilla on suuret etäisyydet eri äänestäjien kotien välillä. Vaalitietojärjestelmän tietoturvan ja -suojan kehittäminen on tärkeää, mutta sen tulee tapahtua tavalla, joka varmistaa sen, että järjestelmä on riittävän yksinkertainen ja helppokäyttöinen.
Vantaan kaupunki	Vantaan kaupunki katsoo, että erityisesti on syytä kiinnittää huomiota nuorten sekä eri kieli- kulttuuri- ja etnisistä taustoista tulevien henkilöiden osallistumiseen tätä linjausta edistettäessä. Lisäksi kunnalliseen demokratiaan on kiinnitettävä myös vaalijärjestelmää tarkasteltaessa huomiota. Luottamustoimijoiden määrän sijasta tulisi erityisesti tarkastella demografisia kehityskulkuja, joilla voidaan selittää kiinnostuksen lasku kunnallispolitiikkaa kohtaan. Erityisesti on keskityttävä ratkomaan erityisryhmien osallistumisen ongelmia. Vaaleissa äänestämään aktivoiminen on työtä, joka täytyy asettaa etusijalle. Suomalaisen demokratian vahvuus perustuu laajaan kunnalliseen itsehallintoon ja aktiivisiin kuntalaisiin. Tästä täytyy pitää erittäin hyvää huolta.

Yhdistykset ja yhteisöt

Eläkeläisliittojen etujärjestö EETU ry	EETU ry kokee äänestysaktiivisuuden ja monipuolisen ehdokasasettelun edistämisen tärkeimmäksi. Huomionarvoista on, että Eläkeliiton +60-barometrin mukaan kaikki yli 60-v. ikäryhmät kokivat, etteivät ole lainkaan riittävästi edustettuina päätöksenteossa. Sote-uudistuksen kohdalla vain noin 16 prosenttia vastaajista koki ikäistensä olevan riittävästi edustettuna hyvinvointialueilla. Ikääntyneet tulevat olemaan mahdollisesti merkittävin hyvinvointialueiden palveluita käyttävä ryhmä ja heitä on hyvinvointialueiden valtuustoissa vain 30,2 % valtuutetuista.

Ensi- ja turvakotien liitto ry	Pidämme linjausta ja esitettyjä toimenpiteitä tärkeinä ja hyvinä. Äänestysaktiivisuuden laskeminen on huolestuttavaa. Varsinkin lähidemokratiaan keskeisesti vaikuttavissa kunnallisvaaleissa ja nyttemmin myös aluevaaleissa äänestysosallistuminen on jäänyt varsin alhaiseksi ja äänestysaktiivisuus eriytyy. Syrjäytymiskehityksen katkaisulla ja tasa-arvon sekä yhdenvertaisuuden edistämisellä, ts. perinteisellä pohjoismaisella hyvinvointivaltioajattelulla ja vastuullisella sosiaalipolitiikalla, universaaleilla palveluilla ja sosiaaliturvalla, voidaan edistää myös äänestysaktiivisuutta. Nuorten osallistumisen kannalta netin kautta tapahtuvan äänestämisen kehittämisellä voi olla tärkeä merkitys.
FDUV	I riktlinje 1.4 om främjande av valdeltagande nämns att valdeltagande bland invandrare och personer i en sårbar situation ska främjas. FDUV vill särskilt poängtera att valdeltagande bland personer med funktionsnedsättning är lägre än hos den övriga befolkningen, vilket skulle vara viktigt att uppmärksamma i principbeslutet. Sveriges statistikmyndighet genomförde 2019 en valdeltagarundersökning gällande de allmänna valen 2018. Enligt undersökningen var valdeltagandet bland personer med funktionsnedsättning sex procentenheter lägre än hos den övriga befolkningen. Valdeltagandet skilde sig även mellan olika funktionshindergrupper (Källa: https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/demokrati/allmanna-val/allmanna-val-valdeltagandeundersokningen/pong/statistiknyhet/allmanna-val-valdeltagandeundersokningen-2018/). Københavns Universitet och Institut for Menneskerettigheder genomförde en valdeltagarundersökning bland annat för det danska folketingsvalet 2019. I undersökningen konstaterades att valdeltagandet för personer med intellektuell funktionsnedsättning var betydligt mycket lägre än hos den övriga befolkningen (https://menneskeret.dk/nyheder/borgere-handicap-stemmer-mindre). Även i Finland kunde det vara ändamålsenligt att sammanställa forskning kring röstningsbeteende hos personer med intellektuell funktionsnedsättning för att kunna åtgärda möjliga hinder för politiskt deltagande. För att åtgärderna i riktlinje 1 ska vara möjliga att förverkliga i praktiken är det viktigt att identifiera de barriärer som hämmar möjligheterna till demokratiskt deltagande i samhället. För många med funktionsnedsättning är det viktigt med tillgängliga lösningar när det gäller förhandsröstning och röstning på valdagen. Tillgänglighet borde därför beaktas i principbeslutet. I riktlinje 1.4 nämns även ”Resursseja suunnataan viestintään ja entistä selkeämpään tietoon vaaleista”. Riktlinjen kunde

	kompletteras ytterligare med omnämnande av information på lätt språk på båda nationalspråken. Vi vill vidare poängtera att klarspråk och lätt språk inte är samma sak. Lätt språk riktar sig till människor som har svårt att läsa och/eller förstå allmänspråk. Klarspråk däremot avser oftast myndighetstexter som är skrivna på enkelt och begripligt språk och riktar sig till hela befolkningen. Lätt språk är enklare än klarspråk och riktar sig till personer som har svårt att läsa eller förstå. Särskilt för personer med intellektuell funktionsnedsättning är det viktigt med tillgång till information om Finlands val och sina rättigheter på lätt språk. Till målgruppen för lätt språk hör även personer med inlärningssvårigheter, demens eller afasi, dyslektiker, ovana läsare och läsare med ett annat modersmål, till exempel invandrare som håller på och lär sig språket. Uppskattningsvis 11–14 procent av Finlands befolkning (650 000–750 000 personer) är i behov av lätt språk för att kunna tillgodogöra sig information (Selkokielen tarvearvio, Selkokeskus 2019). För personer med intellektuell funktionsnedsättning spelar särskilt individuella stödinsatser och närkretsen en stor roll med tanke på demokratisk delaktighet. Även anhöriga och personal behöver information om hur de kan stöda personens självbestämmande. FDUV håller med VANEs utlåtande om att resurser borde öronmärkas för att partierna i högre grad inkluderar personer med funktionsnedsättning i sitt politiska arbete.
Finlands Svenska Skolungdomsförbund FSS rf	FSS stöder införandet av ett elektroniskt rösträttsregister i stor skala. Angående reformen av valsystemet så anser FSS att rösträttsåldern ska sänkas till 16 år i alla val, även folkomröstningar, och 16-åringar ska även få kandidera i val. En 16-åring ska också ha rätt att skriva under medborgarinitiativ. Ungdomsfullmäktige (eller motsvarande) har en viktig roll i att engagera, utbilda och väcka intresse för samhällsfrågor och kommunalt beslutsfattande.
Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liitto HYOL	Lasten ja nuorten yhteiskunnallisen kiinnostuksen ja taitojen harjoittelemisen sekä kansalaispätevyyden kokemuksen rakentumisen kannalta yhteiskuntaopilla ja historialla on oppiaineina suuri merkitys. Edustuksellisen demokratian näkökulmasta on tärkeää, että näitä oppiaineita opetetaan riittävästi peruskoulussa ja toisella asteella. Yhteiskunnallisten tietojen ja taitojen opetusta etenkin ammatillisessa koulutuksessa tulisi lisätä.

Kehitysvammaliitto/Selkokeskus	Osallistumismahdollisuudessa keskeistä on, että jokaisen on mahdollista ymmärtää, mitä vaalit koskevat ja mihin äänestäjä voi äänellään vaikuttaa. Tähän otetaan kantaa myös toimenpiteissä: ”Äänestysaktiivisuutta edistetään pitkäjänteisesti demokratiakasvatusta kehittämällä. Resursseja suunnataan viestintään ja entistä selkeämpään tietoon vaaleista. Erityisesti maahanmuuttaneiden ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten vaaliosallistumisen tukemiseen panostetaan.” Kannatamme toimenpide-ehdotusta, ja pyydämme tarkentamaan, että selkeän tiedon sijaan tai rinnalla puhuttaisiin myös selkokielisestä tiedosta. Oikeusministeriö on pitkään tiedottanut vaaleista selkokielellä (selkokieliset vaaliesitteet ja -videot) yhteistyössä Selkokeskuksen kanssa. On tärkeää, että selkokieliselle vaalitiedotukselle on resurssit myös jatkossa. Myös puolueiden tulee viestinnässään huomioida selkokieltä tarvitsevat ihmiset, jos halutaan aidosti tavoittaa kaikki äänestäjät.
Kuntoutussäätiö	Kuntoutussäätiö pitää tärkeänä vaalijärjestelmien jatkuvaa kehittämistä ja turvallisuuden vahvistamista eri keinoin vaalien ja ehdokasasettelujen yhteydessä. Kuntaliiton ja Åbo Akademin keväällä 2021 toteuttaman kuntapäättäjäkyselyn mukaan noin joka toinen kuntapäättäjä arvioi, että häirintä vaikuttaa heidän halukkuutensa asettua ehdolle kuntavaaleissa. Erilaisen päätöksentekijöihin ja ehdokkaisiin kohdistuvan häirinnän ja suoranaisen kiusaamisen on arvioitu joissakin yhteyksissä lisääntyneen, erityisesti sosiaalisen median käytön myötä. On tärkeää puuttua häirintään ja epäasialliseen käytökseen edustuksellisen demokratian toimivuuden varmistamiseksi. Ehdolle asettuminen valtiollisiin, alueellisiin tai kuntavaaleihin merkitsee uudentyyppiselle osallistumisen tasolle siirtymistä. Se edellyttää erilaista motivaatio- ja resurssirakennetta kuin esimerkiksi äänestäminen. (Ks. Kuitunen 2000) Toimiva demokratia edellyttää paitsi riittävää äänestysaktiivisuutta myös riittävää ehdolle pyrkivien määrää.
Kynnys ry	Tekstissä todetaan: "On tärkeää, että myös aliedustetut ryhmät, kuten nuoret ja vammaiset henkilöt, pääsevät osallistumaan demokraattisiin prosesseihin puolueiden kautta. Tästä syystä on keskeistä edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja osallisuutta puolueissa." Kynnys ry pitää tärkeänä, että edistämistoimia ja yhdenvertaisuuden toteutumista myös seurattaisiin - onko

	vammaisten ihmisten osallisuus puolueissa lisääntynyt ja mitä toimenpiteitä se edellytti. "Vaalipäivän äänestysmahdollisuuksien joustavuutta lisätään kiinnittämällä huomiota äänestyspaikkojen määrään ja sijoitteluun. ” Toimenpiteeseen voisi lisätä vielä maininnan äänestyspaikkojen esteettömyyden ja saavutettavuuden tarkistamisesta kaikilla äänestyspaikoilla. ”Äänestysaktiivisuutta edistetään pitkäjänteisesti demokratiakasvatusta kehittämällä. Resursseja suunnataan viestintään ja entistä selkeämpään tietoon vaaleista. ” Monipuolisen ja monimuotoisen viestinnän lisäksi tulisi olla mainittuna saavutettava viestintä.
Lastensuojelun Keskusliitto	Lastensuojelun Keskusliitto pitää tärkeänä sekä toimenpiteissä mainittua demokratiakasvatuksen lisäämistä ja vahvistamista että monipuolista ehdokasasettelua. Keskusliiton tapaamat nuoret ovat tuoneet esiin, että itsensä kaltaisten ehdokkaiden tai poliitikkojen näkeminen lisää kiinnostusta asioihin. Toisaalta nuoret ovat eri yhteyksissä kertoneet, että erityisesti sosiaalisessa mediassa aikuisten nuoriin kohdistama epäasiallinen käytös vähentää osan nuorista kiinnostusta yhteiskunnalliseen keskusteluun.
Medialiitto ry	Medialiitto pitää erittäin tärkeänä edustuksellisen demokratian toimivuuden ja suomalaisen vaalijärjestelmän pitkäjänteistä turvaamista.
Mieli ry	Verkkoäänestäminen kytketään luonnoksessa äänestysaktiivisuuskeskusteluun ja sitä vastaan argumentoidaan vaalien turvallisuusnäkökohdilla. Verkkoäänestystä ei luonnoksessa olla viemässä aktiivisesti eteenpäin vaan luonnos ainoastaan viittaa tarpeeseen seurata demokratian digitalisoitumiskehitystä. Turvallisuusympäristön muutos ja mm. ulkopuolisen hybridivaikuttamisen uhka nousevat helposti perusteluksi verkkoäänestämistä vastaan, mutta näihin uhkiin varautumiseksi olisi pikemminkin tärkeää rakentaa valmius verkkoäänestämiseen ja pilotoida sitä. Pandemia, ilmastokatastrofi tai esimerkiksi sotilaallinen kriisi voivat potentiaalista aiheuttaa tilanteita, joissa perinteinen vaalien järjestäminen vaikeutuu. Sen sijaan, että verkkoäänestämisen kehittämistä hidastetaan uhkakuvien kiristymisen myötä, tulisi verkkoäänestämisen valmiutta rakentaa aktiivisesti tällä vuosikymmenellä.

Muistiliitto ry	Suomalainen vaalijärjestelmä koetaan nykyisin toimivaksi, turvalliseksi ja luotettavaksi. Yhdenvertaisuuden turvaamiseksi on huolehdittava paitsi äänestyspaikkojen määrään ja sijoitteluun myös erityisryhmien kuten ikääntyneiden ja muistisairaiden ihmisten koti- ja laitosäänestämisen turvaamiseen.
Naisjärjestöjen Keskusliitto	Kuten linjauksessa todetaan, häirintä ja vihapuhe vaikuttavat kansalaisten, erityisesti naisten ja vähemmistötaustaisten henkilöiden halukkuuteen osallistua politiikkaan. Linjaus ei kuitenkaan sisällä toimenpidettä häirintään ja vihapuheeseen puuttumiseksi, ja sellainen olisi perusteltua lisätä. Puolueet ovat keskeinen väylä demokraattisiin prosesseihin osallistumiseen. Toimenpide voisi tähdätä sen varmistamiseen, että kaikilla puolueilla on osaamista ilmiöön puuttumiseksi ja toimintatavat häirintää, vihapuhetta ja maalittamista kohtaavien ehdokkaiden, poliitikkojen ja työntekijöiden tukemiseksi. Puolueita voisi tukea ja kannustaa tasa-arvon, moninaisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämiseen esimerkiksi puoluerahoituksen kautta. Samoin on tärkeää tehdä toimia tasa-arvon edistämiseksi ja häirinnän ja vihapuheen torjumiseksi kunnissa, hyvinvointialueilla ja eduskunnassa. Tämä vaatii tietoisuuden ja osaamisen lisäämistä ja hyvien käytäntöjen jakamista viranomaisille. On varmistettava, että kunnan- ja aluevaltuustoissa sekä eduskunnassa on olemassa rakenteet, joiden mukaan toimitaan, jos valtuutettu tai edustaja kokee vihapuhetta. Ehdolle asettuminen on tasa-arvokysymys myös taloudellisesta näkökulmasta. Etenkin suurissa kaupungeissa läpimenoon tähtäävä vaalikampanja vaatii huomattavia taloudellisia panostuksia. Naisten ja etenkin vähemmistöjen keskimääräistä pienemmät tulot vaalirahoituksen kanavoituminen (usein miesten hallitsemien) verkostojen kautta heikentävät naisten mahdollisuutta asettua ehdolle. Osallistumisoikeuden käyttäminen yhdenvertaisesti edellyttää myös esteettömyyttä ja saavutettavuutta niin äänestyspaikoilla kuin muissa vaikuttamisen paikoissa.
Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry	NYTKIS pitää huolestuttavana sitä, että naisten ja nuorten halukkuus lähteä ehdolle kuntavaaleissa 2021 on kääntynyt laskuun, myös maahanmuuttajataustaisten henkilöiden ehdokkaana oleminen on vähäisempää samaan aikaan kun ulkomaalaisten osuus Suomen väestöstä ja erityisesti nuorista ikäluokista on kasvanut merkittävästi. Nuorten kiinnostus politiikasta on Nuorisobarometrin mukaan korkeimmillaan 20

	vuoteen, mutta siitä huolimatta nuorten äänestysaktiivisuus on jäänyt alhaiseksi. NYTKIS pitää tärkeänä, että demokratiaa ja poliittisen osallistumisen kynnys pidetään mahdollisimman matalana ja toimintaympäristöä kehitetään turvallisemmaksi, jotta jokaisella on mahdollisuus osallistua politiikkaan sekä yhteiskunnalliseen keskusteluun ilman pelkoa vihapuheesta ja häirinnästä. Periaatepäätösluonnoksessa nousee esiin, että tutkijat ovat tuoneet esiin äänestysaktiivisuuden lisäämisessä perustuslakivaliokunnankin aiemmassa mietinnössäänkin mainitun mahdollisuuden äänestää henkilön sijaan suoraan puoluetta. Euroopan maissa on käytössä erilaisia kiintiöjärjestelyitä joko vapaaehtoisena tai lainsäädännön velvoittamana, jonka tavoitteena on taata sukupuolten tasainen edustus. Vuonna 2018 Politiikasta.fi -sivustolla julkaistun politiikan tutkijan Annu Perälän kirjoittamassa artikkelissa kuvataan hyvin kiintiöiden keskeisimmän kysymyksen olevan se, kuinka ehdokkuuden lisäksi tasaisesti eri sukupuolen edustajia on mahdollista tulla valituksi. NYTKIS katsoo, että mikäli puolueen äänestäminen mahdollistettaisiin suomalaisessa vaalijärjestelmässä, olisi tärkeää huomioida puolueiden velvollisuus asettaa ehdokkaat listallaan siten, että kaikilla sukupuolilla on mahdollisuus tulla valituksi esimerkiksi säätämällä kiintiöistä ehdokasasettelussa. Mikäli puolueen äänestämisen mallia harkitaan otettavaksi käyttöön, on todella tärkeää tehdä huolellinen parlamentaarinen valmistelu ja asiantuntijoiden sekä kansalaisyhteiskunnan laaja kuuleminen, jotta voidaan vahvistaa suomalaista demokratiaa sekä sukupuolten tasa-arvoa. Periaatepäätöksen luonnoksessa nostetaan esiin toimenpiteenä vaalipäivän äänestysmahdollisuuksien joustavuuteen ja äänestyspaikkojen määrään sekä sijoitteluun. NYTKIS pitää tärkeänä, että vaalipäivän äänestysmahdollisuuksissa kuntia myös velvoitetaan huolehtimaan siitä, että vaalilautakunnilla on käytössään riittävästi tarvikkeistoa esteettömän äänestysmahdollisuuden (esim. vaalikopin) järjestämisessä jokaisella äänestyspaikalla, jolla on vaikutuksia mm. vammaisten naisten äänestämismahdollisuuksiin.
Nuorisotutkimusseura ry	Toimenpide-ehdotuksissa ei pohdita äänestysikärajan laskemista yhtenä keinona lisätä lasten ja nuorten yhteiskunnallista aktiivisuutta. Suomessa äänestysikärajaa on alennettu 16 vuoteen seurakuntavaaleissa. Euroopan maista

	kokemusta tästä on Saksan osavaltioista, Skotlannista ja Virosta. Nuorisotutkimusseura esittää, että nuorten äänestysikärajaa alentaminen nostetaan yhdeksi keinoksi tukea yhdenvertaisia vaikuttamismahdollisuuksia. Vähimmäistasolla on selvitettävä, millaisin tukitoimin äänestysikärajan laskeminen voisi maassamme vahvistaa nuorten osallistumista ja yhteiskunnallista toimijuutta. Myös kansalaisaloitteen tekeminen on Suomessa sidottu äänioikeuteen. Nuorisotutkimusseura haluaa korostaa nuorten olevan kansalaisia jo ennen 18 vuoden ikärajaansa, ja ehdottavat, että kansalaisaloitteen ikärajan laskeminen otetaan mukaan ohjelmaan. Demokratiakasvatuksen osalta Nuorisotutkimusseura esittää, että toisen asteen ammatillisen koulutuksen luonnetta käsitellään systemaattisemmin. Tämä tietysti edellyttää demokratia- ja koulutuspolitiikan välistä yhteistyötä. Lisäksi on tuotettava tietoa toisen asteen ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden kokemuksista sekä heidän yhteiskunnallisesta sosialisaatiostaan.
Näkövammaisten liitto ry	Nykyinen digitalisaation saavutettavuutta koskeva lainsäädäntö ei koske puolueita eikä puolueiden vaaliviestintää. Kun demokratiapolitiikassa tarkastellaan pitkän ajan tavoitteita ja toimia, Näkövammaisten liitto pitää tärkeänä saavutettavuuden varmistamista myös näissä. On suotavaa, että keskeisin osa vaaliorganisaatioiden, puolueiden sekä ehdokkaiden poliittisesta viestistä on tarjolla saavutettavassa muodossa. Myös Ylen vaalilähetysten saavutettavuutta on syytä parantaa. Periaatepäätöksen mukaan on tärkeää, että aliedustetut ryhmät, kuten nuoret ja vammaiset ihmiset, pääsevät osallistumaan demokraattisiin prosesseihin puolueiden kautta. Tämän vuoksi on keskeistä edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja osallisuutta puolueissa. Demo Finland julkaisi helmikuussa 2022 teettämänsä selvityksen vammaisten ihmisten osallisuudesta suomalaisten eduskuntapuolueiden toiminnassa. Selvityksen mukaan kaikilla eduskuntapuolueilla on kiinnostusta edistää vammaisten ihmisten mahdollisuutta osallistua puoluetoimintaan, mutta käytännössä toiminnan saavutettavuudessa ja esteettömyydessä on paljon puutteita. Näkövammaisten liiton mielestä on välttämätöntä tehdä ratkaisuja, jotka tukevat ja edistävät näkövammaisten ja muulla tavoin vammaisten ihmisten osallistumista ja osallisuutta politiikkaan ja puolueiden toimintaan. Yksi vaihtoehto tälle on VANEn omassa lausunnossaan esittämä korvamerkitty rahoitus. VANEn esitys on, että puolueiden rahoituksessa

	korvamerkittäisiin rahoitusta vammaisten ihmisten osallisuuden edistämiseen ja rahoituksen vaikuttavuutta seurattaisiin. Periaatepäätöksen toimenpide-ehdotusten mukaan vaalipäivän äänestysmahdollisuuksien joustavuutta lisätään kiinnittämällä huomiota äänestyspaikkojen määrään ja sijoitteluun. Näkövammaisten liiton tietojen mukaan avustajan käytössä äänestystilanteessa on edelleen ongelmia. Suurelle osalle näkövammaisista ihmisistä avustajan käyttö äänestystilanteessa on välttämätöntä. Näkövammaisten liitto esittää, että toimenpide-ehdotukseen lisätään maininta äänestämisen esteettömyyden varmistamisesta. Tällä olisi suora vaikutus siihen, millä tavoin näkövammaiset ihmiset pystyvät äänioikeuttaan käyttämään. Periaatepäätöksen mukaan äänestysaktiivisuutta edistetään pitkäjänteisesti demokratiakasvatusta kehittämällä. Resursseja suunnataan viestintään ja entistä selkeämpään tietoon vaaleista. Periaatepäätöksessä todetaan myös, että puolueita kannustetaan monipuoliseen ja monimuotoiseen ehdokasasetteluun sekä viestintään edustamistaan asioista. Näkövammaisten liitto pitää välttämättömänä, että selkeyden ja monipuolisuuden ohella viestintä ja tieto on saavutettavaa. Tämän vuoksi on perusteltua lisätä maininta saavutettavuudesta ja monikanavaisuudesta.
Plan International Suomi	Kuten periaatepäätöksessä todetaan, nuorten ja maahan muuttaneiden henkilöiden äänestysaktiivisuus on jäänyt alhaiseksi. Osa maahan muuttaneista ei ole tietoisia siitä, että kunnallisvaaleissa saavat äänestää kaikki kuntalaiset kansalaisuudesta riippumatta. Tästä täytyisi tiedottaa aktiivisemmin, monikielisesti ja tehden yhteistyötä monikulttuuristen järjestöjen kanssa. Kaiken vaaleihin liittyvän viestinnän selkokielisyyttä ja saavutettavuutta on kehitettävä, jotta mahdollisimman moni äänioikeutettu pystyy ymmärtämään vaaleihin liittyvät viestit. Selkokielinen viestintä hyödyttää esimerkiksi kehitysvammaisia, iäkkäitä, muistisairaita henkilöitä sekä maahan muuttaneita, jotka vasta opettelevat suomea tai ruotsia. Myös puolueita tulee edellyttää kertomaan vaalitavoitteistaan ja -ohjelmastaan selkokielisesti ja saavutettavasti.
Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, Keski-Suomen Yhteisöjen tuki ry, KOSTI ry	(Yhdistys) ja Maakunnallinen verkostojärjestöjen neuvottelukunta korostavat, että kansalaisjärjestöt tekevät aktiivista demokratiatyötä välittämällä tietoa suomalaisesta vaalijärjestelmästä, äänestämisestä ja demokraattisista vaikuttamistavoista ja –kanavista. Kansalaisjärjestöt tekevät myös edunvalvontatyötä oman jäsenistönsä kannalta

	merkittävien teemojen osalta välittäen päätöksenteon tueksi kokemuksellista tietoa. Järjestöt toimivat demokratiakasvatuksen oppimisympäristönä mm. nuorille ja maahanmuuttajille sekä tavoittavat monia heikommassa asemassa olevia kohderyhmiä, joiden kansalaisosallistuminen on tutkimusten mukaan heikkoa.
Pro Lukio ry	On hyvä, että aktiivisuutta edistetään pitkäjänteisesti demokratiakasvatusta kehittämällä. Kuntien nuorisovaltuustotoiminta ja sen kehittäminen on konkreettinen paikka oppia edustuksellisen demokratian taitoja.
Puolueiden kansainvälinen demokratiayhteistyö Demo ry	Puolueiden tukeminen monipuoliseen ja monimuotoiseen ehdokasasetteluun sekä viestintään edustamistaan asioista on merkittävä ja hyvä tavoite. Politiikassa aliedustettujen ryhmien mahdollisuuksia osallistua puolueiden kautta politiikan tekemiseen on edistettävä ja tuettava. Tämä on erityisen tärkeää, koska poliittisilla puolueilla on kriittinen rooli edustuksellisessa demokratiassa sekä politiikkalinjausten tekemisessä että ehdokkaiden asettamisessa vaaleihin. Linjauksessa on hyvä ottaa huomioon vammaisten ihmisten tarpeet: sekä esteet että mahdollistavat tekijät merkitykselliselle osallistumiselle äänestäjinä, aktiiveina, ehdokkaina ja poliitikkoina. Tässä esimerkiksi puolueiden inklusiivisuus sekä tukeminen ehdokasasettelussa ja viestinnässä on merkittävää.
SAK ry	SAK kantaa syvää huolta äänestysaktiivisuuden eriytymisestä ja laskusta. Tutkimusten mukaan työväestöön kuuluvien keskuudessa äänestysaktiivisuus on alhaisempaa kuin toimihenkilöiden tai johtavaan asemaan kuuluvien väestöryhmissä. SAK kannattaa esitystä demokratiakasvatuksen kehittämisestä sekä pitää selkokielisen viestinnän lisäämistä tärkeänä. Lisäksi SAK katsoo, että sekä ennakko- että vaalipäivän äänestyspaikkoja olisi perusteltua lisätä.
SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf	Alla de föreslagna åtgärderna är viktiga. I utkastet konstateras det att valaktiviteten varierar mycket mellan olika befolkningsgrupper. Som en orsak nämns att en del människor inte anser att de har möjlighet att påverka genom de traditionella kanalerna. Det finns sätt att påverka det här. Genom att satsa på klar kommunikation och informationshantering samt på tydligt språk kan man påverka människors möjligheter att förstå de olika aspekterna med val och sänka deras tröskel att delta i dem. Genom att använda lättläst språk i kommunikationen till medborgare kan flera människor nås .

	Då man förbättrar förutsättningarna för minoriteter att yttra sina åsikter och att vara delaktiga utan risk att bli offer för hatprat eller mobbning, upplever allt fler människor att de kan påverka och att de faktiskt även vill göra det. Ett av de stora hoten mot delaktigheten är det dåliga samtalsklimatet i Finland. I allt högre grad bör olika aktörer arbeta för alla obehindrat och utan rädsla för mobbning och trakasserier kunde uttala sig och säga sin åsikt. Personer med funktionsnedsättning ska ha samma rätt och möjlighet att fysiskt rösta i vallokal som alla andra. Det finns stora utmaningar med vallokalernas tillgänglighet. Det har även förekommit problem med rösträtten för en del personer som bor i serviceboenden. De nämnda exemplen gör samhället ojämlikt. Hindren måste åtgärdas snarast så att alla har lika möjligheter att rösta. Finland måste ta sitt ansvar då det gäller att förverkliga FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. SAMS anser att olika hinder för deltagande i val såväl som röstberättigad, kandidat eller i någon annan roll bör undanröjas. Partierna som nominerar kandidater i val kunde på olika vis ges incitament för att förbättra underrepresenterade gruppers möjligheter att delta i den partipolitiska verksamheten samt att ställa upp i val. Även uppföljning av åtgärder kunde göras för att se om de resulterat i att de underrepresenterade gruppernas delaktighet i partierna har ökat. Antalet assistans- och färdtjänsttimmar som kan vara små till antalet kan leda till att de inte räcker till resor till vallokalen eller till att föra en valkampanj som kandidat. SAMS föreslår att möjligheten till en automatisk utdelning av två extra resor vid varje val/valomgång utreds. Kandidater med funktionsnedsättning är mycket underrepresenterade i beslutsfattande politiska organ. Utdelande av extra färdtjänst- och assistanstimmar i samband med val och valrörelser skulle antagligen minska på tröskeln för deltagandet överhuvudtaget samt möjliggöra det på mer jämlika villkor. Det aktiva deltagande av personer från dessa underrepresenterade grupper skulle främja tillgänglighet och mångfald såväl inom de politiska partierna som i hela samhället. Eftersom partiernas verksamhet och utrymmen fortfarande ofta är otillgängliga, borde det skapas incitament som sporrar partierna att göra utrymmena tillgängliga och verksamheten inkluderande för alla. Den här poängen är även väsentlig med tanke på målsättningen om en pluralistisk samhällskultur i enlighet med riktlinje 5.

Sininauhasäätiö sr	Asunnottomien ihmisten näkökulmasta poliittista osallistumista hankaloittaa yleinen harmi, henkilöllisyystodistusten puuttuminen. Tämä seikka ei ratkea täysin digitaalisella henkilöllisyystodistuksella tai luonnollisen henkilön tunnistusvälineellä, sillä laitteiden puute ja häviäminen on yleistä, kun tavaroista huolehtimiseen on vain rajalliset mahdollisuudet. Kuitenkin digitaaliselle henkilöllisyystodistukselle vaihtoehtoinen tunnistusväline on turvallisempi asunnottomuutta kokevan kannalta, sillä se ei ole niin altis varkauksille kuin älylaite. Vaihtoehtoisen tunnistusvälineen olisi hyvä käydä henkilöllisyyden todistamisen välineenä myös äänestyspaikoilla. Äänioikeuden käyttämättä jättämiseen vaikuttaa myös se, ettei tieto omasta äänioikeudesta ja osoitteettoman äänestyspaikoista välttämättä tavoita vailla vakinaista asuntoa eläviä ihmisiä. Osallistumisoikeuksien toteutumista parantaa se, että erityisiä ennakkoäänestyspaikkoja perustetaan ennakkoäänestyspäivinä esimerkiksi asunnottomien päiväkeskuksiin, hätämajoituspaikkoihin ja asumispalveluyksiköihin laitosäänestyksiä koskevien periaatteiden mukaisesti. Äänestysaktiivisuutta lisää oikea-aikainen, selkokielinen tiedottaminen asunnottomille ihmisille suunnattujen palvelujen yhteydessä. Ylipäätänsä on tärkeää, että poliittinen osallistuminen ei tiivisty vain äänestyksiin, vaan se tulisi olla mahdollista monessa kohtaa poliittisia prosesseja. Se lisäisi motivaatiota myös äänioikeuden käyttöön ja todennäköisesti kaventaisi kuilua oman arjen ja poliittisen päätöksenteon välillä.
Sivistysliitto Kansalaisfoorumi SKAF ry	Sivistysliitto Kansalaisfoorumi kannattaa OECD:n suosituksia hallinnon ja kansalaisten välisen vuoropuhelun vahvistamiseksi. Yhteiskunnallisen osallistumisen eriytymiskehitykseen on syytä tarttua, ja esitettyjen toimenpiteiden lisäksi hyviä suosituksia annetaan oikeusministeriön työryhmän raportissa (2022) koskien maahanmuuttaneiden ja monikielisen väestön demokratiavajetta ja osallistumista yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.
SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry	Vaalit ovat demokratian perusta. Äänioikeuden käyttämisen kynnyksiä tulee määrätietoisesti poistaa ja ehkäistä. Aluevaaleissa päätetään erityisesti terveydestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen osaamista ja näkemyksiä tulisi määrätietoisemmin hyödyntää vaalijärjestelmän toimivuuden varmistamiseksi sekä järjestelmän toteutuksen kehittämisessä.

Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto – SAKKI ry	Ehdotuksista nostamme esiin seuraavan, kannatettavan toimenpiteen: ""“Vaalipäivän äänestysmahdollisuuksien joustavuutta lisätään kiinnittämällä huomiota äänestyspaikkojen määrään ja sijoitteluun.” Äänestyspaikkojen sijoittelussa on mahdollista huomioida aliedustetut ryhmät sijoittamalla äänestyspisteitä esimerkiksi ammatillisen koulutuksen kampuksille. Tämä tukisi tavoitetta tukea niin nuorten, maahanmuuttajien ja maahanmuuttajataustaisten kuin haavoittuvassa asemassa olevien (esim. erityisen tuen tarpeessa olevat) äänestämistä.
Suomen Kuntaliitto ry	Kuntaliitto toteaa, että mikäli vaalijärjestelmää lähdetään uudistamaan, kunnat tulisi osallistaa uudistamistyöhön, ja mikäli kuntien tehtävät vaaliviranomaisina uudistuksen myötä tulisivat lisääntymään tai laajentumaan, tulisi ne kompensoida kunnille. Kuntaliitto kannattaa sähköisen vaaliluettelon laajamittaista käyttöönottoa. Se mahdollistaisi vaalipäivän äänestystietojen yksityiskohtaisen tarkastelun ja antaisi tarkemmin tietoa äänestyskäyttäytymisestä. Äänestysaktiivisuus on laskenut huolestuttavan alhaiselle tasolle, siksi on tarve tukea äänestyskäyttäytymiseen keskittyvää tutkimusta ja toimenpiteitä. Erityisen tärkeää olisi saada tietoa nuorten äänestyskäyttäytymisestä. Äänestysaktiivisuuden ja vaaliosallistumisen lisäämiseksi on tärkeää tuottaa tietoa monikielisesti sekä esimerkiksi selkokielellä ja videomateriaalein. On hyvä, että linjauksessa kannustetaan puolueita monipuoliseen ja monimuotoiseen ehdokasasetteluun. Näin voidaan laajentaa esimerkiksi maahan muuttaneiden henkilöiden aktiivista osallisuutta ja mahdollisuuksia vahvistaa vaikutusmahdollisuuksiaan. Uuden edustuksellisen demokratian tason vaikutusta kokonaisuuteen on syytä selvittää. Olisi perusteltua arvioida esimerkiksi, keskittyykö valta järjestelmissä harvemmille henkilöille ja onko toimiminen kaikilla tasoilla ajankäytöllisesti mahdollista.
Suomen Lukiolaisten Liitto	SLL pitää demokratian kannalta huolestuttavana nuorten ikäluokkien alhaista äänestysaktiivisuutta muihin ikäluokkiin verrattuna. Siksi äänestysmahdollisuuksien joustavoittaminen ja muut toimenpide-ehdotukset aiheesta ovat erittäin tervetulleita. Äänestyspaikat yleisissä valtakunnallisissa vaaleissa tulee sijoittaa nuorille keskeisiin paikkoihin, kuten toisen ja korkea-

	asteen oppilaitoksiin. Sekä ennakkoäänestyksen että vaalipäivän äänestyspaikkojen sijainnit tulee suunnitella yhteistyössä nuorisovaltuuston, toisen ja korkea-asteen opiskelijakuntien, nuorisojärjestöjen ja nuorisotyöntekijöiden kanssa. Myös nuorten ehdokkaiden ja läpimenijöiden määrä on huolestuttavan alhainen. Puolueiden tulee huomioida nuoret äänestäjät paremmin sekä kannustaa nuoria ehdolle ehdokkuusprosessissa tukien. Läpimenoon vaadittava vaalibudjetti on harvoin nuorille ehdokkaille saavutettavissa, joten puolueiden tulisi myös pohtia ratkaisuja pienituloisten ihmisten ehdokkuuden mahdollistamiseksi. SLL toivoo, että periaatepäätöksessä tuotaisiin esille mahdollisuus laskea äänestysikärajaa valtiollisissa vaaleissa. Nuorempana saatu äänioikeus voisi vaikuttaa myönteisesti äänestyskäyttäytymiseen ja vahvistaisi oppilaitosten demokratiakasvatuksen roolia vaalien aikaan. Nuorten demokratiaosaamista voidaan edistää monin muinkin tavoin, kuten oppilaitoksissa yhteiskuntaopin oppiaineessa, oppilas- ja opiskelijakuntatoiminnassa ja järjestämällä varjovaaleja valtiollisten vaalien aikaan.
Suomen Lähetysseura	Ehdotamme, että Suomi ei pyri olemaan vain maailman demokraattisimpien maiden joukossa vaan tulemaan kaikista demokraattisimmaksi. Tähän on kaikki edellytykset.
Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi ry	Nuoret ovat aliedustettuina niin vaalien ehdokasasettelussa, vaaleissa läpi menneissä kuin äänestävien joukossa. Nuoret äänestävät kaikissa vaaleissa muita ikäryhmiä vähemmän, jolloin myös nuorten ääni kuuluu päätöksenteossa muita vähemmän. Esimerkiksi kuntavaaleissa 2017 vain noin kolmannes 18-24-vuotiaista äänesti ja valittujen kunnanvaltuutettujen keski-ikä oli 51 vuotta. Vuoden 2022 aluevaaleissa nuorten osuus valtuutetuista jäi 4,7 prosenttiin. Puolueiden tulisi puhutella nuoria äänestäjiä, kannustaa heitä ehdolle ja tukea ehdokkuudessa. Nuorten äänestysaktiivisuuden nosto vaatii myös äänestyspaikkojen asettamista sinne, missä nuoret luontevasti liikkuvat: esimerkiksi oppilaitoksiin ja ostoskeskuksiin. Suuret vaalipiirit paisuttavat kampanjabudjetteja, joka vaikeuttaa myös nuorten ehdokkaiden läpimenoa. Ylen Hyvin sanottu -hankkeen kyselystä selviää, että lähes kaksi kolmasosaa suomalaisista kokee vallitsevan keskustelukulttuurin huonontuneen. Merkittävä enemmistö, lähes 80 prosenttia, kokee keskustelun muistuttavan liikaa riitelyä. Nuoret ovat päätöksenteossa selvästi aliedustetussa

	asemassa ja vaikuttamismahdollisuudet verrattuna aikuisiin ovat selkeästi suppeammat. Kärjistynyt keskustelukulttuuri ei anna tilaa nuorille edistää itselleen tärkeitä asioita turvallisesti julkisessa keskustelussa.
Suomen Nuorisovaltuustojen liitto ry	Nuva ry esittää yhtenä toimenpiteenä demokratian vahvistamiseksi ja laajentamiseksi äänestysikärajan alentamista. Alle 18-vuotiailla on yhteiskunnallisia velvollisuuksia, mutta ei oikeutta osallistua edustuksellisen demokratian peruspilariin eli äänestämiseen. Kuten periaatepäätöksessäkin on huomioitu, suomalaiset nuoret ovat poikkeuksellisen kiinnostuneita politiikasta ja vaikuttamisesta. Lisäksi nuoret osallistuvat aktiivisesti kansalaisyhteiskuntaan esimerkiksi nuorisovaltuustoissa ja opiskelijakunnissa. Nuoret ovat tiedostavia ja kiinnostuneita heitä koskeviin asioihin vaikuttamisesta, ja äänestysikärajan alentaminen 15 vuoteen tasavertaistaisi nuorten mahdollisuuksia vaikuttaa. 15 vuotta on Suomessa myös rikosoikeudellisen vastuun ikäraja. Nuva ry näkee, että vastuiden lisäksi nuorilla kansalaisilla tulisi olla myös demokraattisia oikeuksia vaikuttaa heitä koskeviin asioihin. Nuva ry on pettynyt, että tätä keinoa ei ole tuotu esiin periaatepäätöksen pohdinnoissa.
Suomen Venäjänkielisten Keskusjärjestö ry	Luonnoksen luvussa 1.3. Suomalaisen demokratian tila on käsitelty teemaa luottamus eri väestöryhmissä. Ehdotukset keskittyvät erityisesti “tietoon” ja “mahdollisuuksiin”. Oleellista sekä nuorten että maahanmuuttaneiden osalta olisi kuitenkin miettiä myös motiivaatiota. Vaikuttaako se argumentti heille uskottavalta, että äänestäminen tai vielä aktiivisempi osallistuminen “demokraattisiin prosesseihin” voi vaikuttaa omaan tai globaaliin tulevaisuuteen? Usko jokaisen omiin vaikutusmahdollisuuksiinhan mainittiin suomalaiseksi erityisheikkoudeksi tässäkin dokumentissa. “Luottamus” vaikutusmahdollisuuksiin ja poliittiseen järjestelmään on perinteisesti ja monista historiallisista syistä ollut erittäin heikkoa Venäjällä. Tämä luottamuksen ja osallistumisen vaje on usein seurannut mukana myös rajan yli venäjänkielisten keskuuteen Suomessa. Täsmällistä tietoa äänestysaktiivisuudesta eri kieliryhmissä ei ole, mutta läpimenneitä ehdokkaita eri tasoisissa vaaleissa ja ehdokaslistoja silmämääräisestikin tarkasteltaessa voidaan kiistatta väittää, että venäjänkieliset jäävät huomattavan heikosti edustetuksi suomalaisessa politiikassa, vaikka ovatkin ylivoimaisesti suurin ei-kotoperäinen kielivähemmistö. Noin 100 000 hengen väestöryhmän koko jo sinällään antaa hyvän perusteen tutkia ja pyrkiä ymmärtämään sekä vähemmistön moninaisuutta että sitä yhdistäviä piirteitä. Voidaan myös ainakin hypoteesin tasolla ajatella, että tämän väestöryhmän

	ymmärtäminen auttaa ymmärtämään myös muuta väestöä, jossa mahdollisesti samat voimat toistaiseksi vaikuttavat vähemmän silmiinpistävinä. Epädemokraattisen kehityksen ja poliittisen passiivisuuden vaikuttimien ymmärtämiseksi ei varmasti haittaisi, jos suomenvenäläisten asenteita, mielipiteitä ja aktiivisuuden muotoja tutkittaisiin ja pyrittäisiin ymmärtämään aktiivisesti. Noin 100 000 hengen väestöryhmän koko jo sinällään antaa hyvän perusteen tälle, mutta voidaan ajatella, että tämän väestöryhmän ymmärtäminen auttaa ymmärtämään myös muuta väestöä, jossa samat voimat toistaiseksi vaikuttavat vähemmän silmiinpistävinä.
Suomi-Seura ry	Joustavien äänestysmenetelmien (esim. ennakko-, kirje-, valtakirja- ja nettiäänestys) ja helpotettujen äänestystapojen hyödyntäminen on tutkitusti tärkeää, kun halutaan aktivoida sellaisia epävarmoja äänestäjiä, joille äänestäminen on poikkeuksellisen haastavaa esimerkiksi äänestyspaikan etäisyyden tai terveysturvallisuuden vuoksi. Kansainväliset kokemukset esimerkiksi valtakirja- ja nettiäänestämisestä tarjoavat hyödyllisiä vertailukohtia tietoperustaiselle kehittämistyölle. Erilaisten kehitysideoiden pilottikokeilut ovat myös kannatettavia. Muutoksiin varautuminen voi tarkoittaa ennakoivia muutoksia vaalilainsäädännössä. Joustavuuden hyötyjen rinnalla on huomioitava muun muassa vaalisalaisuuteen ja vaalien integriteettiin liittyvät riskit. On myös huomioitava, että otettaessa käyttöön uusia joustavia äänestysmenetelmiä, niiden luotettavuus voi pohdituttaa äänestäjiä. Vuonna 2019 käyttöönotettu kirjeäänestys paransi merkittävästi ulkosuomalaisten äänestysmahdollisuuksia. Nykytilanteessa on kuitenkin edelleen useita tekijöitä, jotka mutkistavat äänestämistä. Kirjeitse äänestäminen on paljolti äänestäjän oman aktiivisuuden ja osaamisen varassa, koska kirjeäänestysasiakirjat on joka vaalin osalta tilattava erikseen. Äänestäjän täytyy itse selvittää, mikä on hänen äänioikeuskuntansa, ja lähettää äänensä ohjeistetusti kuoritettuna oman kyseisen kunnan keskusvaalilautakuntaan. Kirjeäänestystä voisi helpottaa esimerkiksi niin, että kirjeäänestysasiakirjat lähetettäisiin automaattisesti ulkosuomalaisille. Haasteitakin tosin on: 30 % ulkosuomalaisista ei ole ilmoittanut osoitetietojaan Väestötietojärjestelmään. Äänioikeusilmoitus saapuu myös tyypillisesti liian myöhään. Ilman kyseistä ilmoitustakin voi äänestää, mutta ilmoituksesta selviää oman keskusvaalilautakunnan osoite. Tulisi harkita, voisiko vaalimateriaalin toimittaa sähköpostitse ja itse tulostettavaksi niille ulkosuomalaisille, jotka sen siinä muodossa haluavat.

	Vaalilipukkeen voisi tulostaa mustavalkoisena ja sulkea normaaliin kirjekuoreeseen, johon äänestäjän tulisi kirjoittaa vaadittavat tekstit. Suomen valtio säästäisi tässä myös postituskuluissa. Jos kirjeääni olisi mahdollista postittaa läheiseen suurlähetystöön määrättyyn päivään mennessä, ulkosuomalaisten äänestysaktiivisuus tietyillä alueilla mahdollisesti lisääntyisi. Postituskulu äänestäjälle laskisi ja ääni ehtisi kenties näin ajoissa perille, kun suurlähetystö lähettäisi alueen äänet oman kuriiripostinsa mukana. Äänestysaktiivisuutta tukisi myös se, että ulkokansalaisella olisi oikeus halutessaan vaihtaa toiseen vaalipiiriin, mikäli hän tuntee kyseiseen vaalipiiriin vahvempaa yhteenkuuluvuutta ja hänellä on siihen perustellusti vahvemmat siteet. Vaalijärjestelmän kehittäminen on ulkosuomalaisille keskeinen teema, mikä näkyy muun muassa Suomi-Seura ry:n ulkosuomalaisparlamenttiin lähetettyjen, aihetta koskevien aloitteiden määrässä. Ulkosuomalaisparlamentissa käsiteltyjä teemoja ovat muun muassa kirjeäänestyksen tasa-arvoinen edistäminen ja ennakkoäänestyksen vaaliasiakirjojen toimitus sähköpostitse ja oman eduskuntavaalien vaalipiirin valinnan salliminen ulkosuomalaisille. Ulkosuomalaiset huomioivaa selkokielistä, ennakoivaa ja monikanavaista vaaliviestintää on kehitettävä edelleen. Suomi-Seura ry esittää ulkosuomalaisille suunnatun vaaliviestintäyhteistyön jatkamista, jotta tieto kirjeäänestysmahdollisuudesta saavuttaa ulkomailla olevat äänioikeutetut. Suomi-Seura ry on vuonna 2019 toimittanut oikeusministeriölle palautemuistion kevään 2019 ensimmäisistä kirjeäänestysvaaleista.
Vapaa Sivistystyö ry	Periaatepäätös tunnistaa varsin hyvin haasteet – äänestysaktiivisuus on loivassa laskussa, poliittinen suhteellisuus kärsii ja poliittisten puolueiden jäsenmäärät laskevat. Nämä trendit voivat tehdä demokratian hauraaksi pidemmällä aikavälillä kun kansalaisten yhdenvertaisuus ja osallistuminen ei toteudu toivotulla tavalla. Polarisoitumisen ja eriarvoistumisen kehityksen pysäyttäminen on ykköspriorititeetti 2020-luvun demokratiapolitiikassa. Periaatepäätöksessä linjataan ” Suomessa tehtyjen selvitysten perusteella nettiäänestämisen käyttöönottoa ei ole suositeltu, koska siihen liittyvät muun muassa vaalien turvallisuuteen ja niitä kohtaan tunnettuun luottamukseen kohdistuvat riskit on toistaiseksi nähty hyötyjä suuremmiksi.” Miksi tämä ei onnistu Suomessa turvallisesti, kun nettiäänestäminen toteutuu varsin hyvin esim. Virossa? Tämä on periaatepäätöksen yksi heikko

	kohta: digitaalinen osallistuminen ja osallisuus olisi tärkeä asia edistää esim. nuorten kohdalla, ja globalisaatio yhdistettynä digitalisaatioon vaatisi digitaalisen datademokratian edistämistä. Hybridiuhat eivät saa jarruttaa tätä kansainvälistä demokratiapolitiikan osaa myöskään Suomessa. Periaatepäätöksessä on hyvä ja kannatettava linjaus demokratiakasvatuksesta: ”Äänestysaktiivisuutta edistetään pitkäjänteisesti demokratiakasvatusta kehittämällä. Resursseja suunnataan viestintään ja entistä selkeämpään tietoon vaaleista. Erityisesti maahanmuuttaneiden ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten vaaliosallistumisen tukemiseen panostetaan.” Vapaan sivistystyön erilaiset kieli- , kulttuuri- ja yhteiskuntaorientaatiota tukevat kotoutumiskoulutukset pitää tunnistaa ja tunnustaa demokratiakasvatuksen kehittämistyössä. Maahan muuttavien ohella voisi myös mainita muut haavoittuvassa asemassa olevat ryhmät, kuten eri rajoitteilla toimivat kansalaiset, työttömät ja mielenterveysongelmista kärsivät opiskelijat.
Vapaa-ajattelijain liitto ry	Vaalikoneet ovat eräs tapa edistää demokratiaa, ja vapaa-ajattelijoilla on ollut vaalikone neljä kertaa eduskuntavaaleissa ja kerran kuntavaaleissa. Merkittävä tekninen apu tässä on koneluettavat ehdokasluettelot, ja sellaiset tulee ehdottomasti säilyttää.
Vapauden liitto	Mikäli sähköinen äänestäminen otetaan käyttöön, niin demokratia voidaan unohtaa. Kukaan tavallinen ihminen ei voi enää sen jälkeen varmistua tuloksen oikeellisuudesta. Olisi syytä perustaa poliitikoista ja tavallisista kansalaisista muodostettu laaja komitea varmistamaan nykyisenkin järjestelmän rehellisyys. Kansalaiset vaalitarkkailijoina -projektin kuluessa on löydetty kymmeniä virheellisiä menettelyjä nykyisistä vaaleista ja myös vaalirikoksia. Vaalirikoksissa kansalaisia on estetty äänestämästä vaalihuoneistoissa.
Vasemmistoliitto rp	Osallistumisen eriarvoistumiskehitys ja luonnoksessa mainitut OECD:n suositukset uusien demokraattisten toimintamallien käyttöönottoon tulee ottaa vakavasti. Konkreettisina ehdotuksina periaatepäätöksessä tulisi mainita seuraavien toimien selvittämistä parlamentaarisesti: - Äänestysikärajan alentaminen kunta- ja aluevaaleissa 16 vuoteen.

	- Vaalikampanjoiden rahoitukseen säädettävät euromääräiset katot tasa-arvoisen ja demokraattisen ehdolle asettumisen sekä edustuksellisen demokratian turvaamiseksi.
Vihreä liitto rp.	Vihreät yhtyy periaatepäätöksen luonnoksen huomioihin eduskuntavaalien vaalijärjestelmän suhteellisuuden heikosta toteutumisesta. Vihreät kannattaa vaalijärjestelmän kestävyyden turvaavien vaihtoehtojen selvittämistä: parhaiten perustuslakivaliokunnan tunnistamaan ongelmaan vastaisi Suomen maantieteeseen sovitetun ns. vaalialuemallin käyttöönotto. Toinen mahdollinen, nykyjärjestelmää kevyemmin viilaava ratkaisu olisi nykyisen suhteellisuuden laskentatavan muokkaaminen (D'Hondtista paremmin äänten osuutta vastaavaan Sainte-Laguën menetelmään) ainakin pienemmissä vaalipiireissä. Vihreät katsoo periaatepäätöksen luonnoksen tavoin, että monenlaisten luotettavuuteen, läpinäkyvyyteen ja vaalisalaisuuteen liittyvien ongelmien vuoksi nettiäänestys ei sovi valtakunnallisiin vaaleihin pääasialliseksi äänestystavaksi. Sitä voi pitää vaihtoehtona korkeintaan rajatuissa tilanteissa ja joidenkin erityisryhmien äänestämisessä, jos muutoin täysimittainen vaalioikeuksien käyttäminen voi vaarantua.

Muu

Helsingin yliopisto, Sosiologisen demokratiatutkimuksen keskus	Periaatepäätösluonnos toteaa aivan oikein, että sähköinen äänestysjärjestelmä ei ratkaise äänestysaktiivisuuden eriytymiseen liittyviä ongelmia. Se on siitä huolimatta tärkeä kehityskohde, joka tietoturvallisen toteutustavan löydyttyä tulee lisäämään äänestämisen tasavertaisuutta esimerkiksi eri tavoin liikkumisrajoitteisten (ml. mielenterveyssyistä ym.) äänestäjien osalta. Äänestysaktiivisuuden eriytymisestä eri ryhmien kohdalla on jo jonkin verran tutkimustietoa ja monissa tutkimuksissa, jotka eivät suoraan kohdistu tähän teemaan, on saatu taustanäkemystä asiaan. Yksi näistä taustanäkemyksistä puoltaa ajatusta äänestysikärajan laskeminen 16 vuoteen esimerkiksi alkuun kunnallisvaaleissa. Näin voitaisiin hyödyntää toisen asteen oppivelvollisuuslaajennuksen tuomat hyödyt: kouluissa voidaan nyt antaa demokratiakasvatusta yhä kattavammin myös äänestysikää lähestyville nuorille. Tämä mahdollisuus tulisikin hyödyntää kaikissa toisen asteen koulutussuunnissa. Demokratiapolitiikalla voitaisiin tukea lisäpanostusta yhteiskuntatiedon opetukseen kouluissa ja edistää tätä kautta ymmärrystä ja kiinnostusta kuntapolitiikkaa kohtaan. Vaaliosallistuminen kouluprojektina tekisi äänestämisen

	käytännöistä tuttuja juuri siinä elämänvaiheessa, jossa tutkimuksen mukaan keskeiset, usein koko elämän mittaiset yhteiskunnallisen osallistumisen asenteet ja tavat muodostuvat. Kunnallisvaalien ikärajan laskulla olisi myös mahdollisia positiivisia seurauksia kunnallispolitiikan moniäänisyydelle.
Kansallinen lapsistrategia	Periaatepääteluonnoksessa korostetaan yhdenvertaisia mahdollisuuksia ja riittäviä valmiuksia käyttää osallistumisoikeuksia ja siihen tähtää myös tärkeä periaatepäätösluonnoksen toimenpide äänestysaktiivisuuden edistämisestä pitkäjänteisesti demokratiakasvatusta kehittämällä. Lasten ja nuorten osalta ihmisoikeus- ja demokratiakasvatus on tässä keskeisessä asemassa. Se osaltaan lisää tietoa ja ymmärrystä vaalijärjestelmän ja äänestämisen merkityksestä ja sillä on todennäköisiä vaikutuksia tulevaisuuden äänestyskäyttäytymiseen ja –aktiivisuuteen. Ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen avulla on myös mahdollisuus vähentää äänestysaktiivisuuden eriytymistä eri väestöryhmien välillä. Kansallisen lapsistrategian toimeenpanon toimenpide (nro 17) liittyy toteutettavaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihankekokonaisuuteen. Oikeusministeriössä ja opetus- ja kulttuuriministeriössä valmisteilla oleva demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihanke auttaa toteuttamaan myös lapsistrategian linjauksia sekä strategian visiota. Molemmissa painotetaan lasten osallisuutta sekä sitä tukevaa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta lasten kehityksessä ja kasvussa aktiiviseen kansalaisuuteen ja täysimittaiseen yhteiskunnalliseen toimijuuteen.
Kirkkohallitus, virastokollegio	Luonnoksessa on tuotu esille paikallisvaalien äänestysaktiivisuuden alhaisuus. Vastaava kehityssuunta on seurakuntavaaleissa, joissa äänestysaktiivisuus on jo pitkään jäänyt alle 20 prosenttiin. Osasyynä äänestysaktiivisuuden laskulle voidaan pitää ehdokasasettelun haasteita eli riittävän monipuolisen ehdokasasettelun puutetta. Lisäksi myös kirkossa luottamushenkilöpaikat ovat seurakuntaliitosten myötä vähentyneet. Kirkkohallitus pitää tärkeänä, että vaalijärjestelmän toimivuuteen, turvallisuuteen ja saavutettavuuteen kiinnitetään huomiota. Vaalijärjestelmän uudistamisessa kirkko seuraa järjestelmäkehitystä valtakunnallisissa vaaleissa. Erityisen tärkeää on, että luottamus vaalien demokraattiseen toimittamiseen ja siten demokraattiseen päätöksentekoon säilyy.

Sitra	Sitra on periaatepäätöksen kanssa samaa mieltä siitä, että vaalien suhteellisuus toteutuu tällä hetkellä huonosti Suomen eduskuntavaaleissa. Sitra näkee suomalaisen vaalijärjestelmän vinoumat uhkana äänestäjien tasa-arvoisuudelle. Piilevien äänikynnysten suureen vaihteluun vaalipiirien välillä tulisi puuttua. Periaatepäätös mainitsee oikeusministeriön lainvalmisteluhankkeen, jossa on tarkoitus alentaa EU-kansalaisaloitteen ikärajaa 16 vuoteen. Tämä on positiivinen signaali nuorempien ikäryhmien osallistumismahdollisuuksien ja -aktiivisuuden nostamiseksi. Sitra näkisi hyvänä, jos periaatepäätös mainitsisi myös mahdollisuuden tarkastella kuntavaalien äänestysikärajan laskemista 16 vuoteen. Kuten periaatepäätös toteaa, äänestysaktiivisuus on Suomessa ollut muita Pohjoismaita heikompaa, ja se on melko voimakkaasti eriytynyttä. Nuoremmat ikäryhmät eivät näytä omaksuvan äänestystottumusta edeltävien sukupolvien tavoin. Nuoret ovat päätöksentekoelimissä aliedustettuina, mikä lisää riskiä, että heidän intressinsä ja tulevaisuuttaan koskevat huolet tulevat huonommin huomioiduksi. Äänestysikärajan laskulla on havaittu olleen esimerkiksi muissa EU-maissa positiivisia vaikutuksia äänestysaktiivisuuteen sekä nuorten politiikkaan kiinnittymiseen ja demokratiatyytyväisyyteen. Periaatepäätöksen luonnos toteaa, että Suomen vaalit sijoittuvat kansainvälisten vertailujen mukaan maailman luotettavimpien joukkoon, ja että vaalien oikeudenmukaisuuden ja äänioikeuden inklusiivisuus saa kansainvälisissä vertailuissa korkeat pisteet. Jotta tämä pysyisi suomalaisena vahvuutena myös tulevaisuudessa, olisi tarkasteltava rohkeasti kansainvälistä digitaalista demokratiakehitystä. Sitra kannustaa sähköisen äänestämisen ottamista uudelleen arvioitavaksi ja kokeiltavaksi. Viron esimerkki on osoittanut, että sähköinen äänestäminen on mahdollista järjestää turvallisesti ja sillä on positiivisia vaikutuksia ihmisten osallistumisaktiivisuuteen.
Åbo Akademi	Det finländska valsystemet är enkelt och har en hög nivå av integritet, enligt Electoral Integrity Project är Finland det ”bästa” landet i termer av fria och säkra val, tätt följt av Sverige och Danmark https://www.electoralintegrityproject.com/ Valen är alltså hemliga och fria. Den största utmaningen är att även om valsystemet i grunden (D’Hondt) är proportionellt, har de demografiska förändringarna lett till stora skillnader mellan valkretsarna i Finland, vilket i praktiken innebär att medborgarna har olika möjlighet att påverka i val i olika valkretsar beroende på den dolda röströskeln. Trots försök under flera regeringar, har man inte kunnat enas om en reform. Detta kan bero på att det i praktiken är partisekreterarna för

	riksdagspartierna som bildat arbetsgrupper vars mål har varit att reformera valsystemet. Dessa partier bildar en kartell (Richard S Katz and Peter Mair, 1995, Changing Models of Party Organization and Party Democracy: the emergence of the cartel party, Party Politics, Vol. 1, No. 1, p 5-31) som har gemensamma intressen gentemot andra partier. Samtidigt har partisekreterarna ett behov av att skydda det egna partiets intressen och räkna på eventuella reformer ur mandatfördelningsperspektiv i stället för demokratiperspektiv. Alla försök att förbättra proportionaliteten i valsystemet har hittills stött på patrull. En möjlighet vore en medborgarpanel eller ett medborgarparlament, Citizens' Assembly, vars medlemmar väljs slumpmässigt och som har i uppgift att läsa på, höra experter, samtala och komma med konkreta genomtänkta förslag på hur valsystemet kunde blir mer proportionellt och rättvist. Liknande försök har gjorts i Kanada, till exempel i delstaten British Columbia. https://participedia.net/case/1 Möjlighet till elektronisk röstning på ett säkert sätt vore en viktig förbättring av valsystemet och skulle med all sannolikhet öka valdeltagandet med några procentenheter. En mindre reform av valsystemet skulle vara enkel. Finland har ett öppet listvalssystem där den som röstar bör välja både ett parti och en kandidat. I de flesta andra länder med listval har systemen tidigare varit slutna, dvs. partierna har rangordnat kandidaterna färdigt. I Finland väljer väljaren alltid en kandidat inom ett partis lista. Genom att göra det möjligt att endast rösta på ett partis lista i stället för en kandidat, kunde valdeltagandet öka bland dem som inte finner en lämplig kandidat. Konkret kunde systemet se ut så här. Partier ställer upp kandidater i valkretsar som förut. Kandidaterna får sina nummer genom lottning av valnämnden och de flesta väljare skulle förmodligen rösta som förut på en kandidat. MEN det nya vore bokstäver. Varje parti skulle ha en rikstäckande bokstav och den väljare som inte vill eller hinner vaska fram en kandidat kunde ta en genväg och endast rösta på ett parti. Rösterna kunde även i det nya systemet räknas på valkretsnivå och de personliga röstetalen skulle fungera som underlag för rangordningen av kandidaterna inom listorna. De röster inom varje valkrets som lagts enbart på partier skulle adderas till listans totala röstetal innan jämförelsetalen räknas ut. Man kunde fortsätta med det d'Hondtska systemet men grunden för hela listans röstetal skulle utgöras av en summa av personröster som lagts på enskilda kandidater inom listan OCH de partiröster inom valkretsen som avgetts till det aktuella partiet genom partiets bokstav. De som skulle välja ett parti skulle därmed låta andra väljare bestämma ordningen på inval men bidra till partilistans

	totala röstetal inom varje valkrets. Samtidigt borde valförbund förbjudas.

Yksityishenkilöt

Yksityishenkilö 1	Suomessa olevan suhteellisen vaalitavan vaihtaminen toiseen yksilöä ja demokratiaa enemmän palvelevaan tulisi harkita. Tietoturvasyistä perinteisestä paperisesta äänestystavasta ei tule luopua.
Yksityishenkilö 2	S. 15: "Suomessa tehtyjen selvitysten perusteella nettiäänestämisen käyttöönottoa ei ole suositeltu, koska siihen liittyvät muun muassa vaalien turvallisuuteen ja niitä kohtaan tunnettuun luottamukseen kohdistuvat riskit on toistaiseksi nähty hyötyjä suuremmiksi. Aihetta selvittäneen parlamentaarisen työryhmän ja ulkomaisten esimerkkien mukaan alhaista äänestysaktiivisuutta ei ratkaista nettiäänestyksen käyttöönotolla." tämän allekirjoitan täysin. Mitä tulee pienempien vaalipiirien piilevien äänikynnyksien ongelmaan, mahdollisesti aluevaltuustoille tulisi siirtää "alaspäin" osin nykyistä eduskunnan päätösvaltaa eikä vain 'ylöspäin' kunnallista. S. 17 mitä tulee näkemyksiin häirinnästä ja vihapuheesta, vaikuttaa nykyistenkin rikoslain 14 luvun (Rikoksista poliittisia oikeuksia vastaan) säännösten soveltaminen vähäiseltä.
Yksityishenkilö 3	Yleisradion pitää taata näkyvyys kaikille ehdokkaille vaaleissa. Yle on verorahoilla tuotettu palvelun tarjoaja.
Yksityishenkilö 5	Sekavan kuntahallinnon ja surkean viestinnän ansiosta yhä harvempi osallistuu mitenkään kuntatason päätöksen tekoon - valtiolliseen on vaikeampi puuttua.
Yksityishenkilö 6	Perinteisesti voi ajatella, että tietyille sukupolville äänioikeuden käyttäminen on kunnia-asia ja juhlallinen tilaisuus. Tätä tulee kunnioittaa ja pyrkiä säilyttämään totutut äänestysalueet. Tämän rinnalla ennakkoäänestys on toimiva ja varmistava mahdollisuus. Sähköinen äänestys tulisi sekin tutkia vaihtoehtona, joka mahdollisesti helpottaisi nuoremman ikäpolven osallistumista. Käsittääkseni puolueet pyrkivät monipuoliseen ehdokasasetteluun, mutta siinä on haastetta kerrakseen

	muuttotappioalueella väestön ikääntyessä. Paljon riippuu puolueiden ja eri vaikuttamisryhmien paikallisen toiminnan tasosta, miten hyvin eri ihmisiä saataisiin sitoutetuiksi poliittiseen toimintaan. Ja toisaalta ehdokasasettelun monipuolistaminen edellyttää osallistumismahdollisuuksien monipuolistamista, eri ikäisten ihmisten oppimista ja tottumista siihen, että voi ilmaista kantansa ja vaikuttaa. Tähän demokratiapolitiikaohjelma aivan oikein pyrkiikin. Paikallinen osallistuminen ja vaikuttaminen ei saisi jäädä ulkokohtaiseksi, siis sellaiseksi, että näennäisesti ihmisiä "kuullaan", mutta sillä ei ole tosiasiassa mitään merkitystä tai vaikutusta. Ihmiset huomaavat tälläisen tilanteen nopeasti ja turhautuneina saattavat lopettaa yrittämisenkin. Eräs asia, mikä varmaan vaihteleee yhteisöittäin, on myös ihmisten kokemus siitä, kuinka helposti päättäjiin ja viranhaltijoihin saa yhteyttä, vastaavatko he sähköposteihin tai kysymyksiin. Ehkäpä tuota yhteydenpitoa tulisi organisoida säännölliseksi, ennustettavaksi toiminnaksi esimerkiksi sopimalla ja ilmoittamalla yhteydenpitoon sopivat ajat ja välineet.

Linjaus 2: Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan

Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- *Yhdenvertaisen osallistumisen edistämien ja kytkeminen vahvemmin osaksi päätöksentekoa ja valmistelua.*
- *Osallisuusjärjestelmien kehittäminen sekä arviointi kunnissa ja hyvinvointialueilla.*
- *Aloite-instrumenttien tarkastelu sekä erilaisten osallistumis- ja vaikuttamismenetelmien laajamittainen hyödyntäminen. Digitaalisen osallistumisen ja verkkodemokratiapalvelujen kehittäminen.*
- *Osallistumistoimien arviointi ja mittaaminen sekä yhdenvertaisen osallistumisen kehittäminen.*

Ministeriöt

Oikeusministeriö, Etnisten suhteiden neuvottelukunta (ETNO), työjaosto	Esitetyt toimenpide-ehdotusten teemat suoran ja osallistuvan demokratian toimivuuden parantamiseksi ovat oikeansuuntaisia: Huomiota on kiinnitetty vaikuttamisen tapojen moninaistumiseen ja digitalisoitumiseen, paikallisdemokratian merkitykseen sekä yhdenvertaisen osallistumisen kehittämiseen. Esitetyillä toimenpiteillä tuetaan

	myös maahanmuuttaneiden yhteiskunnallista osallistumista vaalien välillä. ETNO:n MOVA –työryhmän suositukset maahanmuuttaneiden yhteiskunnallisen vaikuttamisen edistämiseksi: SUOSITUS 3: Kaikkien viranomaisten tulee lisätä toimia, joilla edistetään maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten tosiasiallisia mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskunnassa myös vaalien välillä. Kuntien ja hyvinvointialueiden tulee lisätä toimia, jotta kuntalaissa ja hyvinvointialuelaissa säädetyt asukkaiden ja palveluiden käyttäjien osallistumisoikeudet toteutuvat myös maahanmuuttaneiden ja monikielisten asukkaiden osalta. Maahanmuuttaneilla ja monikielisillä asukkailla ja palveluiden käyttäjillä tulee olla tosiasiallisesti yhdenvertainen pääsy tietoon, aloitteiden tekemiseen, palveluiden suunnitteluun, toiminnan kehittämiseen, toimeenpanoon sekä palautteen antoon ja toiminnan arviointiin. Raportti sisältää 5 toimenpide-ehdotusta. SUOSITUS 4: Viranomaisten tulee tunnistaa maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten omien järjestöjen merkitys yhteiskunnallisen osallisuuden edistämisessä, viranomaisyhteistyössä. Järjestöjen toimintaedellytykset edunvalvontaan ja vaikuttamistyöhön tulee turvata. Raportti sisältää 3 toimenpide-ehdotusta. SUOSITUS 5: Viranomaisten tulee huolehtia maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten edustukseen kohdennettujen toimielinten ja neuvottelukuntien toimintaedellytyksistä. Raportti sisältää 3 toimenpide-ehdotusta.
OKM, Valtion nuorisoneuvosto	Nuorten osallistumismahdollisuuksista on huolehdittava sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen muokatessa paikallisdemokratian rakenteita. Samalla tulisi tarkastella, voisiko nuorten osallisuutta koskevien säädösten noudattamatta jättämisestä säätää sanktioita. Periaatepäätöksen toimenpiteissä oleva etsivä osallisuustyö on käsitteenä vielä täsmentymätön ja vaatii määrittelyä. Valtion nuorisoneuvosto katsoo, että osallisuutta edistetään jo olemassa olevissa toimintamuodoissa, kuten etsivässä nuorisotyössä. Rinnakkaisen työmuodon sijaan olisi järkevää vahvistaa osallisuuden edistämistä näissä.
Sosiaali- ja terveysministeriö, Vammaisten henkilöiden	Vammaisneuvostot ovat olleet lakisääteisiä v. 2017 lähtien ja uusille hyvinvointialueille perustetaan vastaavat neuvostot. VANE saa kuitenkin paljon palautetta siitä, että kunnanhallitusten vastuusta huolimatta neuvostojen

oikeuksien neuvottelukunta VANE	tosiasialliset toimintamahdollisuudet vaihtelevat erittäin paljon. VANEn selvitysten perusteella ongelmaksi koetaan myös riittävä ja oikea-aikainen tiedonsaanti valmisteilla olevista asioista. Näihin epäkohtiin tulisi pystyä puuttumaan mm. valtion informaatio-ohjauksella. Osallistumisen järjestelmät ja menetelmät sekä yhteistoiminta kytketään vahvemmin osaksi päätöksentekoa ja sen valmistelua. Vaikuttamismahdollisuuksien monikanavaisuudesta huolehditaan, eri väestöryhmien erilaiset osallistumisen edellytykset huomioon ottaen. Nuorten, maahanmuuttaneiden sekä haavoittuvassa asemassa olevien asukkaiden osallistaminen edellyttää etsivää osallisuustyötä, kohdennettua viestintää ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä toimielimiä VANE pitää kirjausta erittäin tärkeänä ja kannatettavana, mutta toivoo, että tässäkin näkyisi vaikuttamisessa tarvittavan tiedon riittävyys ja oikea-aikaisuus Osallisuusjärjestelmiä kehitetään siihen suuntaan, että ne luovat vakiintuneet toimintatavat kuntien ja hyvinvointialueiden pitkäjänteisen yhteistyön kehittämiseksi yhdistysten ja vapaiden kansalaistoimijoiden kanssa. Alueellisten ja kunnallisten osallistumisjärjestelmien rakentaminen vaatii jatkossa riittävää tukea ja viestintää, jotta niistä tulee mahdollisimman toimivat ja vaikuttavat. Osallisuusjärjestelmien toimivuutta arvioidaan 2020-luvun loppupuolella. VANE kannattaa erityisesti pitkäjänteisyyttä eli luodaan systemaattiset käytännöt osallistamiseen pisteittäisten kuulemisten sijaan. Kansalaisaloitteiden raukeamista tarkastellaan seuraavan perustuslakiuudistuksen yhteydessä. Lisäksi selvitetään mahdollisuus ottaa kansalaisaloitteen rinnalle käyttöön uusi kevyempi aloitemuoto. Kansalaisraatien, yhteistoimintamenetelmien ja joukkoistamisen käyttöä osana valmisteluprosesseja lisätään. Parhaiten toimivat osallistumismenetelmät hyödynnetään ja levitetään laajemmalle. Digitaalisiin osallistumisen muotoihin panostamista jatketaan. Verkkodemokratiapalveluiden päivittämiseen ja kehittämiseen panostetaan. VANE ehdottaa tähänkin yhteyteen saavutettavuuden mainitsemista.
STM, STEA	STEA pitää kannatettavana toimenpide-ehdotuksia ja kiittää sitä, että osallisuusjärjestelmien kehittämisessä on mainittu kuntien ja hyvinvointialueiden lisäksi myös yhdistykset ja vapaat kansalaistoimijat. Etsivässä osallisuustyössä järjestöillä

	on tärkeä rooli. Järjestöt ovat vahvistaneet osallisuuden toteutumista niiden ryhmien kohdalla, jotka tarvitsevat erityistä tukea tai menetelmiä osallisuuden toteutumisen tueksi.

Valtion virastot ja laitokset

THL	Periaatepäätösluonnos tuo hyvin esille poliittisen osallistumisen eriytymisen teemoja. Se pitää tärkeänä, että erilaiset elämäntilanteet ja kokemukset tulevat tunnistetuksi ja osaksi valmistelua ja kehittämistä, päätöksentekoa, toimeenpanoa, sekä arviointia. Viranomaisvalmisteluun erinomaisen välineen tarjoaa päätösten ihmisiin kohdistuvien vaikutusten ennakkoarviointi, joka on keino eri ihmisryhmien tunnistamiseen, tiedon kokoamiseen heidän tilanteistaan, tarpeistaan ja kokemuksistaan, toiminnan suorien ja välillisten vaikutusten ennakointiin ja niihin vaikuttamiseen sekä valintojen tekemiseen eri ratkaisuvaihtoehtojen välillä. Huolellinen ennakkoarviointi tukee yhdenvertaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon toteutumista, ehkäisee syrjintää sekä auttaa toteuttamaan tehokkaampia ja vaikuttavampia toimia kaikkien ihmisten kannalta. Se viestii myös aktiivisesti siitä, että hallinto on kiinnostunut kaikkien ihmisten kokemuksista ja näkemyksistä päätöksentekoon. Näin se voi myös osaltaan madaltaa muita osallistumisen kynnyksiä. THL:n kehittämät ihmisiin kohdistuvien vaikutusten ennakkoarvioinnin välineet on hyvä ottaa huomioon osana tarkemman toimintasuunnitelman sekä periaatepäätösluonnoksessa mainitun, osallistumisen yhdenvertaista edistämistä koskevan valtioneuvostotasoisen palvelulupauksen laatimista. On tärkeä kiinnittää huomiota vaaleihin ja äänestämiseen liittyvän tiedon monikieliseen ja -kanavaiseen viestintään. THL:llä on hyviä kokemuksia ja oppeja koronaan liittyvästä kansalaisviestinnästä. Keskeisessä roolissa ovat olleet tiivis yhteistyö kansalaisjärjestöjen kanssa, eri yhteisöjen kanssa järjestetyt pyöreän pöydän tapaamiset sekä sosiaalisen median (myös esim. eri kielisten whatsapp-ryhmien) hyödyntäminen tiedottamisessa. THL pitää periaatepäätösluonnoksen mukaisesti tärkeänä, että myös vammaiset henkilöt pääsevät osallistumaan demokraattisiin prosesseihin niin puolueiden kuin uusienkin osallistumistapojen kautta. Demo Finlandin teettämän selvityksen mukaan vammaisten henkilöiden osallisuuden esteenä puoluepolitiikassa on ollut muun muassa puolueiden kyvyttömyys tunnistaa vammaisten osallisuuteen liittyviä kysymyksiä. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi puolueiden omien toimintatapojen kehittämistä, kuten toiminnan järjestämistä jo lähtökohtaisesti esteettömissä

	tiloissa. Lisäksi viestintämenetelmien ja -materiaalien tulisi olla saavutettavia niin vaaleissa kuin yleisestikin puolueiden viestinnässä. Valitettavaa on myös se, että selvityksen mukaan vammaiset henkilöt ovat tottuneet puolueiden toiminnassa ja paikallispolitiikassa ulossulkemiseen tavalla, jota selvityksessä kuvataan sisäistetyksi syrjinnäksi. He usein mukauttavat omaa toimintaansa jättäytymällä pois sellaisesta toiminnasta, jossa he kohtaavat esteitä. Esteiden ja syrjivien rakenteiden purkamisen tulisi olla toimintaa ylläpitävien tahojen tehtävä, minkä vuoksi vammaisten henkilöiden osallisuuden edistäminen erilaisissa osallistumisprosesseissa tulisi ottaa keskeiseksi päämääräksi periaatepäätöksen toimenpide-ehdotuksia laadittaessa ja toimeenpantaessa. Vammaisten henkilöiden osallistumismahdollisuuksien edistäminen ei rajoitu vain puolueiden toimintaan, vaan esimerkiksi kunnan ja hyvinvointialueen vammaisneuvosto on keskeinen toimielin. Jotta vammaiset henkilöt voivat vaikuttaa heitä itseään koskeviin päätöksiin, tulee vammaisneuvostoille varata aito mahdollisuus vaikuttaa riittävän varhaisessa vaiheessa muun muassa sosiaali- ja terveyspalveluiden, kaavoituksen ja koulutuspalveluiden suunnitteluun ja toteuttamiseen. Kuntien vammaisneuvostojen toiminnassa haasteiksi on koettu puuttuvat mahdollisuudet vaikuttaa asioihin jo niiden valmisteluvaiheessa sekä yleisesti toiminnan todellinen vaikuttavuus kunnassa. Kuitenkin YK:n vammaissopimuksen 4 artiklan 3 kohdan mukaisesti kaikissa vammaisia henkilöitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa on neuvoteltava tiiviisti vammaisten henkilöiden kanssa sekä osallistettava vammaiset henkilöt aktiivisesti.

Kunnat ja kuntayhtymät

Helsingin kaupunki	Periaateluonnoksessa tunnistetut toimenpiteet osallistumisen järjestelmien ja menetelmien kehittämiseksi ovat kannatettavia. Osallisuustoimien arviointia ja mittareita tulee kehittää yhteistyössä kuntien kanssa. Demokratiainnovaatioissa ja niihin liittyvissä ohjelmissa ja kokeiluissa, tulee kiinnittää huomiota myös nuoriin. Panostamalla arjen osallisuuden edistämiseen vahvistetaan uskoa omiin kykyihin vaikuttaa. Paikallis- ja kaupunkitasolla lasten ja nuorten osallisuutta ja vaikuttamista koskevan toiminnan edistäminen vaatii eri toimijoiden välistä yhteistyötä ja yhteisten periaatteiden jakamista. Nuorille tulisi rakentaa helpompi polku täysi-ikäisten vaikuttamisjärjestelmiin. Nuorten osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia on tärkeää kehittää siellä missä nuoret ovat. Koulujen, oppilaitosten ja

	nuorisotyön yhteistyössä on opittu, että nuorten kohtaaminen ja nähdyksi tuleminen on edellytys osallisuudelle ja vaikuttamiselle. Nuori, joka ei koe tulevansa kohdatuksi ja tuetuksi ei todennäköisesti myöskään koe osallistumisen ja vaikuttamisen järjestelmiä omakseen. Kansalaistoiminnan ja erityisesti nuorten omaehtoisen toiminnan avaaminen on tärkeää ja se tulisi sisällyttää koulujen opetussisältöihin.
Jyväskylän kaupunki	Valtioneuvoston periaatepäätöksessä esitetyt toimenpiteet ovat kannatettavia. Kehitys, jossa perinteisten osallistumismuotojen rinnalle on syntynyt uusia osallistumisen tapoja, on hyvä. Suomi ei kuitenkaan ole Euroopan kärkimaita tämäntyyppisessä asukkaiden osallisuudessa, joten siihen on tärkeä kiinnittää huomiota. Osallistuminen uudentyyppisiin tapoihin vaikuttaa lisäävät myös äänestysprosenttia. Uusissa, luovemmissakin osallistumistavoissa on kuitenkin syytä muistaa myös todellinen vaikuttavuus ja sen osoittaminen. Vain aito osallisuus lisää luottamusta osallisuuden prosesseihin. Toimenpide-ehdotuksessa mainitut ”osallisuusjärjestelmät” jäävät käsitteenä hieman epäselviksi.
Lappeenrannan kaupunki	Kuntalaki (410/2015) on mahdollistanut, että kunnissa on kehitetty erilaisia johtamismalleja. Vaihtoehtoisilla malleilla on erilaisia vaikutuksia toimielinten välisen vallan ja vastuun jakautumiseen. Hallinnon johtamisjärjestelmillä voidaan joko tukea tai vaikeuttaa kansalaisten osallistumismahdollisuuksia: esimerkiksi kuntalain mukainen valiokuntamalli lisää valtuuston tosiasiallista päätösvaltaa, kun taas puheenjohtajamalli korostaa kunnanhallituksen jäsenten vastuuta kunnan hallinnosta ja kokonaisuudesta. Lappeenrannan kaupunginhallitus ehdottaa, että periaatepäätösluonnoksessa huomioitaisiin paikallisdemokratian yhteydessä myös vaihtoehtoisten johtamismallien merkitys, sillä kunnan toimielimissä vaihtoehtoisilla johtamismalleilla voi olla erilaisia vaikutuksia kuntalaisten poliittisten ja kansalaisoikeuksien toteutumiseen. Ihanteellisin tilanne olisi, että edustuksellinen ja suora demokratia täydentäisivät toisiaan. Laadukkaasti toteutetulla demokratia-alustalla voidaan lisätä kunnan asukkaiden luottamusta paitsi kuntaan itsessään, mutta myös valtiovaltaan ja julkishallintoon.
Oulun kaupunki	Kansalaisyhteiskunnan monimuotoisuuden huomioimiseksi on tavoiteltavaa linjata myös erityisryhmiä koskevista tavoitteista ja yksityiskohtaisemmista toimenpiteistä heitä koskien. Demokratian toteutumisen varmistamiseksi tulee yhdenvertaisuus ottaa huomioon kaikessa osallisuutta koskevassa suunnittelussa myös käytännön tasolla ja toteutukseen tulee ohjeistaa. Osallisuustilaisuuksien

	toteuttamisessa on lähtökohtana pidettävä esimerkiksi tilaisuuksien ja tapahtumien esteettömyyttä ja saavutettavuutta digitaalisesti tai fyysisesti riippumatta tilaisuuksien kohderyhmästä. Osallisuus toteutuu, kun sen vaikuttavuutta voidaan mitata ja arvioida. On keskeistä lisätä keinoja osallisuuden ja demokratian toteutumisen arvioimiseen myös tulevilla hallituskausilla.
Teuvan kunta	Luonnos kuvaa nykytilaa hyvin ja myös toimenpiteet ovat yleisesti kannatettavia. Vaikuttamismahdollisuuksien ja osallisuustyön tukeminen tulee kuitenkin huomioida myös lainsäädäntötyössä, jossa tulisi asettaa selvät suuntaviivat osallisuustyön toteuttamiseksi kunnissa, kuntayhtymissä, hyvinvointialueilla ja muilla julkisilla toimijoilla. Osallisuuden toteutuminen vaatii järjestelmällistä tukea ja resursointia, joka myös luonnoksessa osin nousee esille. Verkkodemokratian lisäksi paikallisen osallisuuden ja lähidemokratian edistämistä tulee tukea systemaattisesti.
Vantaan kaupunki	Vantaan kaupunki näkee, että kuntien rooli korostuu tässä linjauksessa hyvin. Joka tapauksessa kuntademokratian ylläpitäminen ja kehittäminen vaativat resursseja. Kuntakenttä on myös demokratian osalta oivallinen paikka kokeilla uusia innovaatiota ja kehittää suomalaista demokratiaa. Tämä vaatii joka tapauksessa työhön kohdistettua rahoitusta ja poliittista tahtoa. Demokratian kehitysaskeleet, kuten osallistuva budjetointi, eivät saa jäädä vain rikkaimpien kaupunkien keinoksi aktivoida kuntalaisia. Lisäksi tässä linjauksessa tulisi huomioida kunnallishallinnon rinnalla ja siihen merkittävästi vaikuttavana tekijänä hyvinvointialueet. Hyvinvointialueet muuttavat perustavalla tavalla suomalaisen kuntademokratian logiikkaa, kun merkittävä osa kuntien perustehtävistä siirtyy uudelle toimielimelle, jonka rahoitus linkittyy läheisesti valtioon. Uudessa tilanteessa tulee kuntademokratian tilaa seurata tarkasti ja samalla huolehtia sen legitimiteetistä tilanteessa, jossa osa peruspalveluista siirtyvät uuden toimijan vastuulle.

Yhdistykset ja yhteisöt

Eläkeläisliittojen etujärjestö EETU ry	Osallistumisen mahdollisuuksia tulee luonnollisesti edistää Suomessa. Erityiseen rooliin nousevat hyvinvointialueiden osallistumisen kanavat. EETU ry on huomauttanut tarpeesta hoitaa alueellisten vanhusneuvostojen monipuolisesta ja edustavasta nimittämisestä. Olemme kantaneet huolta myös

	alueellisten vanhusneuvostojen erilaisista kokoonpanoratkaisuista eri hyvinvointialueilla. Suomalaisten ja täällä asuvien ikääntyneiden mahdollisuus vaikuttaa vanhusneuvoston kautta on erilainen hyvinvointialueen koosta ja muista erityispiirteistä riippuen.
Ensi- ja turvakotien liitto ry	Pidämme linjausta tarpeellisena. Jaamme nykytilannetta ja haasteita kuvaavan analyysin havaintoja. Pidämme myös esitettyjä toimenpiteitä kannatettavina. Uusien osallistumismuotojen tunnistaminen ja kehittäminen osaksi osallisuutta ja demokratiaa on tärkeää. Kannatamme myös OECD:n suositusten mukaisesti puntaroivan demokratian mallien kokeilemista ja dialogin käytön edistämistä Suomessa varsinkin polarisoivien kysymysten käsittelyyn. Poliittisen osallistumisaktiivisuuden kasautuminen hyväosaisille ja vajeiden kasautuminen heikoimmassa asemassa oleville on haaste. Jaamme periaatepäätösluonnoksen ajatuksen siitä, että erilaiset elämäntilanteet ja kokemukset tulisi tunnistaa ja saada osaksi kehittämistä, valmistelua ja päätöksentekoa, toimeenpanoa ja arviointia. Sosiaali- ja terveysjärjestöillä on tässä kohden paljon annettavaa erityisryhmien ja heikompiosaisten äänen ja huolen kanavoijana. Toimenpide-ehdotuksissa nostetaan esille osallisuusjärjestelmien kehittäminen ja arviointi kunnissa ja hyvinvointialueilla. Tähän liittyen ETKL pitää tärkeänä, että jokaisella hyvinvointialueella on jatkossa järjestöneuvosto tai vastaava elin, joka mahdollistaa sote-järjestöjen osallisuuden osana virallisia rakenteita ja jatkuvan vuoropuhelun hyvinvointialueiden kanssa. Sote-järjestöt ovat merkittävä hyvinvoinnin ja erilaisten ihmisryhmien tarpeiden ja näkemysten esiin nostamisen resurssi. Nyt hyvinvointialueiden valmisteluvaiheessa kaikilla hyvinvointialueilla näitä rakenteita ei vielä ole valmisteilla. Lainsäädäntö velvoittaa nuoriso- ja vanhusneuvostojen perustamiseen ja se on myönteistä, mutta ei vielä riittävää. Monikulttuurisuus on osa Suomea ja erityistä huomiota osallisuusjärjestelmien kehittämisessä ja arvioinnissa olisi tärkeää kiinnittää eri kulttuuritaustalla olevien ihmisten ja heitä edustavien järjestöjen osallisuuteen. Haluamme myös tässä kohden korostaa, että syrjäytymiskehityksen katkaisulla ja tasa-arvon sekä yhdenvertaisuuden edistämisellä, ts. perinteisellä pohjoismaisella hyvinvointivaltioajattelulla ja vastuullisella sosiaalipolitiikalla, universaaleilla palveluilla ja sosiaaliturvalla, voidaan edistää myös osallisuutta ja demokratiaa.
FDUV	För att olika delaktighetssystem ska fungera i praktiken behöver det reserveras tillräckligt med resurser för deras

	arbete. Vi vill även poängtera att delaktighetssystemen behöver fungera på de båda nationalspråken. Vi behöver stärka de lokala delaktighetssystemen genom att säkerställa att de har tillräckligt med resurser och information om sina uppdrag. Till exempel varierar verksamhetsförutsättningarna för kommunernas funktionshinderråd stort mellan kommunerna. Även de nya välfärdsområdenas nationalspråksnämnder kunde nämnas i principbeslutet. Nämnderna ska övervaka att de språkliga rättigheterna uppfylls för minoriteten och ska bland annat utreda, bedöma och fastställa behovet av tjänster som tillhandahålls på minoritetsspråket. Dessa behöver tillräckligt med resurser för att utföra sitt uppdrag.
Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liitto HYOL ry	On hyvä, että lausunnossa on huomioitu lasten ja nuorten osallistumismahdollisuuksien kehittäminen. Osallistumisjärjestelmien kehittämisessä olisi hyvä huomioida nuorisovaltuustot ja niiden kehittäminen, esimerkiksi nuorisovaltuustoja voisi toteuttaa myös hyvinvointialuetasolla.
Ihmisoikeusliitto	Periaatepäätösluonnoksessa on hyvin eritelty osallistumisen nykytilanne ja poliittisen aktiivisuuden kasautuminen yhteiskunnassa hyvin toimeentuleville ihmisryhmille. Toimenpiteet asian korjaamiseksi jäävät kuitenkin hyvin yleiseksi: ”Vaikuttamismahdollisuuksien monikanavaisuudesta huolehditaan, eri väestöryhmien erilaiset osallistumisen edellytykset huomioon ottaen. Nuorten, maahan muuttaneiden sekä haavoittuvassa asemassa olevien asukkaiden osallistaminen edellyttää etsivää osallisuustyötä, kohdennettua viestintää ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä toimielimiä.” Osallisuuden kuilun purkaminen vaatii ensinnäkin marginalisoitujen tai syrjinnän vaarassa olevien ryhmien tunnistamista. Esimerkiksi toimeentulon ongelmat, työelämän ulkopuolella oleminen, heikko suomen kielen taito, toimintakyvyn rajoitteet, vähäiset sosiaaliset verkostot, heikko lukutaito tai tietoteknisten laitteiden puute voivat vähentää ihmisen osallistumista. Yhdenvertaisen osallistumisen mahdollistaminen vaatii eri ryhmille suunnattuja kohdennettuja toimenpiteitä. Eri vaikuttamisen kanavia mietittäessä ja etsivää osallisuustyötä kehitettäessä on muistettava, että myös kansalaisjärjestöt tavoittavat hyvin marginalisoituja ja syrjinnän vaarassa olevia ryhmiä. Siksi järjestöille on mahdollistettava

	riittävästi sekä kohdennettuja että avoimia kuulemistilaisuuksia. Lisäksi on huomioitava, että digitaalisen teknologian käyttö on hyvin eriytynyttä. Siten yleiset osallistumista tukevat toimenpiteet, kuten ”Digitaalisiin osallistumisen muotoihin panostamista jatketaan. Verkkodemokratiapalveluiden päivittämiseen ja kehittämiseen panostetaan”, eivät auta osallistumisen kuilun purkamisessa. Ihmisoikeusliitto katsoo, että verkkodemokratian kehittämisen lähtökohdaksi on otettava eri ryhmien osallistumisen yhdenvertaisuus. Samalla on myös tunnistettava etukäteen ne ryhmät, jotka voivat jäädä kokonaan verkkopalveluiden ulkopuolelle.
Kehittämiskeskus Opinkirjo	Opinkirjo pitää tärkeänä, että viimeistään toteutusvaiheessa huomioidaan alaikäisten todelliset mahdollisuudet osallistua vahvasti eri osallisuusjärjestelmien suunnitteluun, luomiseen ja kehittämiseen siten, että nämä vastaavat lasten ja nuorten tarpeita osallistua päätöksenteon valmisteluun kunnissa ja hyvinvointialueilla. Uusia innovatiivisia, lapsia ja nuoria motivoivia menetelmiä on edelleen kehitettävä, laadukkaita menetelmiä jalkautettava laajasti yhdessä käyttäjien kanssa. Huomautamme, että oppilas- ja opiskelijakunnat on valmis kaikille lapsille ja nuorille tarkoitettu osallisuusjärjestelmä, jonka tehokasta käyttämistä vaikuttamistyökaluna voidaan parantaa ja laajentaa. Vaikka tiedossa ei ole täsmällisiä lukuja, niin pelkästään peruskoulujen oppilaskuntien hallituksiin osallistuu luottamusoppilaina mahdollisesti 42 000 oppilasta ja vähintään 2100 ohjaavaa opettajaa. (Arvio perustuu vuoden 2021 perusopetusta antavien koulujen lukumäärään, joka on noin 2100). Tällaisen ryhmän kytkeminen mukaan vaikuttamistoiminnan kehittämiseen motivoivaksi ja koko yhteisön huomioivaksi on kannatettavaa. Näemme, että oppilas- ja opiskelijakunnilla on mahdollisuus vakiintua oleelliseksi osaksi osallisuusjärjestelmiä erityisesti kuntatasolla. Haluamme edelleen nostaa esille se, että järjestelmiä on kehitettävä siten, että kaikilla lapsilla ja nuorilla on mahdollisuus päästä mukaan osallistumaan päätösten valmisteluun ja suunnitelmien laadintaan. Olemme havainneet tarpeen kehittää sellaisia tapoja, jotka motivoivat ja innostavat erilaisista lähtökohdista tulevia osallistumaan ja vaikuttamaan. Kannamme huolta haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten lisäksi siitä enemmistöstä, jotka eivät koe osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia innostavina tai kokevat, ettei hänen kaltaisellaan ole sellaisia mielipiteitä tai näkemyksiä, joita on kannattavaa tuoda esille.

	Kannustamme aloiteinstrumenttien tarkastelun yhteydessä selvittämään mahdollisuuksia avata kansalaisaloite myös alaikäisten osalta. Alaikäisten noin 15- tai 16-vuotiaitten olisi demokratian vahvistumisen osalta pystyttävä allekirjoittamaan kansalaisaloite. Näemme, että osallistumistoimien arvioinnin ja mittaamisen on kohdentuva myös lasten ja nuorten mahdollisuuksiin osallistua. Arvioinnin osalta on hyvä samalla kartoittaa esteet osallistumiselle. Mittaamisen osalta lapsille ja nuorille on hyvä kehittää sellainen mittari, joka tuo esille myös osallistumiseen liittyvää kokemusta, uskoa omiin mahdollisuuksiin vaikuttaa ja motivaatiota edistää demokraattista elämäntapaa.
Kehitysvammaliitto / Selkokeskus	Toimenpide-ehdotuksissa nousevat esille osallistumismahdollisuuksien monikanavaisuus sekä eri väestöryhmien, myös heikoimmassa asemassa olevien, huomioiminen. Osallistumismahdollisuuksia tulee olla tarjolla riittävän monikanavaisesti, jotta esimerkiksi heikot digitaidot tai puuttuvat pankkitunnukset eivät nouse esteeksi osallistumiselle. Myös viestintä on keskeisessä roolissa osallistumismahdollisuuksien tukemisessa: kaikkia kansalaisia koskeva tieto tulee tarjota myös selkokielellä ja tarvittaessa kuvin tuettuna.
Kuntoutussäätiö	Kuntoutussäätiö pitää erittäin tärkeänä yhteiskunta- ja demokratiapoliittisena tavoitteena sitä, että ihmisillä on yhdenvertaiset ja tasavertaiset osallistumismahdollisuudet. Osallistumismahdollisuuksien kehittämisessä on ymmärrettävä kansalaisten preferenssejä ja niitä merkityksiä, joita he liittävät erilaisiin osallistumismuotoihin. Kansalaisten ja päättäjien näkemyksissä on tässä suhteessa havaittu olevan isoja eroja. Osallistamisen sijaan on tärkeää kehittää ja käyttöönottaa sellaisia osallisuuden tapoja, joissa kansalaiset kokevat tulleensa kuulluiksi ja ymmärretyiksi. Osallisuusmahdollisuudet ja niiden käyttö eivät jakaudu tasaisesti eri väestöryhmissä, mikä näkyy muun muassa äänestyskäyttäytymisessä, ehdolle asettumisessa vaaleihin ja myös järjestöjen toimintaan osallistumisessa. Kuntoutussäätiö haluaa kiinnittää erityistä huomiota maahan muuttaneisiin, syrjäytymisriskissä oleviin ihmisiin sekä ihmisiin, joilla on moninaisia toimintakyvyn pulmia. Näiden ihmisten osallisuusmahdollisuuksien lisääminen heille itselleen sopivilla ja tarkoituksenmukaisilla tavoilla on tärkeä demokratiapoliittinen tavoite.

	Kuntoutussäätiö kannattaa erilaisten dialogisten ja kokeilevien demokratiamallien pilotointia ja kehittämistä valtakunnallisesti ja alueellisesti. Esimerkiksi erilaiset deliberatiiviset mielipidetutkimukset, kansalaisraadit ja kansalaisjärjestöjen kuuleminen ennen päätöksentekoa ovat toimenpiteitä, joiden käytön laajentamista on syytä harkita ja käytäntöjä kehittää (ks. Setälä 2003). Suomessa tarvitaan lisää tutkimustietoa aliedustettujen väestöryhmien osallisuudesta päätöksentekoon sekä näitä edistävistä keinoista. Kuntoutussäätiö katsoo, että asiaa voitaisiin selvittää esimerkiksi erillisellä asiaa koskevalla ohjelmalla ja myös valtioneuvoston tutkimusrahoituksella (VN-Teas). Kuntoutussäätiö painottaa, että tutkimuksissa tulisi kattavasti huomioida kansalaisyhteiskunnan kautta kanavoituva vaikuttaminen ja osallisuus sekä sitä koskevat muutostrendit ja kehittämismahdollisuudet.
Kynnys ry	Vammaisten henkilöiden osallistuminen omien ja yhteisten asioiden hoitoon edellyttää toimivia elämänmittaisia erityispalveluja. Riittävä henkilökohtainen apu, tuki kommunikointiin ja liikkumiseen niin arjen rutiineissa kuin myös yhteiskunnallisessa osallistumisessa on turvattava lainsäädännöllä. Vammaispalvelulain uudistuksen yhteydessä asiaan on kiinnitettävä erityistä huomiota. Ilman positiivista erityiskohtelua ts. sujuvia vammaispalveluja, vammaiset ihmiset eivät pääse osalliseksi itsemääräämiseen itsestään tai osaksi yhteisöä aktiviisina kansalaisina. Se, että osallistuminen edellyttää erityispalveluja, ei saa murentaa palvelunkäyttäjän normaaleja oikeuksia esim. vaalisalaisuutta tai kotirauhaa.
Lastensuojelun Keskusliitto	Lastensuojelun Keskusliitto pitää tärkeänä, että viimeistään toimenpideohjelman laatimisvaiheessa huomioidaan konkreettisesti alle 18-vuotiaille tarkoitetut osallistumismahdollisuudet. Kanavien ja osallistumisen tapojen tulee olla niin monipuoliset, että eri teemoista ja toimintatavoista kiinnostuneet löytävät mielekkäitä tapoja sille, että voivat halutessaan käyttää osallistumisoikeuttaan. Lapset ja nuoret esittivät vuonna 2019 toteutetussa valtioneuvoston valtauksessa toiveen siitä, että päättäjät ja päätösten valmistelijat jalkautuisivat useammin keskustelemaan asioista lasten ja nuorten kanssa siellä, missä lapset ja nuoret ovat (esimerkiksi kouluissa). Kuulluksi tulemisen lisäksi lapset ja nuoret toivovat mahdollisuutta keskusteluun ja kysymysten esittämiseen. Lastensuojelun Keskusliitto kannattaa lämpimästi erilaisten dialogisten ja puntaroivan demokratian mallien kokeilemista ja vakiinnuttamista myös lasten ja nuorten osalta.

Medialiitto ry	Medialiitto kannattaa linjausta 2 ja pitää siihen liittyviä toimenpiteitä oikeasuuntaisia. Medialiitto ehdottaa, että linjaukseen 2 lisätään vahvan paikallisdemokratian säilyttämiseksi seuraava konkreettinen toimenpide. - Julkisen hallinnon, kuten kuntien ja hyvinvointialueiden, viestinnässä otetaan huomioon erityisesti paikallisen uutismedian tiedonsaanti ja toimintaedellytysten turvaaminen. Medialiitto korostaa, että julkisen hallinnon ja esimerkiksi kuntien ja hyvinvointialueiden viestintään kiinnitetään tarvittaessa huomiota, jotta niiden viestinnästä ei muodostu ympäri Suomea markkinaehtoisesti julkaistavan uutismedian, eli sanoma- ja kaupunkilehtien, kanssa kilpailevia ”medioita”. Riippumattomilla tiedotusvälineillä ja erityisesti uutismedialla on aivan keskeinen rooli kuntalaisten tiedonsaannista esimerkiksi kuntapäättäjien, kunnan virkamiesten ja kunnassa toimivien yritysten suunnitelmista ja toiminnasta. Ilman riippumatonta tiedonvälitystä kuntalaisten valmiudet äänestää kuntavaaleissa ovat heikot. Teemaa käsitellään laajemmin linjauksen 4 yhteydessä.
Mieli ry	Luonnos tunnistaa hyvin osallistumisen monimuotoistumiskehityksen. Kehityksen kääntöpuolena on, että samalla kun julkinen valta kehittää yksilöllisiä osallisuuden muotoja, se helposti unohtaa olemassa olevat kansalaisyhteiskunnan rakenteet osallisuusrakenteena. Järjestöjen yksi tärkeä perustehtävä on kanavoida oman jäsenkuntansa tai kohderyhmänsä näkökulmia, tarpeita ja odotuksia valmisteluun. Tätä kokoavaa roolia ei ole mahdollista korvata yksilötason osallistumisella vaan näitä molempia on tärkeää kehittää rinnakkain ja toisiinsa linkittyen. Luonnoksessa tähän viitataankin kuntien ja hyvinvointialueiden pitkäjänteisen kansalaistoimijayhteistyön kehittämisessä. Myös kansalaisaloite-instituution kehittäminen on osallistuvan demokratian uskottavuuden näkökulmasta erittäin tärkeää. Suomalaiset ovat löytäneet kansalaisaloitteen vaikuttamiskanavaksi, mutta käytännössä vain harvoin aloitteet ovat johtaneet päätöksentekoon tai edes vakavaan käsittelyyn. Aloitteen käsittelyä on syytä vahvistaa, raukeamista hidastaa ja lisäksi rinnalle tarvitaan matalamman kynnyksen aloitemuoto (esim. keskustelualoite), kuten luonnoksessa myös esitetään.
Muistiliitto ry	Sinänsä hyvässä pyrkimyksessä, että digitaalisiin osallistumisen muotoihin panostamista jatketaan ja verkkodemokratiapalveluiden päivittämiseen ja kehittämiseen panostetaan. Muistiliitto muistuttaa, että Suomessa on noin 1,3 miljoonaa 65 vuotta täyttänyttä henkilöä. Yli 75-vuotiaita on

	noin 607.000 ja 85 vuotta täyttäneitä noin 162.000 (Tilastokeskus). Sähköiset palvelut eivät ole kaikkien kansalaisten saavutettavissa. Arviolta noin 200 000 henkilöä sairastaa etenevää muistisairautta. Edetessään sairaus aiheuttaa merkittäviä tiedonkäsittelyn ongelmia, jolloin jo opitutkin digitaaliset taidot heikkenevät. Digitaalisesta yhteiskunnasta syrjäytyminen koskettaa merkittävästi erityisesti etenevää muistisairautta sairastavia henkilöitä, joiden toimintakyky laitteiden käyttöön on heikentynyt. Usein heidän taloudellinen tilanteensa ei mahdollista laitehankintoja tai laitteisiin ja yhteyksiin liittyy muita ongelmia. Sähköisiin palveluihin siirryttäessä tarvitaan edelleen rinnakkaisia henkilökohtaisia palveluja sekä tukea sähköisten palveluiden käyttöön.
Naisjärjestöjen Keskusliitto	Linjauksessa esitellyillä osallistuvan ja puntaroivan demokratian muodoilla olisi mahdollista lisätä kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksia. Esimerkiksi kansalaisaloitteesta on muodostunut tärkeä väylä viedä eteenpäin yhteiskunnallisia uudistuksia, joilla on edistetty muun muassa tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Myös esimerkiksi osallistavan budjetoinnin käyttöön ottaminen sekä kuulemisten kehittäminen entistä saavuttavammiksi ja helpommin lähestyttäviksi voisivat olla toimivia keinoja. Järjestöjen kuuleminen ja osallistaminen päätöksenteon valmisteluun nykyistä vahvemmin ja aikaisemmassa vaiheessa kaikilla tasoilla lisäisi sekin osallistumismahdollisuuksia. Toimenpiteissä olisikin mahdollista vielä selkeämmin ja konkreettisemmin nimetä, miten ja mitä uusia vaikuttamisen muotoja aiotaan kehittää. Niitä olisi mahdollista ottaa käyttöön myös kunta- ja aluetasoilla. Kansalaisaloitteiden raukeamista on hyvä tarkastella uudelleen esitetyllä tavalla.
Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry	NYTKIS pitää ehdotettuja toimenpiteitä kannatettavina.
Nuorisotutkimusseura ry	Nuorten osallistumista koskeva tutkimus on korostanut, että nuorilla on käytössään useita eri vaikuttamisen ja osallistumisen tapoja. Lisäksi on korostettu, ettei näitä nuorille ominaisia vaikuttamisen kanavia aina tunnisteta eikä niiden yhteys päätöksentekoon ole järin systemaattinen. Nuorisotutkimusseura esittää, että kun tavoitteena on vaikuttamiskanavien monipuolistaminen, kysymystä tarkastellaan paitsi sen kautta, miten nuoria voitaisiin houkutella viranomaisten alustojen pariin, myös sen kautta, miten viranomaiset osaavat hakeutua nuorille ominaisiin kanaviin. Käytännössä tämä edellyttää yhteistyötä nuorten keskusteluryhmät ja vuorovaikutuksen tavat tuntevien asiantuntijoiden kanssa. Esimerkiksi vuoden 2021

	nuorisobarometrin mukaan 15-19 -vuotiaiden tärkein lähde ympäristöä koskevassa tiedossa oli sosiaalinen media. Lisäksi Nuorisotutkimusseura esittää, että osallistumismahdollisuuksia seurattaessa tehdään sukupolvipoliittista arviointia, joka tuottaisi tietoa, miten hyvin uudet kokeilut onnistuvat aktivoimaan nuoria. Lisäksi olisi tarkasteltava, miten eri haavoittuvassa asemassa olevat nuoret tavoitetaan.
Näkövammaisten liitto ry	Periaatepäätöksen mukaan nuorten, maahan muuttaneiden sekä haavoittuvassa asemassa olevien asukkaiden osallistaminen edellyttää etsivää osallisuustyötä, kohdennettua viestintää ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä toimielimiä. Näkövammaisten liitto esittää, että tässä nostetaan omana ryhmänään esiin vammaiset ihmiset sekä lisätään maininta viestinnän saavutettavuudesta. Tällä hetkellä toimenpide-ehdotuksissa korostuvat nuoret ja maahanmuuttajataustaiset ihmiset ja vammaiset ihmiset jäävät syrjään. Toimenpide-ehdotuksen mukaan alueellisten ja kunnallisten osallistumisjärjestelmien rakentaminen vaatii jatkossa riittävää tukea ja viestintää, jotta niistä tulee mahdollisimman toimivat ja vaikuttavat. Hyvinvointialueille tulee perustaa alueelliset vammaisneuvostot. Niiden lisäksi ovat edelleen toiminnassa kunnalliset vammaisneuvostot. Näkövammaisten liitto pitää välttämättömänä, että molempien vammaisneuvostojen todelliset toimintaedellytykset turvataan ja niillä on tosiasiassa vaikutusmahdollisuuksia ja vaikutusvaltaa. Digitaalisiin osallistumisen muotoihin panostamista on tarkoitus jatkaa. Verkkodemokratiapalveluiden päivittämiseen ja kehittämiseen panostetaan. Näissä on välttämätöntä varmistaa käytettävien digitaalisten järjestelmien ja palvelujen saavutettavuus. Ilman tämän varmistamista on riski, että näkövammaiset ihmiset jäävät ulkopuolelle.
Pelastakaa Lapset ry	Pelastakaa Lapset kiittää mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston demokratiapoliittiseen periaatepäätökseen liittyen. Periaatepäätöksessä mainitaan, että hallitus on edistänyt lasten- ja nuorten yhteiskunnallisia osallistumisen ja vaikuttamismahdollisuuksia kansallisella lapsistrategialla. Periaatepäätös ei kuitenkaan linkity lapsistrategiaan ja se tulisi huomioida vahvemmin. Lasten osallisuus sekä sitä tukeva demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus ovat olennaisia lasten kehityksessä ja kasvussa aktiiviseen kansalaisuuteen ja täysimittaiseen yhteiskunnalliseen toimijuuteen. Lapsistrategia korostaa, että pohja nuorten osallistumis- ja

	vaikuttamismahdollisuuksille ja -taidoille rakennetaan lapsuudessa. Kansallisen lapsistrategian linjauksissa ja toimeenpanossa on yhteneväisyyksiä periaateluonnoksen useiden toimenpide-ehdotusten kanssa ja strategian useilla toimenpiteillä edistetään periaateluonnoksen suuntaisia tavoitteita. Lasten ja nuorten osallistuminen ja vaikuttaminen eivät ole vain yhteiskunnallinen vaan myös oikeudellinen kysymys. Osallisuus ja vaikuttamismahdollisuudet perustuvat perus- ja ihmisoikeuksiin ja kansallisella lainsäädännöllä pyritään varmistamaan, että osallisuus toteutuisi lasten ja nuorten arjessa. Pelastakaa Lapset kannattaa LSKL:n esitystä, että LOSin 12 artiklan ja perustuslain 6 §:n lapsille turvaama oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin lisätään johdannon kohtaan, jossa tarkastellaan osallistumisoikeudet turvaavaa lainsäädäntöä ja kansainvälisiä sopimuksia. Lapsistrategian mukaan on varmistettava, että kaikkien lasten osallisuus yhteiskunnassa toteutuu mahdollisimman hyvin. Lasten eriarvoisuus korostuu, jos päätöksiä valmisteltaessa ja toimintaa suunniteltaessa ei huomioida niiden tosiasiallisia vaikutuksia eri asemassa oleviin lapsiin. Siksi toimenpideohjelmassa on huomioitava sekä lapset omana kohderyhmänään, että lasten keskenään erilaiset tilanteet ja tarpeet. Lasten ja nuorten omaa toimijuutta tulee vahvistaa.
Plan International Suomi	Lausunnossa mainitaan osallistuva budjetointi, mikä on hieno asia. Lausuntoon voisi lisätä huomion osallistuvan budjetoinnin hyödyistä nuorten osallistamisen keinona. Nuorten oma osallistuva budjetointi on mainio tapa antaa nuorille kokemuksia yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta ja lisätä kiinnostusta yhteiskunnallista päätöksentekoa kohtaan. Esimerkiksi Helsingissä on käytössä Nuorten budjetti -malli. Osallistuvaan budjetointiin saadaan mukaan myös niitä nuoria, jotka eivät tyypillisesti koe omikseen esimerkiksi nuorisovaltuuston tyyppisiä osallistumisen muotoja, etenkin jos osallistuvaan budjetointiin voi ottaa osaa koulun kautta.
Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, Keski-Suomen Yhteisöjen tuki ry, KOSTI ry	(Yhdistys) yhtyy Maakunnallisen verkostojärjestöjen neuvottelukunnan näkemykseen siitä, että osallisuusjärjestelmä jää periaatepäätöksessä käsitteenä epämääräiseksi. Kuntien ja hyvinvointialueiden osallisuutta lisäävien tapojen kehittäminen pitkäjänteisesti ja niiden vakiinnuttaminen yhdessä yhdistysten ja vapaiden kansalaistoimijoiden kanssa on tärkeää. Oleellista on kuitenkin osallisuusjärjestelmien lisäksi ymmärrys osallisuuden käsitteestä, ja millä tavoin aitoa osallisuutta käytännössä toteutetaan. Ihmisten luottamus osallisuutta lisääviin menetelmiin vähenee, kun kokemus aidosta osallisuudesta puuttuu. Siksi on tärkeää lisätä kuntien ja hyvinvointialueiden

	viranhaltijoiden tietoa, taitoja ja ymmärrystä osallisuudesta. Myös avoimen hallinnon työ ja menetelmät tukevat tätä tavoitetta. Osallisuustoimien arviointi ja mittaaminen on tärkeää ja siihen kannattaa panostaa.
Pro Lukio ry	"Tuoreen vertailevan tutkimuksen mukaan Suomi ei sijoitu erityisen korkealla osallistuvan demokratian osalta." Tähän voidaan vaikuttaa systemaattisen demokratiakasvatuksen avulla luomalla nuorille nuorten arjesta nousevia paikkoja harjoittaa taitoja ja tilaa vaikuttaa omassa ympäristössä. Lukioissa aktiivinen opiskelijakuntatoiminta lisää osallisuutta ja antaa nuorille valmiuksia toimia mm. yhteiskunnan eri luottamustehtävissä. Pro Lukio ry:n mielestä demokratiakasvatusta kouluissa ja erityisesti toisella asteella tukisi se, että äänestysikärajaa laskettaisiin 16 vuoteen.
Puolueiden kansainvälinen demokratiayhteistyö Demo ry	Merkityksellisen osallistumisen pitkäjänteinen edistäminen sekä osallisuuden arviointi ovat erinomaisia tavoitteita. On myös hyvä, että esiin on tuotu nuorten sekä haavoittuvassa asemassa olevien osallistuminen. Verkkodemokratia-alustojen kehittämistä on hyvä jatkaa ja samalla panostaa niiden helppokäyttöisyyteen, saavutettavuuteen sekä vaikuttamismahdollisuuksista viestimiseen.
SAK ry	SAK kannattaa kansalaisaloitteiden raukeamisen uudelleen määrittelyä. Nykytilanne, jossa aloite raukeaa vaalikauden päättyessä, on kansalaisaktiivisuuden ja osallisuuden näkökulmasta tarkasteltuna huono. SAK myös esittää, että nykyistä 50 000 kannatusilmoituksen vaatimusta laskettaisiin. Vaikuttamis- ja osallisuusmuotoja kehitettäessä on kiinnitettävä huomiota ja aidosti huolehdittava siitä, että eri intressiryhmien ääni saadaan kuuluviin. Tällä hetkellä kuullaan paikallisesti esimerkiksi yrittäjäjärjestöjen ja kauppakamarien ääntä mutta ei työmarkkinajärjestöjä. Suomalainen ammattiyhdistysliike on kuitenkin merkittävä osa toimivaa kansalaisyhteiskuntaa.
SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf	Främjande av jämlikt deltagande och att göra det till en starkare del av beslutsfattande och beredning är en mycket bra åtgärd. Vi har dock redan system som i princip kunde fungera som delaktiggörande som till exempel funktionshinderråden i kommunerna, men som man inte har satsat på tillräckligt för att de ska kunna använda sin hela potential. Det borde riktas

	åtgärder för att förbättra och förstärka dessa organs möjligheter att påverka. När digitala tjänster utvecklas är det viktigt att försäkra att systemen är tillgängliga för alla. Digitala system bör fungera för människor med olika funktionsnedsättningar. Exempelvis måste det gå att använda dem med hjälpmedel. Det bör också beaktas att alla människor inte har samma möjlighet att använda sig av digitala lösningar. Därför bör det finnas fungerande alternativ för dessa människor att på jämlika villkor kunna delta och sköta sina ärenden. Utvärderingar och mätningar är även de viktiga åtgärder. Verktygen måste dock byggas upp på ett sätt där man får information på ett likvärdigt sätt. Till exempel är det viktigt att även den svenskspråkiga minoriteten, personer med funktionsnedsättning och personer som hör till flera olika minoriteter samtidigt hörs och uppmärksammas när utvärderingar och mätningar görs. Detta måste göras i bred utsträckning, så att man får en verklighetsförankrad bild av hur delaktigheten förverkligas för dem.
Sanan- ja uskonnonvapaus ry	Demokratia, oikeusvaltio sekä perus- ja ihmisoikeudet muodostavat yhdessä arvopohjan, jolle suomalaisen yhteiskuntajärjestyksen toivotaan rakentuvan. Poliittisissa keskusteluissa kuitenkin tahtoo unohtua se, että läntisten maiden kulttuurinen perusta ja arvopohja perustuvat juutalais-kristillisen kulttuurin perintöön. Demokraattista oikeusvaltiota ja pohjoismaista hyvinvointivaltiota puolustavaa arvokeskustelua tarvitaan nykyistä suuremmassa määrin, huomioiden kristillisyyden olevan suuri rikkaus maallemme.
Sininauhasäätiö sr	Toimenpiteet yhteiskunnallisuuden osallisuuden tukemiseksi ovat asunnottomien ihmisten ja muiden marginalisoidussa asemassa elävien ihmisten kannalta tärkeitä. Vaikuttamisen järjestelmiä kehitettäessä saavutettavuus on erittäin olennainen asia, jota on katsottava nimenomaan niiden ryhmien perspektiivistä, joiden mukaantulon esteitä halutaan purkaa. Kansalaisraateihin ja verkossa tapahtuviin kuulemisiin saapuu usein vaikuttamisorientoituneita ja ainakin kohtuullisen vakaassa elämäntilanteessa olevia ihmisiä. Sellaisiin osallistumisessa on kynnys, jonka taakse jäävät ne, joilla ei ole kokemusta kuulluksi tulemisesta, vaikuttamisesta tai yhteiskunnassa mukanaolosta. Asunnottomien ihmisten, mutta myös monien muiden haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden/ryhmien osallisuutta edistää se, että heitä kuullaan niissä paikoissa, joissa he luontevasti liikkuvat ja viettävät aikaansa. Merkittävä kehittämisen paikka on siinä, että ne ihmiset ovat mukana päätöksenteon prosesseissa, joita päätökset tai esim.

	lakimuutokset koskevat. Järjestelmänä sellaisen tiedon ja vuorovaikutuksen kanavat olisivat hyödyllisiä ja vahvistaisivat demokratian toteutumista yksilön ja yhteiskunnan kannalta.
Sivistysliitto Kansalaisfoorumi SKAF ry	Demokratian toimivuuden kannalta on keskeistä, että kaikilla on yhdenvertainen mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan toimintaan. Kansalaisten riittäviä osallistumisvalmiuksia tulee tukea. Sivistysliitto Kansalaisfoorumi korostaa vahvan ja monipuolisen kansalaistoiminnan perinnettä Suomessa ja järjestöllisen sivistystyön merkitystä sen tukena: vapaa sivistystyö ja erityisesti opintokeskukset tukevat kansalais- ja vapaaehtoistoiminnassa, osallistumisessa ja vaikuttamisessa tarvittavien taitojen oppimista. Myös kulttuurinen sivistystyö luo mahdollisuuksia osallistujalle osallisuuteen, hyvinvointiin ja ihmisenä kasvamiseen kulttuurin keinoin – niin kokijana, tekijä kuin oppijana. Kulttuurisella sivistystyöllä vahvistetaan omaehtoista kasvua sekä yhteisöissä toimimisen taitoja ja vaikuttamista. Esimerkiksi kulttuuriharrastaminen mahdollistaa itseilmaisun yhdistämisen osallisuuden ja vaikuttamisen tekoihin. Eriarvoistumiskehitykseen pureutuminen muun muassa etsivällä osallisuustyöllä, monikanavaisuudella ja yhteistoiminnalla ovat kannatettavia toimenpidesuosituksia. Näiden ohella kulttuuri- ja taidetoimintaan osallistuminen voivat olla toimivia lähestymistapoja myös erityisryhmille.
Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto – SAKKI ry	“Nuorten, maahanmuuttaneiden sekä haavoittuvassa asemassa olevien asukkaiden osallistaminen edellyttää etsivää osallisuustyötä, kohdennettua viestintää ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä toimielimiä.” Kannatamme edellä mainittua toimenpidettä, seuraavilla huomioilla: Ammatillinen koulutus yhdistää monin paikoin juuri edellä mainittuja ryhmiä: koulutuksessa on sekä nuoria, maahanmuuttajia tai maahanmuuttajataustaisia (enemmän kuin muissa koulutusmuodoissa) että myös haavoittuvassa asemassa olevia, esimerkiksi erityisen tuen tarpeessa olevia. Ammatillinen koulutus tarjoaakin hyvän väylän tukea sekä osallisuustaitoja että tarjota osallisuusmahdollisuuksia näille ryhmille. Erilaiset vaikuttamismahdollisuudet ja toimielimet ovat hyvästä, mutta kannatamme olemassa olevien kanavien ja toimintamuotojen vahvistamista pääasiallisena tapana. Kun vaikuttamisen linkittää omaan toimintaympäristöön, esimerkiksi oppilaitokseen, on se osallistujien kannalta kiinnostavampaa ja relevantimpaa kuin täysin uudet toimintamuodot.

Suomen Kotiseutuliitto	Kotiseutu- ja kulttuuriperintötyö luovat monipuolisia osallistumismahdollisuuksia ja toimivat kansalaisyhteiskunnan tukena toimivan demokratian parantamiseksi. Ylisukupolvinen, moniammatillinen yhteisöllisyys ja verkostoituminen kotiseutu- ja perinnetyössä kasvattavat ihmisten henkistä hyvinvointia, osallisuutta ja onnistumisen tunnetta. Kulttuurihistorian kansallinen ja monikansallinen vaaliminen vahvistavat identiteettiä ja kansallista itsetuntoa sekä lisäävät yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa, kun erilaisuus ymmärretään voimavarana. Erityisesti tällä näkökohdalla on merkitystä lisääntyvässä maahanmuutossa. Talkoo- ja vapaaehtoistyöllä luodaan sosiaalista pääomaa ja yhteisöllisyyttä, yhteisvastuuta ja luottamusta ihmisten välillä. (Kotiseutu)yhdistykset voivat edistää osallisuusjärjestelmiä ja yhdenvertaisia osallistumisen mahdollisuuksia kaikille alueensa ihmisille. Kehittämällä digitaalista osallistumista ja verkkodemokratiapalveluja (kotiseutu)yhdistykset voivat parantaa kaiken ikäisten, erityisesti nuorten, kiinnostusta sekä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia.
Suomen Kuntaliitto ry	Kuntaliitto pitää toimenpide-ehdotusten teemoja kannatettavana. On hyvä, että osallisuusjärjestelmien kehittämisessä on mainittu kuntien lisäksi myös hyvinvointialueet, yhdistykset ja vapaat kansalaistoimijat. Tällä hetkellä hyvinvointialueille rakennetaan demokratiarakenteita, joista hyvinvointialuelain 29 §:ssä säädetään. Kuntien välillä on edelleen suuria eroja siinä, millaisia osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia ne ovat ottaneet käyttöön. Esimerkiksi pienemmissä kunnissa ei välttämättä ole resursseja tai osaamista lähteä tarjoamaan laajemmin erilaisia keinoja. Pienemmissä kunnissa on myös totuttu käyttämään suoria kontakteja viranhaltijoihin ja päättäjiin. Kuntaliitto katsookin, että osallistumistyöhön tulisi osoittaa kunnille kansallisella tasolla konkreettista tukea, koulutusta ja resursseja. Tämän tulisi toteutua myös hyvinvointialueilla. Kuntaliiton näkemyksen mukaan erityistä huomiota tulisi kiinnittää kaikkien palveluja käyttävien mahdollisuuksiin vaikuttaa saamiinsa palveluihin. Samoin tulisi huolehtia, että kunnissa jo tehtyjä asukkaiden osallistumisen kehittämiseen liittyviä hyviä käytäntöjä hyödynnetään hyvinvointialueiden osallistumisohjelmissa ja konkreettisissa toimenpiteissä. Näkemyksemme mukaan hyvin toimivasta yhdyspintatyöstä hyötyvät kaikki. Päätöksenteon tietoperustaisuus ja asukkaiden osallistumisen sekä kokemusasiantuntijuuden lisääminen vaativat systemaattista tietopohjan kehittämistä. Paikallistason

	päätökset vaativat tuekseen paikallistason tietoa, joka on saatavilla avoimesti ja maksutta. Tällä hetkellä haasteet kunnissa ovat suuria erityisesti vähemmistöistä saatavan tiedon osalta. Vaikutusten ennakkoarvioinnin kehittämisessä on runsaasti hyödyntämätöntä potentiaalia. Yhteiskunnallisen osallisuuden tukemisessa on kiinnitettävä huomiota kuntalaisten erilaisiin mahdollisuuksiin ja valmiuksiin. On myös tärkeää kehittää digitaalisen osallistumisen mahdollisuuksia ja verkkodemokratiapalveluita. Osallistava suunnittelu on omiaan edistämään uusien kuntalaisten ja hyvinvointialueen asukkaiden kiinnostusta oman kunnan ja alueen asioihin sekä laajentamaan osallisuuttaan esimerkiksi asettumalla ehdokkaaksi vaaleissa. Kuntalaisten ja hyvinvointialueen asukkaiden tietoisuutta perusoikeuksista ja yhteiskuntamme toimintatavoista tulee vahvistaa. Monissa kunnissa on perustettu vaikuttamisen ja osallistumisen kanavaksi neuvoa-antavia monikulttuurisuustoimikuntia tai -neuvottelukuntia. Näissä eri väestöryhmien edustajat voivat tuoda esiin näkemyksensä muun muassa palveluiden kehittämisestä. Kuntaliitto pitää tällaisia vaikuttamisen ja osallistumisen kanavia suositeltavina. Kannatamme osallisuustoimien arvioinnin ja mittaamisen kehittämistä, jotta eri asukasryhmien tasa- ja yhdenvertainen osallistuminen kunnan toimintaan ja päätöksentekoon onnistuisi. Pidämme Kuntaliitossa tärkeänä, että kunnilla ja hyvinvointialueilla on myös toimenpiteitä kaikkien vähän osallistuvien asukkaiden vaikuttamismahdollisuuksien parantamiseksi. Periaatepäätösluonnoksen luvussa 2.1, s. 16 otsikon ”Luottamushenkilöpaikat ovat vähentyneet ja tehtävät kasaantuvat” alla käsitellään tärkeää aihetta, joka kaipaisi näkemyksemme mukaan laajempaa yhteiskunnallista keskustelua. Periaatepäätösluonnoksen yhteiskunnallista keskustelu-kulttuuria käsittelevässä luvussa 2.5 on nostettu esille huoli yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin tilasta. Kuntaliitto jakaa tämän huolen. Yhteiskunnassamme yhä enenevässä määrin uhkauksia ja vihapuhetta kohdistuu esimerkiksi luottamushenkilöihin. Vihapuhe kytkeytyykin laajemmin koko lähidemokratian toimivuuteen. Luonnoksessa todetaan, että osallisuusjärjestelmien toimivuutta arvioidaan 2020-luvun loppupuolella. Kuntaliiton näkemyksen mukaan arviointia tulisi kuitenkin tehdä jatkuvasti.
Suomen Lukiolaisten Liitto	SLL kannattaa lämpimästi toimenpide-ehdotuksia ja erityisesti osallisuusjärjestelmien kehittämistä. SLL huomauttaa, että

	kuntien ja hyvinvointialueiden käytännöt esimerkiksi nuorisovaltuuston mukaan ottamisessa vaihtelevat paljon ja asettavat nuoret eri kunnissa eriarvoiseen asemaan. Nuorisovaltuustojen rinnalla tulee olla myös muita osallistumisen tapoja, kuten osallistuvaa budjetointia tai sähköisiä aloitekanavia. SLL muistuttaa, että oppilas- ja opiskelijakunnat ovat kouluissa ja oppilaitoksissa toimivia osallisuusjärjestelmiä, joita voitaisiin hyödyntää paremmin osallistumisen lisäämisessä ja ne voitaisiin vakiinnuttaa osaksi kunnallista osallisuuden kokonaisuutta. Kehittämistarpeitakin on: Opiskelijakunnan oikeudellista asemaa tulee selventää ja hallintoa keventää. Lainsäädännössä tulisi huomioida puheenjohtajan vähimmäisikärajan alentaminen, jotta jokaisella opiskelijakunnan jäsenellä on yhtäläiset mahdollisuudet osallistua opiskelijakunnan toimintaan. Opiskelijakunnan oikeudellista asemaa tarkentaessa tulee pohtia lukioiden opiskelijakuntien aseman rinnastamista yliopisto- ja ammattikorkeakoululain mukaisiin ylioppilas- ja opiskelijakuntiin. SLL esittää kansalaisaloitteen allekirjoittamisikärajan alentamista 15 ikävuoteen.
Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi ry	Nuorten osallistumismahdollisuudet paranivat kunnissa huomattavasti, kun nuorisovaltuustot sidottiin lakiin. Monissa kunnissa on käytössä myös muita tapoja osallistaa ja kuulla nuoria. Ongelmana on, että kuntien toimenpiteet poikkeavat toisistaan voimakkaasti. Nuoret ovat siis eriarvoisessa asemassa kotikuntansa perusteella. Sama riski on nähtävissä hyvinvointialueilla, joissa osallisuustoimenpiteitä vasta rakennetaan. Jokaisella nuorella tulisi voida olla mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kotikunnasta tai kotihyvinvointialueesta huolimatta. Nuorisovaltuustojen rinnalla tulee soveltaa monipuolisesti nuorten osallistuvabudjetointia, erilaisia raateja ja puntaroivia kansalaiskeskusteluja. Hyvinvointialueella tulee huomioida nuoret palvelujen käyttäjinä ja kerätä heiltä jatkuvaa palautetta palveluiden toimivuudesta ja laadusta. Palautteen tulee välittyä hallintoon ja päättäjille, jotka voivat tehdä tarvittavat muutokset. Luonnoksessa todetaan, että osallistumistoimien arviointiin ja mittaamiseen panostetaan jatkossa. Tämä on toivottu ja iloinen asia.

Suomen Nuorisovaltuustojen liitto ry	Periaatepäätöksessä nostettiin esiin nuorisovaltuustojen rooli nuorten osallisuuden edistämisessä. Luonnoksessa oli kuulutettu sen perään, että nuorisovaltuustojen inklusiivisuutta tulisi selvittää (kuntien toimesta). Nuva ry jakaa huolen vähemmistöihin ja muihin aliedustettuihin ryhmiin kuuluvien nuorten osallisuudesta. Nuva ry pyrkii omassa toiminnassaan pitämään osallistumisen kynnyksen matalana ja edistää vähemmistöryhmiin kuuluvien osallistumista noudattamalla mm. turvallisemman tilan periaatteita ja omaa yhdenvertaisuussuunnitelmaansa. Lisäksi vammaisten nuorten osallistumista ja vaikuttamismahdollisuuksia kartoitetaan vuoden 2022 nuorisovaltuustoselvityksessä, joka toteutetaan yhteistyössä Vamlasin kanssa. Nuorisovaltuustojen toimintaa tulee jatkuvasti kehittää, ja tässä työssä kunnilla ja hyvinvointialueilla on merkittävä rooli. Kunnissa ja hyvinvointialueilla tehtävät päätökset nuorisovaltuustojen roolista, oikeuksista ja mahdollisuuksista määrittelevät pitkälti, kuinka osallistavaa paikallisen nuorisovaltuuston toiminta todellisuudessa on. Nuorten vaikuttamismahdollisuuksiin saattaa vaikuttaa jopa yksittäisten valtuutettujen mielipiteet, joka tekee vaikuttamismahdollisuuksista alueellisesti eriarvoisia. Nuorten osallisuuden edistäminen on siis pitkälti kiinni olemassa olevien demokraattisten rakenteiden avoimuudesta ja kiinnostuksesta nuorien asiaa kohtaan. Vuoden 2021 nuorisovaltuustoselvityksen (1) mukaan neljäsosalta nuorisovaltuustoista puuttuu puhe- ja läsnäolo-oikeus kunnanvaltuustossa. Nuorisovaltuustoille on taattava lautakuntaedustus jokaiseen kunnan lautakuntaan sekä valtuustoon ja kunnanhallitukseen. Lisäksi nuorisovaltuustoille on taattava suora aloiteoikeus kunnanvaltuustoissa. Toiminnan ylläpitäminen vaatii kunnilta myös nuorisovaltuustojen resurssien turvaamista, ottaen huomioon sekä rahallisen tuen että työntekijäresurssin. Nuorten osallisuus ja nuorten äänen kuuluminen kunnissa ja hyvinvointialueilla on turvattu lainsäädännöllä, joka velvoittaa nuorisovaltuuston ylläpitämiseen. Samanlainen nuorten lakisääteinen edustus puuttuu kuitenkin kokonaan kansalliselta tasolta. Joissain yksittäisissä lakivalmisteluissa, kuten periaatepäätöksessäkin mainitussa ilmastolaissa, on otettu laajasti käyttöön nuoria osallistavia toimia kuten kansalaisdialogeja. Tällaisiin osallistamisen muotoihin kansallisella tasolla ei ole kuitenkaan mitään vaatimusta tai velvoittavaa lakia. Nuva ry peräänkuuluttaakin kansallisella tasolla etsittävän keinoja nuorten, etenkin alaikäisten systemaattisempaan osallistamiseen päätöksenteossa. Tällaisesta yhtenä esimerkkinä on periaatepäätöksessä mainittu Digiraati, joka on askel kohti vakiintuneempaa osallistamista. Nuva ry haluaa kuitenkin muistuttaa, ettei

	nuorten vaikuttamista voida kuitata yhdellä verkkosivulla, vaan monipuolisia vaikuttamisen kanavia ja keinoja tulisi kehittää edelleen. Kehittämistyössä tulisi ottaa huomioon nuorten moninaisuus ihmisryhmänä ja huolehtia siitä, että erilaisille ja eritaustaisille nuorille luodaan tilaisuuksia tulla kuulluksi. 1) https://static1.squarespace.com/static/52d3ccd7e4b0d1fda0b2e96c/t/61b8ab41383f9b0e202d8088/1639492419678/nuorisovaltuustoselvitys2021_verkkoon.pdf
Suomen Venäjänkielisten Keskusjärjestö ry	Monet maahanmuuttajärjestöt toimivat ilman resursseja vapaaehtoisten voimilla, järjestöt ovat osallistumisen näkökulmasta erittäin tärkeä pala koko ketjussa ja kuntien on varmistettava, että maahanmuuttajajärjestöillä on tarpeeksi tietoa ja tukea, sekä yhdenvertaiset mahdollisuudet isojen järjestöjen rinnalla. Pienet järjestöt kilpailevat samoista rahoista suomalaisten isojen järjestöjen kanssa, joilla on enemmän kokemusta ja osaamista vaikka rahoituksen hakemisessa. Mutta usein vain maahanmuuttajajärjestöt voivat tavoittaa muunkieliset kohderyhmät omalla viestinnällään. Tämä viestintä tavoittaa kielitaidottomia, suomeksi lukutaidottomia sekä digitaidottomia ja muuten vaikeasti tavoitettavissa olevia kohderyhmiä. Kuitenkin Helsingin kaupungin (samoin kuin kai muidenkin pk-seudun kaupunkien) intressit isojen, laajalla omarahoituksella operoivien järjestöjen tukemiseen sote-sektorilla näyttäisivät olevan selkeästi erisuuntaiset kuin valtioneuvoston demokratiapoliittiset intressit. Kaupungin nettisivuilla julkaistun tiedotteen mukaan avustuskäytäntöjä pyritään "yhdenmukaistamaan" paitsi hakemisen, valvonnan ja raportoinnin osalta, myös mm. neuvontaan liittyen. Lisäksi "kiinnitetään jatkossa korostetusti huomiota järjestöjen yleishyödyllisyyteen, toiminnan vaikuttavuuteen sekä järjestöjen omavaraisuuteen". Toki useimmat näistä muotoiluista voidaan tulkita myös neutraalisti, mutta yhteisvaikutelmana ei jää epäselväksi, että yhdenvertaisuutta tulkitaan tässä niin, että yksi ja sama tuote kaikille tarkoittaa yhtäläisiä mahdollisuuksia. Tällöin erilaisten toimijoiden erilaiset kohderyhmät jäävät kuitenkin näitä yhdenvertaisia mahdollisuuksia vaille. Äidinkielellään operoivat satavuotiaat järjestöt tuhansine keskiluokkaisine jäsenineen, kiinteistöineen ja sijoitusrahasto-osuuksineen ovat jokseenkin yhdenvertaisempia kuin marginaalisempien väestöryhmien viime vuosikymmeninä aloittaneet yhdistykset. Kunnat ovat tähän saakka olleet pienten yhdistystoimijoiden keskeisiä rahoittajia. Paikallisdemokratian ja pienten intressiryhmien kannalta tällaiset järjestöt ovat keskeisiä ja on

	tärkeää, että ne ovat jatkossakin elinkelpoisia ja saavat oman ja kohderyhmänsä äänen kuulumaan yhteiskunnassa.
Suomi-Seura ry	Suomen ulkosuomalaisstrategiaan vuosille 2022–2026 on kirjattu seuraava tavoite: ulkosuomalaiset pystyvät osallistumaan ja vaikuttamaan heitä koskevien yhteiskunnallisten asioiden hoitamiseen. Tavoitteeseen liittyen strategiaan sisältyy neljä tointa. Niiden avulla ulkosuomalaisten osallisuutta pyritään edistämään ja ne kytkeytyvät vaaliviestinnän, kirjeäänestyksen toimivuuden, ulkosuomalaisten väestökirjanpitokunnan määräytymis-perusteiden ja ulkosuomalaisten kuulemisen kehittämiseen. Digitaalisen osallistumisen ja verkkodemokratiapalveluiden kehittäminen on erityisen tärkeää Suomen rajojen ulkopuolella asuvien kansalaisten osallistumismahdollisuuksien kannalta. Monella ulkosuomalaisella ei ole pankkitunnuksia käytettävissä, minkä vuoksi vahvaa tunnistautumista vaativat digitaaliset palvelut eivät ole heidän ulottuvillaan. Itse koettu tiedon puute Suomen asioista rajaa myös tutkitusti osallistumista. Ulkosuomalaisten osallistamisesta on kuitenkin hyviä tuoreita kokemuksia, esimerkkinä Suomen ulkosuomalaisstrategiaan liittyvät ulkosuomalaisten digitaalisesti järjestetyt kuulemiset Suomi-Seura ry:n virtuaalisen Suomi-kylä-tapahtuman ohessa kesällä 2021. Suomi-Seura ry tekee valtionhallinnon kanssa jatkuvaa yhteistyötä sen suhteen, että ulkosuomalaisten digitaalisia osallistumis- ja aloitteentekomahdollisuuksia kehitetään. Yhtenä uutena toimintamuotona on vuosittain järjestettävä ulkosuomalaisstrategiaan kirjattu ulkosuomalais-webinaari. Ulkosuomalaisten osallistumistoimia tulisi voida nykyistä paremmin arvioida. Osallisuuden mitattavuutta edesauttaisi ulkosuomalaisten demokratiaindikaattorien luominen.
Vammaisneuvosto, vammaispoliittinen työryhmä	Yhdenvertaista osallisuutta estää varsinkin pyörätuolilla liikkuvien osalta vammaispalvelumatkojen vähyys. Tämä koskee nimenomaan pyörätuolin käyttäjiä, koska niitä ei usein saada mahtumaan kavereiden autoihin. Moni muu vammainen henkilö voi hyödyntää myös kaverikyytejä. Vammaisneuvostojen huomioita esteettömyydestä ei oteta tosissaan. Tilaisuuksia järjestetään esteellisissä tiloissa jne.
Vapaa Sivistystyö ry	VST ry näkee osallistumismahdollisuuksien monipuolistamisessa mahdollisuuksina rakentaa uusia kanavia kansalaisten poliittisten ja sivistyksellisten oikeuksien toteuttamiselle. Vapaassa sivistystyössä on jo pitkään harjoitettu deliberatiivista eli keskustelevaa demokratiaa

	käytännön koulutuksissa – jopa ilman että demokratia näkyy koulutusten otsikoissa. Arjen kansalaistaitoja ovat esimerkiksi kädentaitojen, digitaitojen ja kansalaisyhteiskuntataitojen harjoittaminen yhteisöllisellä otteella, joka edistää monipuolisesti aktiivista ja demokraattista kansalaisuutta. VST ry kannattaa rohkeampia kokeiluja, jos ne toimivat deliberatiivisesti ja matalalla osallistumis-kynnyksellä, kuten periaatepäätöksessä todetaan: ”Kansalaisraatien, yhteistoimintamenetelmien ja joukkoistamisen käyttöä osana valmisteluprosesseja lisätään. Parhaiten toimivat osallistumismenetelmät hyödynnetään ja levitetään laajemmalle.”
Vapaa-ajattelijain liitto ry	Yhdenvertaista osallistumista vahvistaa yhdenvertaisuuden edistäminen käytännön tasolla suunnitelmallisesti, tilannetta ja yhdenvertaisuussuunnitelmia säännöllisesti arvioiden ja päivittäen. Yhdenvertaisuuteen kuuluu myös syrjimättömyys uskonnosta tai vakaumuksesta riippumatta. Yhdenvertaisuus tarkoittaa, että ketään ei suosita eikä syrjitä uskonnon tai vakaumuksen perusteella. Valtion ja kirkon erillisyys kuuluu eurooppalaisiin arvoihin (Euroopan neuvosto) ja julkisen vallan neutraliteettiperiaate ihmisoikeuksiin (Euroopan ihmisoikeussopimus). Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen (SEUT) 17 artikla asettaa EU:lle velvoitteen vuoropuheluun kirkkojen, uskonnollisten yhteisöjen ja elämänkatsomuksellisten ja ei-tunnustuksellisten järjestöjen kanssa. Kansalaisilla on perustuslaillinen oikeus tulla kohdelluksi yhdenvertaisina. Nykyisellään evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon julkisoikeudellinen erityisasema tekee uskonnottomista ja muihin uskontokuntiin kuuluvista toisen luokan kansalaisia. On aika jatkaa sekulaarin valtion suuntaan. Perustuslain 76 § on syytä kumota; kirkkolaista eduskunnan tulisi säätää normaalissa lainsäädäntöjärjestyksessä. Muut erityisoikeudet tulee ottaa tarkasteluun. Samalla elämänkatsomuksellisille ja ei-tunnustuksellisille järjestöille aletaan julkisen vallan toimesta taholta osoittaa arvostusta siinä kuin uskonnollisillekin yhteisöille ja järjestöille osoitetaan.
Vapauden liitto	Nykyinen kansalaisaloitejärjestelmä on osoittanut, ettei sillä ole mitään merkitystä. Sen voisi yhtä hyvin lopettaa. Järjestelmä näyttää olevan tarkoitettu kansalaisten aktiviteetin ohjaamiseksi puuhasteluun.

Vasemmistoliitto rp	Konkreettisina ehdotuksina periaatepäätöksessä tulisi mainita seuraavien toimien selvittämistä parlamentaarisesti: - Kansalaisaloitteen aseman vahvistaminen lainsäädännössä tehden aloitteen tekijöiden kuulemisesta pakollista eduskuntakäsittelyssä. Tulisi varmistaa, etteivät kansalaisaloitteet raukea vaalikauden vaihtuessa eikä muotovirhe aloitteessa olisi peruste aloitteen käsittelyn hylkäämiselle. - Sitovat kansanäänestysten ja yhdistysten sitovien jäsenäänestysten kirjaaminen lakiin suoran demokratian vahvistamiseksi. - Osallistuvan budjetoinnin ja kansalaisraatien edistäminen päätöksenteon kaikilla tasoilla siten, että näiden kansalaisten tuottamien ehdotusten ja raatien puntaroinnin lopputulemat ovat päätöksentekijöitä vahvemmin velvoittavia
Vihreä liitto rp.	Luvussa esitetään olennaisia havaintoja poliittisen aktiivisuuden kasautumisesta hyväosaisille. Korkeampi sosio-ekonominen asema tai korkeampi koulutus eivät saa muodostua edellytyksiksi demokraattiselle osallistumiselle, vaan demokratian tulee olla kaikkien saavutettavissa. Erityistä huomiota tulee periaatepäätöksen luonnoksessa jo mainitun lisäksi kiinnittää nimenomaan vähävaraisten mahdollisuuksiin osallistua yhteiseen päätöksentekoon.

Muu

Helsingin yliopisto, Sosiologisen demokratiatutkimuksen keskus	Osallistuvan demokratian käytäntöjen vaikuttamis-mahdollisuuksien on oltava selkeitä kohderyhmälle. Lisäksi osallistuminen tulee tehdä mahdollisimman helpoksi niin, että osallistujat voivat sitoutua prosessiin siinä määrin kuin heillä on aikaa käyttää siihen. Osallisuus ja deliberaatio toteutuu parhaiten silloin, kun ihmiset kohtaavat kasvotusten. Verkkopohjaiset sovellukset eivät kannusta ihmisiä asettumaan toisten asemaan ja löytämään yhteisiä ratkaisuja. Liian monet erityisesti nuorille tarjotut osallisuusaloitteet tarjoavat ainoastaan mahdollisuuden korjata, parantaa tai kehittää jo olemassa olevia asioita, kuten parantaa vaikkapa liikuntapaikkaa tai toteuttaa elokuvailta nuorisotalolla. Olisi tärkeää tarjota - niin nuorille kuin muillekin - mahdollisuuksia myös sellaisille aloitteille, jotka edistävät esimerkiksi tasa-arvoon, solidarisuuteen tai sosiaaliseen koheesioon liittyviä kansalaismielikuvituksia.

	Osallistamisen kehittämisessä tulisi myös tarkastella yhteiskunnallisen osallistumisen muotoja laajasti: millaiset tavat vaikuttaa tunnistetaan yhteiskunnalliseksi osallistumiseksi? Millaista on “oikeanlainen” osallistuminen? Kansalaisten osallistumismahdollisuuksia tuetaan parhaiten tukemalla ja voimistamalla niitä osallistumismuotoja, joita he jo käyttävät tai tuntevat. Osallistumisen kokeilut jäävät usein irrallisiksi ja lyhytkestoisiksi projekteiksi. Tulisikin perehtyä huolellisesti etenkin näennäisesti vähän osallistuville kansalaisille keskeisiin osallistumisen ja yhteiskuntaan kytkeytymisen muotoihin, ja kohdentaa osallisuuden tukitoimia jo olemassa olevaan toimintaan. Eritoten nuorten parissa uudet vaikuttamisen muodot (esimerkiksi sosiaalisessa mediassa) jäävät usein vaille huomiota ja arvostusta. Kuitenkin ne ovat yhä kasvava yhteiskunnallisen osallistumisen muoto, joka tulisi ottaa vakavasti. Osallistumismahdollisuuksien tarjoamisessa on tärkeää huomioida ihmisten yhtäältä erilaiset valmiudet esimerkiksi lukea viranomaistekstiä ja toisaalta erilaisten ihmisryhmien monenlaiset tiedot ja asiantuntemus. Nykyisissä osallistumishankkeissa lähtökohtana on liian usein “standardi-ihminen”, joka tosiasiassa on koulutettu keskiluokkainen kuten ovat ne viranomaiset, jotka hankkeita pääsääntöisesti suunnittelevat ja järjestävät. Tästä seuraa sisäsyntyinen valuvika, joka johtaa monesti hankkeiden tavoiteasettelun, käytäntöjen ja lopulta osallistujien ja lopputulemien vääristymiseen siten, että päädytään toteuttamaan ja uusintamaan samoja ulossulkevia olettamia, joiden korjaamiseen alunperin tähdättiin. Etenkin haavoittuvassa asemassa olevien kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksia on edistetty ns. kokemusasiantuntijuuden ja kokemustiedon kuulemisen keinoin. Tarkoituksena on ollut avata uusia mahdollisuuksia marginalisoitujen näkemysten ja myös erilaisten tiedon muotojen esiin tulemiselle. Kokemustiedon aito ja merkityksellinen kuuleminen edellyttää kuitenkin hallinnolta avointa pohdintaa erilaisten tiedon ja asiantuntijuuden muotojen yhteensovittamisesta, ja rehellisyyttä kuulemismenettelyjen tosiasiallisista vaikutusmahdollisuuksista. On tärkeää olla avoin myös prosessin reunaehdoista, jotka nykyisellään jäävät usein sanallistamatta: mihin tosiasiallisesti on mahdollista vaikuttaa, millaista tietoa priorisoidaan jne. Avoimuus vaikutusmahdollisuuksien rajoista tuottaa osallistujille realistiset odotukset osallistumisen vaikutusmahdollisuuksista, ja ehkäisee turhautumisen ja pettymysten tunteita, jotka pahimmillaan johtavat syventyvään osallistumattomuuden kierteeseen.

Kansallinen lapsistrategia	Periaatepäätösluonnoksessa esitetyt linjaukset ja toimenpiteet ovat oikeansuuntaisia ja niihin on nostettu näkökulmia, jotka ovat keskeisiä myös lasten ja nuorten yhteiskunnallisen osallistumisen tukemisesta. Erityisesti lasten ja nuorten osallistumisen tukemiseksi ja toteutumiseksi tarvitaan vakiintuneita toimintatapoja ja rakenteita. Toimenpide-ehdotus osallisuustoimien arviointiin ja mittaamiseen liittyen on tärkeä, mutta laaja-alaisuudessaan ja monimuotoisuudessaan myös haastava. Toimenpide-ehdotuksessa tulisi tarkastella laajasti lasten ja nuorten osallistumiseen suunnattuja toimia ja erityistä huomiota tulisi kiinnittää niihin ryhmiin, joiden osallistumisoikeuksien toteutumisessa on havaittu puutteita, kuten useat haavoittuvassa asemassa olevat ja syrjinnälle alttiit lapsi- ja nuorisoryhmät. Toimenpide-ehdotuksia on kuitenkin tarpeen arvioida edelleen tarkemmin lasten ja nuorten osallistumisoikeuksien ja –mahdollisuuksien toteutumisen kannalta. Kansallisen lapsistrategian mukaisesti lasten osallisuus ja oikeus tulla kuulluksi tulee huomioida joko suoraan tai välillisesti koskevassa päätöksenteossa. Lapset ja nuoret ovat tärkeitä tiedontuottajia päätöksenteolle ja heiltä saatu tieto tulee yksilöidä päätösten perusteluissa. Lapsilla ja nuorilla on paljon sellaista päätöksenteon ja toiminnan kannalta tärkeää tietoa, jota ei saada päätöksenteon ja toiminnan kehittämisen tueksi muutoin kuin kysymällä suoraan lapsilta ja nuorilta. Lasten ja nuorten osallistuminen ja vaikuttaminen eivät ole vain yhteiskunnallinen vaan myös oikeudellinen kysymys. Osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet perustuvat perus- ja ihmisoikeuksiin ja kansallisella lainsäädännöllä pyritään varmistamaan, että osallisuus toteutuisi lasten ja nuorten arjessa. Lapset ja nuoret eivät ole yhtenäinen ryhmä, ja siksi on tärkeää varmistaa, että kaikille lapsille ja nuorille tarjotaan mahdollisuus esittää näkemyksensä ilman minkäänlaista syrjintää. Päätöksenteossa on löydettävä tapoja kuulla eri ryhmiin kuuluvia lapsia ja nuoria. Tämän toteuttamisessa voidaan tehdä yhteistyötä esimerkiksi lasten parlamenttien, nuorisovaltuustojen, eri lasten ja nuorten vaikuttaja- ja kehittäjäryhmien sekä kokemusasiantuntijoiden kanssa. Osalla lapsia ja nuoria saattaa olla enemmän kokemuksia sivuutetuksi tulemisesta, osattomuudesta ja kyvyttömyydestä vaikuttaa oman elämän kulkuun. Nämä lapsuuden kokemukset saattavat hankaloittaa osallistumista esimerkiksi vaikuttamistyöhön, jos lapsi ei ole omassa lähiyhteisössään kokenut olevansa osallinen tai jos mielipiteen ilmaisemiseen ei ole kannustettu tai se on jätetty kuulematta. Lasten osallistumisoikeuksien toteutumisen kannalta on tärkeää, että lapsella on oikeus saada iän ja kehitystason mukaista ohjausta

	ja neuvontaa, joka auttaa häntä tuomaan esiin ajatuksensa. Aikuisten tehtävänä on kannustaa lasta ja nuorta näkemystensä ilmaisemiseen. Lasten ja nuorten osallisuusjärjestelmien ja –menetelmien osalta voidaan yleisellä tasolla todeta, että tarvitaan lisää vaikuttamisareenoita ja -muotoja, jotka on yleisesti suunnattu kaikille lapsille, jolloin toiminnassa esille nostettaviin asioihin saadaan monipuolisempia näkökulmia ja kehittämisideoita. Tällöin on huolehdittava, että kaikilla lapsilla on tosiasiallisesti mahdollisuus olla vaikuttamistyössä mukana. Esimerkiksi esteettömyys ja saavutettavuus sekä mahdollisuus saada aikuisilta riittävästi tukea vaikuttavat merkittävästi siihen, voivatko lapset osallistua toimintaan yhdenvertaisesti. Toisaalta pitää huolehtia myös siitä, että lapsilla ja nuorilla on mahdollisuus vaikuttaa lapsiryhmänä tai nuorisoryhmänä tiettyjen, juuri heidän ryhmäänsä koskevien asioiden puolesta. Lapsistrategian toimeenpanosuunnitelmassa on useita toimenpiteitä, joilla on tarkoitus vahvistaa lasten ja nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia. Esimerkiksi vaikuttamiseen liittyen kehitetään toimenpiteenä yhteistyössä OM:n ja OKM:n kanssa toimintamalli tukemaan lasten osallistumista yhteiskunnalliseen päätöksentekoon digiraatien avulla (tp 28).
Koordinaatti	Koordinaatissa näemme, että yhdenvertaisen osallistumisen edistämiseksi olisi huomioitava nuoret ja myös alaikäiset nuoret. Valtion tulisi edistää yhdenvertaisen osallistumisen edellytyksiä myös paikallisesti kunnissa. Yhdenvertainen osallistuminen edellyttää avoimuutta niin valtion kuin kuntien tasolla ja arvioinnin tulee olla yhdenmukaista. Jotta yhdenvertaisen osallistumisen edistämien ja kytkeminen vahvemmin osaksi päätöksentekoa ja valmistelua toteutuisi, tarvitaan sen tueksi tietoa ja tukea valmistelijoille ja päätöksentekijöille. Tämän lisäksi tulee kaikilla toiminnan ja päätöksen tasoilla varmistaa, että saatavilla on riittävästi ja saavutettavasti tietoa. Tiedon tulee olla kaiken ikäisille kansalaisille selväkielistä ja visuaalisesti selkeää huomioiden myös erityisryhmät. Monipuolisten osallistumismahdollisuuksien ei tulisi olla itseisarvo, vaan tarvitaan erityisesti tarkoituksenmukaisia, sovellettavia ja matalan kynnyksen osallistumismahdollisuuksia. Poliittisten- ja kansalaisoikeuksien täysivaltaiseen toteuttamiseen tarvitaan opastusta ja neuvontaa. Järjestelmien tunteminen ja osallistumisen merkityksen syvempi ymmärrys jää yksittäisellä kansalaisella usein ohueksi. Näin tapahtuu usein erityisesti, jos kysymyksessä on nuori, jolla ei ole kokemusta ja/tai koulusta

	tai kotoa saatua mallia, osallistumista ei välttämättä koeta tärkeäksi. Digitaalisen osallistumisen ja verkkodemokratiapalvelujen kehittämisen rinnalla tulee yhtä tehokkaasti kehittää kaikkien osallisuusjärjestelmien arviointia. Arvioinnin tueksi tarvitaan tutkittua tietoa sekä käyttäjäkokemuksia. Avoimella valmistelulla ja päätöksenteolla on mahdollisuus vahvistaa erityisesti nuorten luottamusta yhteiskuntaan ja päätöksentekoon.
Sitra	Periaatepäätöksen luonnos tunnistaa hyvin osallistumisen tapojen moninaistumisen ja yksilöllistymisen sekä niihin liittyvät kansainvälisen demokratiakehityksen ja esikuvat. Periaatepäätöksessä voisi kuitenkin nostaa suomalaisen demokratiapolitiikan kunnianhimon tasoa ja korostaa sitä, että Suomella on erinomainen tilaisuus toimia edelläkävijänä ja mallina kansainvälisessä demokratiakehityksessä myös vaalien välillä tapahtuvassa osallistumisessa. Sitra pitää tärkeänä, että osallistumisen vahvempi kytkeminen osaksi päätöksentekoa ja sen valmistelua on nostettu esiin periaatepäätöksen luonnoksessa. Sen tulisi olla yksi osallistuvan demokratian kehittämisen keskeisimmistä tavoitteista. Osallistumisen vaikutusten osoittaminen käytännössä on merkittävä tekijä kansalaisten luottamuksen ja osallistumisaktiivisuuden vahvistamisessa. Kotimaiset ja kansainväliset tutkimukset ja selvitykset ovat korostaneet, että ihmiset haluavat osallistua, mutta heillä ei ole riittävästi tietoa osallistumisen paikoista ja tavoista eivätkä he koe olemassa olevia osallistumisen tapoja mielekkäiksi. Sitra näkee, että osallistumisen tueksi tarvitaan jatkuvasti uutta tutkimus- ja arviointitietoa, mutta myös nykyistä parempaa käyttäjäymmärrystä. Erilaiset tavat osallistua motivoivat erilaisia ihmisiä. Käyttäjäymmärrystä lisäämällä osallistumisen tapoja voidaan ottaa paremmin räätälöidysti käyttöön erilaisille ihmisille ja väestöryhmille. Jos osallistumisen tapoja ei kehitetä erilaisia ihmisiä ja heidän tarpeitaan huomioiden, saattavat ne entisestään syventää osallistumisen haasteita ja eriytymistä. Positiivinen kokemus osallistumisesta puolestaan lisää kansalaisten osallistumista sekä kiinnostusta politiikkaan ja yhteiskunnallisiin asioihin. Sitra näkee osallistumisen järjestelmien ja menetelmien kehittämisessä tärkeänä sen, että yksittäisten ja irrallisten osallistumisen kanavien sijaan rakennetaan yhtenäistä osallistumisen arkkitehtuuria, jossa erilaiset osallistumisen väylät muodostavat eheän, helposti hahmottuvan ja vaikuttavan kokonaisuuden niin kansalaisten, asukkaiden, päätöksentekijöiden kuin palveluiden järjestäjien

	näkökulmasta. Tämä pätee sekä kasvotusten tapahtuvaan että digitaaliseen osallistumiseen. Osallistumiskanavia pitäisi suunnitella nykyistä vahvemmin kansalaisten, ei niiden tuottajaorganisaation näkökulmasta. Sitra esittää selvitystensä pohjalta, että julkishallinnon kansalaisten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia tarjoavat erilliset palvelut voitaisiin koota yhdeksi vuorovaikutteiseksi demokratiapalveluksi. Näin ihmiset pystyisivät osallistumaan valmisteluun ja päätöksentekoon nykyistä paremmin. Asiakaslähtöinen palvelu tarjoaisi käyttäjälle sekä tietoa että vaikuttamisen paikkoja käyttäjäprofiilin tai kiinnostuksen kohteiden perusteella aihealueittain. Samalla hallinto saisi tietoa kansalaismielipiteestä. Periaatepäätöksen linjauksen 4 toimenpiteissä mainitaan virkamiesten kuulemis- ja vuorovaikutusosaamisen kehittäminen. Sitra pitää sitä hyvänä lähtökohtana, mutta ymmärrystä osallistuvan demokratian merkityksestä ja menetelmistä on syytä lisätä myös laajemmin. Esimerkiksi periaatepäätöksen kolmannessa linjauksessa esitetyn valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen toimiala voisi olla laajempi, jolloin se kattaisi osallistamismenetelmiin liittyvän kompetenssin kasvattamisen valtakunnallisesti. Suomalaisen verkkodemokratian tilaa voisi tarkastella periaatepäätöksessä kriittisemmin. Kuinka toimivia ja kansalaisia houkuttelevia luonnoksessa esitetyt esimerkit ovat käytännössä? Digiosallistumisen välineitä on paljon, mutta välineet eivät ole vieläkään riittävällä tasolla erityisesti käytettävyyden ja löydettävyyden osalta eivätkä ne keskustele keskenään. Lisäksi voisi huomioida, että vaikka kansalaisaloite on saanut hyvää palautetta, on kuntalaisaloitteen tilanne huomattavasti huonompi. Sitra pitää tärkeänä, että periaatepäätöksen luonnoksen toimenpiteissä esitetään panostusta osallistumistoimien arviointiin ja mittaamiseen. Osallistumisjärjestelmiä ja -välineitä tulisi arvioida säännöllisesti osana jatkuvaa kehittämistä. Lisäksi arvioinnille tulisi luoda yhtenäiset ja relevantit kriteerit. Asetettuja tavoitteita tulisi arvioida myös palveluiden käyttäjät ja kansalaiset mukaan ottaen. Sitra on selvityksessään ”Miten EU-lainsäädännöstä päätetään Suomessa?” analysoinut EU-lainsäädäntöprosessiin osallistumista. Sitra esittää, että kansallisesti merkittävistä EU-asioista pitäisi järjestää asiantuntija- ja julkisia kuulemisia. Kansalliset EU-asioiden valmisteluasiakirjat pitäisi avata valtioneuvoston sivustolle sekä perustaa yleinen viestintäkanava helpottamaan EU:n lainsäädäntöprosessien julkista seurantaa.

Svenska Finlands folkting	I och med bildandet av välfärdsområden minskar den språkliga minoritetens relativa andel i de flesta tvåspråkiga välfärdsområden. Detta kan i sin tur leda till att den svenskspråkiga befolkningens möjligheter till inflytande i beslutsfattandet försämras. Folktinget anser att beslutet att inrätta nationalspråksnämnder var nödvändigt för att kunna säkerställa invånarnas språkliga och demokratiska rättigheter inom verksamhetsområdet. Nämndens uppgifter enligt lagstiftningen är också en förutsättning för att den språkliga minoriteten ska ha faktiska möjligheter att utöva sin demokratiska rätt att påverka beslutsfattandet inom de tvåspråkiga välfärdsområdena. För att nämnden ska kunna fullfölja uppgifterna som lagstiftningen stipulerar bör den ha verklig insyn i välfärdsområdets verksamhet, faktiska möjligheter att påverka välfärdsområdets beslutsfattande och i synnerhet tillräckliga personalresurser. Resurserna måste motsvara de omfattande uppgifter nämnden har. Utan reella verksamhetsförutsättningar har nämnden i praktiken inte möjlighet att utföra sina uppgifter. I utkastet till principbeslut framgår under riktlinje 2 att statsrådet anser det vara viktigt att stödja uppkomsten av nya innovationer och att uppmuntra sökandet efter nya verksamhetsmetoder, särskilt när delaktighetssystemen för välfärdsområdena nu byggs upp. Nya delaktighetssystem kräver särskild planering för att de ska fungera likvärdigt på finska och svenska samt kräver överväganden om hur de ska nå ut även till den språkliga minoriteten. Folktinget framhåller att det vore viktigt att följa med och bevaka särskilt hur de demokratiska rättigheterna för den språkliga minoriteten säkerställs i välfärdsområdena. En utvärdering av nationalspråknämndernas uppdrag och påverkansmöjligheter bör genomföras under kommande regeringsperiod. Avseende utveckling av digital delaktighet, utvärdering och mätning av deltagandeåtgärder samt utveckling av jämlikt deltagande, framhåller Folktinget att digital service ska erbjudas och fungera likvärdigt på finska och svenska. Digitala system bör planeras skilt på svenska och tas i bruk samtidigt som det finska för att säkerställa att systemet fungerar likvärdigt på båda språken. Även insamlande av data och information bör göras skilt på svenska. För att få tillförlitliga och jämförbara data om den svenskspråkiga befolkningens deltagande samt utvärdering av svenskspråkiga tjänster bör det skapas system för insamling av dessa data. Alla typer av mätningar av deltagandeåtgärder bör göras specifikt avseende den språkliga minoriteten för att säkerställa att underlaget överensstämmer med verkligheten och att den språkliga minoriteten representeras på ett korrekt sätt.

Tampereen yliopisto, johtamisen ja talouden tiedekunta, Kaisa Herne (valtio-opin professori), Elina Kestilä-Kekkonen (valtio-opin Tenure Track -professori), Mikko Värttö (valtio-opin post doc tutkija)	Toimenpiteitä yhteiskunnallisen osallistumisen tukemiseksi: Kansalaisaloitteiden raukeamista tarkastellaan seuraavan perustuslakiuudistuksen yhteydessä. Lisäksi selvitetään mahdollisuus ottaa kansalaisaloitteen rinnalle käyttöön uusi kevyempi aloitemuoto. Kansalaisraatien, yhteistoimintamenetelmien ja joukkoistamisen käyttöä osana valmisteluprosesseja lisätään. Parhaiten toimivat osallistumismenetelmät hyödynnetään ja levitetään laajemmalle. Digitaalisiin osallistumisen muotoihin panostamista jatketaan. Verkkodemokratiapalveluiden päivittämiseen ja kehittämiseen panostetaan. Valtioneuvoston periaatepäätöksessä tunnistetaan se, että kansalaisten vaikuttaminen politiikkaan vaalien välillä ei ole erityisen aktiivista. Vaikka Suomessa on erilaisia suoran vaikuttamisen kanavia, (kansalaisaloitteet, kansanäänestykset ja monenlaiset vaikuttamistavat kuntatasolla), vaikuttamistavat eivät ole kovin yleisesti tai systemaattisesti käytössä, kansalaisaloitetta lukuun ottamatta. Periaatepäätöksessä todetaan, että demokratian tilaa tutkiva Varietes of Democracy ja OECD ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että erityyppiset puntaroivan demokratian mallit, joissa kansalaiset keskustelevat tietoperusteisesti ja toisiaan kunnioittavasti sekä tekevät päätöksiä, ilmaisevat mielipiteitään tai kartoittavat perusteluja, vahvistaisivat suomalaista demokratiaa. Myös monet demokratian tutkijat ajattelevat, että erilaisten demokraattisten innovaatioiden, uusien suoran kansalaisosallistumisen tapojen, avulla voidaan lisätä ja syventää poliittista osallistumista (Smith 2009). Uusia osallistumisen malleja on runsaasti, esimerkkeinä voidaan mainita osallistuva budjetointi, kansalaisaloitteet, puntaroivat kansalaispaneelit, kansalaisraadit, kansalaisjuryt, konsensuskonferenssit ja puntaroivat mielipidemittaukset. Suora osallistuminen vahvistaa demokratiaa – kun kansalaiset osallistuvat, heidän osallistumistaitonsa kasvavat ja he kiinnittyvät paremmin poliittiseen järjestelmään (Grönlund ym. 2010). Samalla kun osallistumisen taidot kasvavat, myös kuilu kansalaisten ja poliittisten päättäjien välillä pienenee. Pidämme tärkeänä sitä, että suomalaista demokratiaa vahvistetaan demokraattisten innovaatioiden avulla. Samalla haluamme korostaa, että ne eivät automaattisesti vahvista demokratiaa, vaan että niiden käytössä on kiinnitettävä huomiota muutamaan seikkaan. Mikäli osallistuminen perustuu puhtaasti itsevalikoitumiseen, osallistujat ovat todennäköisesti muutenkin aktiivisia kansalaisia. Osallistujajoukon monipuolistamiseksi onkin ehdotettu satunnaisotantaan perustuvia menettelyjä.

	Kansalaisia ei siis kutsuta osallistumaan erilaisilla tiedotuskanavoilla, vaan satunnaisotokseen valikoituneita henkilöitä lähestytään suoraan. Satunnaisotoksen perusteella muodostetun osallistujajoukon odotetaan edustavan tasaisesti kaikenlaisia väestöryhmiä. Satunnaisotoksella voidaankin saavuttaa monipuolinen osallistujajoukko, mutta koska osallistuminen on joka tapauksessa vapaaehtoista, ei satunnaisotoskaan takaa täysin edustavaa osallistujajoukkoa. Demokraattiset innovaatiot ovat usein olleet etenkin kuntatasolla kertaluonteisia kokeiluja, joiden kytkös edustukselliseen päätöksentekoon on löyhä. Jos osallistaminen jää näennäiseksi, demokraattiset innovaatiot voivat turhauttaa kansalaisia. Demokraattiset innovaatiot pitäisikin kytkeä edustukselliseen järjestelmään ja vakiinnuttaa sen osaksi (Värttö ym. 2021). Tällöin kansalaisosallistumisen hyödyntäminen ei olisi tarkoitushakuista, esimerkiksi asiallisesti jo tehtyjen päätösten oikeuttamista tai päätöksenteon siirtämistä kansalaisille silloin, kun poliitikot eivät halua ottaa vastuuta ikävistä päätöksistä. On myös oleellista pohtia edustuksellisen järjestelmän ja kansalaisosallistamisen välistä suhdetta. Demokraattisten innovaatioiden rooli edustuksellisen päätöksenteon ja myös kansalaisten päätöksenteon tukena pitäisi perustua harkittuun ja vakiintuneeseen malliin, jolloin kansalaisilla on selkeä käsitys siitä, mitä vaikutusta osallistumisella on ja jolloin myös edustajat voivat tunnistaa kansalaisten suoran osallistumisen hyödyt päätöksentekijän kannalta. On myös todettava, että siinä missä erilaiset demokraattiset innovaatiot näkyvät kuntatasolla jo kohtuullisen hyvin, valtakunnallisella tasolla ne ovat käytössä heikosti kansalaisaloitetta lukuun ottamatta. Valtakunnan tasolla kannattaisikin pohtia, miten edustuksellista järjestelmää voitaisiin täydentää kansalaisia aktivoiden ja edustajien päätöksentekoa tukien. On myös tärkeää, että uudella aluetasolla demokraattiset innovaatiot ovat alusta alkaen oleellinen osa demokraattista päätöksentekoa. Vaikka joissain kunnissa demokraattiset innovaatiot ovat jo suhteellisen aktiivisessa käytössä, on huomattava, että paikallisesti osallistumismahdollisuuksissa on suuria eroja, mikä asettaa kansalaiset epätasa-arvoiseen asemaan ja saattaa luoda vaihtelevia käsityksiä demokratian toteutumisesta. Kansalaisten osallistumismahdollisuuksien kehittämisessä sekä tasavertaisuuden edistämisessä uusilla hyvinvointialueilla voi olla merkittävä rooli. Tämän takia osallistumismahdollisuuksien kehittämiseen aluetasolla tulee kiinnittää huomiota.

	Jotta myös pienten paikkakuntien asukkailla olisi mahdollisuus saada äänensä kuuluviin päätöksenteossa, on tärkeää, etteivät hyvinvointialueet kuitenkaan vähennä kuntien velvollisuutta osallistumismahdollisuuksien toteuttamisessa. Alueellisten ja paikallisten osallistumisjärjestelmien kehittämisessä tuleekin kiinnittää huomiota järjestelmien yhteensovittamiseen.
Turun yliopisto, valtio-oppi, Maija Setälä	Keskityn tässä lausunnossa uusiin osallistumisjärjestelmiin – tai demokratiainnovaatioihin – sekä niihin liittyviin kehittämisehdotuksiin. Näin siksi, että olen tutkimustyössäni keskittynyt juuri näihin osallistumismuotoihin. Dokumentissa todetaan se tosiseikka, että suomalaisten osallistumismahdollisuudet eivät ole kansainvälisessä vertailussa kovinkaan edistyneitä. Etenkin puntaroivan kansalaiskeskustelujen suhteen Suomi tulee jälkijunassa verrattuna moniin muihin läntisiin demokratioihin. Suomalainen (sisällöllinen) kansalaisaloite nostetaan esille toimivasta ja edistyksellisestä järjestelmästä, mikä lienee paikkansapitävä arvio myös vertailevasta näkökulmasta. Samaisella sivulla (s. 19) puhutaan puntaroivan demokratian malleista. Suosittelisin, että tämä tässä käytettäisiin termiä ”puntaroivan kansalaiskeskustelun muodoista”. Nimittäin puntaroivalla demokratialla ymmärretään laajempaa, normatiivista käsitystä demokratiasta, jonka mukaan poliittisen päätöksenteon tulisi perustua eri näkökulmien ja niitä tukevien argumenttien laajaan, tasapuoliseen ja informoituun puntarointiin. Tällaista puntarointia voi tapahtua monissa eri instituutioissa ja konteksteissa, esimerkiksi eduskunnan valiokunnissa. Näin ollen puntaroiva demokratia ei ole sama kuin puntaroivat kansalaiskeskustelut. Puntaroivat kansalaiskeskustelut ovat parhaimmillaankin vain yksi mahdollinen tapa edistää puntaroivaa demokratiaa. Sivulla 19 mainitaan myös, että demokraattiset innovaatiot ja uudet osallistumismuodot voivat vahvistaa demokratiaa ja säilyttää suosionsa kansalaisten keskuudessa ainoastaan, jos ihmiset itse innostuvat niistä, kokevat ne vaikuttaviksi ja niitä on tarjolla systemaattisesti. En ole aivan varma siitä, missä määrin ihmisten pitää innostua osallistumismahdollisuuksista – poliittisen osallistumisen tarkoituksena on kuitenkin tyypillisesti pyrkimys vaikuttaa johonkin yhteiskunnalliseksi epäkohdaksi koettuun seikkaan. Näin ollen sana ”innostus” voi olla harhaanjohtava tässä yhteydessä. Nähdäkseni demokratiainnovaatioiden toimivuuden kannalta keskeisin kysymys on lopulta niiden kytkös päätöksentekoon ja sen varmistaminen, että niiden avulla tarjotaan kansalaisille todellisia vaikutusmahdollisuuksia poliittisen agendan muodostamiseen, eri vaihtoehtoja koskevaan puntarointiin ja

	itse päätöksentekoon. Tästä näkökulmasta sivulla 20 esitetyissä toimenpide-esityksissä esitetään joitakin väitteitä, joihin suhtaudun kriittisesti. Toimenpide-ehdotuksissa korostetaan tarvetta lisätä osallistumiskanavien monipuolisuutta. Tämä on periaatteessa kannatettava idea, mutta riskinä on, että monikanavaisuus heikentää eri osallistumismuotojen vaikuttavuutta. Esimerkiksi kansalaisaloitteen rinnalle ehdotettu kevyempi aloitemuoto voisi pahimmillaan vesittää nykyistä, suhteellisen hyvin toimivaa järjestelmää, etenkin jos kansanedustajat kokevat aloitejärjestelmät kuormittaviksi. S. 20 esitetty väite parhaiten toimivista demokratiainnovaatiosta vaatii täsmennystä – miten ja kenen näkökulmasta toimivuutta arvioidaan? Esimerkiksi vaaleilla valittujen edustajien ja viranhaltijoiden näkemykset osallistumisen ”toimivuudesta” voivat olla hyvin erilaisia kuin osallistuvien kansalaisten näkemykset, jotka voivat taas puolestaan poiketa yleisemmästä kansalaismielipiteestä. Lisäksi eri osallistumismuodoilla on hyvin erilaisia funktioita demokraattisessa päätöksenteossa liittyen poliittiseen agendanmäärittelyyn, päätöksentekoa edeltävään tahdonmuodostukseen, itse päätöksentekoon sekä päätöksenteon valvontaan. Esimerkiksi puntaroivilla kansalaiskeskusteluilla on hyvin monenlaisia mahdollisia rooleja ja tehtäviä päätöksenteossa. Kansainvälisesti kiinnostava esimerkki on tästä Mustasaaressa järjestetty kansanäänestysvaihtoehtoja arvioiva kansalaisraati, jonka tehtävänä oli auttaa äänestäjiä muodostamaan harkittuja mielipiteitä kuntaliitoskysymyksessä (Leino ym. 2020) Lopuksi kysymys toimivista käytännöistä on pohjimmiltaan normatiivinen kysymys, jolloin tulisi eksplikoida myös arvioinnin taustalla olevat kriteerit. Uusista osallistumismuodoista on myös runsaasti tutkimuskirjallisuutta, jota olisi syytä hyödyntää arvioinnissa (esim. https://paloresearch.fi/julkaisut/), etenkin koska Suomessa on toistaiseksi suhteellisen vähän kokemusta eri osallistumismuotojen käytöstä. KIRJALLISUUSVIITE: Leino, Mikko; Bäck, Maria; Christensen, Henrik Serup; Kulha, Katariina; Setälä, Maija; Strandberg, Kim; Taskinen, Mari (2019): Puntaroituja äänestyspäätöksiä? – Kuntaliitoskysymyksen käsittely Mustasaaren kansalaisraadissa. Politiikka 61(4) https://doi.org/10.1080/00344893.2019.1691639

Yleisradio, Strategia ja asiakkuus	Kansalaisten osallistumismahdollisuuksia on tarkasteltu monipuolisesti eri väestöryhmien yhdenvertaisuuden, uusien vaikuttamiskanavien ja eri toimijoiden näkökulmista. Median roolia on tässä yhteydessä kuvattu osuvasti sivulla 8: “yhdenvertainen osallistuminen ja vaikuttaminen sekä merkityksellisen elämän kokemukset sekä oman identiteetin rakentumista ja osallisuutta tukeva mediaympäristö ovat tärkeässä asemassa demokratian ja luottamuksen ylläpitämisessä”. Yleisradion lakisääteinen tehtävä ja kaikkien saatavilla olevat sisällöt ja palvelut tukevat periaatepäätökseen kirjattuja tavoitteita, ja ovat monelta osin myös yhteneväisiä. Yleisradion julkisen palvelun tehtävään kuuluu tukea kansanvaltaa, demokratiaa ja sananvapautta, sivistystä ja oppimista, vahvistaa kansallista ja alueellista kulttuuria sekä huomioida tarjonnassa myös erityisryhmien ja vähemmistöjen tarpeet. Tämä edistää kansalaisten yhdenvertaisuutta mediankäyttäjinä, myös alueellisesti. Lisäksi Yleisradiolla on erityinen velvollisuus huolehtia kansalaisten yhdenvertaisesta tiedonsaannista poikkeustilanteissa. Toimintavarmat laajakaistaverkot ja laadukas digitaalinen infrastruktuuri ovat edellytyksiä sille, että kansalaiset voivat osallistua digiajan yhteiskuntaan ja käyttää digitaalisia palveluja, myös mediapalveluja asuinpaikasta riippumatta. Tämän varmistamiseksi tarvitaan lähivuosina lisäpanostuksia. Erityisesti haja-asutusalueilla on merkittävä riski, että laajakaistaverkkojen kapasiteetti ei riitä koko yleisön palvelemiseen. Yleisradion mediapalvelut ovat osaltaan toimineet ja toimivat yhteiskunnan digitalisoitumisen ajurina. Sananvapaus on välttämätön edellytys demokratian toteutumiselle. Sananvapaudesta huolehtiminen tukee yhdenvertaista osallistumista ja yhteiskunnallisen keskustelun monipuolisuutta.
Åbo Akademi	Den finländska valdemokratin är i grunden stark och vår representativa modell vilar på val och politiska partier. Demokratin, såsom andra delar av samhället är emellertid i konstant förändring. De politiska partierna har mer och mer tappat sin roll som breda gräsrotsrörelser inom vilka spontan och bred samhällsdebatt förs. Statsvetare har under de senaste decennierna utvecklat ett antal så kallade demokratiska innovationer, vars syfte är att göra folk direkt delaktiga i politiskt beslutsfattande (Graham Smith 2009: Democratic Innovations Designing Institutions for Citizen Participation, Cambridge). Demokratiska innovationer har påhejats och implementerats av många politiska aktörer och institutioner världen över. Även i Finland har många

	kommuner infört metoder för direkt deltagande såsom deltagande budgetering. Forskare vid tre universitet i Finland besitter ett mycket högt kunnande inom en viss typ av demokratiska innovationer: medborgarpaneler (Citizens' panels eller Deliberative Mini-Publics). Medborgarpaneler har som mål att samla ett så representativt urval människor som möjligt, ge dem information och låta dem samtala i modererade smågrupper kring ett eller flera teman. Efter samtalen mäts deltagarna åsikter. På det sättet kan man få en uppskattning om en genomtänkt folkopinion (James Fishkin 2018: Democracy When the People Are Thinking: Revitalizing Our Politics Through Public Deliberation, Oxford). Att dessa paneler utnyttjar slumpmässigt urval som invalsmekanism är nyckeln till att även de samhällsgrupper som normalt inte deltar i demokratiskt beslutsfattande blir representerade. Deras synpunkter hörs. Medborgarpaneler samlar oftast mellan 100 och 600 deltagare. I Finland är det statsvetare vid tre universitet som har specialiserat sig i forskning kring medborgarpaneler: Åbo Akademi, Tammerfors universitet och Åbo universitet. Professorerna Kimmo Grönlund (ÅA), Kaisa Herne (TAU), Maija Setälä (TY) och deras forskargrupper har sedan 2006 samarbetat och genomfört flera vetenskapliga medborgarpaneler. Globalt förknippas Finland inom området demokratiska innovationer främst med medborgarpaneler. Åbo Akademi är ett centralt nav i arbetet och samarbetar med den ledande forskaren inom området, professor James S. Fishkin vid Stanford. För tillfället planerar Åbo Akademis spetsforskningsenhet www.futudem.fi the Future of Democracy tillsammans med Tammerfors universitet, riksdagen och Sitra en större medborgarpanel till senhösten 2023. Om experimentet lyckas, kan det öppna dörrar till ett mer systematiskt utnyttjande av medborgarpaneler som demokratiska instrument på olika förvaltningsnivåer i Finland. Åbo Akademi ordnade en liknande panel tillsammans med Åbo stad i maj 2020: https://www.turku.fi/sites/default/files/atoms/files/tutkimusraportteja_4-2020.pdf Åbo Akademi finner att valdemokratin kan kompletteras med medborgarpaneler vars syfte är att bidra med kunskap om en genomtänkt folkopinion och bidra till samhällsdebatten. Det akademiska kunnandet inom området i Finland bör utnyttjas i detta arbete.

Yksityishenkilöt

Yksityishenkilö 1	Kouluissa tapahtuva kansalaiskasvatus toiminnallisiin ja itsenäisiin kansalaisiin.
Yksityishenkilö 2	Kansalaisaloitteen tulisi eduskuntaa nykyistä sitovammalla tavalla edetä käsittelyyn vaaditun allekirjoittajajoukon täytyttyä vrt. toistaiseksi hyväksyttyjen vähäinen lukumäärä 5 https://www.eduskunta.fi/FI/valtiopaivaasiat/Sivut/Kansalaisaloitteet.aspx Myös tämän lausuntopalvelun tulosten tarkastelussa on joskus toivomisen varaa, mm. Niin sanottua työelämän koronapassia tai vastaavaa vaihtoehtoa koskevan lainsäädännön valmistelua varten asetetun työryhmän esitykseen annetuista uutisoitiin vain noin kymmenkunnan järjestön puoltavia kantoja, vaikka yksityishenkilöt olivat antaneet satoja kielteisiä
Yksityishenkilö 3	Kansalaisaloitteet pitää ottaa käsittelyyn, jos niitä tulee eduskuntaan. Niistä tulee myös selkeästi ilmoittaa jossain.onko käsitelty ja milloin.
Yksityishenkilö 5	Kunnan viestijät mediakasvatukseen - kunnan mainostaminen asuin- ja yritysystävälliseksi paikaksi ei ole se tärkein (mitä se nyt näyttää olevan).
Yksityishenkilö 6	Teemat ovat erittäin kannatettavia. Saattaa olla iso kysymys ja kynnyskin, jotta saataisiin kovin perinteisellä tavalla ja auktoritaarisen johtajuuden vallitessa toimiva hallinto- ja päätöksenteko-organisaatio vakuuttumaan siitä, että sillä vaivannäöllä, mitä kansalaisten osallisuuden edistäminen, "tilan antaminen toisillekin" vaatii, on suotuisat seuraukset pitkällä aikavälillä. Päätöksenteon läpinäkyvyys, aito keskustelu vaihtoehdoista ja vaikutuksista luultavimmin tuottaa paitsi laadukkaita ja oikeudenmukaisiksi koettuja ratkaisuja, myös kestävän, vakaan ja luottamuksellisen yhteisön, minkä relisienssi kasvaa ja mikä on valmis muuntumaan kunkin ajankohdan haasteisiin tuottavalla tavalla.

Linjaus 3: Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista

Toimenpide-ehdotusten teemat demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi

- *Nuorten koulutuspolkujen eriytymiseen puuttuminen varhaisessa vaiheessa. Osallistumista tukevan tietopohjan ja valmiuksien varmistaminen.*
- *Ajantasaisten koulutus- ja oppimateriaalien saatavuuden parantaminen (demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksistä). Valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustamisen selvittäminen sekä ajankohtaisten pilottihankkeiden tulosten valtakunnallinen jalkauttaminen.*
- *Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen pitkäjänteinen kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeusasioissa.*
- *Kansalaistaitojen sekä avoimen keskustelun vahvistaminen disinformaation tunnistamiseksi ja torjumiseksi (ml. digitaalinen- ja mediakasvatus).*
- *Yleisten kirjastojen ja museoiden verkoston roolin vahvistaminen yhteiskunnallisen osallistumisen ja medialukutaidon vahvistamisessa.*
- *Demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan osaamisen vahvistaminen ja painoarvon lisääminen kotoutumiskoulutuksessa sekä monikielisessä yhteiskuntaorientaatiossa.*
- *Riittävien resurssien turvaaminen kansalaisyhteiskunnan toimijoille demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan koulutuksen tarjoamiseen.*

Ministeriöt

Oikeusministeriö, Etnisten suhteiden neuvottelukunta (ETNO), työjaosto	Toimenpide-ehdotusten teemat demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen vahvistamiseksi sekä nuorten osallistumisvalmiuksien tukemiseksi ovat oikeansuuntaisia. Periaatepäätöksessä huomioitu kansalaisyhteiskunnan toimijoiden resurssit koskien demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevaa koulutusta. ETNO:n MOVA -työryhmän raportissa nostetaan esille maahanmuuttajajärjestöjen rooli maahanmuuttaneiden aktiivisen kansalaisuuden edistäjänä, jota tulee tukea. Aikuiset maahanmuuttajat ja demokratiakasvatus: Periaatepäätöksessä on kiinnitetty huomiota demokratia- ja ihmisoikeuksia koskevien koulutusmateriaalien saatavuuteen ja opettajien osaamisen tukemiseen. MOVA –työryhmän mukaan tarpeet koskevat myös kotoutumiskoulutuksen ja monikielisen yhteiskuntaorientaation opettajien osaamista sekä demokratiakasvatuksen tueksi tarvittavia opetusmateriaaleja. Periaatepäätöksessä on kiinnitetty huomiota demokratiaa koskevan osaamisen vahvistamiseen ja painoarvon lisäämiseen kotoutumis-koulutuksessa sekä monikielisessä yhteiskuntaorientaatiossa. ETNO:n MOVA –työryhmä suositukset koskien demokratiakasvatusta osana kotoutumiskoulutusta ja yhteiskuntaorientaatiota:

	SUOSITUS 6: Koulutuksen järjestäjien tulee varmistaa, että kotoutumiskoulutukseen ja monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon osallistuvat maahanmuuttaneet saavat asuinpaikasta riippumatta käytännönläheistä tietoa oikeuksistaan ja vaikuttamiskeinoistaan. Monikielisen yhteiskuntaorientaatiojakson tulee olla myös niiden maahanmuuttaneiden saatavilla, jotka eivät ole kotoutumislaissa tarkoitettuja kotoutuja-asiakkaita. Yhteiskuntaorientaatiojakson tulee tarjota tietoa vaikuttamismahdollisuuksista Suomessa maahanmuuton syystä riippumatta, myös esimerkiksi työn tai opiskelun perusteella Suomeen muuttaneille. Raportti sisältää 5 kotoutumiskoulutusta koskevaa toimenpide-ehdotusta. Maahanmuuttaneiden nuorten vaikuttajaksi kasvamisen tuki: Periaatepäätöksessä huomiota on kiinnitetty nuorten osallistumista tukevin valmiuksiin. Toimenpiteiden tulee huomioida maahanmuuttaneiden ja monikielisten nuorten tuen tarve ja mahdollisuudet kasvaa vaikuttajiksi. ETNO:n MOVA –työryhmän suositukset maahanmuuttaneiden nuorten yhteiskunnallisen vaikuttamisen edistämiseksi: SUOSITUS 7: Valtioneuvoston ja ministeriöiden, kuntien ja hyvinvointialueiden tulee vahvistaa maahanmuuttaneiden ja monikielisten lasten ja nuorten mahdollisuuksia vaikuttaa heitä koskevaan päätöksentekoon. Opetus- ja kulttuuriministeriön, opetushallituksen ja Kuntaliiton tulee huolehtia siitä, että maahanmuuttaneille ja monikielisille nuorille on tarjolla monipuolista tukea yhteiskunnallisiksi vaikuttajiksi kasvamiseen. Raportti sisältää 7 nuoria koskevaa toimenpide-ehdotusta.
OKM	Opetus- ja kulttuuriministeriö esittää seuraavia muutoksia linjaus 3 -kohtaan: (s. 23): Seuraavasta kappaleesta ehdotetaan poistettavaksi "löytää keinoja" -sanat: Lasten ja nuorten lisäksi olisi tärkeää (löytää keinoja) vahvistaa myös aikuisväestön kriittistä medialukutaitoa. Monen aikuisen tai iäkkään medialukutaito on vanhentunutta tai alun alkaenkin puutteellista, jolloin heillä on vaikeuksia navigoida nykyisessä mediaympäristssä ja tunnistaa mis- ja disinformaatiota sekä arvioida tiedon luetettavuutta. Siten aikuisväestön puutteellisiin taitoihin liittyy riskejä demokratian ja luottamusyhteiskunnan toimivuudelle. Koska heitä ei kouluja koskevilla kehittämistoimilla enää tavoiteta, tarvitaan muita kumppaneita. (s. 24):

	Ehdotetaan, että ”toimijoille”-sana korvataan ”oppilaitoksille”-sanalla: • Kansalaisjärjestöille ja vapaan sivistystyön oppilaitoksille turvataan riittävät resurssit demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan koulutuksen tarjoamiseen.
OKM, Valtion nuorisoneuvosto	Periaatepäätökseen tulee lisätä nuorisotyö ja -toiminta nuorten osallisuuden edistäjänä ja demokratiakasvatuksen toteuttajana. Nuorisotyöllä on merkittävä rooli demokratiakasvatuksen sisältöjen toteuttamisessa ja kehittämisessä, mutta sitä ei mainita luonnoksessa muiden työmuotojen rinnalla. Sekä koulutus että koulun ulkopuoliset oppimisympäristöt ovat tärkeitä nuorille yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen oppimisessa (Nuorisobarometri 2017). Eri ympäristöjen yhteistyötä tulisikin edistää esimerkiksi parantamalla nuorisojärjestöjen mahdollisuuksia esittäytyä kouluissa ja oppilaitoksissa. Demokratiakasvatus tulee nähdä laajemmin kohtaamisina nuorten ja julkisen vallan toimijoiden välillä. Nuoren kansalaispätevyys vahvistuu myös nuorten osallisuutena palveluissa. Esimerkiksi lastensuojelua kehitettäessä tulisi kuulla lastensuojelun asiakkaina olevia nuoria. Myös sosiaaliturvan kehittämisessä tulisi huomioida vaikutukset nuorten yhteiskuntaan kokemaan luottamukseen.
Sosiaali- ja terveysministeriö, Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE	VANE pitää tässäkin kohtaa tärkeänä, että materiaalit ja koulutukset ovat saavutettavia ja esteettömiä. On myös tärkeää, että koulutuksiin osallistetaan itse vammaisia ihmisiä - ettei käy niin, että vammattomat opettajat kouluttavat vammattomia opiskelijoita siitä, miten vammaisuus pitää huomioida.
STM, STEA	STEA kannattaa linjausta ja toimenpide-ehdotuksia.

Valtion virastot ja laitokset

Opetushallitus	Luonnoksessa nostetaankin opetussuunnitelman perusteiden ihmisoikeus- ja demokratiaperustaisuus sekä kaikkien kouluasteiden ja -muotojen merkittävä ja entisestään vahvistunut rooli demokratia- ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen toteuttamisessa sekä eri oppiaineiden että niihin kytkeytyvän laaja-alaisen osaamisen kautta. Kriittisen medialukutaidon sekä digitaalisen kansalaisosaamisen

	nostaminen ja vahvistaminen ovat erittäin tärkeitä ja niiden edistäminen on nykyisten OPS-perusteiden mukaista. Opetushallitus koordinoi DIOK-koulupilottihanketta ja huolehtii sen tulosten valtavirtaistamisesta vuodesta 2023 alkaen. DIOK-koulupilottihankkeeseen linkittyy yliopistojen opettajankoulutukseen sekä pohjoismaiseen yhteistyöhön, josta on muodostettu oma hanke. Opetushallitus toimii pohjoismaiden neuvoston DIS-verkostossa, jossa jaetaan ja kehitetään pohjoismaista demokratiakasvatukseen, osallisuuteen ja väkivaltaisen ekstremismin ehkäisyyn liittyvää opetusta.
THL	Kuten periaatepäätösluonnos toteaa, kasvatuksella ja koulutuksella on merkittävä rooli osallisuuden erojen tasoittamisessa. THL kannattaa periaatepäätöksen ehdottamaa selvitystä valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustamiseksi. Kouluissa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittäminen on erittäin tärkeää. Sen lisäksi tarvitaan myös suunnitelmallista ja tavoitteellista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä. Lakisääteiset kasvatuksen ja koulutuksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat mahdollistavat toiminnan kokonaisvaltaisen kehittämisen yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa edistäväksi, mikä olisi hyvä mainita osana periaatepäätöksen linjauksia.
Tietosuojavaltuutetun toimisto	Tässä yhteydessä periaatepäätösluonnoksessa todetaan, että viime vuosina medialukutaidon merkitys on noussut entistä tärkeämpään asemaan yhteiskunnallisten uhkien ... sekä median välityksellä tapahtuvan häirinnän yleistymisen ja yksityisyyden sekä tietosuojan loukkausten yhteydessä. Luonnoksessa myös todetaan, että medialukutaitoisten ihmisten on huomattu pystyvän paremmin suojaamaan itseään edellä mainituilta uhilta. (s.23) Tässä yhteydessä luetellaan myös toimenpiteitä demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi. Näkisin, että keskeinen medialukutaitoon sisältyvä seikka nyky-yhteiskunnassa koskee suoraa vaikuttamista ja mielipiteen manipulointia ja niiden mekanismien tunnistamista, joiden avulla edellä tarkoitettu toiminta voi tapahtua. Suora vaikuttaminen ja mielipiteen manipulointi on mahdollista kun kerätään suuria määriä tietoja, joiden avulla on mahdollista päätellä, millaisella vaikuttamiselle henkilö on altis. (Sama koskee myös kaupallisessa tarkoituksessa tapahtuvaa vaikuttamista.) Tämä korostuu erityisesti tilanteissa, joissa ihmiset eivät edes tiedä, että heistä kerätään tietoa.

	Yleinen tietosuoja-asetus sisältää säännökset, joilla tällainen menettely tehdään läpinäkyväksi. Ts. rekisteröidylle on kerrottava mitä tietoja hänestä kerätään ja mitä tarkoitusta varten. Läpinäkyvyyttä koskevien säännösten merkitys näyttää kuitenkin olevan vielä epäselvä suurelle yleiselle ja myös monille rekisterinpitäjille. Pidän digitalisoituneessa yhteiskunnassa keskeisenä medialukutaidon osana sitä, että ihmiset 1) ymmärtävät, mikä merkitys heistä kerättävillä tiedoilla voi olla, 2) oppivat tunnistamaan mekanismeja, joita suoraan vaikuttamiseen/mielipiteen manipulointiin käytetään ja 3) oppivat vaatimaan tietojenkäsittelyn läpinäkyvyyttä. Näiden seikkojen sisäistäminen suojaa kohdennetulta vaikuttamiselta ja mielenpiteen manipuloinnilta. Nähdäkseni näiden seikkojen lisääminen demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatusta tukevien toimenpiteiden joukkoon olisi perusteltua.

Kunnat ja kuntayhtymät

Helsingin kaupunki	Kouluttautumismahdollisuus on avainroolissa eriarvoistumisen ehkäisemiseksi. Osallistumisen eriytyminen on osa laajempaa eriarvoistumiskehitystä, johon vaaditaan ratkaisuksi toimenpiteitä yhdenvertaisuuteen liittyen. Mitä varhaisemmassa vaiheessa eriytymiskehitykseen puututaan, sitä tehokkaamman vaikutuksen toimenpiteet saavat aikaan. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvän osaamisen vahvistaminen on tärkeää. Nuorten koulutuspolkujen eriytymiseen puuttuminen varhaisessa vaiheessa edellyttää, että osallisuuden ymmärrys ammattilaisten keskuudessa on riittävää. Osaamisen kehittämistä ja ylläpitämistä on tärkeää tukea perus- ja täydennyskoulutuksin ja niihin tulee varata riittävästi resursseja. Nuorisotyötä ei mainita demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen areenana lainkaan. Demokratiakasvatuksessa koulut, oppilaitokset ja nuorisotyö tekevät tiivistä yhteistyötä. Nuorten osallisuuden kokemuksesta saatavaa tietoa tulee hyödyntää nuorten demokratiakasvatuksen pohjana. Demokratiakasvatuksessa myös yhteistyö kotien kanssa on tärkeää.

	Medialukutaidon vahvistaminen on tärkeä tavoite kotoutumiskoulutuksessa, mutta koulutuksen pääpainon on jatkossakin oltava kielen oppimisessa ja yhteiskuntataitojen perusteissa, sillä ilman riittävää kielitaitoa integroituminen yhteiskunnan jäseneksi ei ole mahdollista. Demokratiaohjelman toimenpiteisiin on kirjattu kirjastojen ja museoiden roolin vahvistaminen yhteiskunnallisen osallistumisen ja medialukutaidon vahvistajana. Toimenpiteeseen tulisi lisätä myös elinikäisen oppimisen näkökulma sekä kirjastojen ja museoiden kytkeytyminen osaksi laajempia toimijaverkostoja. Ehdotus toimenpiteen uudeksi muotoiluksi: ”Vahvistetaan yleisten kirjastojen ja museoiden roolia yhteiskunnallisen osallistumisen, elinikäisen oppimisen ja medialukutaidon edistämisen verkostoissa”. Rahoitus mediakasvatuksen alalla toimiville kolmannen sektorin toimijoille on turvattava, sillä kunnat hyödyntävät näitä asiantuntijatahoja muun muassa koulutusyhteistyössä. Myös kansallinen Uudet lukutaidot -kehittämisohjelma tekee tärkeää työtä medialukutaidon oppimispolkujen kehittämiseen, ja niiden valmistuttua, jalkauttaminen on varmistettava kuntiin riittävällä rahoituksella. Myös kirjastoille on jatkossakin turvattava riittävät resurssit medialukutaidon vahvistamiseen.
Lappeenrannan kaupunki	Lappeenrannan kaupunginhallitus vahvistaa luonnoksessa esitetyn näkemyksen, että koulutusjärjestelmällä on merkittävä rooli osallisuuden erojen tasoittamisessa. Peruskoulussa on viitteitä siitä, että koulutuksellinen tasa-arvo ei toteudu samaan tapaan kuin aiemmin, minkä ohella suomalaisten nuorten Pisa-tulokset ovat tasaisesti heikentyneet vuodesta 2006 lähtien. Etenkin tyttöjen ja poikien väliset erot osaamisessa ovat kasvaneet. Koulutustaso on selkeästi yhteydessä äänestysaktiivisuuteen. Kaupunginhallitus yhtyy niin ikään tietosuojavaltuutetun Anu Taluksen näkemykseen, että medialukutaidon yhtenä keskeisenä elementtinä on tietojenkäsittelyn läpinäkyvyyden vaatimien. Opetuksen digitalisaatio koskettaa kaikkia kuntia ja kouluja. Opetuksen järjestäjät ovat rekisterinpitäjän roolissa velvoitettuna muun muassa varmistamaan oppilaiden henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuuden, asianmukaisuuden ja läpinäkyvyyden. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) velvoittavat Lappeenrannan kaupunkia sekä hyödyntämään että opettamaan tieto- ja viestintäteknologiaa osana perusopetusta. Eri kunnilla on erilaiset mahdollisuudet tietosuojan laadukkaaseen toteuttamiseen; pienissä kunnissa ei useinkaan ole täysipäiväistä tietosuojavastaavan virkaa, mikä

	vaikuttaa automaattisesti tietosuojavelvoitteiden täyttämismahdollisuuksiin. Kuntien kasvavan resurssipulan vuoksi tietyt kunnat ovat kokonaan luopuneet sähköisten opetusohjelmien käyttämisestä osana opetusta: tällaisilla kunnilla ei yksinkertaisesti ole varaa ja aikaa selvittää usean kymmenen opetusohjelman henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuutta ja läpinäkyvyyttä. Kyseisen menettelyn voidaan katsoa altistavan ihmisiä hybridivaikuttamiselle, eriarvoistavan koulutusta sekä heikentävän oppilaiden medialukutaidon kehittymistä tietosuojavaltuutetun kuvailemalla tavalla. Lappeenrannan kaupunginhallitus pitää tärkeänä, että jokaisen kunnan ja koulun ei tarvitse ratkaista tietosuojalainsäädännön edellyttämiä vaatimuksia itsenäisesti. Koulutuksen digitalisaatiolla pitää olla ennen muuta yhteinen suunta.
Vantaan kaupunki	Vantaan kaupunki yhtyy kolmannen linjauksen kohtiin ja tavoitteisiin. Erityisesti laaja-alaisen osaamisen osa-alueiden tärkeyden tunnistaminen on merkittävä asia, joka vie koulutusajattelua oikeaan suuntaan. Samalla on kuitenkin huolehdittava opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen kehittämisestä, jotta demokratiaosaaminen on vaaditulla tasolla. Kolmas linjaus on erittäin laaja ja Vantaan kaupunki toivoo vielä tehtävän tarkempaa pohdintaa siitä, kuinka oppilaiden opetussuunnitelmiin on mahdollista mahduttaa linjauksessa kuvatut asiat ilman tuntilisäyksiä. Laaja-alaisen osaamisen tunnistaminen on tässä suuressa roolissa, mutta samalla on huomioitava opetustoimen resurssit, kun uudet oppimateriaalit tuodaan kouluihin ja nykyisellään tämä vaatii oppiaineen luomista. Laaja-alaista osaamista tulisi periaatepäätöksessä tunnistaa kuitenkin vielä kattavammin varhaiskasvatuksen osalta. Laaja-alaisen osaamisen tulisi nivoutua toimintaan koko koulutusjärjestelmässä varhaiskasvatus mukaan lukien. Varhaiskasvatuksen toimintatavoilla ja henkilöstön asenteilla on merkittävä rooli lapsen maailmankuvan rakentumisessa. Luvun toimenpiteissä tulisi myös huomioida varhaiskasvatuksen henkilöstön täydennyskoulutustarpeet. Nämä ovat jopa suurempia kuin muilla koulutusasteilla varhaiskasvatuksen haastavan henkilöstötilanteen takia.
Jyväskylän kaupunki	Valtioneuvoston periaatepäätöksessä esitetyt toimenpiteet ovat kannatettavia. Teemana nuorten koulutuspolkujen eriytymiseen puuttuminen varhaisessa vaiheessa on ajankohtainen. Oppilaanohjauksessa tulisi kiinnittää aiempaa enemmän huomiota ns. rakenteelliseen segregaatioon. Esimerkiksi oppilaan/ opiskelijan perhetausta, sukupuoli tai äidinkieli, eivät saa olla määrittelemässä mahdollisia koulutuspolkuja. Myös puutteellinen oppimisen tuki

	perusopetuksen aikana voi johtaa siihen, että nuori ei voi heikolla päättötodistuksella hakea sellaisiin jatko-opintopaikkoihin, joihin hänellä olisi aidosti potentiaalia ja kiinnostusta. Aiemmin on ollut keskustelua myös taloudellisista valmiuksista hakea toisen asteen opintoihin, mutta laajentuneen oppivelvollisuuden ja toisen asteen maksuttomuuden myötä tilanne on helpottunut. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toimijoiden verkosto, ja olemassa oleva tukimateriaali demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteuttamiseksi, kaipaisivat lisää tunnettuutta. Tutuimpia ovat kuntatasolla ne toimijat materiaaleineen, joiden kanssa on syntynyt jo jonkinlainen yhteistyökuvio esimerkiksi täydennyskoulutushankkeen myötä. Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen pitkäjänteinen kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeusasioissa on tarpeellista. Kehittämistä olisi hyvä suunnitella yhdessä kuntatason edustajien kanssa, joka vahvistaisi täydennyskoulutukseen osallistumisen mahdollisuuksia paremmin. Ennen valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustamista olisi hyvä pohtia sen rakennetta ja sisältöön kuuluvia asioita. Miten esimerkiksi yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon liittyvät teemat sekä lapsen oikeuksien toteutumista kuntatasolla tukeva lapsiystävällinen kunta -työ näkyvät osaamiskeskuksen sisällöissä. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvä tutkimustyö sekä sen tukeminen on tärkeää toteutumisen arvioinnin näkökulmasta. Parhaimmillaan tutkimus tuottaa arviointitietoa myös kuntatasolle demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tilasta ja kehittämistarpeista. Yleinen heikko koulutustaso ja medialukutaidossa olevat puutteet ovat hedelmällistä maaperää huolta aiheuttavien ääriliikkeiden ja -ajatusten synnylle. Media luo algoritmien avulla kuplan, jota ilman kriittisen ajattelun ja lukemisen taitoja on vaikea puhkaista. Tässä tärkeää roolia on eri palveluilla kasvatuksesta kirjastopalveluihin. Tärkeää olisi huomioida myös kodin ja koulun välinen yhteistyö, jolla on valtavasti potentiaalia tukea demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta.
Teuvan kunta	Luonnoksessa esitetyt toimenpiteet ovat kannatettavia, mutta niihin tulee panostaa riittävästi. Esimerkiksi kirjastojen merkitystä mediakasvattajina sekä poliittisen kulttuurin edistäjinä voidaan kehittää pienemmissä kunnissa ainoastaan, jos näihin toimenpiteisiin on riittävä tuki. Sosiaalisen median eri välineiden yleistymisen vuoksi demokratiakasvatuksen sekä medialukutaitojen opetusta sekä deliberatiivisen demokratian taitojen opettelua tulee tarjota jo hyvin varhaisessa vaiheessa.

Oulun kaupunki	Omaa elinympäristöä koskevaan päätöksentekoon vaikuttaminen ja osallistumiseen kannustaminen ovat konkreettisia, lähellä kansalaisyhteiskuntaa olevia kuntien keinoja eriarvoisuuden kokemuksen vähentämiseen. Lasten ja nuorten osallisuuden edistäminen ja demokratiakasvatus ovat tärkeitä asioita, joihin esimerkiksi Unicefin lapsiystävällinen kunta -mallin tavoitteet vastaavat. Oulun kaupunki on mukana lapsiystävällinen kunta -mallissa ja kuntien verkostossa.

Yhdistykset ja yhteisöt

Amnesty International Suomen osasto	Kiitämme, että luonnoksessa on kiinnitetty erityistä huomiota demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen ja sen merkitykseen nuorten ja aikuisten osallisuuden ja toimijuuden vahvistamisessa. Jotta ihmisoikeudet voivat toteutua kaikille, niistä tulee jatkuvasti tiedottaa ja kouluttaa, sekä varmistaa, että koulutus tapahtuu ihmisoikeuksia kunnioittaen. Vain tätä kautta yksilöt voivat tunnistaa oikeutensa sekä voimaantua puolustamaan sekä omia että muiden oikeuksia. Ihmisoikeuskasvatuksen kehittämistarpeet On hyvä, että ihmisoikeuskasvatukseen liittyvät kehittämistarpeet on huomioitu demokratiakasvatuksesta erillisinä. On ensiarvoisen tärkeää, että ihmisoikeuskasvatukseen liittyviin sisältöihin ja koulutukseen panostetaan. Yhteiskunnan yleinen ja osin puutteellinen käsitys ihmisoikeuksista heijastuu koulujen toimintaan ja ihmisoikeuksien käsittely typistyy helposti kansalaisoikeuksien ja poliittisten oikeuksien, kuten sananvapauden ja osallistumisoikeuksien, käsittelyyn koko ihmisoikeuksien kirjon sijaan. Ihmisoikeuskasvatuksen ei tule olla alisteinen demokratiakasvatuksen tavoitteille, vaan se on tunnistettava perustuslaillisena velvoitteena oikeuksien toteutumisen turvaamiseksi. Kannatamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustamisen selvittämistä. Keskukselle tulee varata riittävästi resursseja ja sen toimintaa tulee jalkauttaa opettajien ja oppilaitosten arkeen konkreettisen yhteistyön kautta. Osaamiskeskus ei kuitenkaan yksin ratkaise erityisesti opettajien peruskoulutuksen hajanaisuutta ja katvealueita ihmisoikeuskasvatukseen liittyen, joten on tärkeää, että perus- ja täydennyskoulutusta vahvistetaan ja yhtenäistetään. Pidämme tärkeänä, että YK:n ihmisoikeuskasvatuksen julistuksen (2011) määritelmä ihmisoikeuskasvatuksesta – ihmisoikeuksista tiedottaminen, niiden kunnioittaminen sekä

	niiden edistäminen – huomioidaan kokonaisvaltaisesti myös opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen sisällöissä, toimenpiteissä sekä tavoitteissa. Ihmisoikeusperustaisuuden tulee myös näkyä poikkileikkaavasti oppilaitosten hallinnossa ja päätöksenteossa, kouluyhteisön sosiaalisessa kanssakäymisessä, opetussuunnitelmissa ja -metodeissa, sekä koulun fyysisissä tiloissa ja sosiaalisessa ympäristössä. Tästä syystä myös oppilaitosten hallinnon osaamista tulee vahvistaa. Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksessa tulee ihmisoikeustiedon ja osallistumismahdollisuuksien lisäksi panostaa syrjivien rakenteiden, normien ja ajatusmallien tunnistamiseen ja purkamiseen, sekä antirasistiseen työskentelyyn. Ihmisoikeusperustaisen opetuksen sisällöt tai keinot eivät saa aiheuttaa syrjintää tai loukata yksilöiden oikeuksia. Valitettavasti oppilaitoksissa ei välttämättä tunnisteta opetuksessa tai koulukulttuurissa ilmeneviä ongelmia ja niiden juurisyitä, mikä voi johtaa erityisesti erilaisten vähemmistöryhmien syrjintään joko suoraan tai välillisesti. Oppilaitosten henkilöstön osaamista puuttua oppilaiden väliseen kiusaamiseen ja syrjintään tulee myös vahvistaa. On hyvä, että kansalaisjärjestöjen ja oppilaitosten välistä vuorovaikutusta voidaan vahvistaa ja että järjestöjen toimintaa resursoidaan, sillä järjestöt tuottavat paljon asiantuntevaa materiaalia ja koulutuksia koulujen käyttöön. Yhtä tärkeää on myös osallistaa asiantuntijajärjestöjä ja -toimijoita opetusta ohjaavien rakenteiden, kuten opetussuunnitelmien, suunnittelussa. Laajempi tiedotus järjestöjen tekemästä työstä on myös paikallaan, mutta se ei saa sysätä ihmisoikeusperustaista kouluttamisvelvoitetta ja materiaalin tuotantoa pois opetusta hallinoivilta ja ohjaavilta tahoilta. Opetuksen järjestäjien tulee myös resursoida järjestöjen ja oppilaitosten yhteistyötä, jos yhteistyöstä halutaan merkityksellistä ja että se saavuttaa mahdollisimman monia opettajia/oppilaita. Koulutuspolkujen eriytyminen Koulutuspolkujen eriytymisen estämiseksi nuorten tietopohjan vahvistamisen lisäksi on kiinnitettävä huomiota opetus- ja oppilaanohjaushenkilöstön ymmärryksen vahvistamiseen ihmisoikeusperustaisesta ja antirasistisesta työskentelytavasta. Tähän voidaan vaikuttaa myös tukemalla oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien kehittämistä ja toimeenpanoa. Osallistumisen vahvistaminen nojaa lasten ja nuorten osallisuuden kokemukseen arjessa. Tätä voidaan vahvistaa varmistamalla, että opetusmateriaalit sekä opetus- ja toimintaympäristö todella ovat esteettömiä, turvallisia ja inklusiivisia kaikille nuorille, ja että sukupuolten

	moninaisuus, oppilaiden taustat, kielet ja kulttuurit näkyvät ja niitä käsitellään yhdenvertaisesti kouluympäristössä. Mediakasvatuksesta Pidämme luonnoksessa esitettyjä toimenpiteitä kannatettavina. Ihmisoikeusperustaisen mediakasvatuksen tulee huomioida kohderyhmien yhdenvertaisuus, sekä yhdenvertaisuuden käsittely osana mediakasvatusta. Mediakasvatus ei saa kuitenkaan typistyä pelkäksi välineeksi disinformaatiota vastaan taistelemiseksi - se on yksi osa sitä - vaan demokratian ja ihmisoikeuksien toteutumisen ja ymmärtämisen näkökulmasta on keskeistä painottaa kriittisiä medialukutaitoja ja ihmisten mediatoimijuuksien mahdollisuuksia epäoikeudenmukaisuuksien haastamiseen ja ihmisoikeuksien puolustamiseen, kuten yleisemmin ihmisoikeuskasvatuksessa.
Eläkeläisliittojen etujärjestö EETU ry	Kansalaisten tasavertaisen kohtelun ja osallistumisoikeuksien toteutumisen kannalta pidämme erittäin tärkeänä sitä, että samalla kun edistetään digitalisaatiokehitystä, on kiinnitettävä huomiota ikääntyneiden ihmisten tietoteknisen osaamisen ylläpitämiseen ja parantamiseen. Esimerkiksi kirjastot ovat erinomainen paikka tarjota ikääntyneille opastusta mm. tietokoneen käyttöön.
Ensi- ja turvakotien liitto ry	Ensi- ja turvakotien liitto pitää linjausta ja toimenpide-ehdotuksia tarpeellisina ja tärkeinä. On tärkeää tunnistaa kansalaisyhteiskunnan toimijoiden ja kansalaisjärjestöjen rooli ja resurssitarpeet demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa edistävän koulutuksen tarjoajana, mutta myös kansalaisjärjestöt sinällään avoimen kansalaistoiminnan ja ihmisoikeuksien edistäjinä.
FDUV	Det är viktigt att utbildningsmaterialen även produceras på lätt språk och att de når själva målgruppen för lätt språk, men även anhöriga och personal. Det råder stor brist på anpassade läromedel på svenska i Finland, vilket betydligt försvårar genomförande av denna typ av demokratiutbildning. Denna typ av läromedel kan heller inte köpas in från andra nordiska länder, eftersom de specifikt berör den finska rättsstaten och det finska samhällets uppbyggnad. Tillräckliga resurser bör reserveras för att producera denna typ av utbildningsmaterial och läromedel. Det är även viktigt att involvera personer med funktionsnedsättning i utbildningsverksamheten och ge dem möjlighet att dela med sig till andra om sina erfarenheter, till exempel genom erfarenhetsexperter.

Finlands Svenska Skolungdomsförbund FSS rf	Undervisningen i skolan har en central roll i att skapa intresse och förståelse för samhället. Undervisningen (bland annat historia- och samhällslära undervisningen) ska konkretisera samhällets maktstrukturer och fostra aktiva medborgare, genom att uppmuntra till debatt och skapa samhällsengagemang bland de studerande. Det är viktigt att samhällslära- och historieundervisningen introduceras redan i grundskolans lägre årskurser. Samisk kultur och historia ska ingå i undervisningen. Digitala kunskaper och datakunskaper är centrala i utbildningen, och studerande ska ges färdigheter i att förstå digital utveckling. Nu och i framtiden behöver studerande förståelse för komplexa system och helheter, samt färdigheter att tillämpa kunskap. Studerande ska ha kunskapen att kritiskt analysera omvärlden. En bred kulturell och religiös förståelse är också centralt i dagens mångkulturella samhälle.
Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liitto HYOL ry	Peruskoulu ja toisen asteen koulutus tasoittavat tutkimusten mukaan merkittävästi perhetaustan aiheuttamia eroja siinä, miten sisäinen kansalaispätevyys koetaan. Laaja-alaisten tavoitteiden johdosta demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus kuuluvat kaikille opettajille, mutta erityisen merkittävä rooli yhteiskunnallisten tietojen, taitojen ja kokemusten opettamisessa on kuitenkin yhteiskuntaopilla. On tärkeää, että yhteiskuntaoppia opetetaan riittävästi kaikilla asteilla ja että sitä opettavat pätevät aineenopettajat. On tärkeää, että opettajien ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen perus- ja täydennyskoulutuksen resurssien riittävyys turvataan. On hyvä huomata, että relevanttia täydennyskoulutusta voivat toteuttaa myös erilaiset kolmannen sektorin toimijat. Mahdollisesti perustettavan valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen yhtenä tehtävänä voisi olla ajantasaisen oppimateriaalin ja täydennyskoulutuksen tuottaminen. HYOL ry kannattaa sitä, että kotoutumiskoulutusta sekä monikielistä yhteiskuntaorientaatiota järjestettäessä varmistetaan, että koulutusta tarjoavilla toimijoilla on riittävä osaamispohja demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa käsittelevien teemojen käsittelemiseen ja että nämä teemat saavat koulutuksissa riittävän painoarvon.
Ihmisoikeusliitto	Kuten periaatepäätösluonnoksessa avoimesti todetaan, viimeaikaisten selvitysten mukaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistaso opettajien keskuudessa

	on valitettavan vaihtelevaa. Demokratia- ja ihmisoikeusaiheiden opetus on edelleen yksittäisten opettajien aktiivisuuden varassa. Erityisesti ihmisoikeuskasvatuksen osalta on havaittu merkittäviä kehittämistarpeita. Ihmisoikeusvaltuuskunta suositteli jo vuonna 2014 sekä uudestaan 2021, että opettajien ja muiden julkista tehtävää hoitavien ihmisoikeusosaamista on vahvistettava ja että ihmisoikeuskoulutusta on jatkuvasti seurattava, arvioitava ja kehitettävä. Nämä suositukset ovat edelleen ajankohtaisia. Suomi on lisäksi saanut toistuvasti suosituksia ihmisoikeuskasvatuksen vahvistamiseksi sopimuksia valvovilta kansainvälisiltä toimijoilta sekä esimerkiksi muilta valtioilta UPR-prosessissa. Siksi on erityisen ongelmallista ja suorastaan hälyttävää, että ihmisoikeudet eivät vieläkään kuulu esimerkiksi opettajan peruskoulutukseen pakollisena oppiaineena, vaikka ihmisoikeudet on jo vuosia sitten kirjattu kansallisten opetussuunnitelmien arvopohjaan, velvoitteisiin ja sisältöihin. Parhaatkaan opetussuunnitelmat eivät yksin riitä takaamaan ihmisoikeuskasvatuksen toteutumista käytännössä. Ihmisoikeuskasvatus on erityisosaamista vaativa kasvatuksen ala, joka toteutuakseen edellyttää pysyviä rakenteita. Ihmisoikeusliitto muistuttaa, että kansalliset ja kansainväliset suositukset velvoittavat valtioneuvostoa vahvistamaan opettajien ja muiden julkista tehtävää hoitavien pitkäjänteistä perus- ja täydennyskoulutusta ihmisoikeuksista. Edes yliopistojen ja muiden korkeakoulujen autonomia ei voi estää näiden velvoitteiden toimeenpanoa, sillä niidenkin erityistehtävään sisältyy julkista valtaa, jonka vastuulle perus- ja ihmisoikeuksien toimeenpano ja kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden noudattaminen kuuluu. Ihmisoikeusliitto kehottaa valtioneuvostoa ja erityisesti opetus- ja kulttuuriministeriötä pikaisesti lisäämään opettajien perus- ja täydennyskoulutuksiin ihmisoikeussisältöä ja takaamaan viranomaisten ihmisoikeuskoulutukselle pysyvä rahoitus, pysyvät rakenteet ja riittävä henkilöstö. Keväällä 2022 käynnistyi tutkimushanke (VN-TEAS), jonka tehtävänä on arvioida varhaiskasvatussuunnitelman ja opetussuunnitelmien perusteissa määriteltyjen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistavoitteiden käytännön toteutumista varhaiskasvatuksessa, kaikilla kouluasteilla ja opettajankoulutuksessa. Tavoitteena on arvioida myös, lasten, oppilaiden ja opiskelijoiden osallisuuden ja osallistumisoikeuksien toteutumista. Tutkimuksen on tarkoitus tuottaa valtioneuvostolle ajantasainen kokonaiskuva ja tietoa aihepiiriin liittyvistä haasteista, suosituksia jatkotoimenpiteiksi, sekä konkreettisia esityksiä ja suosituksia demokratia- ja

	ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi varhaiskasvatuksessa, kaikilla kouluasteilla sekä opettajankoulutuksessa ja opettajien täydennyskoulutuksessa. Tutkimus valmistuu keväällä 2023. Ihmisoikeusliitto vaatii, että seuraavaan hallitusohjelmaan on kirjattava selkeät rakenteet ihmisoikeuskasvatuksen ja koulutuksen vakiinnuttamiselle kasvatuksen ja koulutuksen kaikille asteille. Ihmisoikeuskoulutusta ei tarvita vain opettajien peruskoulutukseen, vaan myös muiden julkista tehtävää hoitavien perus- ja täydennyskoulutuksiin. Lisäksi hallitusohjelmassa ja valtiontalouden kehysmenettelyssä tulee täsmentää, miten kansalaisjärjestöille turvataan riittävät resurssit demokratiaa, ihmisoikeuksia koskevan koulutuksen tarjoamiseen julkista tehtävää hoitaville sekä suoraan tai välillisesti myös eri oppiasteiden opiskelijoille.
Kehittämiskeskus Opinkirjo	Opinkirjo toteaa, että haasteet ja eroavaisuudet lasten ja nuorten kohtaamassa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen laadussa ja laajuudessa on nähtävissä jo varhaisessa vaiheessa. Hyvinvoinnin ja kasvun ja kehityksen kannalta on suotavaa, että haasteisiin pystytään tarttumaan jo mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta kaikille lapsille ja nuorille syntyy myönteinen näkemys itsestä kyvykkäänä ja pätevänä kansalaisena, joka kohtaa erilaisuutta empaattisesti hyväksyen. Toisen asteen opiskelijoiden yhdenvertainen mahdollisuus osallistua, saada tietoa yhteiskunnasta ja motivoitua yhteiskunnalliseen keskusteluun mukaan on ensiarvoisen tärkeää. Tarkoitamme tällä sitä, että lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen antaman yhteiskunnallisen kasvatuksen lähentäminen toisiinsa niin sisältöjen kuin tuntimäärien puitteissa on yksi kehittämisen kohteista. Tuomme esille, että mahdollinen osaamiskeskus tulee rakentaa tieteelliseen tietoon perustuen korkea-asteen yhteistyönä siten, että myös ammattikorkeakoulutasoinen koulutus on huomioitu. On tärkeää vahvistaa nuorisoalan työntekijöiden osaamista. Toivomme, että tällainen osaamiskeskus vertautuisi nykyisiin luonnontieteiden opettamista edistäviin LUMA-keskuksiin, joissa tieteellinen tutkimus ja käytännön soveltaminen kulkevat rinnakkain. Näemme tärkeänä myös ajantasaisen koulutus- ja oppimateriaalin tuottamisen tukeminen. Näiden materiaalien tulee pohjautua esimerkiksi demokraattisten taitojen kehittämiseen ja Euroopan Neuvoston demokratiakompetenssien implementointiin kasvatukseen ja koulutukseen.

	Huomautamme, että opettajan perus- ja täydennyskoulutuksen lisäksi on oleellista vahvistaa myös muiden lasten ja nuorten parissa työskentelevien ammattilaisten tietoja, taitoja ja myönteistä asennetta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen. Näemme, että avoin keskustelu tarkoittaa myös kouluissa ja oppilaitoksissa käytävää keskustelua. Pohdimme, miten lasten ja nuorten vanhempien kansalaistaitoja voidaan vahvistaa ja päivittää vapaassa sivistystyössä, koska disinformaation tunnistaminen on tärkeää kaikissa ikäluokissa ei stereotyyppisesti ajatellen vain nuorten osalta. Kannatamme sitä, että kirjastot ja museot kehittävät työpajoja eri ikäisten tarpeisiin ja voivat siten houkutella osallistumaan monimuotoisesti eri lähtökohdista olevia ihmisiä. Kirjastoilla on tehtävä myös sukupolvien välisen vuoropuhelun mahdollistajana ja siten vahvistaa demokraattisen yhteiskuntamme perustaa. Toivomme, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen osallistuvien järjestötoimijoiden yhteistyöhön kannustaminen jatkuu edelleen. Toiminta vaatii resursseja ja esimerkiksi laadukkaiden teemoja käsittelevien materiaalien ja menetelmien kehittäminen, koulutuksen toteuttaminen ja teemojen kehittäminen vaatii resursseja.
Kehitysvammaliitto/Selkokeskus	Koulutus- ja opetusmateriaalien laatimisessa tulee huomioida, että tietoa on tarjolla myös selkokielellä ja kuvin tuettuna. Näin demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus tavoittaa myös ne kohderyhmät, joille yleiskieliset materiaalit ovat liian vaikeita.
Kulttuuri- ja taidealan keskusjärjestö KULTA ry	Kulttuuri- ja taidealan keskusjärjestö KULTA ry kiittää, että linjauksissa on huomioita sekä kirjastojen ja museoiden että kulttuuriperintöstrategian merkitys demokratialle.
Kuntoutussäätiö	Kuntoutussäätiö pitää demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen painotuksia hyvinä ja kannatettavina. Kun toimenpiteitä suunnitellaan, tulee aina huomioida niiden kohdentuminen. Tavoittavatko ne mahdollisimman laajasti eri kansalaiset ja väestöryhmät, erityisesti ne, jotka ovat aliedustettuina päätöksenteossa ja päätöksenteon eri foorumeilla? Kuntoutussäätiö pitää erityisen merkittävänä kansalaisyhteiskunnan resurssien huomioimista koulutusta ja mediataitoja koskevassa kokonaisuudessa. On selvää, että järjestöillä ja muilla kansalaisyhteiskunnan toimijoilla on nykyistä paljon enemmän annettavaa kansalaisille

	suunnattuun koulutukseen ja myös mediakasvatuksen toteuttamiseen. On tärkeää tunnistaa ennakkoluulottomasti näitä resursseja ja kyvykkyyksiä. Järjestöillä on tiiviit, arkiset yhteydet haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisiin, ja tätä ymmärrystä ja tuntemusta on tärkeää hyödyntää myös kansalaistaitojen vahvistamisessa. Kansalaisyhteiskunnan moniulotteinen rooli ja resurssit olisi tärkeää analysoida kokonaisvaltaisesti. On todennäköistä, että tämä analyysi toisi esille myös entuudestaan tunnistamattomia voimavaroja.
Kynnys ry	Yhdenvertaisuustietoa saavutettavasti ja syrjimättömästi. Julkisen toimijan tilojen esteettömyys ja saavutettavuus lähtökohta. Tietoa kohtuullisista mukautuksista saavutettavasti. Riittävät ja toimivat erityispalvelut vammaisten henkilöiden osallistumisen varmistajana.
Lastensuojelun Keskusliitto	Lastensuojelun Keskusliitto pitää erinomaisena sitä, että demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatukselle on omistettu kokonaan oma linjauksensa. Toimenpiteiden suunnittelussa ja arvioinnissa tulee tarkastella erityisesti niiden kattavuutta: tavoitetaanko kaikki lapset? Keskusliitto pitää erittäin tärkeänä opettajien perus- ja täydennyskoulutukseen liittyviä toimenpiteitä. Keskusliitto iloitsee siitä, että luonnoksessa huomioidaan järjestöjen rooli demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteuttajina ja että luonnoksessa on tunnistettu myös tähän tarvittava rahoitus. Keskusliitto muistuttaa, että suunnitelmallinen ja pitkäjänteinen työ edellyttää rahoituksen ennakoitavuutta ja jatkuvuutta.
Medialiitto ry	Medialiitto kannattaa linjausta 3 muutettuna ja pitää siihen liittyviä toimenpiteitä oikeasuuntaisia. Medialiitto ehdottaa, että linjaukseen 3 lisätään seuraavat kaksi konkreettista toimenpidettä: - Riippumattomien tiedotusvälineiden (eli päätoimittajavastuun alaisen ja Journalistin ohjeisiin sitoutuneen median) roolia ja merkitystä demokratialle opetetaan kattavasti perus- ja täydennyskoulutuksessa. - Perusopetuksen opetussuunnitelmaa uudistettaessa informaatiolukutaito, journalismin etiikka sekä riippumattomien tiedotusvälineiden rooli ja merkitys yhteiskunnassa lisätään osaksi yläkoulujen yhteiskuntaopin oppisisältöjä ja mainitaan opetussuunnitelman perusteissa. Valtioneuvoston perusopetuksen tuntijakoa koskevaa asetusta muutetaan vastaavasti.

	Medialiitto ehdottaa, että linjauksessa 3 puhuttaisiin ”ihmisoikeuksien” sijaan ”perusoikeuksista” seuraavasti - Demokratia-, perusoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista Medialiitto katsoo, että demokraattinen järjestelmä perustuu suvereenissa valtiossa nimenomaan perustuslakiin. Demokratiakasvatuksen tulisi tukea ennen kaikkea perustuslain ja perustuslain aseman tuntemusta. Kasvatuksessa ja oppimisessa on syytä edelleen tavoitella luottamusyhteiskuntaa ja sen ylläpitämistä. Luottamus toisiin ihmisiin, yhteiskuntaan ja sen instituutioihin on demokratiamme kulmakiviä. Medialiitto kannattaa myös periaatepäätösluonnoksen sivun 21 kirjausta, että tavoitteena on ”laaja-alainen osaaminen, joka huomioi tiedollisten valmiuksien lisäksi sivistykselliset arvot sekä demokratiaan perustuvan yhteiskunnan perusperiaatteet”. Medialiiton käsityksen mukaan riippumattomien tiedotusvälineiden roolin ja merkityksen korostaminen vapaassa, demokraattisessa yhteiskunnassa on keskeinen osa mediakasvatusta, johon sisältyy erityisesti myös demokratiakasvatus ja alueita ihmisoikeuskasvatuksesta. Demokratiapolitiikassa tulisikin tuoda esille, mitä ovat riippumattomat tiedotusvälineet (eli päätoimittajavastuun alainen ja Journalistin ohjeisiin sitoutunut media). Lisäksi tulisi korostaa niiden roolin ja merkityksen opettamista perusopetuksessa ja aikuiskoulutuksessa. Tämä tarkoittaa sitä, että sekä demokratia- että mediakasvatuksen tärkeys tulisi aidosti tunnistaa ja tunnustaa osana peruskoulun ja muun koulutuksen oppisisältöjä. Haasteena on, että teemoja vaivaa osaamisen ja resurssien puute opetuksessa. Opetus lepää yksittäisten, innostuneiden opettajien harteilla. Systemaattinen opettajien täydennyskoulutus puuttuu. Tämä saattaa maamme koululaiset ja opiskelijat eriarvoiseen asemaan. Nykyiset perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ovat vuodelta 2014. Yleensä opetussuunnitelmaa on uudistettu kymmenen vuoden välein. Medialiitto katsoo, että opetussuunnitelmaa lähivuosina uudistettaessa informaatiolukutaito, journalismin etiikka (Journalistin ohjeet) sekä riippumattomien tiedotusvälineiden rooli ja merkitys niin sanotusti vallan vahtikoirana lisättäisiin osaksi yläkoulujen yhteiskuntaopin oppisisältöjä ja mainittaisiin opetushallituksen vastuulla olevan opetussuunnitelman

	perusteissa. Lisäksi valtioneuvoston perusopetuksen tuntijakoa koskevaa asetusta tulisi muuttaa vastaavasti. Tällä hetkellä valtioneuvoston asetuksen mukaan yhteiskuntaoppia opiskellaan perusopetuksen vuosiluokilla 7–9 kolme vuosiviikkotuntia. Medialiitto katsoo, että yhteiskuntaopin opetusta tulee lisätä yläkouluissa. Lisäresurssi tulee käyttää yleisesti mediakasvatukseen ja erityisesti riippumattoman tiedonvälityksen ja demokratian välisen suhteen kirkastamiseen. Ilman riippumatonta tiedonvälitystä ei voi olla demokratiaa. Lisäksi tulisi järjestää opettajille aiheeseen liittyvää täydennyskoulutusta. Mediakasvatuksen (mukaan lukien demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus) painopistealuetta tulisi muuttaa äidinkielestä yhteiskuntaoppiin. Olennaista olisi myös kirkastaa riippumattomien tiedotusvälineiden (eli päätoimittajavastuun alaisen ja Journalistin ohjeisiin sitoutuneen median) sisältöjen ja muun viestinnän sekä esimerkiksi sosiaalisen median eroja. Medialiitto toteaa, että nykyisessä opetussuunnitelmassa ei puhuta mitään esimerkiksi journalismista tai riippumattomien tiedotusvälineiden merkityksestä yhteiskunnassa. Opetussuunnitelman tavoitteena mainitaan vain, että oppilas oppii tarkastelemaan kriittisesti median yhteiskunnallista roolia. Tämä tavoite näyttäytyy nykyisessä media- ja viestintäympäristössä epäselvänä. Lisäksi se on omiaan luomaan epäluottamusta riippumattomia tiedotusvälineitä kohtaan.
Miesjärjestöjen keskusliitto MJKL ry	Linjauksen 3 osana puhutaan koulutuspolkujen eriytymisestä, mutta samassa yhteydessä on tärkeätä puhua ylipäätään kouluttautumiseen liittyvästä sukupuolittuneesta ongelmasta. Riittävä koulumenestys on yksi keskeinen tekijä kasvettaessa kohti tasapainoista aikuisuutta. Huono koulumenestys ja koulutuksen puute johtavat monesti näköalattomuuteen, työnsaantivaikeuksiin ja ylipäätään hyvinvointiperustan alenemiseen. Poikien ja nuorten miesten syrjäytyminen on kasvava yhteiskunnallinen ongelma. Tällä hetkellä lukion opiskelijoista 58 % on tyttöjä, huippulukioissa opiskelevista 75 % on tyttöjä, yliopistotutkinnon suorittaneista 58 % on naisia ja ammatillisen tutkinnon suorittaneista 55 % on naisia. Nämä erot koulumenestyksessä tyttöjen ja poikien välillä jatkavat kasvuaan. Naiset myös suoriutuvat kouluista selvästi miehiä nopeammin, mikä nopeuttaa mm. työllistymistä. On tärkeätä keskittää erityistoimia poikien ja nuorten miesten tukemiseen, jotta sukupuolten välinen hyvinvointivinouma saadaan suoristettua. Tämä on merkityksellistä sekä poikien että koko sosiaalisen hyvinvointiyhteiskunnan näkökulmasta. Yhteiskunnallinen arvovalinta tulisi olla, että tytöistä ja pojista huolehditaan yhdenvertaisesti.

Muistiliitto ry	Periaatepäätöksessä todetaan, että yhteiskuntamallimme perustuu luottamukseen toisiin ihmisiin, yhteiskuntaan ja sen instituutioihin. Luottamus on edellytys demokratialle, sosiaaliselle yhteenkuuluvuudelle, turvallisuudelle, hyvinvoinnille ja taloudelle. Kansalaisten itse organisoima yhdistys- ja muu kansalaistoiminta on merkittävä keskinäisen luottamuksen ja tuen rakentaja. Suomalaisessa yhteiskunnassa yhdistykset ovat myös tärkeitä osallistumisen ja vaikuttamisen kanavia. Yhdistykset tarjoavat muistisairaalle ja läheiselle mahdollisuuksia osallistua, toimia ja vaikuttaa sekä elää omannäköistä elämää, vaikka muut osallistumismahdollisuudet olisivat jo rajoittuneet esim. toimintakyvyn rajoitusten vuoksi.
Naisjärjestöjen Keskusliitto	Linjauksessa todetaan, että sukupuolten väliset erot nuorten kokemassa kansalaispätevyydessä ovat suuria, ja että pojilla on tyttöjä vahvempi luottamus omaan kansalaispätevyyteensä. Toimenpiteissä onkin syytä huomioida, että erityisesti on tuettava tyttöjen kansalaispätevyyden muodostumista. Ihmisoikeuskasvatuksessa on tärkeää varmistaa, että kaikki tytöt oppivat tietämään oikeutensa. Tyttöjen vapauden rajoittamisella on yhtymäkohtia niin mahdollisuuteen tulla kuulluksi ja käyttää omaa ääntään kuin vihapuheeseen, sukupuolittuneeseen ja kunniaan liittyvään väkivaltaan. Naisjärjestöjen Keskusliitto on peräänkuuluttanut seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja kehollisen koskemattomuuden vahvistamista ja suostumuksen käsittelyä opetuksessa järjestelmällisellä tavalla. Kansalaisjärjestöjen ja vapaan sivistystyön toimijoiden resurssien turvaaminen on tärkeää myös jatkossa.
Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry	On tärkeää, että ihmisoikeuskasvatuksessa varmistetaan tyttöjen saavan tarvittavan tietotaidon omista oikeuksistaan. Lasten ja nuorten internetissä kohtaaman vihapuheen kasvaminen ja sen vaikutukset tulevaisuuteen korostavat medialukutaidon opettamisen merkitystä. NYTKIS pitää tärkeänä, että kotoutumiskoulutuksessa sekä monikielisessä yhteiskuntaorientaatiota järjestettäessä varmistetaan myös naiserityinen osaaminen, sillä juuri naisten kotoutumisprosessiin saattaa usein myös liittyä haasteita, joita järjestelmä ei riittävällä tavalla tunnista.
Nuorisotutkimusseura ry	Nuorisotutkimusseura pitää kannatettavana, että ”Äänestysaktiivisuutta edistetään pitkäjänteisesti demokratiakasvatusta kehittämällä”, mutta lisäisi mielellään

	sen jatkoksi huomion, että tämän on oltava yhteydessä todellisiin vaikuttamisen mahdollisuuksiin, joihin demokratiakasvatus antaa valmiudet : "...sekä kauttaaltaan monipuolistamalla lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuuksia jo paljon ennen äänestysikää sekä laskemalla äänioikeusikäraja 16-vuoteen”. Kuten edellisissä huomioissamme, Nuorisotutkimusseura pitää myös tämän toimenpidekokonaisuuden yhteydessä tärkeänä, että toisen asteen ammatilliseen koulutukseen kiinnitetään erityistä huomiota, sillä juuri koulutus on yksi osallistumisen eroja tuottava taustatekijä. Lisäksi esitämme, että toimintakulttuurin kehittämistä koulutuksessa täsmennetään, nyt toimintakulttuuri mainitaan vain sanana. Tavoitteena tulisi olla, että osana osaamistavoitteita demokratiaa ja ihmisoikeuksia eletään samalla kuin opitaan. Esitämme, että kuulemisten järjestämistä laadukkaasti täsmennetään raportissa, esimerkiksi pohtien, kuinka laajoja kuulemisten on syytä olla ja missä määrin tulisi toteuttaa "etsivää" kuulemista pyrkien tavoittamaan väestöryhmiä, jotka eivät keskimääräisesti osallistu esimerkiksi kyselyin toteutettuihin kuulemisiin. (Myöhemmin sivulla 39 mainitaan, että ”Lasten ja nuorten parissa toimivien viranomaisten tietoisuutta lasten ja nuorten yhdenvertaiseen osallistumiseen liittyvistä oikeuksista, velvollisuuksista ja menetelmistä lisätään päivittämällä vuonna 2022 säädösvalmistelun kuulemisopasta lasten ja nuorten kuulemiseen liittyvällä aineistolla sekä tuottamalla viranomaisille suunnattua koulutusmateriaalia ja toteuttamalla haastekampanja lasten ja nuorten kuulemisesta”. Tämänkaltainen konkretisointi esimerkiksi kuulemisen yhdenvertaisuuden varmistamisesta olisi toivottavaa myös toimenpide-ehdotuskokonaisuudessa 3.) Nuorisotutkimusseura kiittää, että demokratiakasvatuksen yhteydessä kiinnitetään huomiota koulun ulkopuoliseen eli non-formaaliin oppimiseen. Aihetta kritiikkiin on kuitenkin siinä, ettei raportissa mainita lainkaan sanaa ’harrastukset’. Nuorisopolitiikassa nuorten harrastamiseen ja siinä tapahtuviin kasvatukselliseen kohtaamisiin ja oppimiseen on kohdennettu erityisiä valtion panostuksia. Lisäksi nuorisotyö toimii käytännössä kiinteässä yhteydessä kuntien osallisuustyössä esimerkiksi nuorisovaltuustoja ohjaten. Nuorisotutkimusseura esittää vahvasti, että sekä harrastukset ja että nuorisotyö otetaan nykyistä paremmin huomioon demokratiapolitiikassa.
Nuorten Suomi ry	1. periaatepäätöksessä olisi hyvä korostaa, että demokratiakasvatuksen perustan luo koko koulukulttuuri, se että oppilaille annetaan aito mahdollisuus osallistua ja koulusta tulee aidosti osa kulttuuria, jossa demokraattinen elämäntapa

	voi toteutua. Käytännössä tämä tarkoittaa oppijalähtöistä pedagogiikka, luottamista oppilaisiin ja heidän mukaan ottamista päätöksentekoon. 2. median suhdetta demokratiaan olisi tarkasteltava nykyistä kriittisemmin koulussa. Media, aina perinteisiä arvostettuja mediataloja myöten on siirtynyt toimintaan, jossa se seuraa myös demokratialle haitallisia jälkiä, kuten kärjistyvä puhekulttuuri, kritiikitön informaation vastaanotto ja yksilöllistyvä toimittajakulttuuri. Vapaan median rooli on demokratian perusta, mutta jos se alkaa rapauttaa sitä, sitä on tutkittava koulussa. Näin demokratian ja median suhdetta tulisi tarkastella koulussa nykyistä laajemmin, myös niin, että median toimintaa tarkastellaan kriittisesti.
Näkövammaisten liitto ry	Periaatepäätöksestä ei käy ilmi, millä tavoin taataan, että jokainen kansalainen ymmärtää perusoikeuksien kuuluvan kaikille ja vähemmistöjen aktiivisen osallisuuden olevan osa demokratiaa. Yhteiskuntaa ei rakenneta vain vahvimpien, hyvinvoivien tai keskiluokan tarpeiden pohjalta vaan jokaisen ihmisen yhtäläisiä oikeuksia kunnioittaen. Tämä erottaa demokratian muista valtiomuodoista. Demokratiakasvatuksen tulee nostaa esiin tämä ydinasia. Toimenpide-ehdotuksissa nostetaan esiin koulutus sekä koulutus- ja opetusmateriaali. Näkövammaisten liitto muistuttaa, että koulutus- ja opetusmateriaalien tulee olla saavutettavia. Lisäksi on varmistettava vammaisten ihmisten osallisuus koulutuksissa ja niiden toteuttamisessa. Näkövammaisten liitto muistuttaa, ettei ole hyväksyttävää järjestää koulutuksia, joissa vammattomat kouluttajat kouluttavat vammattomille opiskelijoille, millä tavoin heidän tulee kohdata näkövammainen tai muulla tavoin vammainen ihminen. Tämä lähestymistapa on näkövammaisia ihmisiä objektisoiva eikä tarjoa tilannetta, jossa näkövammainen ihminen on oman elämänsä subjekti. Toimenpide-ehdotuksen mukaan vahvistetaan yleisten kirjastojen ja museoiden verkoston roolia yhteiskunnallisen osallistumisen ja medialukutaidon vahvistajana. Tässä on otettava huomioon näkövammaisten ihmisten tiedonsaanti. Kyse on muun muassa Saavutettavuuskirjasto Celian resurssien varmistamisesta.
Pelastakaa Lapset ry	Poliittinen osallistuminen ja osallisuuden kokemus jakautuu Suomessa. Ehdotetut toimenpiteet jäävät kuitenkin yleisiksi eivätkä mahdollista marginalisoitujen tai syrjinnän vaarassa olevien ryhmien tunnistamista tai heidän osallisuutensa vahvistamista. Lapsille tarvitaan lisää ikä- ja kehitystason mukaisia vaikuttamismahdollisuuksia ja -muotoja ja on huolehdittava, että myös haavoittuvassa asemassa olevien ja

	syrjinnälle alttiit lapsi- ja nuorisoryhmät, mukaan lukien nuoret lapset, ovat mukana. Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksessa on tärkeää huomioida viestiminen ymmärrettävästi ja ikätasoisesti eri kulttuureista Suomeen kotoutumassa oleville sekä näiden ihmisten valmiudet ottaa vastaan tietoa ottaen huomioon kotoutuvien koulutustausta ja luku- ja kirjoitustaito. Lasten demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukena myös vanhemmille on tarjottava vastaavaa koulutusta. Tällaista koulutusta on oltava tarjolla myös niille maahanmuuttajille, jotka ovat kotoutumistoimien ulkopuolella.
Plan International Suomi	1. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta on tärkeää vahvistaa Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus hyödyttää erityisesti niitä nuoria, jotka eivät saa kotoa eväitä aktiiviseen kansalaisuuteen. Tampereen yliopiston tuoreen tutkimuksen (http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-526-5) mukaan nuorten arviot omista kyvyistään vaikuttaa yhteiskuntaan ja ymmärtää sen toimintaa eroavat jo 15-vuotiaana. Tyttöjen sisäinen kansalaispätevyys on poikia heikompaa. Sukupuolen lisäksi vanhempien ja perheen rooli kansalaispätevyyden kehittymisessä on merkittävä. Kansalaispätevyys voi kuitenkin vahvistua yhteiskunnalliseen keskusteluun kannustavien opettajien ja luokkatovereiden ansiosta. Oppilaitosten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen vahvistaminen ja edelleen kehittäminen on keskeistä. Hyviä keinoja ovat demokratia- ja ihmisoikeusteemojen painoarvon lisääminen opetussuunnitelmissa, opetushenkilöstön täydennyskouluttaminen, opetusmateriaalin kehittäminen ja olemassa olevan materiaalin laajempi hyödyntäminen sekä vahvempi yhteistyö koulun ja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden välillä. 2. Kansalaisjärjestöt tarjoavat tukea demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen Kansalaisjärjestöillä on tarjota runsaasti hyvää materiaalia ja menetelmiä koulujen ihmisoikeus- ja demokratiakasvatukseen. Opetusalan viranomaisten tulisi aktiivisemmin kannustaa oppilaitoksia hyödyntämään järjestöjen palveluja ja asiantuntemusta. Materiaalipankkien (esim. globaalikasvatus.fi) ylläpitoon tulisi osoittaa lisää resursseja, jotta ajantasaiset ja kuratoidut materiaalit olisivat kootusti opettajien löydettävissä yhdestä osoitteesta. Olennaista on myös turvata riittävällä rahoituksella järjestöjen toimintaedellytykset, jotta ne voivat kehittää ja ylläpitää laadukasta ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen materiaalia

	myös tulevaisuudessa. Erityisesti selkokielisestä demokratia- ja ihmisoikeusmateriaalista on pulaa. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa tulee pyrkiä siihen, että lapset ja nuoret ihan oikeasti vaikuttavat asioihin pelkän vaikuttamisen taitojen harjoittelun sijaan, sillä nimenomaan kokemukset vaikuttamisesta rakentavat luottamusta omaan kyvykkyyteen aktiivisena yhteiskunnallisena toimijana. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa tulee tuoda laajasti esiin eri osallistumisen tapoja, myös ulkoparlamentaarisen vaikuttamisen keinoja. Esimerkiksi meemit voivat olla nuorille luonteva tapaa ottaa kantaa yhteiskunnallisiin asioihin ja vaikuttaa muiden mielipiteisiin. Opettajien ymmärrys näistä vaikuttamisen tavoista vaihtelee, ja täydennyskoulutuksella sitä voidaan vahvistaa. 3. Opettajien täydennyskoulutukselle on suuri tarve Opettajien täydennyskoulutus demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta on tärkeää, sillä moni opettaja ei saa riittäviä valmiuksia teemojen käsittelyyn peruskoulutuksestaan. Opettajien täydennyskoulutusta toteutetaan pitkälti Opetushallituksen myöntämillä, lyhytkestoisilla hankeavustuksilla, mikä tarjoaa heikot mahdollisuudet kehittää täydennyskoulutusta pitkäjänteisesti ja strategisesti. Järjestöille ja vapaan sivistystyön toimijoille tulisi tarjota monivuotista tukea täydennyskoulutuksen toteuttamiseen. Linjauksessa voitaisiin luvata selvittää mahdollisuuksia muuttaa täydennyskoulutusten rahoitusjärjestelmää pidempikestoisen toiminta-avustuksen suuntaan. Koulutuksia tulisi tarjota ja kohdentaa niin, että niihin osallistuu lähtökohtaisesti koulun koko opetushenkilöstö (esimerkiksi koulujen yhteissuunnitteluaikana tai veso-päivinä. Näin tavoitetaan myös ne opettajat, joita ihmisoikeus- ja demokratiakasvatus ei erityisesti kiinnosta ja joilla on siitä heikoimmat pohjatiedot. Ihmisoikeus- ja demokratiakasvatus tulisi sisällyttää olennaiseksi osaksi niin yliopistojen kuin ammattikorkeakoulujen tarjoamia opettajaopintoja kaikilla aloilla. Nykyisellään riippuu paljon opettajankoulutuslaitoksesta ja yksittäisestä yliopistonlehtorista, minkä verran ihmisoikeus- ja demokratiakasvatusta opettajien peruskoulutuksessa käsitellään. 4. Inklusiivisuuden kehittäminen on tärkeää Kiitämme, että luonnoksessa mainitaan, että erilaisten nuorten osallisuutta edistävien toimintojen inklusiivisuutta arvioidaan.

	Kansalaisyhteiskunnan toimijoilla on hyväksi havaittuja malleja myös maahan muuttaneiden nuorten osallisuuden vahvistamiseen ja inklusiiviseen demokratiakasvatukseen. Järjestöjen asiantuntemuksen hyödyntäminen on tärkeää. Jotta maahan muuttaneet ja/tai monikieliset nuoret kasvavat uskomaan omiin vaikuttamisen mahdollisuuksiinsa, representaatio on tärkeää. Valtionhallinnon omassa viestinnässä on olennaista nostaa esiin aliedustettuihin ryhmiin kuuluvia, poliittiseen päätöksentekoon aktiivisesti osallistuvia henkilöitä.
Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, Keski-Suomen Yhteisöjen Tuki ry, KOSTI ry	Kansalaisjärjestöille ja vapaan sivistystyön toimijoille riittävien resurssien turvaamiseen demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan koulutuksen tarjoamiseksi on tärkeää. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys korostaa yhdessä Maakuntien verkostojärjestöjen neuvottelukunnan kanssa, että kansalaisjärjestöjen toiminta sinänsä tukee demokratiaa ja ihmisoikeuksia, jonka vuoksi kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten turvaamisesta kokonaisvaltaisesti on pidettävä huolta. Kansalaisjärjestöissä toimiminen on jo itsessään yksi demokratiakasvatuksen käytännön foorumi; järjestötoiminta perustuu pitkälti vapaaehtoisuuteen, yhteisvastuuseen ja pyyteettömään yhteisen hyvän rakentamiseen. Maakunnallinen verkostojärjestöjen neuvottelukunta näkee, että kansalaisyhteiskunnan resurssien turvaaminen demokratian, ihmisoikeuksien ja medialukutaidon teemoissa tulisi varmistaa laajemmin, kuin pelkän koulutustarjonnan keinoin.
Pro Lukio ry	On tärkeää avata, mitä ovat osallistumista tukevat valmiudet, jotta niitä voidaan vahvistaa. Valmiuksia vahvistaa esimerkiksi dialogi-, sovittelu- ja konfliktinratkaisutaitojen opetus osana toisen asteen opetusta. Demokratiakasvatuksen lähtökohtana on sekä tietojen että taitojen harjoitteleminen. Erityisesti taitojen vahvistamiseen tulee kiinnittää huomiota, kun toimenpide-ehdotuksia tuodaan lukioihin. Jotta demokratiakasvatus toteutuu oppilaitoksissa, laaja-alaista osaamista tulee vahvistaa aineenopettajien koulutuksessa ja opettajien täydennyskoulutusta on tärkeä kehittää toimenpide-ehdotuksen mukaisesti pitkäjänteisesti. Lisäksi toimenpide-ehdotusten jalkauttamisessa ja kehittämisessä käytännön tasolle tulee huomioida ja hyödyntää lukioiden jo olemassa olevia toimintaverkostoja.
Puolueiden kansainvälinen	Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen kehittäminen on hyvä tavoite. Koulutuksessa on hyvä tuoda esiin demokratian, ihmisoikeuksien ja oikeusvaltion yhteys sekä

demokratiayhteistyö Demo ry	näiden yhteys yhteiskunnan vakauteen ja rauhaan. Demokratiakasvatukseen kuuluu myös poliittisen järjestelmän, poliittisten puolueiden sekä perinteisten vaikuttamiskanavien tuntemusta. Resurssien turvaaminen eri toimijoille ja järjestöille on tärkeää, sillä monet kansalaisyhteiskunnan toimijat sekä järjestöt toimivat osaltaan demokratian vahvistajina. Demo Finland toimii puolueiden kanssa, ja järjestää monipuoluepohjalta esimerkiksi puolueiden nuorisojärjestöille Demokratia-akatemia -koulutuskokonaisuutta, jossa perehdytään demokratiaan, ihmisoikeuksiin ja oikeusvaltiokysymyksiin. Luonnoksessa esiin tuotu huomio tyttöjen alhaisesta kokemuksesta kansalaispätevyyteen liittyen on hälyttävää. Sukupuolten tasa-arvo sekä tasapuoliset osallistumismahdollisuudet ovat osa demokratiaa, ja tyttöjen merkityksellinen osallistuminen on tärkeää. Dialogitaitojen vahvistaminen vahvistaa demokratiaamme. Tähän kuuluu olennaisesti myös monipuoluedialogi.
SAK ry	SAK pitää huolestuttavana periaatepäätöksessä kuvattua opettajien osaamistason ja valmiuksien vaihtelevuutta. Lisäksi on selvää, ettei teemojen opetus saisi missään tilanteessa olla kiinni opettajan omasta aktiivisuudesta tai kiinnostuksesta. SAK tukee vahvasti esitystä, jonka mukaan kaikilla kouluasteilla varmistetaan riittävä ja kohderyhmälähtöinen tietopohja demokratiasta, ihmisoikeuksista ja osallistumisesta. SAK katsoo, että yksi osa tätä koulutuskokonaisuutta on riittävät työelämävalmiudet. Yhteiskunnallisiin aineisiin on sisällytettävä työntekijän oikeuksien ja velvollisuuksien tunteminen yrittäjyyskasvatuksen rinnalle. Erityisen tärkeää on maahan muuttaneiden huomioiminen. Esimerkiksi SAK ylläpitää maksutonta matalan kynnyksen neuvontapalvelua ja tarjoaa kirjallista perustietoa työelämän pelisäännöistä yli 20 kielellä. Oikea tieto omalla äidinkielellä helpottaa integroitumista suomalaiseen työelämään ja yhteiskuntaan sekä vähentää työperäisen hyväksikäytön riskiä. Ammattiyhdistysliikkeellä on myös sivistys- ja kasvatustehtävä.
SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf	Satsningar på de barns, ungas och lärarnas utbildning i människorättsfrågor, demokrati, medieläsfärdigheter och delaktighet är en viktig åtgärd som är en förutsättning för att samhällets utveckling ska kunna vara inkluderande och delaktigt för alla. Dessa färdigheter kunde även andra ha nytta av, som till exempel tjänstemän inom socialvården. I nuläget är det en enorm brist på tidsaktuellt utbildningsmaterial på svenska. En förutsättning för att dessa

	mål ska förverkligas är att det finns aktuellt utbildningsmaterial även på svenska. Minoriteter bör få ta del av information på sitt eget språk och på så vis vara en del av utvecklingen. SAMS anser att alla de föreslagna åtgärderna är viktiga och bra, så länge de inkluderar alla. Informationen måste vara tillgänglig och gå att få även på svenska samt på lättläst språk.
Sanan- ja uskonnonvapaus ry	Ihmisoikeusjärjestönä korostamme yhdenvertaisuusperiaatetta myös uskonnollisen vakaumuksen omaavien ihmisten kohdalla. Kansalaisjärjestöt tarjoavat tukea demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen esimerkiksi kouluissa. Ei ole kuitenkaan perusteltua korostaa ja markkinoida minkään yksittäisen järjestön toimintaa esimerkiksi koulujen seksuaalikasvatuksen kohdalla. Tällä hetkellä nuorten kouluelämässä korostuu liiallisesti ns. sukupuolten moninaisuus ja LGBTIQA+ -termien sisäänajo. Esimerkiksi seksuaalioikeudet eivät ole missään sitovassa ihmisoikeussopimuksessa erikseen turvattuja perus- tai ihmisoikeuksia. Sitä vastoin oppilaalla ja hänen vanhemmillaan on uskonnon, ajatuksen ja omantunnon vapaus.
Sivista – Sivistystyönantajat ry	Sivista katsoo, että demokratiakasvatus on tärkeä osa kaikkea koulutusta ja toteutuukin erityisellä tavalla historian ja yhteiskuntaopin opetuksessa, mutta lisäksi läpileikkaavasti eri oppiaineiden opetuksessa sekä yleisesti oppilaitosten toimintakulttuurissa. Sivista painottaa, että demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyvien tietojen ja taitojen hankkiminen ei voi olla yksittäisten oppituntien tai -kurssien aihe, vaan sivistysjärjestelmä tuottaa kokonaisuudessaan näitä valmiuksia. Sivista huomauttaa, että luonnoksessa on käytetty termejä perusopetus, yleissivistävä koulutus ja ammatillinen koulutus (esim. s. 21). Perusopetus ja lukiokoulutus muodostavat yhdessä yleissivistävän koulutuksen kokonaisuuden, joten täsmällisempää olisi yleissivistävän koulutuksen sijaan mainita lukiokoulutus. Sivista pitää kannatettavana ehdotusta ajankohtaisen ja monipuolisen demokratiaan ja ihmisoikeuskysymyksiin liittyvän opetusaineiston tuottamista oppilaitosten käyttöön. Sivista katsoo, että erillisen osaamiskeskuksen perustamisen sijaan parhaat edellytykset demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi on Opetushallituksella, joka toimii koulutuksen asiantuntijavirastona. Näin demokratia- ja ihmisoikeusteemat eivät jää irrallisiksi vaan tulevat otetuksi huomioon laajasti opetussuunnitelmien perusteiden laadinnassa ja kehittämisessä. Sivista katsoo, että pelkän täydennyskoulutuksen sijaan linjauksessa olisi syytä puhua laajemmin opettajien työuran

	aikaisesta osaamisen kehittämisestä – yksittäisten täydennyskoulutusten vaikuttavuus voi jäädä pisteittäiseksi. Keskeistä olisi esimerkiksi osaamisen jakaminen työyhteisössä sekä erilaiset yhteistyöhankkeet paikallisten toimijoiden kanssa. Sivista ehdottaa ”opettajarekisterin perustaminen” -kohdan poistamista (s. 24). Opettajarekisteri olisi toimialaa jäykistävä rakenne, joka heikentää alan työmarkkinoiden toimivuutta. Se ei myöskään olisi ratkaisu demokratia- ja ihmisoikeusteemoihin liittyviin täydennyskoulutushaasteisiin. Rekisterin perustaminen ei itsessään lisää opettajien osaamista demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa, joten sen mainitseminen tässä yhteydessä on varsin keinotekoista. Digitaalinen toimintaympäristö on lisännyt altistumista disinformaatiolle. Sivista pitääkin tärkeänä, että koulutusjärjestelmässä paitsi opitaan digitaalisia taitoja, myös totutaan toimimaan luontevasti digitaalisessa toimintaympäristössä koko opinpolun ajan. Sivista katsoo, että erityisesti perusopetuksessa tulisi purkaa lainsäädännöllisiä esteitä digitalisaation hyödyntämiseen esimerkiksi sallimalla etäopetuksen hyödyntäminen myös muulloin kuin poikkeusoloissa. Viimeaikaiset kriisit ovat osoittaneet informaatiovaikuttamisen määrän lisääntyvän. Informaatiovaikuttaminen voi sosiaalisen median kautta kohdistua myös yksittäisiin kansalaisiin, jolloin kyky arvioida tiedon luotettavuutta ja uskottavuutta korostuu. Koulutusjärjestelmä antaa eri tasoilla eväitä medialukutaitoon sekä tarjotun tiedon arviointiin ja tarvittaessa kyseenalaistamiseen. Viranomaisviestintä tai perinteisen median kanavat eivät välttämättä tavoita lapsia ja nuoria. Tällöin opetus- ja kasvatushenkilöstöllä on tärkeä rooli ajankohtaisten tilanteiden ja ilmiöiden käsittelyssä yhdessä lasten ja nuorten kanssa. Sivista painottaa, että kansalaisyhteiskunnan toimijat tulee ymmärtää laajasti. Esimerkiksi tulee huomioida lähellä kansalaisia toimivat paikalliset yhdistykset ja seurat, joiden rohkaiseminen yhteistyöhön alueen koulutus- ja kulttuuritoimijoiden (esim. toimenpide-ehdotuksissa mainitut museot ja kirjastot) kanssa tavoittaisi aliedustettuja ryhmiä. Erityisesti vapaan sivistystyön toimijoilla voisi olla tässä merkittävä rooli.
Sivistysliitto Kansalaisfoorumi SKAF ry	Sivistysliitto Kansalaisfoorumi kiittää linjauksesta ja näkee sen erittäin olennaisena. Yhdymme näkemykseen siitä, että demokratian toimivuuden kannalta merkittäviä tekijöitä ovat ihmisten kokema yhteiskunnallinen osallisuus, kiinnostus osallistumista ja vaikuttamista kohtaan sekä kansalaispätevyys. Näiden vahvistamisessa on vastuuta niin

	formaalilla koulutusjärjestelmällä, kirjastoilla kuin museoillakin, ja opettajakoulutuksen uudistaminen ja kehittäminen tältä osin on varmasti avainasemassa. Erittäin keskeisiä toimijatahoja ja -kenttiä ovat edellä mainittujen ohella vapaan sivistystyön monipuolinen oppilaitosverkosto sekä laaja kolmas sektori. Suomen noin 108 000 yhdistystä tavoittaa ja mobilisoi valtavan määrän ihmisiä, ja yhdistystoiminnassa tarvittavaa osaamista ja toteutettavaa koulutusta tehdään ja tuetaan järjestöllisen sivistystyön, opintokeskusten, kautta. Koulujärjestelmässä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta sekä medialukutaitoa tulee vahvistaa entisestään. Elinikäinen ja elämänlaaja oppiminen ovat avainasemassa aikuisten oppimisen tukena: kiitämmekin siitä, että mm. kansalaisjärjestöjen, vapaan sivistystyön oppilaitosten ja kirjastojen merkittävä rooli on tunnistettu yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa, aktiivista kansalaisuutta ja kriittistä medialukutaitoa edistävän koulutuksen tarjoamisessa erityisesti aikuisväestölle. Kiitämme, että kansalaisjärjestöille ja vapaan sivistystyön toimijoille linjataan turvattavan riittävät resurssit demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan koulutuksen tarjoamiseen. Näemme, että näitä voidaan tukea ja edistää menestyksellä muun muassa dialogisuuden, osallisuuden sekä taide- ja kulttuurilähtöisen vaikuttamisen taitoja vahvistamalla. Näemme tärkeänä myös sen, että kotoutumiskoulutus nähdään mahdollisuutena oppia perusoikeuksista ja -velvollisuuksia sekä poliittisista ja muista yhteiskunnallisista vaikutusmahdollisuuksista. On olennaista, että koulutusta tarjoavilla toimijoilla on riittävä osaamispohja demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa käsittelevien teemojen käsittelemiseen ja että nämä teemat saavat koulutuksissa riittävän painoarvon.
Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto – SAKKI ry	Linjauksessa on paljon hyviä huomioita ja kannatettavia toimenpiteitä, esimerkiksi opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen huomioiminen, osallistumista tukevien valmiuksien kehittäminen sekä riittävien resurssien turvaaminen kansalaisyhteiskunnalle. Kiinnitämme huomion siihen, että siinä missä lukiolaisista suuri osa jatkaa opintoja korkeakoulussa ja pääsee siellä jatkamaan osallisuusosaamisensa ja siihen liittyvien tietojan ja taitojen kehittämistä, suurin osa ammatillisesta koulutuksesta valmistuneista jatkaa työelämään. Ammatillinen koulutus onkin tälle joukolle se “viimeinen pysäkki” harjoittaa näitä tietoja ja taitoja. Tämä korostaa ammatillisen koulutuksen merkitystä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteutumispaikkana.
Suomen Journalistiliitto	Mediakasvatuksen ja medialukutaidon lisäksi huomiota on kiinnitettävä ammattimedian toimintaedellytysten

	takaamiseen. Suomesta puuttuu hallinnonalat ylittävä ja systemaattinen mediapolitiikka. Mediaa koskevat päätökset tehdään eri ministeriöissä vailla koordinaatiota. Mediakasvatus ja medialukutaito edellyttävät ammattitaitoisen laatumedian turvattua olemassaoloa.
Suomen Kotiseutuliitto	Demokratiakasvatus ja jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista. Kotiseutu- ja kulttuuriperintötoimijat voivat toimia esimerkkeinä ja malleina kestävän kehityksen teemoihin liittyen. Kotiseutumuseot ovat perinteen ja kulttuurin osallistavia elämys- ja kohtaamispaikkoja, joissa vapaaehtoistyössä toimii moniammatillisia ja monipuolisia yhteiskunnallisia toimijoita ja palvelujen tuottajia. Kansanterveysjärjestöjen ohella kulttuurijärjestöt tulee kiinnittää hyvinvointialueiden organisatorisiin rakenteisiin. Kotiseutu- ja perinnetyötä tekevillä paikallismuseoilla on paljon annettavaa kaikille koulutusasteille, perusopetuksesta ammatilliseen opetukseen ja korkeakoulutukseen. Ne voivat toimia opetussuunnitelmien mukaisina oppimis- ja kehittämisympäristöinä. Demokratia-, perus- ja ihmisoikeuskysymykset sekä digitaalisuuden ja kansainvälisyyden lisääntyminen muuttuneessa maailmantilanteessa edellyttävät jatkuvan oppimisen mahdollistamista myös kotiseutu- ja perinnetyössä. Keskeistä on museoiden tukeminen työtapojen ja toimintojen uudistamisessa. Tässä työssä koulutus- ja kehittämispalvelujen rooli korostuu. Kotiseutuliitto pitää tärkeänä valtakunnallisen demokratia- ja perus- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustamisen selvittämistä.
Suomen Kuntaliitto ry	Kuntaliitto pitää tärkeänä, että kasvatus- ja koulutuspalveluiden rooli ja merkitys on tunnistettu. Kiinnitämme kuitenkin huomiota siihen, että kasvatus- ja koulutuspalveluiden koskevassa periaatepäätösluonnoksen osiossa on terminologista ja sisällöllistä epätarkkuutta. Asenteisiin vaikuttamisessa kasvatus- ja koulutuspalveluilla on keskeinen asema. Oppiaineissa, -materiaaleissa ja aihekokonaisuuksissa on tärkeää painottaa demokratiakasvatusta, syrjimättömyyttä ja ihmisoikeuksien kunnioittamista. Kasvatus- ja koulutuspalveluiden työvoimapulaa tulee helpottaa nopeilla toimilla lisäämällä esimerkiksi varhaiskasvatuksen opettajakoulutuksen, aloituspaikkoja.

	Kuntaliitto tuo esille, että periaatepäätösluonnoksessa ei viitata kansalliseen lukutaitostrategiaan 2030, jossa kuvataan toimia, joita Suomessa tulee tehdä monilukutaidon vahvistamiseksi. Kuntaliiton huomiot toimenpide-ehdotuksista: Kuntaliitto ei yhdy opettajien täydennyskoulutuksen osalta täydennyskoulutusta koskevan haasteen ratkaisemisehdotukseen koskien opettajarekisteriä. Kuntaliitto on antanut opettajarekisteriä koskevasta selvityksestä lausunnon https://www.kuntaliitto.fi/lausunnot/2022/opettajarekisteria-ja-opettajatiedonkeruuta-koskeva-selvitys Kuntaliitto esittää, että opettajarekisteriä ei periaatepäätöksessä esitetä ratkaisuna täydennyskoulutuksen haasteisiin. Kuntaliitto esittää, että toimenpide-ehdotus tiivistetään seuraavanlaiseksi: Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusnäkökulman vahvistamiseksi opettajien peruskoulutuksessa tarvitaan pitkäjänteistä kehitystyötä, yhteistyötä opettajankoulutusta tarjoavien laitosten kesken ja muiden toimijoiden, kuten kuntien ja koulutuksen järjestäjien kanssa, pysyviä rakenteita ja resursseja sekä valtakunnallisen yhdenvertaisuuden parantamista. Ratkaisut edellyttävät aktiivista vuoropuhelua eri toimijoiden kesken. Kuntaliitto tunnistaa yhtenä vahvistamiskeinona sen, että selvitetään erillisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuskeskuksen tarvetta, mutta ei pidä ko. toimenpide-ehdotusta ensisijaisena tai välttämättä tehokkaana alueellisesti jalkautuvana osaamista ja koordinaatiota lisäävänä palveluna. Kasvatus- ja opetushenkilöstön osaamisen kehittämisen eteen voitaisiin tehdä hyviä toimenpiteitä jo nyt olemassa olevin rakentein ja keinoin esimerkiksi panostamalla kasvatus- ja koulutuspalveluiden perusrahoitukseen sekä eri koulutusmuotoja ohjaavien opetussuunnitelmien tavoitteisiin ja sisältöihin kytkeytyvien tukimateriaalien tekoon.
Suomen Lukiolaisten Liitto	SLL pitää toimenpide-ehdotuksia erittäin tärkeinä ja kannatettavina. Nuoret ovat ryhmänä polarisoituneessa tilanteessa, ja sama koskee demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatusta. Tärkeää on esimerkiksi purkaa oppiaineiden ja koulutusvalintojen eriytymistä perustuen stereotypioihin tai yksilön ulkoisiin ominaisuuksiin, ja tämä tulee huomioida myös opettajien ja muun henkilökunnan koulutuksissa sekä opinto-ohjauksessa. SLL toivoo, että periaatepäätökseen lisätään maininta kansallisesta lukutaitostrategiasta 2030, jossa kuvataan muun muassa monilukutaidon vahvistamiseen liittyviä toimia.

Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi ry	Demokratia- media- ja ihmisoikeuskasvatuksen hajaantuminen on valitettavaa, mutta ei yllättävää. Erilaiset mahdollisuudet koulutukseen eriarvoistaa nuoria ja vaikuttaa heidän tietoihin ja taitoihin yhteiskunnasta ja kansalaisuudesta. Opetussuunnitelmia tulisi tarkentaa, opettajainkoulutusta muokata ja täydennyskoulutusta lisätä koulutuksia teemoista. Nuorten äänestysprosentti on riittävä huoli panostaa asiaan. Sukupuolittunut ero kansalaispätevyydessä kertoo, että ongelma alkaa jo nuorena ja jatkuu korkeakouluun asti. Erityinen huoli on haavoittumassa asemassa olevista nuorista, kuten vammaisista tai huostaan otetuista jotka kokevat valmiiksi yhteiskunnan osalta marginalisointia.
Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK	Medialukutaidon merkityksen korostaminen periaatepäätöksessä on tärkeää. Turvassa 2021- kyselyn mukaan luotto valtamedioiden tietojen oikeellisuuteen ja luotettavuuteen on kasvanut: vuonna 2017 28 % vastaajista luotti valtamedioihin; 2019 osuus oli 34 % ja 2021 jo 45 %. Myös median käytössä ja tiedon luotettavuutta koskevissa mielipiteissä oli eroavaisuutta mm. koulutustaustan perusteella. Korkeakoulutetut luottivat matalammin koulutettuja enemmän valtamedioihin ja tiedon oikeellisuuteen sekä kokivat, että sosiaalinen media levittää tarkoituksellisesti harhaanjohtavaa tietoa. Peruskoulutetut ja toisen asteen koulutuksen saaneet kokivat hieman korkeakoulutettuja enemmän, että sosiaalinen media levittää monipuolisemmin tietoa, jota valtamedia ei tuo esille. Nuoremmat ikäryhmät sekä vastaajat, joilla oli ongelmia toimeentulossa, kokivat muita useammin valtamediat luotettaviksi, monet uutisotsikot pelottaviksi ja toisaalta suhtautuivat kielteisesti sosiaaliseen mediaan, mutta kokivat silti hieman muita enemmän, että sosiaalinen media levittää monipuolisemmin tietoa, jota valtamedia ei tuo esille.
Suomen Venäjänkielisten Keskusjärjestö ry	Tuomme Suomen Venäjänkielisissä esiin meidän maahanmuuttajajärjestöjen kokemuksesta ilmiön, että lapset ja nuoret maahanmuuttajataustaisissa perheissä elävät samaan aikaan kahdessa eri maailmassa, joiden arvot ja tavat toimia voivat olla kahdessa eri ääripäässä. Tämä vaikuttaa vahvasti nuorten identiteettiin ja luottamukseen yhteiskuntaan. Perheissä, joissa äidinkieli on muu kuin suomi voi pääosa tiedosta, joille valinnat perustetaan, tulla enemmän toisesta maasta, jossa on hyvin erilaiset käsitykset maailman asioista, demokratiasta ja tasa-arvosta. Toivomme, että nämä tekijät otetaan huomioon suunnittelussa ja ohjelman toteuttamisesessa.

	Silloin, kun halutaan aktivoida maahanmuuttajanuoria, on tärkeä, että heidän vanhempansa saavat aiheesta tarpeeksi tietoa. Usein vanhemmat eivät osaa suomen kieltä tarpeeksi hyvin ja orientaatio suomalaisessa yhteiskunnassa puuttuu. Tästä johtuva passiivinen osallisuus tai kiinnostuksen puute osallistumaan on “perinnöllistä”. Osallistumatta on myös monien ikääntyneiden maahanmuuttajien mukaan turvallisempaa elää. Nämä asenteet siirtyvät myös nuorille sukupolville, erityisesti kulttuureissa, joissa joissa entisen kotimaan demokraattiset perinteet ja kansalaisyhteiskunnan rooli on ollut heikko. Tärkeässä roolissa viestinnän monikanavaisuudessa ovat eri kieliset järjestöt oikean yhteiskunnallisen tiedon omakielisinä levittäjinä. Järjestöt olisi suotavaa ottaa mukaan osallistumaan viestinnän suunnitteluun ja kulttuurisensitiiviseen kääntämiseen mahdollisimman aikaisessa vaiheessa viestinnän suunnittelua. Toisaalta myös lopulliseksi tarkoitetun viestin kulttuurisidonnainen oikoluku on tärkeää, jotta vältytään tahattomasti ohjaamasta keskustelua väärille urille. Kotoutumiskoulutus luo keskeisen pohjan kotoutujan tulevaisuudelle. Sen päälle rakentuu koko kuva kielestä, kulttuurista, suomalaisista perinteistä sekä tavoista toimia täällä. On erittäin tärkeää varhaisessa vaiheessa tarjota selkeä ja laaja kuva demokratiasta ja työkaluista, joilla edistetään osallisuutta ja aktiivista kansalaisuutta. Kokemuksemme mukaan muiden maiden järjestelmät ovat hyvin erilaiset. Vaikka maahanmuuttajat tulisivat naapurimaista Suomeen, eivät edes korkeasti koulutetut maahanmuuttajat usein ole tietoisia osallistumisen tavoista, demokratiasta ja mahdollisuuksista vaikuttaa asioihin. Järjestömme pitää erityisesti ehdotettuja toimenpiteitä kotoutumiskoulutusta järjestävien tahojen osaamisen varmistamisesta ja sekä kansalaisjärjestöjen resurssien turvaamisesta keskeisinä siinä, että eri maahanmuuttaneiden sukupolvet kotoutuvat pohjoismaiseen demokratiakulttuuriin eivätkä päinvastoin ajaudu myös keskinäiseen konfliktiin sen vuoksi. Yhdenvertaisuusnäkökulman lisäksi kotoutumiskoulutuksessa on tärkeää muistaa myös tasa-arvo. Nopeasti työllistymään ohjatut miehet tulisi saada mukaan yhteiskuntaan muutenkin kuin veronmaksajina.
Suomi-Seura ry	Kansanvallan tulevaisuuden kannalta lasten ja nuorten demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus on keskeistä. Eri puolilla maailmaa on noin 140 Suomi-koulua, jossa opiskelee yli 4000 lasta ja nuorta. Lisäksi ulkomailla toimii viisi suomalaista peruskoulua. Ulkosuomalaislapset -ja nuoret asuvat eri puolilla maailmaa yhteiskunnissa, joista jotkut

	poikkeavat paljon suomalaisesta oikeusvaltioperustaisesta, demokratian periaatteisiin ja arvoihin nojaavasta yhteiskunnasta. On tärkeää, että heille tarjotaan demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatusta sekä kasvatuksen avulla tuetaan ymmärrystä siitä, millainen on oikeusvaltio Suomi. On myös tärkeää tukea kasvatusta, jonka avulla opitaan tunnistamaan informaatiovaikuttamista. Suurin osa ulkosuomalaislapsista ja -nuorista on suomalaiseen koulujärjestelmän ulkopuolella. Tämä on huomioitava muun muassa verkkodemokratiapalveluja kehitettäessä. Ulkosuomalaiset ovat toivoneet, että digitaaliset kirjastopalvelut olisi mahdollista ulottaa myös Suomen rajojen ulkopuolelle. Yksi käytännön keino edistää ulkosuomalaislasten kasvatusta on yhteistyö Suomi-koulujen ja vuosittaisten Suomi-koulujen opettajien koulutuspäivien kanssa. Vuonna 2022 koulutuspäivien teemana oli Tulevaisuuden taidot: Monilukutaitoa, digiä ja kierrätystä. Suomi-Seura ry järjestää Suomi-koulujen opettajien koulutuspäivät vuosittain Helsingissä yhteistyössä Suomi-koulujen tuki ry:n ja Opetushallituksen kanssa.
Vammaisneuvosto, vammaispoliittinen työryhmä	Oppimisen suhteen on ongelmana, se että vammaispalvelukyytejä Myönnetään vain ammatilliseen koulutukseen. Tällä linjauksella vammaiset henkilöt blokataan tehokkaasti pois medialukukoulutuksista yms.
Vapaa Sivistystyö ry	Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen on kokonaisvaltaisempi prosessi kuin pelkät osaamisten listaukset, jotka perustuvat välineelliseen ja hyötyjä korostavaan ihmiskäsitykseen. Vapaan sivistystyön laajamittainen toiminta ei mainita tässä linjauksessa, vaikka vapaan sivistystyön opiskelijoita on lähes miljoona vuositasolla. VST ry muistuttaa kasvatuksen myös koskettavan aikuisväestöä – 2020-luvulla on ekososiaalisesti kestävä sivistys, johon liittyy kaikkia ikäryhmiä koskeva elinikäinen, elämänlaaja oppiminen sekä monimuotoinen kansalais- ja vapaaehtoistoiminta nähtävä demokratiakasvatuksen kasvualustana. VST ry pitää tärkeänä viittauksena dialogi-, sovittelu- ja konfliktinratkaisutaitojen oppiminen kaikenikäisille – opettajat kaikilla asteilla ovat tärkeä kohderyhmä, mutta samoja taitoja tarvitaan myös työelämässä ja vapaa-ajan harrastuksissa. Mediakasvatuksessa tärkeässä roolissa on linjaus: kansalaistaitoja sekä avointa keskustelua vahvistetaan disinformaation tunnistamiseksi ja torjumiseksi. Näitä medialukutaitoja tarvitaan lasten, nuorten ja aikuisten

	kohtaamisissa ja koulutuksissa – linjaus koskee myös kotoutumiskoutuksen monikielistä yhteiskuntaorientaatiota, jossa natiivikieltä puhuvien ohjaajien palkkaaminen vaatii riittäviä resursseja.
Vapaa-ajattelijain liitto ry	Kouluissa, oppilaitoksissa ja kaikessa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa on tarpeen aikaisempaa suunnitelmallisemmin ja tehokkaammin tuoda esiin, että erilaisia uskonnollisesti ja puoluepoliittisesti sitoutumattomia kansalaisjärjestöjä on runsaasti ja että niiden toimintaan voi osallistua jo lapsena ja nuorena. Kansalaisjärjestöjen yhdistysten kokouksiin osallistumalla voi käyttää päätösvaltaa jo 15-vuotiaana. Sen lisäksi jo 15-vuotiaana voidaan valita myös luottamustehtäviin, kuten yhdistyksen jaostoihin ja hallitukseen (ei kuitenkaan nimenkirjoittajaksi). Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa ei ole kuitenkaan perusteltua korostaa ja markkinoida minkään yksittäisen järjestön, puolueen, kirkon tai uskonnollisen yhdyskunnan taikka osuuskunnan sisäisiä valinta- ja jäsenvaalitapahtumia. Oppilaitoksissa yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmien arvioinnista ja päivittämisestä on syytä tehdä ihmisoikeuskasvatuksen työkalu. Suunnitelmia ei saa jättää pölyttymään mappeihin.
Vapauden liitto	Yhtään tyhjäntoimittajista koostuvaa 'osaamiskeskusta' ei enää tarvita. Niistä tulee vain sorron välineitä silloin kun kansalaisten oikeuksia törkeästi poljetaan, eivätkä valtiolta palkkansa saavat virkahenkilöt uskalla avata suutaan tai heidän on valittu virkoihinsa siksi, että he tukevat kansalaisten sortoa.
Vihreä liitto rp.	Vihreät yhtyy pääosin luvussa esitettyihin toimiin. Nuorten osallisuuden kehittämiseksi tulisi lisäksi lisätä nuorisovaltuustojen ja oppilas- ja opiskelijaryhmien kuulemista valmistelu-, päätöksenteko- ja toteuttamisvaiheissa. Valtiohallinnon tulisi yhdessä kuntien kanssa suunnitella toimintaohje siihen, miten lasten ja nuorten kuulemista voidaan riittävällä tavalla toteuttaa julkisessa päätöksenteossa. Periaatepäätöksen luonnoksessa huomioidaan hyvin demokratiakasvatuksen vahvistamisen tärkeys jo ennen, kuin opinpolulla eriydytään yleissivistävään ja ammatilliseen koulutukseen. Vihreät katsoo lisäksi, että demokratiakasvatus voidaan tuoda osaksi jo päiväkotien ja alakoulujen päivittäistä arkea leikkivaalien ja päättäjävierailujen avulla. Päiväkotien ja alakoulujen henkilökuntaa tulee tukea lasten kuulemisessa ja osallisuuden toteuttamisessa. Voidaan esimerkiksi kehittää

	leikkejä ja roolipelejä, joissa yhteiskunnallista vaikuttamista voi kokeilla ensimmäistä kertaa. Nuorten ja vähemmistöryhmien osallisuuden ja medialukutaidon kehittämisen lisäksi periaatepäätöksessä huomioidaan olennaisesti myös aikuisväestön ja iäkkään väestön medialukutaitojen kehittämistarpeet. Kirjastojen, kansalaisjärjestöjen ja vapaan sivistystyön toimijoiden toimintaresurssit ovat avainasemassa näiden väestöryhmien kansalaispätevyyden kokemuksen vahvistamisessa.

Muut

Helsingin yliopisto, Sosiologisen demokratiatutkimuksen keskus	Nuorille suunnatun kansalaistaitojen opetuksen muotojen tulisi olla monipuolisia. Esimerkiksi nuorisovaltuustot puhuttelevat verkostoituneita ja parlamentaarisiin käytäntöihin paneutuneita nuoria, osallistuva budjetointi on taas monesti sidottu nuorisotoimeen ja kiinnostaa silloin lähinnä niitä nuoria, jotka osallistuvat nuorisotoimen tarjoamiin aktiviteetteihin. Olisi tärkeää, että kaikille nuorille olisi tarjolla mahdollisuuksia oppia toimimaan demokraattisessa yhteiskunnassa ja ymmärtämään sen arvomaailmaa. Tasavertaisuuden saavuttamiseksi avainasemassa ovat koulut, jotka tavoittavat, etenkin nyt toisen asteen oppivelvollisuuden myötä, nuoret ikäluokat riippumatta yksilöiden harrastuneisuuseroista. Lukioiden ja ammattioppilaitosten nykyistä parempi resurssointi ja kolmannen sektorin osaajien hyödyntämisen mahdollistaminen ja tukeminen demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen osalta on ensiarvoisen tärkeää. Koulujen ja kansalaisyhteiskunnan yhteistyön tukeminen ja siihen kannustaminen on merkityksellistä myös siksi, että nuoret saisivat tasapuolisen mahdollisuuden tutustua kansalaisyhteiskunnan toimintatapoihin ja toimijoihin. Myös päätöksentekoa haastava ja laillisia suoran toiminnan keinoja käyttävä kansalaistoiminta tulisi tuoda näkyväksi kouluissa ja tukea myös tällaiseen toimintaan osallistumista. Esimerkiksi ilmastoliikkeen koululakkotoiminta toi esiin huolestuttavia, eri kouluja ja paikkakuntia vahvasti eriyttäviä asenne-eroja koulujen suhtautumisessa nuorten haluun vaikuttaa yhteiskunnallisesti. Tällä emme tarkoita, että koulujen tulisi kannustaa koululakkoiluun, mutta kansalaistoimintaan olisi tärkeää avata reittejä kategorisesti kielteisen asennoitumisen sijaan.
Kansallinen lapsistrategia	Periaateluonnoksessa esitetyt linjaukset ja toimenpiteet ovat oikeansuuntaisia ja tärkeitä myös lasten ja nuorten osallistumisoikeuksien toteutumisessa.

	Kuten periaateluonnoksessa todetaan, koulutusjärjestelmällä on merkittävä rooli osallisuuden erojen tasoittamisessa. Tästä syystä toimenpide-ehdotukset, joissa korostetaan demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksiä käsittelevien koulutus- ja opetusmateriaalien merkitystä ja tarpeellisuutta erilaisille kohderyhmille, ovat tärkeitä. Myös valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustaminen on ehdottomasti selvittämisen arvoinen toimenpide. Kansallisen lapsistrategian linjauksissa ja toimeenpanossa on yhteneväisyyksiä periaateluonnoksen useiden toimenpide-ehdotusten kanssa ja strategian useilla toimenpiteillä edistetään periaateluonnoksen suuntaisia tavoitteita. Esimerkiksi lapsistrategian toimenpiteinä toteutetaan lapsen oikeuksia ja erityisesti lasten osallisuutta koskeva koulutuskokonaisuus eri alojen, lasten kanssa työskenteleville ammattilaisille (tp 26), OKM:n toteuttamana toimenpiteenä laaditaan varhaiskasvatukseen ja kouluun ajantasaiset oppituntipaketit lapsistrategiasta ja lasten oikeuksista (tp 16), yhteistyössä OKM:n ja OM:n kanssa toteutetaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihankekokonaisuus (tp 17) ja yhteistyössä THL:n kanssa laaditaan koulutuspaketti seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta sekä sateenkaariperheistä ammattilaisille (tp 6).
Kirkkohallitus, virastokollegio	Kirkkohallitus pitää toimenpide-ehdotuksen teemoja asianmukaisina. Yhä enenevässä määrin perinteisten mediakanavien rinnalle on rakentunut ja rakentuu viestintäkanavia, jotka toimivat keskustelufoorumeina, mutta myös tiedon välittäjinä. Tällöin korostuu tarve vahvistaa kansalaistaitoja, tietoutta perus- ja ihmisoikeuksista sekä medianlukutaitoa. Laajalle levinnyt disinformaatio esimerkiksi julkisesta hallinnosta ja päätöksenteosta saattaa hyvinkin nopeasti horjuttaa yhteiskunnan perusteita.
Koordinaatti	Medialukutaidon rinnalla tulee puhua myös informaatiolukutaidosta. Demokratiaan, ihmisoikeuksiin ja mediaan liittyen on hyvin yleisesti kyse jaettavan informaation ymmärtämisestä, jolloin informaatiolukutaidolla on suuri merkitys. Esimerkiksi UNESCO käyttää maailmanlaajuisesti käsitettä media- ja informaatiolukutaito (MIL). Nuorisotyön ja nuorisotyöntekijöiden merkitys nuorten kasvattajina on otettava huomioon muiden kasvuympäristöjen ja kasvattajien rinnalla. Nuorisotyöntekijät ovat ensiarvoisen tärkeä kohderyhmä, kun edistetään media- ja informaatiolukutaitoa nuorten parissa. Kirjastojen ja

	museoiden rinnalle on nostettava nuorisotyö ja nuorisotyön toimintaan liittyvät tilat ja verkostot. Media- ja informaatiolukutaitoon liittyvässä kasvatuksessa tulee myös järjestöjen rooli huomioida paremmin. Järjestöt tavoittavat nuoria heidän vapaa-ajallaan ja ovat merkittävässä asemassa nuorten kasvuympäristöinä. Opettajien peruskoulutukseen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen vahvistamiseksi tulee panostaa. Nuorisotutkimusseuran johtamassa Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tila -hankkeessa (2022) tuli ilmi, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus kouluissa on usein yhden aktiivisen opettajan vastuulla. Jos tulee henkilövaihdoksia, ei välttämättä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukselle koulussa ole jatkajaa. Valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustaminen on kannatettavaa. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen edistämiseksi tarvitaan koordinoivaa tahoa, joka jakaa edistää ja kehittää sekä jakaa tietoa.
Sitra	Periaatepäätös huomioi medialukutaidon merkityksen kasvamisen. Sitra haluaa korostaa sitä, että perinteisen medialukutaidon edistämisen rinnalla tulee kiinnittää huomiota digitaaliseen informaatiolukutaitoon ja laaja-alaisen ”digitaalisen sivistyksen” edistämiseen. Nämä pitävät sisällään sisältöjen arviointikyvyn lisäksi myös esimerkiksi ymmärryksen algoritmien toiminnasta sekä datatalouden perusteista. Digitaaliset ympäristöt tulee nähdä yhtä lailla myös osallistumisen ja vaikuttamisen paikkoina kuin fyysiset ympäristöt. Tämän vuoksi demokratiataitoja ei voi erottaa digitaalisesta informaatiolukutaidosta: Kuka tahansa meistä voi itse olla aktiivinen mediatoimija ja -vaikuttaja, ei vain tietojen vastaanottaja. Kriittisen digitaalisen informaatiolukutaidon edistämisestä tulee tehdä kansallinen digisivistysprojekti, sillä se koskee kaikkia päättäjistä peruskoululaisiin. Sitra ehdottaa ”1+4 strategista valintaa Suomelle” -julkaisussaan, että Suomen tulisi toteuttaa kansallinen digitaalisen sivistyksen projekti. Projektissa varmistettaisiin, että digitaalinen informaatiolukutaito ja digitaalinen sivistys ovat läpileikkaavasti mukana eri koulutustasojen opetussuunnitelmissa. Ne tulisi ottaa myös keskeisiksi teemoiksi demokratiatyöhön, jota kunnat ja vapaa sivistystoimi tekevät (koulut, kirjastot, kansanopistot). Lisäksi Sitra ehdottaa innovaatiorahaa kasvattamaan ihmisten informaatio- ja suomalaisen demokratian iskunkestävyyttä. Erillinen, kertaluontoinen innovaatioraha osoitettaisiin riippumattomille media- ja kansalaisjärjestötoimijoille. Sen avulla voidaan

	kehittää nykyistä kattavampia työkaluja esimerkiksi disinformaation tunnistamiseen ja kansalaisten kykyyn perätä oikeutta omaan dataansa. Sitra korostaa, että medialukutaidon ohella tärkeää on myös hallintolukutaito, kansalaisten kyky ymmärtää hallinnon ja päätöksenteon toimintaa. Tämä koskee niin maahanmuuttajia kuin pääväestöä – sekä nuoria että aikuisia. Kansalaispätevyys tulee ymmärtää laajasti yhteiskunnan, politiikan ja hallinnon toiminnan ymmärtämisenä.
Suomen Humanistinen ammattikorkeakoulu	On tärkeää huolehtia Suomeen eri syistä muuttavien mahdollisten uusien kansalaisten tutustuttamisesta suomalaisen yhteiskunnan toimintatapoihin. Kyseessä ei ole pelkästään kielen opetus, vaan myös ohjaaminen vuorovaikutukseen suomalaiseen elämäntapaan. Tällöin maahanmuuttajat tuovat oman lisänsä suomalaiseen arkeen vuorovaikutuksen keinoin. Vuorovaikutusympäristöinä voivat olla esimerkiksi vapaan sivistystyön oppilaitokset, järjestöt ja vapaat kansalaisryhmät.
Svenska Finlands folkting	Statsrådet föreslår att stärkandet av medborgarkompetensen hos unga bör inledas i ett så tidigt skede som möjligt samt att man inom den allmänbildande utbildningen och yrkesutbildningen ger studerande en tillräcklig kunskapsbas avseende demokrati och människorättsfrågor. En verksamhetskultur som genomsyras av delaktighet bör skapas redan i småbarnspedagogiken. I de nationella läroplanerna och examensgrunderna ingår redan idag temat delaktighet, men innehållet i undervisningen är beroende av enskilda lärares intresse, engagemang och kunnande. Folktinget föreslår att det utarbetas ett strukturerat innehåll för temahelheten demokrati-, människorätts- och mediafostran samt att ett undervisningsmaterial/lärresurser tas fram – även på svenska. Alla unga ska garanteras en jämlik möjlighet att lära sig de färdigheter som behövs i livet. I principprogrammet konstateras behovet av att utveckla lärarutbildningen samt strukturerna för den. Utbildningsprogrammet för lärare bör ge lärarna färdigheter och verktyg att leverera undervisning i medborgarfostran. I lärarnas grundutbildning bör temat medborgarfärdigheter ingå i tillräckligt hög grad. Folktinget poängterar att möjligheter till påbyggnadsutbildning och fortbildning för lärare måste skapas på båda nationalspråken.
Tampereen yliopisto, johtamisen ja talouden tiedekunta, Kaisa Herne	Toimenpiteitä demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi:

(valtio-opin professori), Elina Kestilä-Kekkonen (valtio-opin Tenure Track -professori), Mikko Värttö (valtio-opin post doc tutkija)	Nuorten kansalaispätevyyden kokemuksessa havaittuun eriytymiskehitykseen on tartuttava vakavasti riittävän varhaisessa vaiheessa ennen koulutuspolkujen eriytymistä toiselle asteelle siirryttäessä. Lisäksi tulee varmistaa, että niin yleissivistävässä kuin ammatillisessa koulutuksessa annetaan riittävä tietopohja demokratiasta ja ihmisoikeuksista sekä riittävät valmiudet demokraattiseen osallistumiseen. Koululla on tärkeä tehtävä opettaa nuorille, mitä politiikka on, sekä rohkaista ja antaa valmiuksia osallistua poliittiseen keskusteluun ja kriittiseen ajatteluun. Paitsi poliittisen luottamuksen tasoon, sisäisen kansalaispätevyyden tunteella on vahva yhteys myös poliittiseen osallistumiseen. Opettajien resursseihin ja mahdollisuuksiin antaa laadukasta demokratiakasvatusta on siksi kiinnitettävä erityistä huomiota, ja tunnistettava demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen rooli osana muidenkin kuin yhteiskuntaopin opettajien työtä. Erityisesti ammatillisessa koulutuksessa näitä resursseja tulee huomattavasti parantaa, jotta eriytymiskehitystä voidaan hidastaa toisella asteella. Periaatepäätöksessä mainitaan sisäisen kansalaispätevyyden sukupuolikuilu: miesten usko omiin kykyihinsä ymmärtää politiikkaa ja vaikuttaa siihen on huomattavasti vahvempi kuin naisten. Sukupuolikuilu on yleiseurooppalainen ilmiö aikuisväestössä, ja Suomessa se näkyy jo 15–16-vuotiaiden nuorten keskuudessa (Kestilä-Kekkonen & Sipinen 2022). Osittain kuilu selittyy sukupuolirooleihin liittyvän sosialisaation ja poliittisen sosialisaation rinnakkaisuudella, ja demokratiakasvatuksella voi olla merkittävä rooli tämän ajattelun rikkomisessa. Demokratiakasvatuksessa on kiinnitettävä erityisestä huomiota siihen, että eri sukupuolet saavat tasapuolista rohkaisua ja kannustusta, ja vältetään luomasta sukupuolisidonnaisia osallistumisrooleja. Demokratiakasvatuksessa tulisi painottaa poliittisen järjestelmän tutuksi tekemisen ohella erilaisia osallistumistapoja ja myös oman osallistumistavan löytämistä. Luokan yhteiskunnallisen keskusteluilmapiirin merkitys kansalaispätevyyden kannalta on merkittävä (esim. Hannuksela ym. 2022): koulut tarjoavat oppilaille demokraattisen ympäristön, jossa on mahdollista harjoitella politiikassa tarvittavia taitoja. Tämän keskusteluilmapiirin tulisi olla turvallinen sukupuolesta, etnisestä taustasta, toimintarajoitteesta tms. riippumatta.
Yleisradio, Strategia ja asiakkuus	Yleisradio pitää tärkeänä, että kaikenikäisten kansalaisten, myös aikuisväestön, medialukutaitoja ja nyky-yhteiskunnassa tarpeellisia digitaalisia taitoja tuetaan riittävän kattavasti ja monipuolisesti. Medialukutaito voidaan katsoa osaksi kaikille kuuluvia kansalaistaitoja, jotka tukevat osallisuutta yhteiskuntaan ja ehkäisevät väärän tiedon leviämistä. Samalla

	on tärkeää tukea mediakasvatukseen liittyvää osaamista ja koulutusta siten, että se huomioi uuden teknologian nopean kehityksen ja lisää ymmärrystä muun muassa disinformaation ja teknologiavälitteisen vaikuttamisen keinoista. Yleisradion on julkisen palvelun tehtävänsä mukaisesti toteuttanut oppimissisältöjä, jotka on suunnattu itsensä kehittämisen ja jatkuvan oppimisen tueksi. Ne edistävät tarpeellisia digitaitoja ja mediakasvastusta sekä monipuolista yleissivistystä ja ymmärrystä yhteiskunnasta. Oppimista tukevat sisällöt ovat verkossa yhdenvertaisesti kaikkien saatavilla, ja niitä, kuten muita Ylen sisältöjä ja palveluja, hyödynnetään muun muassa kouluissa opetuksen tukena. Yleisradion digikerrontaan satsaavat palvelut tukevat kansalaisten, myös esimerkiksi ikäihmisten, digitaitoja.

Yksityishenkilöt

Yksityishenkilö 1	Kansalais- ja koulukasvatus missä ohjataan monipuoliseen historian ja nykyajan tarkasteluun. Medialukutaito ja eri tieto- ja medialähteiden hyödyntäminen.
Yksityishenkilö 2	s. 22 "Maahanmuuttaneet ja monikieliset nuoret tarvitsevat tukea ja mahdollisuuksia kasvaa vaikuttajiksi" näkisin monista esim. sosiaalisen median kautta tulleenkin esim. Milan Dehghan, Sakarie Ahmed Nuur ... s. 23 "Lasten ja nuorten lisäksi olisi tärkeää löytää keinoja vahvistaa myös aikuisväestön kriittistä medialukutaitoa. Monen aikuisen tai iäkkään medialukutaito on vanhentunutta tai alun alkaenkin puutteellista, jolloin heillä on vaikeuksia navigoida nykyisessä mediaympäristössä ja tunnistaa mis- ja disinformaatiota sekä arvioida tiedon luetettavuutta" näitä tarvitaan myös ja etenkin suhteessa valtamediaan.
Yksityishenkilö 3	Yhteiskunnan tehtävä on tarjota peruspalveluita. Ei puhua ideologoa tasolla kansalaisille. Kansalaiset osaavat itse keskustella. Siihen ei tarvita valtiota. Valtion tulisi keskittyä vain käytännön asioihin.
Yksityishenkilö 6	Tässäkin kohdassa kaikki teemat ovat hyvin kannatettavia. Eriarvoistuminen ja lisääntynyt kiusaaminen, häirintä ja väkivalta estävät tutkitusti osallisuutta ja vaikuttavat rampauttavasti jopa koko elämän ajan. Koulutuspolkujen eriytymisen estämien vaatii jo nyt ja pikaisesti

	varhaiskasvatuksen, opetuksen ja koulutuksen laadun varmistamista paitsi sisällöllisesti myös turvallisen tilan ja ilmapiirin takaamista kaikille lapsille ja nuorille. Tämä on ratkaistava heti. Osallisuuden edistämisen voi toisaalta nähdä yhtenä keinona ihmisten voimauttamiseksi ja identiteetin löytämiseksi. Nyt varhaiskasvatuksen ja opetuksen läpikäyvänä teemana on yrittäjyyskasvatus. Hyvä niin, mutta se ei riitä. Tässä voi käydä niinkin, että lapselle ja nuorelle sysätään sellaista vastuuta, johon tarvitaan ilman muuta monenlaista tukea. Yksilön ylistäminen ei ole kestävä ratkaisu kiusaamiseen ja väkivaltaan. Mielestäni tässä tarvitaan yhteisöllisyyttä ja yhteistuntoa. Niinpä näenkin demokratia-, ihmisoikeus- ja kansalaiskasvatuksen ensisijaisuuden läpikäyväksi teemaksi ja toiminnaksi kaikilla kouluasteilla. On hyvin kiinnostava ajatus demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustamisen selvittäminen. Kannatan esitystä. Se voisi ajan kanssa tuottaa sellaista tietoa ja ymmärystä, toimintamalleja ja käytäntöjä, joita voidaan jalkauttaa arkeen. Se legitimoisi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen asemaa ja tärkeyttä. Voitaisiinko toteuttaa opettajien ja kasvattajien täydennyskoulutusta näistä teemoista? Kirjastolaissa säädetään kansalaisten tiedonsaanti- ja vaikuttamismahdollisuuksista. Tämä ei kuitenkaan välttämättä toteudu, jos laki ei ole riittävän velvoittava. Kirjastot kuten muukin kulttuuritoiminta saatetaan nähdä ylimääräisenä säästettävänä kulueränä. Kirjasto on koko suomalaisen sivistyksen ja kansakunnan perusta ja elinehto. Aivan kuten lakia kuntien kulttuuritoiminnasta tulisi mielestäni tarkistaa, myös kirjastolakia tulisi säätää nykyistä velvoittavampaan suuntaan. Toiminta ei saisi jäädä pelkästään paikallisen päättävän tahon harkintaan. Medialukutaitoa on pyritty ansiokkaasti edistämään opetus- ja kulttuuriministeriön Lukuliike -hankkeella. On mielenkiintoista nähdä, millaisia käytäntöjä se luo paikallistasolle. Tähän niin kuin koko demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteuttamiseen tarvitaan valtion rahoitusta. Mielestäni oikeusministeriön käytettävissä oleva summa tuntuu varsin vaatimattomalta.

Linjaus 4: Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla hallinnon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä voidaan edistää

- *Julkisen hallinnon viestinnän kehittäminen yhteiskunnan toimintaan liittyvissä asioissa.*
- *Julkisuuslain uudistuksen loppuunsaattaminen. Avoimuusrekisterin saattaminen voimaan, seuranta sekä kehittämistarpeiden arviointi.*
- *Lainsäädäntäprosessin avoimuuden ja osallistavuuden parantaminen sekä virkamiesten osaamisen kehittäminen.*

Ministeriöt

Oikeusministeriö, Etnisten suhteiden neuvottelukunta (ETNO), työjaosto	Periaatepäätöksessä huomioidaan lainsäädäntöprosessin avoimuuden ja osallistavuuden parantaminen. Neuvottelukunta toteaa, että maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten näkemyksiä lainsäädäntöön tuovat pääsääntöisesti heitä edustavat järjestöt, neuvottelukunnat ja toimielimet. Mahdollisuuksia osallistua lainvalmisteluun voidaan parantaa selkeällä viestinnällä sekä lisäämällä monipuolisia vaikuttamismahdollisuuksia lainsäädäntöprosessin eri vaiheessa; hyödyntämällä osallistumista helpottavia menetelmiä, kuten fasilitointia ja työpajatyöskentelyä. Pääsääntöisesti vapaaehtoispohjalta toimivien maahanmuuttajien omien järjestöjen mahdollisuuksia toimia viranomaisyhteistyössä, sekä edellytyksiä edunvalvontaan ja vaikuttamistyöhön on vahvistettava. Maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten edustukseen kohdennettujen toimielinten ja neuvottelukuntien toimintaedellytyksistä on huolehdittava. Kieli osallistumisen esteenä: Periaatepäätöksessä huomioidaan julkisen hallinnon viestinnän kehittäminen. Yksi suurimmista maahanmuuttaneita ja monikielisten vaikuttamisen rakenteellisista esteistä on saavutettavan tiedon ja viestinnän puute. Tiedon puute koskee laajasti osallistumisoikeuksia vaaleissa, että yhteiskunnallista vaikuttamista vaalien välillä, mutta myös tietoa vaikuttamisen kohteena olevista asioista. Neuvottelukunta pitää tärkeänä, että tiedon puutteeseen vastataan lisäämällä selkokielistä ja monikielistä viestintää ja vaikuttamismahdollisuuksia. Suomen ja ruotsin kielen, selkokielen tai vierailla kielillä tapahtuvan viestinnän välille ei tule rakentaa vastakkainasettelua. Yhdenvertaisten osallistumismahdollisuuksien edistämisessä lähtökohtana tulee olla erilaisten maahanmuuttaneiden erilaiset tarpeet. Tavoitteena tulee olla suomen tai ruotsin kielen osaaminen, joka kehittyy Suomessa asumisen myötä. Neuvottelukunta pitää tärkeänä, että yhteiskunnallisen vaikuttamisen kynnys Suomessa on matala. Vaikuttamisesta ei tule tehdä

	ylitsepääsemätöntä, vasta lähes täydellisen suomen tai ruotsin kielen osaajille tarkoitettua. Osalle maahanmuuttaneista kieli muodostaa konkreettisen, yhteiskunnallisen vaikuttamisen esteen: jos ei ymmärrä oikeuksiaan vaikuttaa tai päätöksenteon kohteena olevaa tietoa, ei voi osallistua. Selkeä kieli, selkokieli ja hyvä yleiskieli ovat eri asioita ja kaikkia tarvitaan. Selkokielisellä suomen tai ruotsin kielisellä viestinnällä tavoitetaan suurin osa maahanmuuttaneista. Selkokielinen viestintä hyödyttää kaikkia Suomen 700000-800000 selkokielen tarvitsijaa. Selkokielinen viestintä pakottaa niin viranomaisia, kuin puolueita pohtimaan kansalaisviestinnän ymmärrettävyyttä. Selkokielen osaajia tulee lisätä erityisesti valtionhallinnossa ja suurimmissa kaupungeissa. Selkokielinen ja monikielinen viestintä sekä tiedon visualisointi helpottavat abstraktien käsitteiden ymmärtämistä. Omakielisellä ja monikielisellä viestinnällä tavoitetaan ne maahanmuuttajat, jotka eivät vielä osaa suomen tai ruotsin kieltä. Omakielisellä viestinnällä tavoitetaan kotoutumisen alkuvaiheessa olevia maahanmuuttajia sekä haavoittuvassa asemassa olevia maahanmuuttajia. Jos vieraskielisiä asukkaita tavoiteta selkokielisellä viestinnällä ja kaikille avoimilla vaikuttamismahdollisuuksilla, tulee oma- tai monikielistä viestintää ja vaikuttamismahdollisuuksia järjestää kohdennetusti. Kielellä on myös symbolinen, motivoiva arvo. Omakielisellä ja monikielisellä viestinnällä tehdään yhteiskunnallista vaikuttamista houkuttelevaksi maahanmuuttaneille suomalaisille: vaikuttaminen Suomessa on tarkoitettu myös maahanmuuttaneille ja siihen kannustetaan. Etno teki monikielistä ja kuvallista kuntavaaliviestintää 2021. Neuvottelukunta pitää tärkeänä, että vaikuttamista koskevan tiedon puutteeseen vastataan myös monipuolistamalla viestintäkanavia ja tuottamalla niihin soveltuvia aineistoja yhdessä kohderyhmien kanssa. Maahanmuuttaneille suunnattu tieto vaikuttamismahdollisuuksista ei riitä, jos tieto ei tavoita kohderyhmää. Viestinviejällä ja kanavilla on väliä. Kieli on myös vallan, hiljentämisen ja ulossulkemisen väline. Osalle maahanmuuttaneista ja myös yhteiskunnallisesti aktiivisista vaikuttajista kieli on yhteiskunnallisen vaikuttamisen läpinäkymätön este: Koetaan, että murretulla suomella tai ruotsilla puhuvan asiantuntijuutta ei oteta vakavasti ja sanomisia ohitetaan. Asennemuutos edellyttää hyvien väestösuhteiden edistämistä.

OKM, Valtion nuorisoneuvosto	Nuorten kuuleminen lainsäädäntäprosessissa tulee juurruttaa osaksi valtioneuvoston toimintaa. Valtion nuorisoneuvosto pitää hyvänä, että nuorten kuulemista osana lainsäädäntäprosessia on aktiivisesti kehitetty viime vuosina. Kuulemisen tulee tapahtua riittävän varhaisessa vaiheessa. Kuulemisissa tulisi huomioida nuorten moninaisuus ja erilaiset tilanteet ja kuulla monenlaisia nuoria. Valtion nuorisoneuvosto korostaa, että nuorilla on oltava mahdollisuus tulla kuulluksi kaikessa päätöksenteossa, ei vain nuoria suoraan koskevissa asioissa. Avoimen hallinnon lisääminen esimerkiksi julkisuuslain uudistuksella ja avoimuusrekisterillä voi edesauttaa nuorten luottamusta ja tahtoa osallistua yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Yleisesti ottaen nuoret luottavat yhteiskunnallisten instituutioiden toimintaan melko paljon. Vuoden 2018 Nuorisobarometrin mukaan eniten luottamusta saavat poliisi (95 prosenttia), tasavallan presidentti (93 prosenttia), puolustusvoimat (89 prosenttia) ja oikeuslaitos (85 prosenttia). Vähemmän luotettiin esimerkiksi kirkkoon (57 prosenttia) ja poliittisiin puolueisiin (59 prosenttia).
Sosiaali- ja terveysministeriö, Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE	Tekstissä todetaan:"Haavoittuvassa asemassa olevan ihmisen osallistumisen esteet voivat liittyä i toimintakyvyn, voimavarojen, huonojen kokemusten, tiedon tai rohkeuden puutteeseen. Erityisen tärkeää on siksi kehittää haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien kuulemista eri tasoilla." Moderni vammaiskäsitys lähtee siitä, että vammaisuus ei ole vammaisen ihmisen "oma ongelma", vaan yksilön ja ympäristön vuorovaikutusilmiö - ihminen on juuri niin vammainen kuin miten ympäristö on vammaisuuden huomioinut. Tekstin voisi muotoilla uudelleen, ettei synny käsitystä, että ongelma on ensisijassa yksilölähtöinen. Osallistumisen kuilut näkyvät erityisesti lainvalmistelussa. Lainsäädäntäprosessissa tulee johdonmukaisemmin osallistaa eri ryhmiä myös lainsäädäntövaikutusten seurantaan ja jälkiarviointiin Avoimen lainvalmisteluprosessin kehittämiseen ja virkamiesten kuulemis- ja vuorovaikutusosaamistason lisäämiseen panostetaan. Tavanomaisten tahojen kuulemisesta ja osallistumisesta siirrytään laajempien ryhmien kuulemiseen. Virkamiesten osaamista monipuolisista kuulemismenetelmistä tuetaan. VANE pitää toimenpidettä erittäin tärkeänä ja haluaa edelleen muistuttaa vammaisten ihmisten itsensä kuulemisesta "nothing about us without us" -periaatteen mukaisesti.

STM, STEA	STEA kannattaa toimenpide-ehdotusten teemoja, joilla hallinnon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä voidaan edistää. STEAn tehtävänä on varmistaa, että valtionavustuksia kohdistetaan tulokselliseen kansalaisjärjestötoimintaan. Kiinnostus valtionavustuksilla rahoitettua toimintaa kohtaan on viime vuosina kasvanut, ja tietoa toiminnan tuloksellisuudesta tarvitaan entistä useampien tahojen käyttöön. STEAn avustuksen haku- ja raportointilomakkeita on kehitetty niin, että niistä saadaan entistä paremmin vastauksia oleellisimpiin kysymyksiin: miten avustuksilla rahoitetulla toiminnalla vastataan ihmisten ja yhteiskunnan tarpeisiin, onko avustusta käytetty siihen, mihin se on myönnetty, miten osallistujat toiminnasta hyötyvät ja minkälaisia tuloksia järjestötoiminnalla on saavutettu. STEA julkaisee vuosittain verkkosivuillaan avustuksilla rahoitettujen toimintojen raportteihin ja avustuksen saajien kanssa käytyihin yhteiskehittämistilaisuuksiin pohjautuvia tuloksellisuuskatsauksia. Katsaukset tuovat esiin sosiaali- ja terveysjärjestöjen valtionavustuksilla aikaansaamia tuloksia ja hyötyjä toiminnan kohderyhmille. Katsauksissa nostetaan esille myös kehittämiskohteita toiminnan tuloksellisuuden edistämiseksi. Lisäksi STEA ylläpitää julkista avustustietokantaa avustukset.stea.fi, josta löytyvät tiedot vuodesta 2020 alkaen haetuista ja myönnetyistä STEA-avustuksista. STEA kehittää oman toimintansa avoimuutta ja haluaa tehdä näkyväksi ja avoimeksi järjestöjen rahoitusta ja toimintaa. STEA on mukana valtionavustustoiminnan kehittämis- ja digitalisointihankkeessa (VA-digi), joka edistää valtioavustuskäytäntöjen yhtenäistämistä. Valtionavustustoiminnan kehittäminen ja uusi toimintamalli parantavat valtionavustustoiminnan vaikuttavuutta, lisäävät avustustoiminnan läpinäkyvyyttä ja avoimuutta, tekevät valtionavustuksen hakemisesta ja myöntämisestä aiempaa selkeämpää ja sujuvampaa ja tekevät valtionavustustoiminnan käytännöistä yhdenmukaisempia.
Ympäristöministeriö	Ympäristöministeriö ehdottaa, että lisätään lukuun ympäristödemokraattinen toimenpide-ehdotus: ”Oikeudenmukaisen vihreän siirtymän toimenpiteitä valmistellaan niin ministeriöissä kuin muuallakin julkishallinnossa aktiivisessa vuorovaikutuksessa kansalaisyhteiskunnan ja sidosryhmien kanssa. Asiat valmistellaan avoimesti, ja osallisten huolia sekä toiveita kuunnellaan tarkasti, kiinnittäen erityistä huomiota haavoittuvien ryhmien (esimerkiksi saamelaiset, lapset ja nuoret, vanhukset ja vammaiset) saavutettavaan tiedonsaantiin ja osallistamiseen.”

Valtion virastot ja laitokset

Patentti- ja rekisterihallitus	PRH pitää hyvänä lähtökohtia, jonka mukaa päätöksenteon avoin valmistelu antaa kansalaisille mahdollisuuden seurata päätöksenteon valmistelua ja osallistua valmisteluprosessiin. Kuten arviossa todetaan, Suomessa valmistelu on perinteisesti ollut avointa ja perustunut eri osapuolten väliseen yhteistyöhön. PRH tukee linjausta parantaa eri ryhmien osallistumista lainvalmisteluun nykyistä aikaisemmassa vaiheessa. Kyse ei kuitenkaan liene virkamiesten vuorovaikutus- ja kuulemisosaamisessa, enemmänkin koko ajan lisääntyvistä sääntelytarpeista yhdistettynä valmistelukoneiston ulkopuolelta annettuihin usein kohtuuttoman tiukkoihin aikatauluihin. Jotta laajempi osallistaminen olisi mahdollista, tulisi tämä ottaa huomioon uudistusten valmistelun resursoinnissa ja aikatauluissa. Periaatepäätösluonnoksessa ehdotetaan myös julkisuuslainsäädännön uudistamisen loppuunsaattamista. PRH tukee tavoitetta edistää sääntelyllä yhteiskunnan avoimuutta. Avoimuuden edistämisen tulee kuitenkin olla tasapainoissa muiden yhteiskunnan toiminnan kannalta suojattavien intressien, esim. yksityisyyden suojan ja liikesalaisuuksien suojan kanssa.
THL	Periaatepäätösluonnoksen mukaisesti haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien ääni kuuluu yleisesti ottaen heikommin valmistelussa. Haavoittuvassa asemassa olevan ihmisen osallistumisen esteet voivat liittyä esimerkiksi toimintakyvyn, voimavarojen, huonojen kokemusten, tiedon tai rohkeuden puutteeseen. Erityisen tärkeää on siksi kehittää haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien kuulemista eri tasoilla. Periaatepäätösluonnos kiinnittää huomiota erityisesti lainvalmisteluprosessin kehittämiseen. Myös tässä aiemmin mainittu THL:n ihmisiin kohdistuvien vaikutusten ennakkoarvioinnin työkalu on erinomainen työväline. Positiivista on, että periaatepäätöksessä on eri väestöryhmien osallistumismahdollisuuksien osalta otettu huomioon mahdolliset moninaiset osallistumisen esteet. Työssä osallistumisen eriytymisen vähentämiseksi tulee edistää heikommassa asemassa olevien osallisuuden kokemusta, joka on osallistumisen edellytys. Osallisuuden kokemus merkitsee muun muassa uskoa omiin toiminta- ja vaikutusmahdollisuuksiin, ympäristön ymmärrettävyyttä ja ennustettavuutta, mahdollisuutta liittyä hyvinvointia tukeviin vuorovaikutussuhteisiin. Osallisuuden kokemusta tuottaa muun muassa kokemus arvostavasta ja kunnioittavasta kohtaamisesta. Osallistavuuden parantaminen ja virkamiesten

	osaamisen kehittäminen olennaista näennäisosallisuuden välttämiseksi. Osallisuudessa on huomioitava osallistumisen merkitys, eli tiedon palautuminen osallistujille siitä, miten heidän osallistumisensa on vaikuttanut prosesseihin (merkityksellinen osallisuus). Tietoperusteinen päätöksenteko edellyttää laadukasta, toistuvaa tiedonkeruuta ja tutkimusta. Demokratiaoikeuksien yhdenvertaiseksi toteutumiseksi tarvitsemme tietoa myös eri väestöryhmien poliittisesta osallistumisesta. Tästä on esimerkkinä THL:n FinMonik-tutkimus, joka tuottaa tietoa eri ulkomaalaistaustaisten väestöryhmien osallistumisesta. Vasta tutkimustietoon perustuva ymmärrys nykytilasta luo pohjan toimiville ratkaisuille ja muutoksen seurannalle.

Kunnat ja kuntayhtymät

Helsingin kaupunki	Periaatepäätöksessä on perusteltu monipuolisesti ja tietolähteitä hyödyntäen yhteiskunnallisesta ja globaalista toimintaympäristöstä johtuvaa tarvetta edelleen vahvistaa Suomessakin avointa, läpinäkyvää ja vuorovaikutteista hallintoa ja sitä tukevaa viestintää. Saavutettava ja vuorovaikutteinen julkishallinnon viestintä on toimivan demokratian perusedellytys. Sillä vahvistetaan rakentavaa keskustelukulttuuria, aktiivista ja elinvoimaista kansalaisyhteiskuntaa sekä kansalaisten ja kuntalaisten luottamusta hallintoa kohtaan. Periaatepäätöksessä ehdotetaan toimenpiteeksi avoimen hallinnon strategian mukaisesti kehittää julkishallinnon kykyä viestiä selkeästi, saavutettavasti ja oikea-aikaisesti. Koska oikea-aikaisuus viestintäperiaatteena on yksinään abstrakti käsite, sitä tulisi täsmentää muotoon ”valmistelun, osallistamisen ja päätöksenteon kannalta oikeaaikaisesti”. Muut yllä mainitut periaatteet ovat keskeisiä, mutta eivät riitä ratkaisemaan kaikkia julkishallinnon viestinnän kriittisimpiä demokratiahaasteita. Koska demokratiavajetta syntyy kaikilla julkishallinnon tasoilla siitä, että osallistumismuodot ja viestintä tavoittavat parhaiten yhteiskuntaan integroituneet korkeasti koulutetut, keskiluokkaiset ja hyvätuloiset kansalaiset, tulisi toimenpiteisiin tai niiden periaatteisiin lisätä seuraavat maininnat: - Demokratia perustuu avoimeen ja oikea-aikaiseen viestintään, mutta niiden rinnalle on noussut arvopohjaltaan moniarvoisen viestinnän vaatimus - Vaatimus viestiä nykyistä inklusiivisemmin, eli monimuotoisuus, yhdenvertaisuus ja saavutettavuus

	huomioiden, lisääntyy. Inklusiivisuus sisältää monikulttuurisen viestinnän, jossa huomioidaan kielelliset, kulttuuriset ja sukupuoliset vähemmistöt. - Viestinnän tukeminen osallistamiseen aktivoivalla ja yhä kohdennetulla viestinnällä etenkin digikanavissa muun muassa nuorten tavoittamiseksi. - Viestinnän digitalisoitumisen tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntäminen esimerkiksi avoimessa ja osallistavassa vuorovaikutuksessa. Kuten periaatepäätösluonnoksessa todetaan, näitä tarvitaan formaalien menettelyjen rinnalle. Esitetyt toimenpide-ehdotukset julkisuuslain uudistusten loppuunsaattamisesta sekä avoimuusrekisterin toteuttaminen, seuranta ja kehittämistarpeiden arviointi ovat kannatettavia. Julkisuuslain uudistushankkeessa on tavoitteena muun muassa parantaa lain ymmärrettävyyttä, käytännön soveltamisessa ilmenneitä ongelmakohtia sekä ottaa huomioon digitalisaation kaltaisen toimintaympäristön muutokset. Toteutuessaan kaikki tämä parantaa myös kuntaviestinnän toimintaedellytyksiä ja vahvistaa luottamusta julkishallintoon kaikilla tasoilla. On perusteltua, että avoimuusrekisterin, ja siihen liittyvän lainsäädännön mahdollisesta laajentamista kuntatasolle päätetään vasta ensivaiheen toteutuksen jälkeen. Valmistelun tulee tapahtua yhdessä paikallistoimijoiden, kuten kuntatasolla suurimman toimijan, Helsingin kaupungin kanssa. Lainsäädäntöprosessin avoimuuden ja osallisuuden osalta periaatepäätöksen luonnos pyrkii ratkomaan osallistamisen esteitä ja avaamaan vaikuttamismahdollisuudet jo varhaisessa vaiheessa. Myös menetelmiä ja muotoja uudistetaan. Linjauksen neljä osalta toimenpiteeksi tulisi lisätä ”kehittää valtion ja sen hallintoalojen sekä kaupunkien ja kuntasektorin välistä yhteistyötä niin osallisuuden edistämiseksi kuin viestinnän, menetelmien ja osallistamiseen aktivoinnin osalta”. Toimenpiteinä tämä tarkoittaa vahvempaa sidosryhmädialogia, mahdollisia yhteistyöhankkeita sekä toimenpiteiden kuntatasoisia vaikuttavuusarviointeja. Tärkeää on hyvien käytäntöjen jakaminen ja niiden laajentaminen. Toimenpiteissä esitetty virkamiesten osaamisen kehittäminen on periaatepäätöksessä abstraktilla tasolla. Virkamiesten osaamisen kehittä misen osalta moniarvoiseen, inklusiiviseen ja monikulttuuriseen viestintään sekä monikanavaiseen viestintään liittyvän osaamisen kehittäminen on keskeistä. Yhä tärkeämmäksi tulee myös virkamiesten kyky toimia haastavissa viestintätilanteissa ja digitalisoituvassa viestintäympäristössä. Demokratian perusedellytys on

	turvallinen ja rakentava keskustelukulttuuri, jonka vahvistamiseksi tarvitsemme edelleen kansallisia toimenpiteitä ja julkishallinnon viestinnän ammattilaisten osaamisen kehittämistä. Toimenpiteitä on lausuntopyynnön taustatietojen perusteella tarkoitus konkretisoida seuraavalla hallituskaudella erillisellä toimenpideohjelmalla. Tämä on ensiarvoisen tärkeää myös linjauksen neljä toimenpiteiden osalta, sillä osaan niistä (kuten päätöksenteon tietoperustaisuus) ei tässä luonnoksessa esitetä toimenpiteitä.
Jyväskylän kaupunki	Valtioneuvoston periaatepäätöksessä esitetyt toimenpiteet ovat kannatettavia. Erityisesti julkisuutta säätelevä lainsäädäntö on tärkeä saada vastaamaan nyky-yhteiskunnan tarpeita ja vaatimuksia sekä saada tiedonhallintaa koskeva kokonaisuus (mm. tiedonhallintalaki, tietosuoja-asetus, julkisuuslaki) yhteensopivaksi ja ajantasaiseksi.
Lappeenrannan kaupunki	Lappeenrannan kaupunginhallitus katsoo, että julkisuuslakia on uudistettava nykyajan tietoyhteiskunnan tarpeita palvelevaksi yleislaiksi. Teknologia ei ole enää pelkkä väline, vaan se on osa ihmisten arkielämää. Avoin hallinto vahvistaa kansalaisten luottamusta ja uskoa viranomaisiin. Kaupunginhallitus pitää avoimen hallinnon strategiaa onnistuneena, sillä se täsmentää hallintolain mukaisia hyvän hallinnon perusteita.
Oulun kaupunki	Hallinnon avoimuuden ja läpinäkyvyyden lisääminen on tavoiteltavaa ja siihen löytyy hyviä käytäntöjä ja tavoitteita valtiovarainministeriön koordinoimasta, Suomen avoimen hallinnon toimintaohjelmasta ja strategiasta. Selkeä, selkokielinen ja monikielinen osallisuusviestintä lisäävät myös vähemmistöjen mahdollisuutta osallistua. Oulun kaupunki on sitoutunut hallinnon avoimuuden edistämiseen toimintasuunnitelmalla, jossa tavoitteena on käytännössä lisätä ymmärrettävyyttä, tiedon ja päätöksenteon avoimuutta, palvelujen saavutettavuutta ja esteettömyyttä sekä kokemusasiantuntijuutta.
Porin kaupunki	Julkisuuslainsäädännön uudistamistyö on erittäin kannatettava hanke. Julkisuuslaki on nykyisellään hankala ja sekava.
Teuvan kunta	Luonnoksessa esitetyt toimenpiteet ovat kannatettavia. Siirtyminen kuulemisista kohti vuorovaikutteista valmistelua on erityisen kannattava askel. Vuorovaikutteinen valmistelu edellyttää kuitenkin kansalaisjärjestöjen ja muiden kansalaisten ja asukkaiden ääntä kokoavien toimijoiden merkityksen tunnistamista ja ottamista mukaan jo varhaisessa

	vaiheessa osaksi lain-säädäntötyötä sekä muuta asiavalmistelua.
Vantaan kaupunki	Hyvään hallintoon kuuluu olennaisesti myös tehtävien ja toimivaltojen selkeys. Tässä kohtaa on tarpeen analysoida enemmän erityisesti uusien hyvinvointialueiden merkitystä koko julkisen hallinnon selkeydelle. Hyvinvointialueiden vaikutus on uutta vaalijärjestelmää ja äänestysaktiivisuutta laajempi ilmiö. Päätöksiin vaikuttamista ja asukkaiden osallisuutta edesauttaa se, että ymmärretään eri tahojen ja tasojen tehtävät ja vastuut. Lainsäädäntöprosessin avoimuus ja mahdollisuudet osallistua siihen ovat erittäin tärkeitä demokratian kannalta. Valitettavasti viimeisten vuosien aikana on havaittu konkreettisesti, miten lakeja valmistellaan nopealla tahdilla ja niiden lausuntoajat ovat lyhentyneet merkittävästi. Tämä johtaa siihen, ettei lausunnon antajilla ole tosiasiallisia mahdollisuuksia perehtyä esityksiin eikä siten mahdollisuutta kerätä kattavia lausuntoja lakien vaikutuksista. Erityisesti kuntien kannalta on ongelmallista, ettei lausuntoja ehditä kierrättää kuntien toimielinten kautta. Tämä ei ole kuntien hyvän hallinnon mukaista toimintaa. Lainsäädännön valmistelun aikataulujen tiukkuus johtaa myös siihen, ettei annettuja lausuntoja voida ottaa oikeasti valmistelussa huomioon. Kehityskulku on huolestuttava ja siihen tulisi etsiä aktiivisesti ratkaisuja juuri tämän kaltaisessa demokratiatyössä.

Yhdistykset ja yhteisöt

Eläkeläisliittojen etujärjestö EETU ry	YK:n yleiskokouksessa on vuonna 1991 hyväksytty YK:n ikääntyneitä henkilöitä koskevat periaatteet, jotka käsittelevät itsenäistä elämää, osallisuutta, hoivaa, itsensä toteuttamista ja ihmisarvoa. Parhaillaan vireillä on näitä periaatteita vahvistava iäkkäiden henkilöiden ihmisoikeussopimuksen valmistelu. Suomen tulee nykyistä voimakkaammin edistää vireillä olevan sopimuksen toteutumista YK:ssa. YK:n ihmisoikeusneuvoston ikääntyvien oikeuksista vastaava itsenäinen asiantuntija vieraili Suomessa syksyllä 2021. Asiantuntija antaa syksyllä 2022 Suomelle suosituksia ikääntyneiden henkilöiden oikeuksien liittyvästä lainsäädännöstä ja oikeuksien toteutumisessa. Näitä suosituksia tulee hyödyntää periaateohjelmassa soveltuvin osin.

	Tutkimusten mukaan taloudellisten ja sosiaalisten erojen vaikutus äänestysaktiivisuuden eroihin on lisääntynyt myös Suomessa. Ohjelmalla on vahvistettava vahvistamaan taloudellisesti ja sosiaalisesti heikommassa asemassa olevien henkilöiden ja väestöryhmien osallisuutta ja yhdenvertaisia osallistumismahdollisuuksia niin kansallisella, EU- kuin kansainväliselläkin tasolla.
Ensi- ja turvakotien liitto ry	Ensi- ja turvakotien liitto pitää linjausta tärkeänä ja oleellisena luottamuksen ja sosiaalisen koheesion näkökulmasta. Esitetyt toimenpiteet ovat myös kannatettavia. On tärkeää, että lobbausta koskevaa lainsäädäntöä valmistellaan ja sen läpinäkyvyyttä lisätään. Lainsäädäntöprosessin avoimuuden ja osallistamisen näkökulmasta on myös perusteltua, että sote-järjestöillä on ihmisten hyvinvoinnin asiantuntijoina mahdollisuus osallistua ja päästä lainsäädäntövalmistelutyöryhmien työskentelyyn mukaan. Pelkät kuulemistilaisuudet ja lausuntomenettelyt eivät täytä avoimen ja vuorovaikutteisen valmistelun tavoitetta. Sote-järjestöjen osallistumismahdollisuuksissa lainsäädäntöä valmisteleviin työryhmiin on tapahtunut heikennystä useiden viime hallitusten aikana. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen kannan mukaisesti aitoja vaikutusmahdollisuuksia tulisi avata lainvalmisteluun nykyistä lausuntomenettelyä varhaisemmassa vaiheessa. Periaatepäätöksessä todetaan, että ”Haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien ääni kuuluu yleisesti ottaen heikommin valmistelussa”. Tässä kohden sosiaali- ja terveysjärjestöillä on heikoimmassa asemassa olevien ryhmien puolestapuhujana merkittävää osaamista ja tietoa, joka tulisi entistä useammin ottaa huomioon valmistelussa ja päätöksenteossa, sillä haavoittuvassa asemassa olevilla itsellään ei aina ole mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa asioissaan esimerkiksi toimintakyvyn, terveyden, voimavarojen puutteen tai muiden syiden vuoksi.
FDUV	Det är viktigt att lagstiftningsprocesser är öppna, tillgängliga och transparenta. Enligt FN:s funktionshinderkonvention ska personer med funktionsnedsättning involveras i beslutsfattande processer angående frågor som berör dem, genom de organisationer som företräder dem. FDUV vill vidare betona vikten av att central lagstiftning och styrdokument även översätts till svenska så att de svenskspråkiga intresseorganisationerna har lika möjligheter som de finskspråkiga att ge utlåtanden.
Kehittämiskeskus Opinkirjo	Toteamme, että julkishallinnon käyttämän kielen on oltava selkeätä, jotta myös nuoremmat voivat saada tietoa. Tiedon saatavuuteen ja saavutettavuuteen on panostettava.

	Mahdolliset kansalaisille esitetyt kysymykset, tiedustelut ja osallisuutta lisäävät kyselyt ovat selkeitä ja käsitteet ymmärrettäviä, jotta kansalaisilla iästä riippumatta on tieto mihin kysymykset vaikuttavat, millä aikataululla ja miten.
Kehitysvammaliitto / Selkokeskus	Jotta hallinto on aidosti avoin, se viestii ymmärrettävästi ja selkeästi, tarvittaessa myös selkokielellä. Avoimen hallinnon strategian mukaisesti tämä vaatii kuitenkin osaamisen lisäämistä, mikä tulee huomioida viestintää suunniteltaessa.
Kuntoutussäätiö	Kuntoutussäätiö kannattaa julkisuuslain uudistuksen loppuunsaattamista. Nykyinen lakikokonaisuus on sekava. Kuntoutussäätiö haluaa painottaa, että kuulemisten ja muiden osallistavien toimintatapojen vaikutukset todelliseen osallisuuteen jäävät usein rajallisiksi. Usein kuulemiset toteutetaan päätöksentekoprosessien myöhäisissä vaiheissa, jolloin niillä ei ole todellista vaikutusta. Osallisuusmahdollisuuksia tarjottaessa tulisi tuoda selkeästi esille se, mikä osallisuuden potentiaalinen vaikutus on ja toisaalta mihin asioihin osallistumisella ei voida vaikuttaa. Kansalaisten motivaation kannalta tärkeää on, että heillä on realistinen käsitys oman osallistumisensa tosiasiallisesta vaikutuksesta ja ymmärrys osallisuuden roolista päätöksenteon kokonaisuudessa. Kuntoutussäätiö kannattaa ajatusta viranhaltijoiden menetelmäosaamisen lisäämisestä. On tärkeää kohdentaa tätä koskevaa koulutusta laajasti virkakuntaan niin, että osaaminen vahvistuu kollektiivisesti, ei pelkästään yksittäisillä ihmisillä. Kuntoutussäätiö haluaa tuoda esille tältä osin järjestöjen resurssit. Niillä on paljon kokemusta osallisuudesta, erilaisista osallisuuden toimintamalleista ja osallisuuden kehittämisestä. Järjestöillä on paljon osallisuutta koskevia sosiaalisia innovaatioita, joita voitaisiin skaalata ja levittää yhteistyössä julkisen sektorin kanssa.
Kynnys ry	Osallistumisen kuilut näkyvät erityisesti lainvalmistelussa. Lainsäädäntäprosessissa tulee johdonmukaisemmin osallistaa eri ryhmiä myös lainsäädäntövaikutusten seurantaan ja jälkiarviointiin. Vammaisvaikutusten arviointia tulee kehittää ja prosessissa tulee olla vammaisten henkilöiden edustus. Avoimen ja saavutettavan lainvalmisteluprosessin kehittämiseen ja virkamiesten kuulemis- ja vuorovaikutusosaamistason lisäämiseen on panostettava. Virkamiesten osaamista

	saavutettavista ja osallistavista kuulemismenetelmistä tulee lisätä. Muistutamme vammaisten ihmisten itsensä kuulemisesta "nothing about us without us" -periaatteen mukaisesti.
Lastensuojelun Keskusliitto	Lastensuojelun Keskusliitto jakaa luonnoksessa tunnistetun kritiikin siitä, että nykyisten kuulemiskäytäntöjen tarjoamat mahdollisuudet osallistua tulevat monesti myöhään eivätkä siten välttämättä tarjoa todellista mahdollisuutta vaikuttaa. Lasten ja nuorten kohdalla näennäisten osallistumismahdollisuuksien tarjoaminen on erityisen haitallista, koska se muovaa heidän käsitystään yhteiskunnallisen osallistumisen mielekkyydestä. Keskusliitto kannattaa lämpimästi luonnoksessa esitettyä varhaisemman vaiheen tiedonkeruuta ja kuulemista, sillä se on yleensä sekä vaikuttavampaa, eettisempää, että valmistelun kannalta hyödyllisempää. Keskusliitto pitää erinomaisena ajatusta virkamiesten menetelmäosaamisen vahvistamisesta. Tässä yhteydessä on syytä varmistaa, että osaaminen on riittävää nimenomaan organisaatiotasolla, jolloin osaaminen ei ole yksittäisten aiheesta innostuneiden valmistelijoiden varassa. Keskusliitto katsoo, että myös järjestöjen ja ministeriöiden yhteistyötä lasten ja nuorten näkemysten selvittämisessä on mahdollista ja järkevää kehittää.
Medialiitto ry	Medialiitto kannattaa linjausta 4 ja siihen liittyviä toimenpiteitä. Medialiitto esittää kohdan jatkovalmistelua varten oheiset kommentit ja täydennysehdotukset. Medialiitto ehdottaa, että linjauksen 4 alle lisätään seuraavat kaksi konkreettista toimenpidettä: - Mediapolitiikan koordinointia parannetaan esimerkiksi asettamalla ministerityöryhmä, jonka tehtävänä on varmistaa ammattimaisen toimituksellisen median toimintaedellytysten vahvistaminen. - Julkisen hallinnon, kuten kuntien, viestinnässä otetaan huomioon erityisesti paikallisen uutismedian tiedonsaanti ja toimintaedellytysten turvaaminen. Medialiitto katsoo, että säädöshankkeiden avoimuutta ja ennakoivaa valmistelua tulisi kehittää nykyisestä. Nykyisin media-alaa koskeva päätöksenteko on siiloutunut useisiin ministeriöihin. Jotta voidaan jatkossa varmistaa, etteivät yksittäiset säädöshankkeet missään tapauksessa ainakaan heikennä kotimaisten tiedotusvälineiden elinvoimaisuutta, tulisi hallinnon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä edistää mediapolitiikalla.

	Ministeriörajat ylittävällä mediapolitiikalla huolehdittaisiin riippumattoman tiedonvälityksen asemasta kaikissa media-alaa koskevissa kansallisissa ja EU-tason lainsäädäntöhankkeissa. Medialiitto korostaa, että julkisen hallinnon ja erityisesti kuntien viestintään kiinnitetään tarvittaessa huomiota, jotta kuntien viestinnästä ei muodostu kunnissa markkinaehtoisesti julkaistavan uutismedian, eli sanoma- ja kaupunkilehtien, kanssa kilpailevia ”kuntamedioita”. Kuntien viestintää suunniteltaessa on muistettava, että julkisesti rahoitetun niin sanotun journalismin kaltaisen viestintäsisällön tarjoaminen on omiaan vähentämään kuluttajien halukkuutta maksaa yksityisten markkinatoimijoiden eli paikallisen lehdistön tarjoamista vastaavista sisällöistä. Digitaalisista journalistisista sisällöistä maksettavat tilausmaksut ovat välttämätön edellytys sille, että markkinaehtoisesti toimivat riippumattomat tiedotusvälineet, sanoma- ja kaupunkilehdet, voivat jatkaa maamme kunnissa toimintaansa markkinatilanteessa, jossa painettujen sanomalehtien levikit ovat jo useiden vuosien ajan olleet nopeassa laskussa. Julkisesti subventoidun julkisen hallinnon, kuten kunnan journalismin kaltaisen julkaisutoiminnan, seurauksena voi pahimmillaan olla sanoma- ja kaupunkilehtien toimintaedellytysten dramaattinen heikentyminen ja sitä kautta maamme ammattimaisen toimituksellisen median moniäänisyyden heikentyminen. Tällainen kehitys olisi omiaan myös rapauttamaan maamme paikallisen kuntademokratian. Medialiitto kannattaa julkisuuslain uudistuksen loppuunsaattamista ripeällä aikataululla. Medialiitto korostaa, että julkisuuslain uudistus edellyttää myös kattavaa virkamiesten kouluttamista ja perehdyttämistä julkisuusperiaatteeseen ja julkisten tietojen sekä asiakirjojen julkisuuteen, jotta tiedotusvälineiden tiedonsaanti voidaan varmistaa viranomaisissa ja kaikissa kunnissa. Asialla on merkitystä kansalaisten tiedonsaannin ja myös kuntademokratian kannalta.
Mieli ry	Valmistelun avoimuus, läpinäkyvyys ja myös osallistavuus vahvistavat demokratiaa ja sen uskottavuutta. On tärkeää, että teknologian mahdollisuuksia hyödynnetään tiedon ja osallistumismahdollisuuksien avaamisessa. Uuden teknologian avulla julkinen valta voi olla laajapohjaisessa vuorovaikutuksessa kansalaisten, kansalaisryhmien, verkostojen ja intressiryhmien kanssa. Tämä kuitenkin lisää myös valmistelijoiden ja päätöksentekijöiden osaamistarvetta - osallistumisen suuresta massasta on kyettävä tunnistamaan intressejä ja vaikuttimia, ja hahmottamaan esitettyjen tietojen ja mielipiteiden merkittävyyttä. Samalla kun avoimuusrekisterin

	kautta voidaan tunnistaa toimijoita, joita päätöksentekijät ja valmistelijat hyödyntävät työssään, esimerkiksi sosiaalisessa mediassa on monimuotoista aktiivista vaikuttamista päätöksentekoon, joka vaikuttimet ja sidonnaisuudet eivät välttämättä ole aina selkeitä. Laajapohjaisen, monimuotoisen vuorovaikutuksen rinnalla tarvitaan edelleen formaalia työryhmä- ja komiteatyöskentelyä, jossa osallistujien taustat ja sidonnaisuudet on tunnistettu, ja jossa vaikuttamiseen sisältyy myös vastuu. Luonnos tunnistaa hyvin haasteen, että isot ja vakiintuneet toimijat saavat helpommin äänensä kuuluville valmisteluprosesseissa. Toisaalta valmistelussa on tärkeää tunnistaa, että juuri esimerkiksi vakiintuneilla kansalaisjärjestöillä on usein sekä erityisasiantuntemus oman sektorinsa teemoihin että myös vahva kosketuspinta suureen määrään ko. teemaan linkittyviä kansalaisia (esim. potilasjärjestöt).
Muistiliitto ry	Linjauksessa todetaan, että haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien ääni kuuluu yleisesti ottaen heikommin valmistelussa. Yhteiskunnassa on monia väestöryhmiä, joilla on riski olla haavoittuvassa asemassa. Haavoittuvassa asemassa olevan ihmisen osallistumisen esteet voivat liittyä esimerkiksi toimintakyvyn, voimavarojen, huonojen kokemusten, tiedon tai rohkeuden puutteeseen. Erityisen tärkeää on siksi kehittää haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien kuulemista eri tasoilla. Esimerkiksi hyvinvointialueilla ja kunnissa Muistiyhdistysten kuuleminen tuo valmistelulle keskeistä tietoa tämän väestöryhmän lähipalveluita suunniteltaessa ja valmistellessa. Muistiliitto näkee, että avoimuusrekisteri on saatettava voimaan ja sen toimivuutta on seurattava.
Naisjärjestöjen Keskusliitto	Hallinnon avoimuuden ja läpinäkyvyyden lisääminen ovat tärkeitä tavoitteita, ja Naisjärjestöjen Keskusliitto on kannattanut avoimuusrekisterin perustamista. Rekisterin soveltamisalan tulisi kattaa mahdollisimman laajasti lainsäädäntö- ja toimeenpanovaltaa, jotta sääntelyyn ei jäisi ilmeisiä aukkoja, ja sen laajentamista alue- ja kuntatasolle on tärkeää arvioida, kun käytöstä on saatu kokemuksia. Päätöksentekoon ja vaikuttamiseen liittyvän tiedon on tärkeää jatkossa löytyä mahdollisimman avoimesti yhdestä paikasta avoimuusrekisteristä. Liitto kannattaa lämpimästi kuulemisten kehittämistä lainsäädäntövalmistelussa. On tärkeää, että sidosryhmiä kuullaan laajasti esimerkiksi kuulemisilla, työpajoilla ja asiantuntijapaneeleilla. Vaikutusarviointijaosto voi olla erinomainen keino tuoda esiin sidosryhmien näkemyksiä, ja sen käyttöä olisi mahdollista lisätä nykyisestä erityisesti

	suurissa hankkeissa. Ylipäätään huolella ja riittävän aikaisessa vaiheessa tehdyt vaikutusarvioinnit, mukaan lukien sukupuolivaikutusten arviointi, ovat välttämättömiä edellytyksiä päätöksenteon tietoperustaisuudelle. Sidosryhmien kuuleminen on tärkeää myös EU-lainsäädännön ja kansainvälisen vaikuttamisen kansallisen tason valmistelussa.
Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry	Demokratian edellytyksenä on vahva ja vapaa kansalaisyhteiskunta. Haluamme korostaa, että kaikissa lain säätämisen prosessin eri vaiheissa sekä erityisesti toimeenpanossa täytyy kiinnittää huomiota järjestöjen, myös pienten yhdistysten mahdollisuuteen tehdä vaikuttamistyötä. NYTKIS on jo aiemmin lausunnossaan kannattanut avoimuusrekisterin perustamista. NYTKIS katsoo, että on demokratian toteutumisen ja laadukkaan lainvalmistelun kannalta tärkeää kehittää järjestöjen osallistumismahdollisuuksia jo lainvalmistelun valmisteluvaiheessa mahdollisimman varhain. Varhaisen vaiheen osallistaminen ja riittävän reagointiajan mahdollistaminen ovat avaimia laajaan avoimeen vuoropuheluun ja osallisuuden vahvistamiseen.
Nuorisotutkimusseura ry	Toimenpide-ehdotuksissa ei eritellä eri väestöryhmien haasteita hallinnon läpinäkyvyydessä. Nuorisotutkimusseura esittää, että tähän osioon liitetään erityisesti nuoria koskevaa pohdintaa siitä, miten viranomaisviestintää ja kuulemista toteutetaan tavalla, joka tavoittaa nuoret. Käytännössä tässä olisi kysymys sekä käytettyjen kanavien valinnasta, mutta myös viestinnän selkokielisyydestä. Nuorisotutkimusseura soisi näkevänsä tässä yhteydessä pohdintaa, miten hyödyntää audiovisuaalisia välineitä. lisäksi Nuorisotutkimusseura huomauttaa, että selkokielinen viestintä palvelee eri ikäryhmiä ja siihen tulisi kiinnittää lisääntyvää huomiota.
Näkövammaisten liitto ry	Periaatepäätöksessä todetaan, että haavoittuvassa asemassa olevan ihmisen osallistumisen esteet voivat liittyä toimintakyvyn, voimavarojen, huonojen kokemusten, tiedon tai rohkeuden puutteeseen. On huomattava, että moderni vammaiskäsitys lähtee siitä, että vammaisuus ei ole vammaisen ihmisen oma ongelma, vaan yksilön ja ympäristön vuorovaikutusilmiö - ihminen on juuri niin vammainen kuin miten ympäristö on vammaisuuden huomioinut. Näkövammaisten liitto esittää, että kohta muotoillaan uudelleen, jotta se vastaa modernia vammaiskäsitystä. Lainsäädäntäprosessien avoimuuden ja osallistavuuden parantaminen on ensiarvoisen tärkeää. Vammaisten ihmisten ja heitä edustavien järjestöjen kuuleminen, kuunteleminen ja osallistaminen on välttämätöntä. Siihen velvoittaa YK:n

	vammaissopimuksen 4 artiklan 3 kohta. Lisäksi on huomattava periaate nothing about us without us eli ei mitään meistä ilman meitä.
Pelastakaa Lapset ry	Linjauksen viimeisen toimenpiteen mukaan ” Tavanomaisten tahojen kuulemisesta ja osallistumisesta siirrytään laajempien ryhmien kuulemiseen. Virkamiesten osaamista monipuolisista kuulemismenetelmistä tuetaan.” Tässä on tärkeää huomioida myös lasten sekä eri kieliryhmiin kuuluvien mielekäs kuuleminen erilaisin osallistavin ja ikätasoisin menetelmin (linkittyy vahvasti myös linjaukseen 5).
Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, Keski-Suomen Yhteisöjen Tuki ry, KOSTI ry	Kuulemismenettelyissä on tapahtunut parannusta viime aikoina. Kehitettävinä asioina ovat kuitenkin vielä kuulemisen äärellä olevien ryhmien laajentamisen lisäksi kuulemiseen varatun ajan riittävyys. Yksi keino laajempien ryhmien kuulemiseen olisi kohdentaa lausuntopyyntöjä suoraan myös pienemmille kansalaisjärjestöille. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys yhtyy maakuntien verkostojärjestöjen neuvottelukunnan näkemykseen siitä, että lausuntopyyntöjen kireä aikataulu tai pyyntöjen osuminen loma-ajalle vaikeuttaa lausuntojen antamista erityisesti yhdistysten näkökulmasta eikä usein mahdollista järjestöille esimerkiksi niiden monipuolisen kohderyhmän osallistamista.
SAK ry	Lainsäädäntöprosessin sujuvuus edellyttää, että lainvalmistelutyöhön osoitetaan merkittävästi lisäresursseja. Resurssipula näkyy mm valmisteluprosessin kankeutena ja hitautena sekä lakien käännöstyön ongelmissa. On myös perusteltua avata lain valmistelua nykyistä enemmän kansalaisille, minkä lisäksi yksittäisten kansalaisten mahdollisuuksia ottaa kantaa/osaa valmisteluprosessiin on lisättävä.
SAMS – Samarbetsförbund kring funktionshinder rf	Speciellt i lagberedning finns det problem relaterade till delaktighet. I lagstiftningsprocesserna borde man konsekvent förverkliga delaktigheten för underrepresenterade grupper. Det här gäller även när man i efterhand bedömer och följer upp lagstiftningen. Exempelvis förekommer det rätt ofta att en utlåtandeförfrågan som i stor mån gäller den svenskspråkiga minoritetens rättigheter inte automatiskt ges till en bred grupp av de parter som de facto berörs av lagändringarna. Samma gäller personer med funktionsnedsättning. Det här är problematiskt.
Sininauhasäätiö sr	Periaatepäätös-luonnoksessa todettiin lainsäädännön prosessien puutteita ja ehdottomasti kannatamme esitettyjä toimenpide-ehdotuksia erityisesti viestinnän kehittämisestä ja

	osallisuuden vahvistamisesta. Kuuleminen voisi olla myös luonteeltaan jalkautuvaa eli tavoitetaan ja kohdataan haavoittuvassa asemassa olevia väestöryhmiä niissä paikoissa, joissa he viettävät aikaansa (mm. erityiset asunnottomille tai päihteitä käyttäville ihmisille suunnatut palvelut). On hyvä myös huomioida se, kuinka arvokasta tietoa haavoittuvassa asemassa olevat ryhmät antavat lakien realisoitumisesta käytännöksi esimerkiksi julkisissa palveluissa. Lainsäädännön prosessien ohella olisi siis hyvä, että haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien myös mahdollista olla mukana arkeen ulottuvien toimenpiteiden ja palvelujen arvioinnissa ja kehittämisessä.
Sivistysliitto Kansalaisfoorumi SKAF ry	Kannatamme pyrkimystä siirtyä kuulemisesta kohti vuorovaikutteisempaa valmistelua.
Suomen Journalistiliitto	Journalistiliitto muistuttaa, että käytännössä kaikki julki tulleet avoimuusongelmat mm. vaalirahoituksessa, virkamiesten karenssisäädösten noudattamatta jättämisessä ja ongelmallisissa sidonnaisuuksissa ovat tähän mennessä olleet journalistien esiin tuomia. Myös avoimuusrekisteri tulee todennäköisesti olemaan journalistisen tiedonhankinnan väline.
Suomen Kuntaliitto ry	Kuntaliitto pitää toimenpide-ehdotusten teemoja kannatettavana. Avoimuus on keskeinen osa hyvää hallintoa. Avoimen hallinnon edistäminen onkin koko julkisen hallinnon yhteinen tehtävä ja avoimuutta on edistettävä jatkuvasti, myös osana käynnissä olevia uudistuksia. Avoimen hallinnon toteutuminen vaatii kaikkien julkisen hallinnon toimijoiden ymmärrystä siitä, mikä sen merkitys on koko yhteiskunnalle. Siksi sen merkityksen avaaminen on erityisen tärkeää myös kunnissa, ja varmasti myös hyvinvointialueilla. Avoimen hallinnon periaatteiden vieminen läpileikkaavasti koko julkiseen hallintoon edellyttää hyvää johtamista ja tarvittavia resursseja. Kuntien toiminnassa, päätösten valmistelussa ja kaikessa kuntien toiminnan kehittämisessä tulee toteuttaa avoimen hallinnon periaatteita huomioiden kuitenkin, että kuntakonserneihin kuuluu myös markkinoilla toimivia yrityksiä esimerkiksi energia-alalla. Erityisen tärkeää on, että kuntalaiset huomioidaan riittävästi jo päätöksentekoon tulevien asioiden valmistelussa. Tähän Kuntaliitto esittää laaja-alaista ja systemaattisista koulutusta. Lisäksi tulee tukea kuntia rakentavassa vuorovaikutuksessa ja dialogin lisäämisessä kuntalaisten ja kuntien luottamushenkilöiden sekä

	viranhaltijoiden välillä. Avainasemassa tässä on ennakoiva viestintä. Julkisen hallinnon strategia on mainittu ainoastaan liitteessä hallituskauden aikana toteutetuista toimenpiteistä (s.41). Toimintalinjaus 2 ”Laajennamme mahdollisuuksia vaikuttaa ja rohkaisemme ihmisiä osallistumaan valmisteluun ja päätöksentekoon” ja sen toimenpiteet sisältävät vastaavia elementtejä kuin tässä periaatepäätösluonnoksessa on nostettu esiin. Koska julkisen hallinnon strategia -valmistelussa on järjestetty vuoden 2020 laajalti kuulemisia ja tilaisuuksia myös esimerkiksi kuntatoimijoille, (ks. kohta 8 listaus) pitäisimme tärkeänä, että asiaan viitattaisiin, ei vain liitteenä, vaan myös varsinaisessa tekstiosassa. Julkisen hallinnon ja avoimen hallinnon strategian huomioiminen on Kuntaliiton – ja kuntien - näkökulmasta olennaista. Kuntaliitto on ollut mukana julkisuuslain uudistamistyössä, joten luonnollisestikin pidämme erittäin tärkeänä sitä, että uudistustyö viedään loppuun. Julkisuuslaki on hallinnon yleislaki, jota sovelletaan erittäin laajasti hallinnossa. Sen takia on tärkeää, että uudistuksen täytäntöönpanoon myös käytännössä varataan resursseja. Periaatepäätösluonnoksessa mainitun avoimuusrekisterin osalta toteamme, että se tullee eduskunnan ja valtionhallinnon osalta käyttöön varsin pian, ja sen jälkeen on mahdollista arvioida kuntien ja hyvinvointialueiden tilanne rekisterin osalta. Kuntaliitto tuo esille, että eri ministeriöiden lausuntopyyntöjen määräpäivät osuvat usein lomakaudelle tai juuri sen jälkeen, mitä ei voida pitää avoimen ja osallistavan hallinnon periaatteiden mukaisena. Kuntien vahva edustus lainsäädäntötyössä on kaikkien etu.
Suomen Lukiolaisten Liitto	SLL pitää keskeisenä, että nuorten kuuleminen juurrutettaisiin osaksi lainsäädäntöprosesseja. Nuorten kuulemista onkin kehitetty aktiivisesti viime vuosina. Nuorten kuulemisen tulee olla läpinäkyvää ja se tulee toteuttaa riittävän varhaisessa vaiheessa siten, että nuorilla on riittävän hyvissä ajoin tieto kuulemisesta. On myös tärkeää huomioida nuorten moninaisuus kuulemisissa. SLL katsoo, että nuorten kuulemista ei tule rajata vain suoraan nuoria koskeviin asioihin, vaan nuorilla tulee olla oikeus tulla kuulluksi kaikessa päätöksenteossa.
Suomen Lähetysseura	Pidämme tärkeänä pyrkimystä ulottaa päätöksentekoa mahdollisimman lähelle kohdetta osallisuuden kokemusten vahvistamiseksi. Lisäksi julkisuusrekisterin kaltaiset aloitteet,

	jolla pyritään tekemään näkyväksi lobbaamista ja muuta ei-julkista vallankäyttöä ovat tervetulleita. Haluamme kuitenkin korostaa tämän ohella, että kansalaisten päätöksenteon mahdollisuuksia tulisi syventää myös tiedon ja tausta-analyysien tuottamisessa, joita todisteperustainen päätöksenteko tarvitsee tuekseen. Nostamme esimerkiksi valtioneuvoston kanslian organisoiman kestävän kehityksen kansalaisraadin , joka on tuonut YK:n kestävän kehityksen ohjelman tavoitteita lähemmäs suurta yleisöä osallistamalla heitä dialogiin niin mittareista kuin mittaustuloksista.
Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi ry	Alle 18 vuotiaat nuoret eivät pääse vaikuttamaan itseään koskeviin valtionhallinnon tasolla kuin pistemäisesti. Nuoret eivät saa äänestää, asettua ehdolle tai allekirjoittaa heitä kiinnostavia kansalaisaloitteita. Erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien nuorten ääni jää piiloon, joka todetaankin luonnoksessa selkeästi. Nuoria tulisi kuulla osana rakenteita ja riittävän varhaisessa vaiheessa. Nuorille tulee osata kertoa miksi heitä kuullaan ja mitä väliä kuulemisella on. Nuorten tulee voida seurata eri hankkeita myös kuulemisen jälkeen. Tämä vaatii, että lakihankkeissa panostetaan selkeään ja ymmärrettävään kieleen.
Suomen Omakotiliitto ry	Lainsäädäntöprosessien laatuun ja aikataulutukseen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Kansalaisjärjestöjä on kuultava riittävästi ja vaikutusmahdollisuus pitää olla tosiasiallinen. Esimerkiksi rakentamislain jatkovalmistelu tänä keväänä 2022 oli esimerkki puutteellisesta hallintomenettelystä. Lakiuudistuksiin alkuperäisen lausuntokierroksen perusteella saatujen lausuntojen huomiointi muutti kokonaan aiemmin lausunnolla olleen lakiesityksen. Aiempi lakiesitys jaettiin sisällöllisesti kahtia, joita molempia osia päätettiin edistää eri tahdissa ja eri nimisinä lakiesityksinä kuin alkuperäisesitys. Jos ja kun lakiesitys muuttuu erittäin merkittävästi, on järjestettävä uusi lausuntokierros uudesta lakiesityksestä ja kuultava tosiasiallisesti eri tahoja. Rakentamislain osalta uusi esitys julkistettiin ja sen esittely on kahden päivän kuluttua julkistuksesta. Tässä kestoltaan lyhyessä tilaisuudessa sai kysyä esityksestä, mutta siihen ei saanut antaa lausuntoja, ainoastaan pyydettiin palautetta. Tässä valmisteluprosessissa ei toteutunut hyvän hallinnon ja osallistavuuden kriteerit.
Suomen Venäjänkielisten Keskusjärjestö ry	Julkisen hallinnon viestinnän kehittämiseen liittyvät aloitteet ovat keskeisen tärkeitä. On kuitenkin oleellista, ettei viestinnässä määrä korvaa laatua, vaan että viestinnän suunnitteluun resursoidaan ja viestitään vain keskeisistä

	asioista ja ymmärrettävällä ja saavutettavalla tavalla. Viestinnän määrällä on tapana lisääntyä, joten sitä tärkeämpää on, että myös viestinnällisen vallan käytössä kiinnitetään huomiota tämän vallan ensisijaisten käyttäjien vastuuseen viestinnän ymmärrettävyydestä ja tehokkuudesta.
Suomi-Seura ry	Suomi-Seura ry:n tuoreen kyselytutkimuksen mukaan ulkosuomalaiset toivovat tiedottamista erityisesti digitaalisessa muodossa. Tällä hetkellä viestintä ei tavoita ulkosuomalaisia riittävän hyvin. Suomi-Seura toteuttaa syksyllä 2022 ulkosuomalaisten viestintäkartoituksen yhteistyössä Siirtolaisuusinstituutin kanssa. Kartoitus on kirjattu Suomen ulkosuomalaisstrategiaan 2022–2026. Kartoittamalla ulkosuomalaisten suosimia viestintäkanavia ja kehittämällä digitaalista viestintää kyseinen kohderyhmä on mahdollista tavoittaa jatkossa aiempaa tehokkaammin. Hyvänä esimerkkinä ulkosuomalaisten osallistamisesta on Suomen ulkosuomalaisstrategia 2022 – 2026 -hanke. Yhteistyössä eri viranomaisten, Suomi-Seura ry:n sekä muiden ulkosuomalaistoimijoiden kanssa järjestettiin ulkosuomalaisille verkkokuulemistilaisuuksia. Ulkosuomalaisuuden nykytilannetta kartoitettiin kyselytutkimuksella ja selvityksillä. Lisäksi ulkosuomalaisia kiinnostavista teemoista järjestettiin digitaalisia infotilaisuuksia.
Tankesmedjan Agenda	Våren 2020 publicerade Agenda en rapport om synen på åldrande och äldre medborgare, skriven av Anna K. Forsman och Johanna Nordmyr, bägge doktorer inom vårdvetenskap. Rapporten "Att åldras på 2020-talet: Social delaktighet som grund för ett gott åldrande" lyfter bl.a. upp följande aspekter om äldre och vikten av delaktighet: - Sett till vår finländska befolkning är de snabbast växande åldersgrupperna våra pensionärsgrupper. Drygt en femtedel av den totala befolkningen hör till denna ålderskategori (65 +) och enligt demografiska befolkningsprognoser för år 2060 kommer andelen av personer som är 65 år eller äldre att öka till nästan en tredjedel. Intressant är också att andelen personer över 90 år bland den finländska befolkningen förväntas fyrdubblas fram till år 2060. -I utvecklingen av service, riktad i första hand till äldre grupper med mer omfattande behov av vård och omsorg, är det viktigt att ta in hälsofrämjande perspektiv och insatser. Här vill vi särskilt lyfta vikten av att beakta de sociala omständigheterna och de sociala behov som de äldre klienterna har. -Som ett led i att stöda social delaktighet bland äldre grupper i vårt samhälle vill vi lyfta frågan om digital exkludering. Många äldre använder digitala tjänster och är därmed inkluderade i

	vårt moderna informationssamhälle. Det är också de äldre användargrupperna som ökar mest när det gäller att ta till sig ny teknik och digitala tjänster. Samtidigt behöver vi lyfta och på ett nyanserat sätt diskutera problematiken kring digitalt utanförskap bland en del äldre grupper. -Vi vill flagga för att seniorer bör ses och beaktas som de viktiga resurser de faktiskt är i vårt samhälle och att i dialog och samverkan med äldre grupper bättre planera för hur dessa i högre grad kan inkluderas och involveras i samhällsdebatten och -bygget. Att seniorers mångskiftande och värdefulla kunskap, kompetens och erfarenhet bättre tas till vara och får färga samhällsplanering- och styre. De positiva sociala och ekonomiska effekterna av äldres engagemang i såväl formella som informella aktiviteter och sammanhang (som frivilligarbetare, anhörigvårdare mm.) bör lyftas. Rapporten hittas i sin helhet här: https://www.agenda.fi/Rapport/att-aldras-pa-2020-talet-social-delaktighet-som-grund-for-ett-gott-aldrande/
Vammaisneuvosto, vammaispoliittinen työryhmä	Niin kauan, kun vammaisneuvostoilla ei ole läsnäolo- ja puheoikeutta päätöksenteon eri portaissa ei voida puhua hyvästä hallinnosta. Tai sitten vammaisneuvostoille pitää antaa veto-oikeus päätöksentekoon. Muuten vammaisneuvostojen, Esteettömyyden ja saavutettavuuden suhteen sivuuttaminen on ihan liian helppoa.
Vapaa Sivistystyö ry	VST ry tukee linjausta ”avoimella toiminnalla ja hyvällä hallinnolla vahvistetaan kansalaisten, asukkaiden ja viranomaisten välistä luottamusta.” Jo lakien ja asiakirjojen valmisteluvaiheessa voisi käyttää deliberatiivisia foorumeita, kuten kansalaispaneelit tai -raadit.” Lobbausjärjestelmä pitää tehdä läpinäkyväksi periaatepäätöksen mukaan kuulemalla mahdollisimman edustavasti erilaisia asiantuntijoita. Verkkosivustot omakanta.fi , minasikt.fi ovat olleet yksi kanava toteuttaa proaktiivista vuorovaikutusta hallinnon hankkeissa, mutta teknologinen kehitys mahdollistaa vielä joustavamman digialustan kehittämisen 2020-luvun Suomessa, esim. monikielistä palvelua.
Vapaa-ajattelijain liitto ry	Luottamusta korkeiden virkamiesten ja valtioneuvoston jäsenten tasapuolisuuteen heikentää, että monet ovat virkaan astumisen juhlallisessa velvoittautumisessa halunneet vannoa uskonnollisen valan käsi Raamatulla sen sijaan että olisivat antaneet virkavakuutuksen Lakikirjaan nojaten. Toki näin uskonnottomat ja toisuskoiset näkevät, ketkä asettavat Raamatun Suomen lain edelle, mutta silti menettelyn voidaan katsoa tavallaan legitimoivan tasapuolisuusvelvoitteen

	väheksyntää. Lisäisi julkisen vallan edes muodollista tasapuolisuutta ja ihmisten yhdenvertaisuutta, jos kaikki korkeat virkamiehet ja uudet ministerit antaisivat uskonnollisesti sitoutumattoman virkavakuutuksen. Virkamieslakia tulisi muuttaa samoin perustein kuin muutettiin lakia kaikkien antamaan tuomarinvakuutukseen liittyen.
Vapauden liitto	Homman voisi aloittaa sillä, että edes nykyistä julkisuuslakia noudatettaisiin. Uudella lainsäädännöllä ei ole mitään merkitystä, jos sitä ei noudateta. Suomi on tällä hetkellä laittomassa tilassa, koska hallitus kävelee jopa perustuslain yli lähes kuukausittain.
Vihreä liitto rp.	Vihreät pitää avoimuus- ja julkisuusperiaatetta kriittisen tärkeänä niin suomalaisen kuin eurooppalaisen demokratian turvaamisessa ja pitää hyvänä periaatepäätöksen luonnoksessakin mainittua avoimuusrekisteristä annettua hallituksen esitystä. Avoimuusrekisterin soveltamisalan tulee olla mahdollisimman laaja ja sitä tulee jatkossa kehittää muun muassa ulottamalla se myös kunta- ja aluetasolle. Periaatepäätöksen luonnoksessa huomioidaan hyvin se, etteivät EU-politiikka ja hallinto ole suomalaisesta demokratiasta erillisiä sfäärejä, vaan kiinteä osa suomalaisten demokraattisten oikeuksien toteutumista. Euroopan unionin demokraattisuuden vahvistaminen on osa Suomen demokratiapolitiikkaa. Vihreät kannattaa avoimuuden ja läpinäkyvyyden lisäämistä kaikissa EU-elimissä, tunnistaen erityisesti tarpeen kehittää neuvoston ja komission avoimuuskäytänteitä. Asiakirjojen ja päätösten muodollisen avoimuuden lisäksi tulee erityisesti EU-tasolla kehittää päätöksistä tehtävää viestintää ja päätöksiä koskevan tiedon saavutettavuutta sekä ymmärrettävyyttä. Vihreät tukee EU:n tulevaisuuskonferenssin johtopäätösten kattavaa käsittelyä ja tulevaisuuskonferenssin ehdotusten toimeenpanemista unionin demokratiavajeen kuromiseksi umpeen.

Muut

Helsingin yliopisto, Sosiologisen demokratiatutkimuksen keskus	Suomalainen hallintokulttuuri on varsin kaukana erityisesti vuorovaikuttavuuden ihanteesta. Kansalaisten kokemukset monien viranomaisten kanssa ovat heihin kohdistuvan epäluottamuksen läpäisemiä. Erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien ja monin tavoin marginalisoitujen ihmisten kohdalla nämä kokemukset “byrokratian hetteiköissä” kietoutuvat kiinteästi ulkopuolisuuden tunteeseen, jolla on

	taipumus yleistyä koskemaan yhteiskuntaa yleisesti. Niinpä esimerkiksi äänestämättömyyden syitä pohdittaessa ja niihin ratkaisuja etsittäessä tulisi ottaa laajasti huomioon erilaisten “yhteiskunnan edustajien” toiminta: eri viranomaistahojen “pompottelemaksi” itsensä kokevat, esimerkiksi monista tukimuodoista riippuvaisten ihmisten halu käyttää äänioikeuttaan on usein alhainen siksi, että äänestäminen koetaan epäreiluna pidetyn yhteiskunnan järjestelmän legitimoimisena. Luottamusperustainen hallinta ja hallinto, jossa kansalaisen asema on neutraalimmin asiakkuus kuin valvonnan kohteena oleva toimenpiteiden kohde, kannustaa ihmisiä toimimaan ja ottamaan vastuuta sekä parhaimmillaan tuottaa kokemuksen luotettuna yhteiskunnan jäsenenä kohdelluksi tulemisesta. Tällaisesta julkishallinnon kulttuurinmuutoksesta on saatu esimerkiksi Ruotsissa hyviä kokemuksia. Tukimuotojen mahdollisten väärinkäytösten kulut jäävät mitä todennäköisimmin huomattavasti pienemmiksi kuin niitä ehkäisemään pyrkivän valvontajärjestelmän ylläpito, varsinkin kun otetaan huomioon se aika ja energia, jota vapautuu myös kansalaisilta muuhun käyttöön tositteiden keräämisen ja toistuvan lomakkeiden täyttämisen sijaan. Poliittisen päätöksenteon tietoperustan suurin haaste nykyisessä mallissa on konsulttien vahva rooli tiedon tuotannossa ja välityksessä. Konsulttivallan ongelmista on esitetty painokkaita tutkijapuheenvuoroja viime vuosina. Sen lisäksi, että konsulttidemokratia on erittäin kallista ja syö julkista budjettia, se ei ole tietopohjaltaan tasapuolista eikä sen tietopohja ole aina kovin läpinäkyvää, puolueettomuudesta puhumattakaan.
Kansallinen lapsistrategia	Periaateluonnoksen toimenpide-ehdotukset hallinnon avoimuuden ja läpinäkyvyyden edistämiseksi ovat kannatettavia ja oikeansuuntaisia. Asiat, joita ehdotuksissa esitetään, ovat tärkeitä myös lasten ja nuorten osallistumisen kannalta. Lasten tarpeisiin vastaava selkeä, saavutettava ja oikea-aikainen viestintä on tiedonsaannin kannalta heille olennainen asia. Lapsille tulee tiedottaa heille sopivassa muodossa ja heidän käyttämiään viestintäkanavia hyödyntäen (ks. asiassa esim. Lapsen oikeuksien kansallinen viestintästrategia vuosille 2022-2026). Kansallisessa lapsistrategiassa on panostettu lapsivaikutusten arvioinnin kehittämiseen useissa toimenpiteissä ja niillä on selkeitä yhteneväisyyksiä periaatepäätösluonnoksen toimenpiteisiin. Lapsivaikutusten arvioinnista on tuotettu käsikirjat ja ohjeistukset lainvalmisteluun sekä kuntiin ja hyvinvointialueille. Lapsivaikutusten arvioinnin osana on

	kehitetty myös lapsibudjetointia (mm. lapsistrategian tp 25: VM:n toimesta toteutetaan selvityshanke kuntien ja hyvinvointialueiden toteumatietojen seurannan ja raportoinnin kehittämiseksi sekä niiden oman lapsibudjetointityön vahvistamiseksi). Lapsivaikutusten arviointiin liittyvissä julkaisuissa on kiinnitetty erityistä huomiota lapsilta ja nuorilta kerättävään tietoon sekä lasten kuulemiseen. Lisäksi lapsistrategian toimesta on julkaistu Lasten kuulemisen käsikirja lainvalmistelijoille, jossa kuvataan periaatteita ja tapoja kuulla lasten näkökulmia lainvalmisteluprosessissa. Lapsistrategian toimesta on myös toteutettu yhteistyössä ministeriöiden kanssa lasten ja nuorten kuulemisen pilotteja lainvalmisteluun liittyen. Erilaisia kuulemispilotteja päätöksenteon valmistelussa tulisi jatkossakin tehdä monenlaiset lapsiryhmät huomioiden. Edellä mainittujen lapsistrategian toimien tarkoituksena on vahvistaa lasten ja nuorten mahdollisuuksia osallistua heitä koskevien asioiden ja toimien päätöksentekoon. Tarkoituksena on myös kehittää ja monipuolistaa lasten ja nuorten kuulemisen periaatteita ja tapoja ja vahvistaa eri toimijatahojen tietoisuutta asiassa sekä vakiinnuttaa lasten ja nuorten osallistumista ja vaikuttamista eri hallinnon tasoilla.
Kirkkohallitus, virastokollegio	Kirkkohallituksen mielestä toimenpide-ehdotusten teemat ovat oikeasuuntaisia. Viestinnän kehittäminen ja edistäminen on myös kirkossa koettu tärkeäksi. Kirkkohallitus on edistänyt kokonaiskirkollista viestintähanketta, jonka tavoitteena on ollut pohtia kirkon viestinnän tavoitteellisuutta ja kustannustehokuutta uusimman teknologian hyötyjä hyväksikäyttäen. Kirkkohallitus pitää tärkeänä julkisuuslain uudistuksen loppuunsaattamista. Viestintävälineiden monipuolistuessa asiakirjapohjalle rakentuva sääntely on auttamattomasti osittain jo vanhentunutta.
Sitra	Kyseinen linjaus liittyy läheisesti osallistumismahdollisuuksia koskevaan linjaukseen 2. Päätöksenteon ja sen valmistelun avoimuus ja läpinäkyvyys ovat edellytyksiä oikea-aikaiselle ja vaikuttavalle osallistumiselle, osallistumisen tapojen päätöksentekoon kytkemiselle sekä hallinnon ja kansalaisten vuorovaikutukselle. Sitran Uudistuva päätöksenteko -projekti on tunnistanut monia linjauksen teemoihin liittyviä haasteita ja tarjonnut konkreettisia kehittämistoimenpiteitä esimerkiksi raporteissaan ja selvityksissään ”Miten Suomessa säädetään laki?”, ”Miten EU-lainsäädännöstä päätetään Suomessa?”, ”Miten tietoa

	käytetään päätöksenteossa?” ja ”Kansalaisen osallistamisen välineitä maailmalta”. Sitra pitää tärkeänä, että periaatepäätöksen toimenpiteissä huomioidaan hyvin lainsäädäntöprosessien kehittämistarpeita koskien avoimuutta, osallistumisen kuiluja, vaikutusten seurantaa ja jälkiarviointia sekä virkahenkilöstön osaamista. Sitra näkee keskeisenä haasteena myös sen, ettei lainsäädäntöprosessi ole riittävän hyvin tunnettu ja sitä koskeva tieto on hajanaista. Kansalaisen on mahdotonta seurata lainsäädännön valmistelun ja päätöksenteon etenemistä. Prosessin ja valmistelun etenemisestä syntyvän datan parempi avaaminen on edellytys sekä prosessin laadulliselle kehittämiselle että kansanvaltaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien vahvistamiselle. Sitra ehdottaa, että prosessidataa yhdistämällä olisi mahdollista luoda kansallinen seurantapalvelu (vrt. Euroopan parlamentin lainsäädäntöjuna), jonka avulla kansalaiset voisivat seurata niin kansallisten kuin EU-aloitteiden valmistelun etenemistä ja aikataulutusta. Samalla hahmottuisivat aikaikkunat, joiden puitteissa kansalaiset voivat parhaiten vaikuttaa. Seurantapalvelua varten valtioneuvostossa ja eduskunnassa avattaisiin niin EU-asioita kuin kansallisen lainsäädäntöprosessin käsittelytietoja sisältävä data. Datan yhdistäminen mahdollistettaisiin ottamalla käyttöön eri toimijoiden yhteinen prosessitunnus kullekin käsiteltävälle asialle. Päätöksenteon ja hallinnon jatkuvalle sekä systemaattiselle kehittämiselle tulisi luoda toimintatavat. Samalla kun kansalaisten vuorovaikutusta ja osallistamista halutaan lisätä lainsäädäntöprosessissa, tulee lainsäädäntöprosessia kehittää. Toimintatapoja ja käytänteitä tulee kehittää uusia osallistumisen tapoja ja vuorovaikutusta paremmin vastaanottaviksi. Virkamiesten osaamisen kehittämisessä olisi keskityttävä varsinkin siihen, että virkamies ymmärtää laajemman kokonaisuuden ja prosessit, joiden osana hän työskentelee. (Sitran selvitys ”Miten Suomessa säädetään laki?”)
Svenska Finlands folkting	Under riktlinje 4 framgår att lagstiftningsprocessens öppenhet och delaktighet ska förbättras samt vikten av att medborgarna ges möjlighet att följa beredningen av beslutsfattandet och delta i beredningsprocessen. För att upprätthålla medborgarnas delaktighet i samhället är det av avgörande betydelse att förstå och göra sig förstådd. Folktinget framhåller behovet av att utveckla språkförståelsen inom de demokratiskt valda organen genom att ta i bruk simultantolkning från och till svenska och finska på riksdagens plenum samt även på de tvåspråkiga välfärdsområdenas fullmäktigemöten.

Yksityishenkilöt

Yksityishenkilö 1	Demokratian ei ole demokratiaa ellei kaikkia mielipiteitä saa lausua ja tarjota tarkasteltavaksi. Tukahduttamalla ja toisten mielipiteitä pois sulkemalla sekä vähättelemällä ajaudutaan pois demokratiasta. Demokratia ei ole itseisarvo meillä eikä lukuisissa muissa maailman valtioissa.
Yksityishenkilö 2	s. 24 "Sekä EU:ssa, että Suomessa parlamentin aseman vahvistaminen on kytketty kansalaisten roolin korostamiseen" jo edellä yleisissä kommenteissa esille tuomani EU:n perussopimusten avaushanke EU-parlamentin hyväksi ei tällä tavoin kuitenkaan vaikuta, etenkin kun samaan aikaan tavoitellaan maakohtaisten europarlamenttivaalien sijasta vain yhtä EU:n vaalipiiriä (jolloin ketään esim. Suomesta ei siis välttämättä valita) https://www.europarl.europa.eu/news/fi/press-room/20220429IPR28242/eu-n-vaalilaki-mepit-ajavat-uudistuksia-ja-eu-n-laajuista-vaalipiiria s. 25 "Tutkimukset101 osoittavat kuitenkin, että poliittis-hallinnollinen järjestelmä on siirtynyt yhä enemmän verkostomaiseen toimintaan, jossa eri sidosryhmät lobbaavat omia intressejään" tällaisena ongelmana tulisi huomioida myös puoluekuri.
Yksityishenkilö 3	Viranomaisten pitäisi kuunnella kansalaisjärjestöjä enemmän. Kuten isät lasten asialla. Vuoroasuminen ei edelleenkään ole suomessa yhdenvertaista. Isät ovat edelleen Suomessa paitsiossa lasten elämästä.
Yksityishenkilö 6	Julkisen hallinnon viestinnän tehtävä saatetaan nähdä julkisuuskuvan luomisena. Avoin ja läpinäkyvä hallinto on edellytys sujuvaan elämään, sillä niiin voi välttää väärinymääryksiä, tietämättömyyttä ja turhia ristiriitoja. Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto voi toteutua oppimisen ja kouluttautumisen kautta. Kaikki osapuolet virkamiehistä, viranhaltijoista, työntekijöistä ja luottamushenkilöistä kansalaiseen tarvitsevat harjaantumista ja vakuuttumista demokraattisten toimintatapojen ylivertaisuudesta pitkän ajan kuluessa. Se on kannattavaa ja kannatettavaa. Tähän tarvitaan esimerkiksi Sitran keväällä tarjoaman "Avoin hallinto" -tyyppistä koulutusta ja keskustelua verkossa. Avoimuusrekisterin saattaminen voimaan alue- ja paikallishallinnossa on välttämätön luottamuksen ja

	laadukkaan päätöksenteon edellytys. Tähän tulisi laatia toimintaohjeet ja yhtä tärkeä seurantasysteemi.

Linjaus 5: Yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri on rakentava, moniarvoinen ja syrjimätön sekä mahdollistaa eri väestöryhmien osallistumisen

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla keskustelukulttuuria voidaan parantaa

- *(Puolueiden välisen) dialogin ja yhteistyön tunnistaminen keskeiseksi elementiksi rakentavassa yhteiskunnallisessa keskustelukulttuurissa.*
- *Hyvien väestösuhteiden edistäminen dialogin keinoin.*
- *Oikeiden osallistumisinstrumenttien valinta osallistumisen eriytymisen vähentämiseksi.*
- *Viranomaistoimien jatkaminen ja osaamisen kehittäminen vihapuheeseen ja häirintään puuttumiseksi.*
- *Vihapuheen ehkäisy sekä tietoisuuden lisääminen vihapuheen ja häirinnän kohtaamisesta sekä sananvapauden rajoista.*

Ministeriöt

Oikeusministeriö, Etnisten suhteiden neuvottelukunta (ETNO), työjaosto	Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla rakentavaa ja syrjimätöntä keskustelukulttuuria rakennetaan ovat oikeansuuntaisia. Periaatepäätöksessä tuodaan esiin tarve edelleen lisätä dialogia ja dialogimenetelmiä, hyvien väestösuhteiden edistämistä, vihapuheen ja häirinnän ennaltaehkäisyä ja siihen puuttumista. Neuvottelukunta toteaa, että maahanmuuttaneiden ja monikielisten osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun vahvistetaan puuttumalla vihapuheeseen. Motivaatiota vaikuttaa yhteiskunnassa lisää syrjimätön ja tosiasiallista yhdenvertaisuutta edistävä viranomaistoiminta. ETNO:n MOVA –työryhmän suositukset koskien vihapuheeseen puuttumista: SUOSITUS 8: Viranomaisten, puolueiden, päättäjien ja kaikkien Suomessa asuvien tulee tunnistaa, että vihapuhe ja häirintä kaventavat maahanmuuttaneiden ja monikielisten sananvapautta ja motivaatiota asettua ehdolle vaaleissa. Viranomaisilla ja puolueilla on erityinen vastuu puuttua rasismiin, vihapuheeseen ja häirintään. Viranomaisten, puolueiden, päättäjien ja kaikkien Suomessa asuvien tulee tunnistaa, että vihamielinen ja riitaisa keskusteluilmapiiri

	sulkee ulos ja laskee motivaatiota osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun. Suomessa tarvitaan rakentavaa keskustelukulttuuria. Se lisää kaikkien suomalaisten rohkeutta osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun. Viranomaisten ja poliittisten päättäjien tulee sitoutua ja toimia esimerkkinä avointa suoraa rasismia ja vihapuhetta vastaan, sekä edistää rakentavaa keskustelukulttuuria. Raportti sisältää 2 toimenpide-ehdotusta koskien vihapuheen vastaista työtä. ETNO:n MOVA –työryhmän suositukset koskien syrjimätöntä viranomaistoimintaa ja tosiasiallista yhdenvertaisuutta: SUOSITUS 9: Kaikkien viranomaisten tulee tunnistaa, että kokemukset rasismista ja häirinnästä sekä loukkaava käytös viranomaistoiminnassa heikentävät luottamusta viranomaistoimintaan. Tällä voi olla pitkäaikaisia vaikutuksia maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten yhteiskunnallisen vaikuttamisen motivaatioon. Viranomaisten tulee puuttua häirintään, suoraan ja rakenteelliseen rasismiin, syrjintään ja rakenteelliseen syrjintään viranomaisen palveluissa ja asiakaskohtaamisissa, rekrytoinnissa, työyhteisöissä että viranomaisyhteistyössä. Viranomaisten tulee edistää tosiallista yhdenvertaisuutta. Tämä voi edellyttää positiivisen erityiskohtelun toimia ja edellyttää yhdenvertaisuussuunnittelun tehostamista kaikilla hallinnonaloilla. Näennäisesti yhdenvertaiset vaikuttamismahdollisuudet tai neutraalit toimintatavat eivät riitä. Raportti sisältää 7 toimenpide-ehdotusta yhdenvertaisuuden edistämiseksi.
OKM, Valtion nuorisoneuvosto	Toimenpiteet vihapuheen torjumiseksi ovat tärkeitä, mutta jäävät ylätasolle. Vihapuhe koskettaa erityisesti nuoria. Vuonna 2020 16–24-vuotiaista 64 prosenttia oli kohdannut netissä vihapuhetta, kun vastaava luku oli koko väestöllä 42 prosenttia (Tilastokeskus). Valtion nuorisoneuvosto näkee, että vihapuheen torjunta tarvitsee konkreettisia toimenpiteitä ja vastuutahon.
Sosiaali- ja terveysministeriö, Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE	Vihapuheen ehkäisy sekä tietoisuuden lisääminen vihapuheen ja häirinnän kohtaamisesta sekä sananvapauden rajoista. Kansalaisten tietoisuutta vihapuheen ja häirinnän eri muodoista ja sananvapauden rajoista on lisättävä. Vihapuheen kohteena olevat ryhmät tarvitsevat li-sää tietoa ja kannustusta siihen, miten toimia vihapuhetta tai häirintää kohdatessa. Vihapuheen juurisyihin puuttumiseksi on lisättävä toimia, joilla vaikutetaan vihapuheen tuottajiin ja levittäjiin. VANE ehdottaa, että tietoisuutta ylipäätään syrjinnän eri muodoista edistetään vihapuheen ja häirinnän tietoisuuden

	lisäämisen lisäksi. Vammaisten ihmisten kohdalla on havaittu, että syrjintää ei aina tunnisteta, sen sijaan huonoa kohtelua pidetään usein syrjintänä. Vammaiset ihmiset jättävät myös usein käyttämättä syrjinnän vastaisia oikeussuojakeinoja, koska kokevat ettei se johda mihinkään. Näin on esimerkiksi rekrytoinneissa tapahtuvan syrjinnän kohdalla.
STM, STEA	Periaatepäätöksen luonnoksen luvussa 2.6 todetaan, että kansalaistoiminta mahdollistaa eri taustoista tulevien ihmisten kohtaamisen yhteisen tekemisen merkeissä ja on itsessään keino ehkäistä rasismia ja yhteiskunnallista polarisoitumista. STEA toteaa, että kansalaisjärjestötoimintaan osallistuminen voi toimia keinona yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin parantamiseksi.

Valtion virastot ja laitokset

THL	THL pitää tärkeänä periaatepäätösluonnoksen havaintoa siitä, että viranomaisten ja poliitikkojen asenteilla, stereotypioilla ja vihapuheella vähemmistöjä kohtaan, vähemmistöjen viranomaisyhteistyössä tai arjen palvelutilanteissa kokemalla syrjinnällä tai epäasiallisella käytöksellä voi olla pitkäkestoisia vaikutuksia viranomaisluottamukseen ja edelleen vaikuttamisen motivaatioon. Tästä syystä eri toimijoiden osaamisen kehittäminen ja riittävä tietopohja eri vähemmistöjen ja sukupuolten tasa-arvon kysymyksissä on olennaisen tärkeää. THL on tuottanut tietoa muun muassa ulkomaalaistaustaisten henkilöiden ja sateenkaarinuorten hyvinvoinnista ja kokemuksista Suomessa sekä tarjoaa tietoa ja tukea näiden ryhmien kohtaamiseen palveluissa. Vihapuheen ja pelon ilmapiiri uhkaa jo demokratiaa: esimerkiksi Kuntaliiton tekemän kyselyn mukaan häirintä ja uhkailu vähentävät ihmisten halua asettua ehdolle vaaleissa. THL:n väestötutkimuksista tiedetään, että syrjintä- ja häirintäkokemukset ovat esimerkiksi monissa ulkomaalaistaustaisissa väestöryhmissä koko väestöä yleisempiä. Syrjintää voidaan vähentää vaikuttamalla asenteisiin ja viestimällä, että syrjintä ja vihapuhe on kiellettyä ja niihin puututaan. Aktiivinen syrjinnän ja rasismin vastainen työ, antirasismi, pyrkii aina aktiiviseen toimintaan syrjintää ja rasismia vastaan ja niiden ehkäisemiseksi. Yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden edistämiseksi THL on tuottamassa verkkokoulutuksen antirasismista ammattilaisille, mikä osaltaan linkittyy ja tukee myös periaatepäätösluonnoksen linjausta ja toimenpide-ehdotuksia. Yleiset verkkokoulutukset

	yhdenvertaisuudesta ja sukupuolten tasa-arvosta on julkaistu vuosina 2020 ja 2022 (eOppiva: Sukupuolten tasa-arvo & yhdenvertaisuus – Miksi ja miten?; Yhdenvertaisen kunnan tekijät).

Kunnat ja kuntayhtymät

Helsingin kaupunki	Periaatepäätöksen linjauksessa viisi puhutaan moniarvoisesta yhteiskunnallisesta keskustelukulttuurista. Pyrkimys moniarvoisuuteen on kannatettava, kun se ymmärretään eri näkökulmien, ajattelutapojen ja mielipiteiden moninaisuutena eli yhteiskunnan moniäänisyytenä. Yhteiskunnallisen arvopohjan on kuitenkin oltava ihmisoikeuksiin ja oikeusvaltioperiaatteisiin nojaava. Tämä olisi hyvä tuoda selvästi esille monitulkintaisuuden välttämiseksi, jos linjauksessa puhutaan moniarvoisuudesta. Merkittävä puute linjauksessa on sukupuolinäkökulman sivuuttaminen. Linjausta taustoittavassa nykytilan ja haasteiden kuvauksessa viitataan useaan otteeseen Viha vallassa -tutkimukseen, mutta siinä ei mainita tutkimusaineistosta julkaistua artikkelia, jossa käsitellään vihapuheilmiön sukupuolittuneisuutta. Olisi myös paikallaan pohtia, tulisiko linjauksen koskea pelkän keskustelukulttuurin sijaan laajemminkin yhteiskunnallista toimintaympäristöä tai toimintakulttuuria. Linjauksen yhtenä toimenpiteenä on hyvien väestösuhteiden edistäminen dialogin keinoin. Taustoituksessa olisi hyvä tuoda esille, mitä hyvillä väestösuhteilla tässä yhteydessä tarkoitetaan. Hyvien väestösuhteiden määrittely vaikuttaa osaltaan toimenpiteen käytännön sisältöön. Linjauksen toimenpide-ehdotuksena on myös oikeiden osallistumisinstrumenttien valinta osallistumisen eriytymisen vähentämiseksi. Kyse ei ole pelkästään oikeiden osallistumisinstrumenttien valitsemisesta, vaan tarpeesta vahvistaa yhteiskunnallisessa keskustelussa ja toiminnassa aliedustettujen väestöryhmien osallistumismahdollisuuksia aktiivisilla ja monipuolisilla tukitoimilla. Pelkät tukitoimet eivät kuitenkaan välttämättä riitä, jos osallistumismotivaatio on alhainen. Syrjinnän ja yleisemmin ulkopuolisuuden kokemukset voivat koskea monia eri väestöryhmiä ja linkittyä moniin eri elämänalueisiin eivätkä ne rajoitu pelkästään polarisoituneeseen yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tältäkin osin demokraattisen osallistumisen tosiasiallisten edellytysten yhdenvertaisuus on pelkästään yhteiskunnallista keskustelukulttuuria laajempi kysymys.

	Linjausten toimenpiteitä on lausuntopyynnön taustatietojen perusteella tarkoitus konkretisoida seuraavalla hallituskaudella erillisessä toimenpideohjelmassa, mikä on ensiarvoisen tärkeää. Osa linjauksen viisi toimenpiteistä on nykyisellään niin epäkonkreettisella tasolla, että niitä on vaikea mieltää toimenpiteiksi. Esimerkiksi toimenpide-ehdotus monipuoluedialogin ja yhteistyön tunnistaminen keskeiseksi elementiksi rakentavassa yhteiskunnallisessa keskustelukulttuurissa ei ole riittävän konkreettinen. Toimenpide-sanan tilalle tulisi periaatepäätöksessä mahdollisesti miettiä paremmin kuvaavaa ilmaisua. Vihapuheen ehkäisemisen ja tietoisuuden lisäämisen tarve on tunnistettu monialaisesti. Vihapuheen yksiselitteinen määritteleminen on haastavaa. Vihapuheen lisäksi on huomioitava rakenteellisia epäkohtia, jotka vahvistavat vastakkainasetteluja esimerkiksi eri ryhmien välillä. Viranomaisten kyky puuttua vihapuheeseen ja tunnistaa erilaiset epäkohdat ovat tärkeä kehittämiskohde. Lisäksi hyvänä kehityksenä nähdään myös normitietoisemman toiminnan lisääminen.
Jyväskylän kaupunki	Valtioneuvoston periaatepäätöksessä esitetyt toimenpiteet ovat kannatettavia. Hyvien väestösuhteiden edistämiseksi kunnan tulee kuntalain mukaisesti viestiä valmisteluvaiheessa olevista asioista sekä antaa asukkaille mahdollisuus osallistua heitä koskeviin asioihin. Eri keinoilla toteutetut keskustelu- ja tiedotustilaisuudet vähentävät tyytymättömyyttä päätöksentekoon, kun asukkaat kokevat itse olevansa osallisena päätösten valmistelussa ja tulevat kuulluksi ennen varsinaista päätöksentekoa. Erilaiset keskustelu- ja tiedotustilaisuudet tulee järjestää aina tasa-arvoisesti ja syrjimättömästi ja eri asuinalueiden tai väestöryhmien kohdalla tulee aina miettiä väestölle sopiva viestintä- ja osallistamistapa.
Lappeenrannan kaupunki	Lappeenrannan kaupunki yhtyy linjaukseen ja pitää sitä erittäin tärkeänä. Sananvapaus on sekä perusoikeus että demokratian kulmakivi. Vaihtoehtoisilla johtamismalleilla esimerkiksi valiokuntamallilla voidaan saavuttaa avoimempaa keskustelukulttuuria jo asian valmisteluvaiheessa, mikä olisi sekä viranhaltijoiden että luottamushenkilöiden edun mukaista. Näin myös monipuoluedialogi ja puoluerajat ylittävä yhteistyö kehittyy, mikä puolestaan vahvistaa viranomaisluottamusta ja rakentavaa keskustelukulttuuria.
Oulun kaupunki	Yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin avoimuus, moniarvoisuus ja syrjimättömyys lisäävät eri väestöryhmien osallisuutta. Osallisuusmenetelmiä, kuten dialogisuutta käytettäessä voivat nousta esiin yhä enemmän yhteiskunnan

	moniäänisyys ja eriarvoisuuden kokemukset. Erilaisia ilmiöitä tunnistamalla osallisuusmenetelmien avulla lisätään Suomen demokratiapolitiikan toimenpiteiden vastaavuutta todellisiin kansalaisyhteiskunnan tarpeisiin. Kokemuksellisen tiedon arvostaminen ja hyödyntäminen osana päätöksenteon tietoperustaisuutta ovat osallisuudella tavoiteltavia asioita.
Teuvan kunta	Luonnoksessa esitetyt toimenpiteet ovat kannatettavia. Erityisesti viranomaisten matala kynnys puuttua vihapuheeseen edistää tervettä, keskustelevaa demokratiaa. Puoluerajat ylittävä yhteistyö sekä komiteamainen valmistelu voi antaa välineitä vaikeiden asiakokonaisuuksien uudistamiselle, joten niillä tulee olla selkeä rooli lainsäädäntötyössä.
Vantaan kaupunki	Vantaan kaupunki yhtyy linjauksen tavoitteiseen siitä, että yhteiskunnallisen keskustelukulttuuri on rakentava, moniarvoinen ja syrjimätön sekä mahdollistaa eri väestöryhmien osallistumisen. Sananvapaus on perusoikeus ja yksi demokratian kulmakivistä, mutta sananvapautta ei saa käyttää muiden ihmisoikeuksien loukkaamiseen. Vihapuhe vaikuttaa monien väestöryhmien halukkuuteen osallistua poliittiseen toimintaan ja muuhun osallistumiseen kansalaistoimintaan sekä yhteiskunnalliseen keskusteluun. Vihapuheen juurisyihin on puututtava.

Yhdistykset ja yhteisöt

Eläkeläisliittojen etujärjestö EETU ry	EETU ry kantaa erityistä huolta sukupolvien välisen dialogin tilasta Suomessa. Julkisessa keskustelussa, varsinkin eläkkeisiin ja huoltosuhteeseen keskittyvässä, ikääntyneet nähdään usein menoeränä tai turhan hyväosaisina. Eläkeläiset ovat kuitenkin kansanryhmä, joista kolmannes on tilastollisesti pienituloisia, mutta jotka myös selkeän usein tukevat nuorempia läheisiään sekä taloudellisesti että muilla tavoin. Tavoitteemme eläkeläisten edunvalvonnan asiantuntijoina on edistää myös eri ikäryhmien välistä tervettä dialogia. Suomi ja täällä asuvat voivat parhaiten vain, kun kaikki kokevat luottamusta toisia ja yhteiskunnan rakenteita kohtaan. Tässä korostuu niin ikääntyneiden luottamus palvelurakenteisiin, nuorten luottamus tulevaisuuden eläkelupausta kohtaan ja kaikki tältä väliltä. Yhteiskunnallisessa keskustelukulttuurissa sivuutetaan helposti ikääntyneiden mielipide ja osallisuus. Jatkossa pitääkin kiinnittää enemmän huomiota puutteisiin, jotka koskevat ikääntyneiden mielipiteen huomioimista

	yhteiskunnassa. Esimerkiksi tutkimushaastattelut (gallupit) kohdistetaan pääsääntöisesti korkeintaan 75- tai 79-vuotiaille. Osaan kyselyistä, jotka koskettavat kaikkia suomalaisia, on kysytty mielipidettä jopa vain alle 65-vuotiailta. Kannatamme dialogin edistämistä. Dialogia toisaalta edistää ja dialogin lisäksi tarvitaan oikeudenmukaisuuden tunteen vahvistamista. Tämä tapahtuu eri politiikan aloilla tehtävässä päätöksenteossa, jossa ikääntyneiden asema ja oikeudet tulee saattaa keskiöön muiden väestöryhmien rinnalle. Nykyisin lainvalmistelussa arvioidaan ennalta esim. ympäristövaikutukset tai lapsivaikutukset. Lisäksi tarvitaan ikävaikutusten arviointia. Eläkeliiton +60-barometrin mukaan (Eläkeliitto ja Tutkimustie Oy) yli 60-vuotiaat kokevat yhä voimakkaammin suomalaisessa yhteiskunnassa ikääntymiseen liittyvää negatiivista leimaa. Turvattomuuden tunnetta kokevien ikääntyneiden määrä on kasvanut 1990-luvulta silloisesta 23 prosentista vuoteen 2021 yli puolella eli 51 prosenttiin. Syynä tähän ovat mm. ikäismi (ageism): ikääntyneiden henkilöiden kokonaisvaltainen aliarviointi, mikä ilmenee syrjivinä uskomuksina ja institutionaalisia käytäntöinä esim. terveydenhuollossa, sekä ihmisarvoa alentava palveluiden laatu ja hoivarikkomukset vanhustenhuollon palvelujärjestelmässä. Enemmistö ikääntyneistä (64 prosenttia) kokee olevansa toisen luokan kansalaisia ja 74 prosenttia heistä arvioi yhteiskunnassamme olevan paljon ikään perustuvaa syrjintää (Huomisen kynnyksellä, EETU ry ja Kantar 2019).
Ensi- ja turvakotien liitto ry	Ensi- ja turvakotien liitto kannattaa linjausta ja pitää toimenpide-ehdotuksia tärkeinä. ETKL pitää huolestuttavana suomalaisen keskustelukulttuurin ja median uutisoinnin kehitystä, jossa yksittäisiin henkilöihin kohdistuu henkilöön ja henkilökohtaisuuksiin menevää kommentointia ja sitä, että erilaisille näkemyksille ja niiden esiin nostamiselle näyttää olevan vähän tilaa. Avoimen keskustelukulttuurin ja suvaitsevaisuuden näkökulmasta on ongelmallista, jos voi olla vain yksi oikea tapa elää ja ajatella.
Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liitto HYOL ry	Historia ja yhteiskuntaoppi oppiaineina kehittävät sen hahmottamista, että yhteiskunta on moniääninen ja -perspektiivinen. Ko. oppiaineet erityisesti edistävät rakentavaa yhteiskunnallista keskustelukulttuuria, argumentointitaitoja sekä ihmisoikeuksien kunniottamista. On tärkeää vahvistaa yhteistyötä oppilaitosten ja mm. puolueiden ja muiden

	kansalaisjärjestöjen kesken rakentavan yhteiskunnalisen keskustelukulttuurin ylläpitämiseksi.
Ihmisoikeusliitto	Periaatepäätöksessäkin viitattujen tutkimusten mukaan keskustelukulttuuri on demokratioissa viime vuosikymmeninä kärjistynyt ja vastakkainasettelu on lisääntynyt. Myös Suomessa keskustelukulttuuri on viime vuosien aikana havaitusti surkastunut. On myös viitteitä siitä, että koronapandemia on entisestään vahvistanut ilmiötä. Keskusteluja on siirtynyt verkkoon ja vihapuhe sosiaalisessa mediassa on lisääntynyt. VNTEAS-tutkimus verkkovihasta julkaistiin kesäkuussa 2022. Sen mukaan verkkovihaa tuotetaan sekä organisoidusti että spontaanisti. Selvitysten mukaan Suomessa viharikosten määrä on laskenut ja vihapuherikosten määrä kasvanut. Suurin osa rangaistavasta vihapuheesta on yksittäisten henkilöiden tekemää. Vihapuheen kitkemiseen tutkijat ehdottavat toimenpiteiksi tutkimustiedon tuottamista, verkkovihan tuottajien ja levittäjien tukimuotoja, tietoisuuden lisäämistä verkkovihan levittämisestä, verkkokeskustelujen seurantaa, some-alustojen vastuunkantoa, poliisin lisäresursseja ja vuoropuhelun edistämistä. Oikeusministeriön kesäkuussa 2022 julkaiseman ”Että puututtaisiin konkreettisesti” -selvityksen mukaan yhä useampi vihapuhetta tai häirintää kokenut vähemmistöryhmän edustaja koki sen vaikuttaneen yleiseen turvallisuuden tunteeseensa. Nyt niistä, jotka olivat kokeneet viimeisen 12 kuukauden aikana vihapuhetta tai häirintää, 70 prosenttia koki sen vaikuttaneen yleiseen turvallisuuden tunteeseensa. Vuonna 2016 julkaistussa selvityksessä vastaava osuus oli 61 prosenttia. Ihmisoikeusliitto pitää periaatepäätöksen linjauksia sananvapauden vastuulliseen käyttöön kannustavan mediaympäristön edistämisestä ja vihapuheen juurisyihin puuttumisesta kannatettavina. Konkreettiset toimet, joilla vihapuheen tuottajiin ja levittäjiin aiotaan puuttua, jäävät kuitenkin avoimiksi. Suomi on saanut useita huomautuksia YK:n ihmisoikeuselimiltä toimenpiteiden ja lainsäädännön tehostamistarpeista häirinnän ja vihapuheen kitkemiseksi. Lisäksi Suomi vastaanotti helmikuussa 2021 komission virallisen huomautuksen liittyen rasismia ja muukalaisvihaa koskevan puitepäätöksen (2008/913/YOS) täytäntöönpanoon. Komissio katsoi, ettei Suomen rangaistussäännöksissä ollut pantu täytäntöön väkivaltaan yllyttämistä sekä tiettyjen tekojen julkista puolustelua, kieltämistä tai vakavaa vähättelyä koskevia tekoja. Lisäksi komissio katsoi täytäntöönpanon

	puutteita liittyvän tutkinta- ja/tai syytetoimiin ryhtymiseen viran puolesta. Huhtikuussa 2021 komissiolle antamassaan vastauksessaan Suomi kiisti komission esittämät väitteet selostaen kyseessä olevien velvoitteiden täytäntöönpanon Suomen lainsäädännössä. Ihmisoikeusliiton näkemyksen mukaan lainsäädäntöpohja vihapuheen kitkemiseksi on kuitenkin edelleen puutteellinen. Helmikuussa 2022 eduskunnalle annettiin esitys (HE 7/2021 vp), jonka mukaan rangaistuksen mittaamisen koventamisperusteisiin lisättäisiin maininta rikoksen tekemisestä uhrin sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta. Esityksenvaliokuntakäsittely on edelleen kesken. Käynnissä oleva yhdenvertaisuuslain uudistaminen toisi mahdollisuuden tunnistaa häirinnän kohdistuminen yksilön lisäksi myös ihmisryhmään, ja yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalle esitetäänkin toimivaltaa käsitellä asioita ilman nimettyä uhria. Ihmisoikeusliitto vaatii hallitusta kiirehtimään näiden tärkeiden uudistusten loppuun saattamista vielä tällä hallituskaudella. Suomen lainsäädännöstä puuttuu säännös verkkoalustan ylläpitäjän vastuusta, jolla ylläpitäjä velvoitettaisiin valvomaan ylläpitämänsä sivuston sisällön laillisuutta ja poistamaan lainvastainen aineisto. Esimerkiksi Ruotsissa voimassa olevan lain mukaan ylläpitäjän on poistettava viestit, jotka täyttävät esimerkiksi laittoman uhkauksen tunnusmerkistön, rikkovat yksityisyyden suojaa tai yllyttävät etnistä ryhmää vastaan. Ihmisoikeusliitto esittää, että vihapuheen tuottajan ja julkaisijan eli verkkoalustan ylläpitäjän rikosoikeudellista vastuuta lisätään ja selkiytetään tekemällä lainsäädäntöön tarvittavat muutokset. Lainsäädännön tunnistamat häirintä ja vihapuhe ovat vielä liian kapeita rikosvastuun toteutumiseksi. Lisäksi vihapuheen ja häirinnän uhrien oikeuksiin pääsyn ja oikeussuojan vahvistamiseksi tulee lisätä tietoisuutta ilmoituskanavista ja ilmoituksia vastaanottavien tahojen tietoisuutta, taitoja ja resursseja. Myös muiden viranomaisten, kuten sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten osaamiseen ja toimintaan on tarve kiinnittää huomiota. Kansalaisyhteiskunnassa ja erilaisissa tilaisuuksissa on syytä lisätä turvallisen tilan periaatteiden noudattamista.
Kehittämiskeskus Opinkirjo	Opinkirjo kannustaa kaikkiin toimiin dialogisuuden edistämiseksi kaikkien kansalaisten keskuudessa. Toivomme kokeiluja siitä, miten dialogia toteutetaan myös alaikäiset mukaan kutsuen.

Kehitysvammaliitto / Selkokeskus	Väestöryhmien osallistamisessa tulee huomioida esimerkiksi puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointikeinot sekä selkokielinen viestintä.
Kuntoutussäätiö	Kuntoutussäätiö katsoo, että linjaus viisi on erityisen ajankohtainen tässä ajassa. Erilaisen vihapuheen kasvusta ja moninaistumisesta on esimerkkejä Suomessa ja maailmalla. Järjestöjen ja muiden kansalaisyhteiskunnan toimijoiden osaamista tulee ehdottomasti hyödyntää myös yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin kehittämisessä.
Kynnys ry	Esitämme, että tietoisuutta ylipäätään syrjinnän eri muodoista edistetään vihapuheen ja häirinnän tietoisuuden lisäämisen ohella. Vammaisten ihmisten kohdalla on havaittu, että syrjintää ei aina tunnisteta. Vammaiset ihmiset jättävät syrjintätilanteissa usein käyttämättä oikeussuojakeinoja, koska kokevat ettei se johda mihinkään. Näin on esimerkiksi rekrytoinneissa tapahtuvan syrjinnän kohdalla. Lisäksi oikeussuojakeinot on hajautettu eri tilanteissa eri viranomaisten vastuille, jolloin systeemin monimutkaisuus estää puuttumisen nopeasti.
Lastensuojelun Keskusliitto	Keskusliitto pitää tavoitetta ensiarvoisen tärkeänä ja muistuttaa, että vihapuhe ja eri ihmisryhmiin kohdistuva halveksiva kielenkäyttö vaikuttaa myös lapsiin ja heidän kokemukseensa yhteiskunnallisesta osallisuudesta. Lapset ja nuoret ovat eri yhteyksissä huomauttaneet, että aikuiset eivät itse varsinkaan sosiaalisessa mediassa aina käyttäydy samalla tavalla, jota lapsilta edellyttävät. Keskusliitto pitää oikeana ja tarpeellisena toimenpiteitä, joilla edistetään ymmärrystä siitä, mitä vihapuhe on ja miten sen kohteena olevat ryhmät voivat toimia. Tässä työssä tulee huomioida erikseen myös lapset ja nuoret ja heidän ulottuvillaan olevat tavat toimia.
Medialiitto ry	Medialiitto pitää linjausta 5 ja siihen liittyviä toimenpiteitä oikeasuuntaisia. Medialiitto esittää kohdan jatkovalmistelua varten oheiset kommentit ja täydennysehdotukset. Medialiitto ehdottaa, että linjauksen 5 alle lisätään seuraava konkreettinen toimenpide: - Mediapolitiikan koordinointia parannetaan esimerkiksi asettamalla ministerityöryhmä, jonka tehtävänä on varmistaa ammattimaisen toimituksellisen median toimintaedellytysten vahvistaminen. Media-alaa koskeva päätöksenteko on hajanaista. Suomi tarvitsee ministeriörajat ylittävän mediapolitiikan. Olennaista

	on varmistaa mediapolitiikalla, etteivät yksittäiset säädöshankkeet ainakaan heikennä kotimaisten tiedotusvälineiden elinvoimaisuutta. Medialiitto ehdottaa, että mediapolitiikkaan sisällytetään kaikki kotimaiseen mediatarjontaan vaikuttavat julkisen vallan päätökset ja toimenpiteet. Luotettavan tiedon ja sivistyksen merkitystä yhteiskunnassa on avattu edellä Medialiiton vastauksissa. Laadukkaat, ammattimaiset journalistiset sisällöt, kirjallisuus ja oppimateriaalit luovat suomalaisille hyvinvointia, rakentavat yhteiskuntaluottamusta ja turvaavat henkistä huoltovarmuutta. Monimuotoinen, luotettava ja rippumaton media turvaa kansalaisten tiedonsaannin, mahdollistaa toimivan demokratian ja vahvistaa suomalaisten kestävyyttä disinformaatiota ja informaatiovaikuttamista vastaan.
Mieli ry	Luonnos nostaa hyvin esille vihapuheen ja vastakkainasettelun uudet haasteet. Näihin puuttuminen on valitettavan haastavaa. Dialogin vahvistaminen on tärkeää, mutta olennaista on myös huolehtia siitä, että kansalaisyhteiskunnan rakenteet pysyvät elinvoimaisina ja toimivina. Yhdistysverkosto Suomessa on ollut aivan keskeinen luottamuksen rakentaja ja kansalaisyhteiskunnan kuohujen kanavoija. Tämä rooli yhdistyksillä on edelleen. Yhdistysten piirissä kriittistäkin yhteiskunnallista keskustelua voidaan käydä rakentavassa hengessä, ja ne tarjoavat kiinnittymisen mahdollisuuksia myös niille, jotka muuten jäisivät marginaaliin.
Miesjärjestöjen keskusliitto MJKL ry	Linjauksessa esitetään, että ”viranomaistoimia tulee jatkaa ja osaamista kehittää vihapuheeseen ja häirintään puuttumiseksi”. Osaamisen kehittämisessä tulee ottaa huomioon, että vihapuhe ja häirintä kohdistuu sekä naisiin että miehiin. Naisiin ja vähemmistöihin kohdistuvasta vihapuheesta ja häirinnästä on käytettävissä varsin kattavasti tietoa osaamisen ja puuttumisen vahvistamiseksi. Sen sijaan miehiin kohdistuva vihapuhe ja häirintä on jäänyt asianmukaisesti huomioimatta, osin myös tutkimatta. Jotta osaaminen ja puuttuminen vastaisi tarpeeseen, on erityistoimia käynnistettävä miehiin kohdistuvan vihapuheen ja häirinnän tiedostamiseksi, ymmärtämiseksi ja siten kertyvän osaamisen kautta vähentämiseksi. On tärkeä yhteinen asia se, että sekä naisiin että miehiin kohdistuvaan vihapuheeseen ja häirintään puututaan asettamatta kumpaakaan ryhmää etusijalle tuen tarvitsijoina.
Naisjärjestöjen Keskusliitto	Linjauksessa käsitellään hyvin sananvapauden ja vihapuheen rajankäyntiä ja huomioidaan, että vihapuhetta käytetään tietoisesti poliittiseen painostukseen, jonka tavoitteena on

	jonkun henkilön tai poliittisen näkemyksen vaientaminen. Linjauksessa ei kuitenkaan huomioida millään tavalla vihapuheen sukupuolistunutta luonnetta. Naiset kokevat vihapuhetta miehiä enemmän, ja naisiin kohdistuva vihapuhe on erilaista kuin miehiin kohdistuva ja sisältää usein uhkailua seksuaalisella väkivallalla. Vihapuhe kohdistuu useammin myös vähemmistöihin, mukaan lukien sukupuolivähemmistöihin. Vihapuhe ja -rikokset rajoittavat naisten lähtemistä mukaan julkiseen keskusteluun ja vaikuttavat jo yhteiskunnallisessa keskustelussa ammattinsa tai luottamustoimensa puolesta osallisina olevien naisten sanan- ja ilmaisunvapauden toteutumiseen (nk. chilling effect). Vihapuheen sukupuolittunut luonne on tärkeää huomioida myös toimenpiteissä. Naisjärjestöjen Keskusliitto on kannattanut maalittamisen säätämistä rangaistavaksi rikoslaissa sekä Istanbulin sopimuksen toimeenpanoa valvovan GREVIOn digitaalisen väkivallan yleissuosituksen toimeenpanon edistämistä. Yhteistyötä on tärkeää tehdä niin EU-tasolla kuin verkkoalustojen ja -palveluntarjoajien kanssa. Naisjärjestöjen Keskusliitto on Against hate -hankkeen suosituksista lausuessaan esittänyt Peking +25 -järjestöraportissa, joka on laadittu yhdessä yli 40 kansalaisjärjestön kanssa, että Suomelle laaditaan kansallinen strategia vihapuhetta ja viharikoksia vastaan.
Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry	Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry on vuonna 2020 käynnistänyt #vaalitilmanvihaa -kampanjan, joka on tuonut esiin juuri poliittisesti aktiivisten naisten ja vähemmistöjen kohtaaman sukupuolistuneen vihapuheen. Sen on todettu rajoittavan demokratian toteutumista monin eri tavoin. Erityisesti sukupuolittunut ja rodullistettuihin naisiin kohdistuva vihapuhe voi vaikuttaa naisten ja vähemmistöjen halukkuuteen asettua ehdolle vaaleissa. Kyselytutkimukset ovat osoittaneet, että kunnallisessa päätöksenteossa mukana olevat naiset kokevat vihapuhetta huomattavasti miehiä enemmän ja usein heidän kohtaamansa vihapuhe liittyy nimenomaan heidän sukupuoleensa. Poliittisiin toimijoihin kohdistuvan vihapuheen on todettu lisääntyvän erityisesti vaalien alla. Päättäjien tulee voida esittää kantansa ja käydä vuoropuhelua kansalaisten kanssa. Vihapuhe on johtanut siihen, ettei moni enää osallistu keskusteluun. Näin uhkana on, että yhteiskunnalliselle keskustelulle tärkeitä näkökulmia menetetään – siksi haluamme korostaa avoimen ja rakentavan keskustelun tärkeyttä. NYTKIS pitää tärkeänä, että luonnoksessa nostetaan esiin puoluerajat ylittävä yhteistyö yhtenä toimenpiteenä, jolla keskustelukulttuuria voidaan parantaa, sillä voidaan katsoa

	olevan erityistä vaikutusta juuri naisiin ja vähemmistöihin. Tämä on ainutlaatuista myös kansainvälisesti vertailtuna. Ehdotettujen toimenpiteiden lisäksi on tärkeää huomioida kansallisen lainsäädännön riittävyys vihapuheen torjuntaan ja sen tunnistamiseen, sosiaalisen median alustojen vastuun lisääminen, medialukutaidon kehittämisen sekä kuntien tasa-arvo ja yhdenvertaisuustyön kehittämisen luottamushenkilöorganisaatiossa, kuten mm. Espoossa on laadittu puuttumisohjeet, mikäli luottamushenkilö kohtaa toimessaan häirintää.
Nuorisotutkimusseura ry	Nuorisotutkimusseura kiittää vihapuheen ja turvallisen keskustelukulttuurin korostamista. Lisäksi toivoisimme näkevämme tässä yhteydessä pohdintaa siitä, miten julkinen valta voisi tukea eri ikäryhmien osallistumista nykyistä paremmin ja siksi myös tässä osiossa tulisi tarkastella lapsia ja nuoria. Esimerkiksi nuorten ilmastoaktivismien yhteiskunnallinen vaikuttaminen on kärsinyt heihin kohdistuvasta häirinnästä. Piispa, Ojajärvi & Kiilakoski kirjoittavat seuraavasti (Tulevaisuususko hukassa, Sitra 2020, s. 23-24): ” Hankkeen kenttätyöjakson aikana tuli julkisuudessakin esille kiusaaminen ja häiriköinti, jonka kohteeksi ilmastoaktivistit joutuvat. Se paitsi hiljentää ja saa jopa luopumaan tai varomaan ilmastovaikuttamista, myös tukahduttaa keskustelua tulevaisuudesta … Tällöin yhteiskunnalliseen keskusteluun ei uskalleta tai haluta tuoda omia visiota.” Kun tavoitteena on nuorten osallistumisen lisääminen, tulisi turvata se, että nuoria kohdellaan kunnioittavasti paitsi arjen yhteisöissä, myös ja ehkä ennen kaikkea sosiaalisessa mediassa.
Näkövammaisten liitto ry	Näkövammaiset ihmiset kohtaavat arjessa vihapuhetta ja syrjintää. Tämän ehkäisy ja torjuminen ovat välttämättömiä. Näkövammaiset ihmiset eivät välttämättä tunnista syrjintää eikä heillä ole keinoja tuoda syrjintää esiin. On tärkeää, että syrjinnän eri muodoista (välillinen syrjintä ja välitön syrjintä) keskustellaan ja tietoisuutta niistä lisätään. Näkövammaiset ihmiset jättävät myös usein käyttämättä syrjinnän vastaisia oikeussuojakeinoja, koska heillä on kokemus, että ne eivät johda mihinkään. Tämä on arkipäivää muun muassa työsyrjinnässä ja siinä hyvin näkymättömäksi jäävässä rekrytointisyrjinnässä. Tärkeää on myös saavutettavien ja esteettömien toimintatapojen käyttäminen ja tuominen näkyvästi esiin hyvinä keskinäistä vuoropuhelua parantavina esimerkkeinä. Nämä tukevat näkövammaisten ihmisten osallisuutta ja vahvistavat heidän yhteiskunnallista rooliaan.

Plan International Suomi	Linjaus on kokonaisuudessaan hyvä ja avaa monipuolisesti esimerkiksi vihapuheeseen liittyviä haasteita ja tarvittavia toimenpiteitä. Kiitämme siitä, että periaatepäätös huomioi vihapuheen sananvapautta kaventavan ja osallisuutta heikentävän luonteen. Myös lapset ja nuoret kohtaavat vihapuhetta, ja vihapuhe pyrkii hiljentämään esimerkiksi nuoria, jotka ottavat kantaa ilmasto- tai tasa-arvoasioihin. On tärkeää varmistaa, että vihapuhetta kohdanneille nuorille on tarjolla tukea ja että poliisi ja muut viranomaiset osaavat kohdata heidät. Nuoret voisi mainita erikseen tässä linjauksessa, sillä Lapsen oikeuksien sopimuksen nojalla lapset tarvitsevat erityistä huolenpitoa. Vihapuheen ennaltaehkäisyyn on myös syytä kiinnittää huomiota. Tarvitaan lisää toimenpiteitä rakentavan keskustelukulttuurin vahvistamiseksi yhteiskunnassa. Yksi tärkeä keino on vihapuheen vastainen kasvatus. Vihapuhetta voidaan ennaltaehkäistä kasvatuksella, joka kehittää dialogitaitoja, empatiakykyä ja kriittistä medialukutaitoa. Tähän kansalaisjärjestöillä on hyvää materiaalia ja osaamista.
Pro Lukio ry	Pro Lukio ry:n mielestä suomalaisessa yhteiskunnassa tulisi tehdä kaikki mahdollinen, jotta keskustelun polarisoituminen ei saisi valtaa Suomessa. Näin esimerkiksi on käynyt Yhdysvalloissa, jossa näkyy kansalaisten jyrkkä jakautuminen kahteen vastakkaiseen leiriin (esim. CNN:n versus Fox newsin kannattajat).
Puolueiden kansainvälinen demokratiayhteistyö Demo ry	Monipuoluedialogi ja -yhteistyö on keskeistä yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin rakentamiseksi ja yhteisten ongelmiemme ratkaisemiseksi. Yhteiskunnalliseen keskusteluun tulee pystyä osallistumaan ilman pelkoa syrjinnästä, häirinnästä tai väkivallasta. Dialogi voi myös vähentää yhteiskunnallista polarisaatiota. Haitallinen polarisaatio vaikuttaa negatiivisesti poliittiseen kulttuurimme sekä yhteiskuntaamme ja demokratiaamme.
SAK ry	Kärjistynyt, vääristynyt ja vastakkainasetteluun voimakkaasti pyrkivä keskustelukulttuuri on yksiselitteisesti tuomittavaa. Sosiaalisen median tarjoama nopea ja anonyymi ympäristö on oivallinen väylä lietsoa epäluuloa väestöryhmien välille viljelemällä osatotuuksia, kärjistettyjä ja väritettyjä – usein asiayhteydestä irrotettuja tarinoita. Osuessaan väestöryhmään, jonka medialukutaito ei ole hyvällä tasolla tai jonka kansalaispätevyys on alhainen, syntyy pahimmillaan tilanne, jossa disinformaatiosta tulee totta. Tämä tilanne

	puolestaan johtaa usein yhä kärjistyvään keskusteluun ja jopa vihapuheeseen. On jo kansallisen yhtenäisyyden, eheyden ja sisäisen turvallisuuden kannalta välttämätöntä, että yhteiskunnan jokainen toimija tekee kaikkensa ilmiön kitkemiseksi. Suuri vastuu on myös perinteisellä medialla. Millaisia uutisotsikoita se julkaisee ja miten esimerkiksi nettisivujen keskustelupalstoja moderoidaan.
SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf	Främjande av goda relationer och dialog mellan olika befolkningsgrupper kan i bästa fall ändra på attityder mot det bättre, vilket i sin tur kan leda till bättre förståelse och bemötande. SAMS anser att det är mycket viktigt att öka på medborgarnas kunskap om gränserna mellan hatprat och yttrandefrihet. I nuläget finns det en överhängande risk att människor i olika underrepresenterade grupper inte vågar delta i den offentliga diskussionen då risken att bli offer för mobbning är så stor.
Sanan- ja uskonnonvapaus ry	Luonnoksessa todetaan sananvapauden kaventuneen. Sanan- ja uskonnonvapaus ry yhtyy tähän käsitykseen. Demokratian ja avoimen keskustelukulttuurin näkökulmasta on ongelmallista, jos on vain yksi oikea tapa ajatella. Poliittinen agenda vaikuttaa olevan naisten sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien edistämisessä. Luonnoksessa käytetään termiä anti-gender, joka ei ole yleisesti kansan käytössä oleva termi. Tämän anti-gender -liikehdinnän kuvaillaan vastustavan naisten sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien edistämistä ja sukupuolten tasa-arvoa. Liikehdintä on yhä järjestäytyneempää, aloitteellisempaa ja runsaammin rahoitettua. Näin voimakkaiden väitteiden tueksi tarvitaan perusteltua tietoa. Polarisoituminen ja luottamuksen heikentyminen nakertavat demokraattista kulttuuria. Syyksi esitetään yksipuolisesti vihapuheen käyttöä, ilman että tätä termiä on tarkemmin määritelty. Kansalaisten oikeuksien kannalta huolestuttavaa on, että "Sananvapauden rajoja määritellään lisääntyvästi tuomioistuinten päätöksin. EIT:n vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan vihapuhe ei nauti sananvapauden suojaa." Vihapuheen ja disinformaation määrittelemisestä vastaa valtaapitävä taho, ja määrittelyyn voi sisältyä oman edun tavoittelun ja mielivallan mahdollisuus.
Sivistysliitto Kansalaisfoorumi SKAF ry	Sivistysliitto Kansalaisfoorumi näkee erinomaisena asiana, että dialogi ja yhteistyö tunnistetaan rakentavaksi lähtökohdaksi yhteiskunnallisessa keskustelukulttuurissa. Dialogisuus on ollut keskeinen lähtökohta

	kansansivistyspedagogiikassa aina 1800-luvulta. Dialogisuuden edistämistä voidaan tehdä kaikilla tasoilla, ja vapaan sivistystyön oppilaitokset voivat omalta osaltaan edistää dialogista keskustelukulttuuria esim. kouluttamalla dialogiohjaajia ja dialogista työskentelyotetta.
Suomen Journalistiliitto	Monipuolinen ja moniarvoinen mediakenttä on tärkeä paikka yhteiskunnalliselle dialogille. Eettiseen sääntelyyn sitoutunut ammattimedia toimii vastavoimana vihapuheelle ja häirinnälle ja toimii esimerkkinä sananvapauden vastuullisesta käytöstä.
Suomen Kotiseutuliitto	Suomen Kotiseutuliitto ja sen jäsenyhteisöt pyrkivät parantamaan yhteiskunnallista keskustelukulttuuria ja dialogisuutta. Kotiseututyö on moniammatillista ja parhaimmillaan monikansallista vapaaehtoistyötä, jonka avulla kansalaisjärjestöissä voidaan rakentaa yhteiskunnallista keskustelukulttuuria ja saada aikaan tuottavaa toimintaa. Kotiseutuyhdistykset voivat parhaimmillaan olla rakentavia, moniarvoisia ja syrjimättömiä sekä eri väestöryhmien osallistumisen mahdollistavia pienoisyhteiskuntia. Kotiseutu kuuluu kaikille: erilaisista taustoista tuleville ja eri-ikäisille, vanhoille ja uusille asukkaille, vähemmistöille ja enemmistöille, maassa- ja maahanmuuttajille.
Suomen Kuntaliitto ry	Kuntaliitto pitää toimenpide-ehdotusten teemoja kannatettavana. Yhteiskunnallisen osallisuuden tukemisessa on kiinnitettävä huomiota kuntalaisten erilaisiin mahdollisuuksiin ja valmiuksiin. Viranomaisten viestinnässä tulee päästä lähemmäs ihmistä, ja selkeäkielisyys, selkokielisyys sekä monikielisyys virkakielessä ja viestinnässä tulisi aina huomioida. Vihapuhe kaventaa yhteiskunnallista keskustelua. Samalla se uhkaa erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien sananvapautta. Tutkimukset ovat osoittaneet, että etenkin sosiaalinen media on viime vuosikymmenen aikana lisännyt yhteiskunnallisen keskustelun kuplautumista ja polarisoitumista. Vihapuheella on hyvin usein myös sukupuoliulottuvuus. Turvallisuuden tunne on naisilla ja sukupuolivähemmistöön kuuluvilla usein heikompi. Tämän vuoksi erilaisia streotypioita ja rakenteellista rasismia on tärkeä purkaa yhteiskunnan tasolla systemaattisesti.
Suomen Lukiolaisten Liitto	SLL pitää toimenpide-ehdotuksia oikeansuuntaisina ja hyvinä.
Suomen Lähetysseura	Tulkitsemme dokumentin tapaa ymmärtää sananvapautta erikoisena. Sananvapauden lähtökohta on nimenomaan sen rajoittamattomuus, että mitään ennakkosensuuria ei aseteta.

	Tämä vapaus ei tarkoita sitä, etteikö sanotuilla asioilla olisi seurauksia, eli sanat voivat kuulua vihapuheen, kunnianloukkauksen tai muun laissa säädellyn alueen piiriin, josta on mahdollisesti rikosoikeudellisia seuraamuksia. On tärkeää, että Suomi vaikuttaa aktiivisesti vihapuheen ja disinformaation levittämisen kitkemiseksi. Virheellisen tiedon levittäjät, viharyhmät, erilaiset ihmisoikeuksia vastustavat verkostot ja valtiot, joiden tavoitteita jakautuminen ja epävakaus palvelevat, muodostavat demokratiavastaisen amebamaisen yhteenliittymän kovan ytimen. Heitä yhdistävät yhteiset tavoitteet, kuten ääriajattelun normalisointi, oikeuksien rajoittaminen ja erimielisyyden viljely. Poliittinen toimintaympäristö voi näissä oloissa nopeasti muuttua, jos äänestäjät saadaan vakuutetuiksi, ettei poliittisilla toimijoilla ole vastauksia käsillä oleviin ongelmiin. Siksi vihapuheen ja disinformaation vastainen työ ylittää Suomen valtion rajat. Nähdäksemme on perusteltua, että Suomi ajaa yritysvastuukysymyksiä kansainvälisten keskustelualustojen tarjoajille, että he turvaavat palvelujensa käyttäjien ihmisoikeuksien toteutumisen. Nykyisellään alustojen tarjoajien monitorointi keskittyy voimakkaasti anglofoniseen maailmaan. Esimerkiksi Suomen Lähetysseura on tehnyt pitkäjänteistä työtä Myanmarin aseellisten kriisien ratkaisemiseksi ja nähnyt käytännössä kuinka sosiaalisen median alustoja käytetään niin demokratialiikkeen tukena kuin etnisen vihanlietsonnan kasvualustana. Nostamme tässä yhteydessä esille, että kehittyvissä maissa uskonnollisilla johtajilla on tässä erityinen rooli. He voivat yhtäältä käyttää omaa julkista rooliaan yhteistyön, vuoropuhelun, ihmisoikeuksien ja rauhan asialla. Samalla he voivat lisätä vallankäytön avoimuutta ja läpinäkyvyyttä omissa instituutioissaan sekä lisätä erilaisten ryhmien, kuten naisten, nuorten ja syrjittyjen henkilöiden, osallisuutta omien uskonnollisten instituutioittensa päätöksenteossa. Näin he tarjoavat uskonnolliset instituutiot osaksi yhteiskunnallista arvokeskustelua. Vuoropuhelutaitojen kehittäminen ja keskustelukulttuurin eheyttäminen suomalaisessa yhteiskunnassa ovat tärkeitä tavoitteita periaatepäätöksessä.
Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi ry	Tällä hetkellä Suomen kansallinen lainsäädäntö tunnistaa suurimman osan vihapuheen eri muodoista. Viharikoksen tekijä joutuu kuitenkin harvoin vastuuseen eikä lainsäädännön rajojen ylittämisestä seuraa useinkaan rangaistusta. Tämä on merkittävä turvallisuusuhka ja voi toisaalta vääristää ilmiön laajuutta pienemmäksi, mitä se todellisuudessa on. Minimivaatimus on, että viharikoksen tehnyt ihminen joutuu vastuuseen teostaan ja rikoksen kohde saa oikeutta. Se vaatii muun muassa resurssien uudelleenkohdentamista ja tietoisia

	arvovalintoja. Lainsäädäntö muuttuu nopeammin kuin rakenteet, mutta aikaansa sopiva ja tarkoituksenmukainen lainsäädäntö korjaa osaltaan myös rakenteita. Jos lainsäädäntö ja regulaatio ovat kansainvälisellä tasolla kunnossa, kansallisella tasolla vastuuksi jää taata resurssit ja vastata seurauksista. Tavoiteltavat toimet: - Sukupuoli kirjataan rangaistuksen koventamisperusteeksi. - Viharikosten tutkimiseen ohjataan vaadittavat resurssit. - Viharikoksissa, esimerkiksi maalittamisessa, huomioidaan yksittäisten lievempien tekojen vakavuus jatkuvana ilmiönä
Suomen Nuorisovaltuustojen liitto ry	Periaatepäätöksessä on tuotu esille kattavasti keskustelukulttuurin ja etenkin sosiaalisen median alustojen ongelmat liittyen yhteiskunnallisen keskustelun käymiseen. Nuva ry haluaa kuitenkin vielä huomauttaa, että huonontunut keskusteluilmapiiri ja etenkin vaikuttajiin kohdistuva vihapuhe, häirintä ja hiljentäminen vaikuttaa erityisesti nuoriin. Tilastokeskuksen (2) mukaan nuoriin kohdistuva verkkohäirintä on yleisempää verrattuna muihin ikäryhmiin, ja häirintä kohdistuu etenkin naisiin ja vähemmistöihin. Keskusteluilmapiiriin ja vaikuttamisrauhaan liittyvät toimenpiteet tulee siis tehdä nuoret erityisesti huomioiden. Yhteiskunnan tehtävä on turvata lapsia ja nuoria, ja taata kaikille turvallinen ympäristö kasvaa, oppia ja ilmaista itseään. Tämä velvollisuus koskee myös vaikuttamisrauhaa sekä turvallista ympäristöä netissä ja sosiaalisen median alustoilla. Nuorten kiinnostus politiikkaa ja vaikuttamista kohtaan on korkea, mutta negatiiviset kokemukset, kuten häirinnän kohtaaminen, voivat vaikuttaa negatiivisesti vaikuttamisintoon. Pahimmassa tapauksessa nuoret pettyvät demokraattisiin prosesseihin, mikäli heidän osallistumistaan ei turvata. 2) https://www.stat.fi/til/sutivi/2020/sutivi_2020_2020-11-10_tau_029_fi.html
Suomen Venäjänkielisten Keskusjärjestö ry	Peritaatepäätöksessä todetaan: -Dialogin edistämisen lisäksi viranomaisten tulee jatkaa toimia vihapuheeseen ja häirintään puuttumiseksi. Julkisten organisaatioiden ja kansallisten sosiaalisen median toimijoiden osaamista puuttua ja reagoida vihapuheeseen tulee vahvistaa. SEKÄ: - Kansalaisten tietoisuutta vihapuheen ja häirinnän eri muodoista ja sananvapauden rajoista on lisättävä. Vihapuheen

	kohteena olevat ryhmät tarvitsevat lisää tietoa ja kannustusta siihen, miten toimia vihapuhetta tai häirintää kohdatessa. Vihapuheen juurisyihin puuttumiseksi on lisättävä toimia, joilla vaikutetaan vihapuheen tuottajiin ja levittäjiin. Tämä on mielestämme tärkeää pitää mielessä demokratiapolitiikan keskeisenä periaatteena. Ukrainan tilanne on lisännyt syrjintää ja vihaa Suomessa asuvia venäjänkielisiä kohtaan. Valitettavasti tätä koetaan nykyisin arjessa kaikilla tasoilla. Tällä hetkellä mielipiteen ilmaisu mistä tahansa asiasta venäläisyyteen esimerkiksi nimensä kautta viittaavan henkilön toimesta, johtaa helposti syyttämiseen Putinin trolliksi, vaikka käsillä oleva aihe ei lainkaan koskisi politiikkaa. Suurin maahanmuuttajakieliryhmämme, Suomessa asuvat venäjänkieliset, ovat muutoinkin olleet hiljainen, vaatimaton ja sivuun vetäytyvä kieliryhmä. Heidän aktiivisuutensa ja näkyvyytensä on jo aiemmin ollut monessa tilanteessa muutenkin kaikista alhaisin. Lisääntynyt vihapuhe johtaa lopulta siihen, että kieliryhmän sisältä löytyy entistä vähemmän halukkuutta osallistua ja vaikuttaa, mistä seuraa yhä voimistuvaa marginalisoitumista, ongelmien kasaantumista ja rinnakkaisyhteiskunnassa elämistä. Myös erikieliset ryhmät itse tarvitsevat enemmän tietoa häirinnästä ja vihapuheen eri muodoista ja on tärkeää että tietoa on saatavissa myös heidän äidinkielellään. Yhdenvertaisuusvaltuutetun mahdollisuus ilmoittaa syrjinnästä venäjän kielellä on tiettävästi selvästi lisännyt ilmoitusten määrää ja rohkaissut venäjänkielisiä ilmoittamaan kohtaamistaan tilanteista. Tämäkin osoittaa, että omakielinen toiminta ja viestintä on maahanmuuttaneiden parissa keskeistä.
Suomi-Seura ry	Dialogi on edellytys hyvien väestösuhteiden edistämiselle ja eriytymiskehityksen vähentämiselle. Jotta Suomen rajojen ulkopuolella asuvat suomalaiset saadaan mukaan yhteiskunnalliseen keskusteluun, on tärkeää panostaa digitaalisten keskustelukanavien kehittämiseen. Saavutettavuus, monikielisyys ja selkokielisyys ovat tärkeitä myös ulkosuomalaiskohderyhmälle. Ulkosuomalaiset toivovat myös lisää suvaitsevaisuutta, positiivista viestintää ja tietoisuutta ulkosuomalaisista ja ulkosuomalaisuudesta. (mm. Hovi;Tervonen ja Latvala-White 2021, Arvola 2019). Suomi-Seura ry:n kautta ulkosuomalaiset on osallistettu myös Hyvin sanottu -hankkeeseen. Suomi-Seura ry käynnistää syksyllä 2022 Ulkosuomalaisten digitaalinen osallistumispalvelu -hankkeen. Hankkeella vahvistetaan ulkosuomalaisten yhteiskunnallista osallisuutta, demokratiaa, suomalaisen kansalaisyhteiskunnan toimivuutta

	ja ulkomailla olevien kansalaistemme resilienssiä. Dialogin lisääminen moninaisen ulkosuomalaiskentän kanssa vahvistaa suomalaista identiteettiä, jonka olemassaolo on edellytys muun muassa luottamukselle ja kiinnostukselle kotimaan politiikkaa kohtaan ja vaaleissa äänestämiseen.
Tankesmedjan Agenda	Det är av yttersta vikt att få finländarna att tala mer med varandra. Under de senaste åren har Agenda publicerat innehåll som tangerar rasism och språkförbistring i Finland. Inför riksdagsvalet 2019 frågade Agenda tusen finlandssvenskar om deras syn på språkklimatet i Finland. 75 procent, eller tre fjärdedelar tyckte att situationen var dålig eller till och med mycket dålig. Ur rapporten, som sammanställäts av forskaren Kjell herberts vid Åbo Akademi, framgår att finlandssvenskarna upplever en kollektiv sorg och besvikelse över ett dåligt eller försämrat språkklimat. Allt mer sällan kan man ta för givet att svensk service ges eller att det finns beredskap och förståelse för de svenskspråkigas behov. Många såg försämringarna och domänförlusterna som en följd av politiska beslut. Inte minst regeringen Sipilä angavs som en avvecklare av svenska strukturer. Många hade även upplevt oförståelse och problem på arbetsplatsen, kunder/klienter som klagat på svensk accent, tvåspråkig betjäning och oförståelse bland arbetskamrater och chefer. Ofta får man tackla negativa attityder och fördomar (Suomessa puhutaan suomea, pappa betalar, hurrittelu, etc.) Ur rapporten framgick att servicen fungerade bäst i de sektorer där man har svenska enheter; dagvård, skola och yrkesutbildning. Dessa är sektorer där även språket utgör en del av kulturen och inte bara är kommunikation. 84% av respondenterna uppgav att det är viktigt eller mycket viktigt att få sjukvård på sitt modersmål, men enbart 28 % uppgav att de fått svenskspråkig service inom hälsovården. Särskilt i huvudstadsregionen uppfattas svenskan allt mer som ett privat hemspråk, då den blir allt osynligare i gatubilden. Många meddelar även att de upplever en oförståelse eller okunskap om att det talas svenska i Finland. Att svenskan överlever i Finland kan tyvärr inte bara åläggas språkminoriteten, utan vi behöver draghjälp av majoriteten. En minoritet kan inte överleva utan majoritetens hjälp. (https://www.agenda.fi/Rapport/om-sprakklimatet-i-finland-som-att-aka-rulltrappa-at-fel-hall/) Då det kommer till rasismen i Finland kommer Jasmine Kelekay, doktor i sociologi, till liknande slutsatser om delaktighet. "En färsk utredning från DO visar att diskriminering mot finländare med afrikansk bakgrund är ett vardagligt fenomen. Rapporten lyfter särskilt fram hur rasism och diskriminering upplevs inom olika institutioner. Av de 286 personer som

	deltagit i utredningen angav 67% att de upplevt rasism inom skolvärlden, medan 60% angav att de upplevt diskriminering eller rasism i arbetslivet. Nästan hälften av de intervjuade uppgav att de upplever rasistiska incidenter minst en gång i månaden, och var femte uppgav att hen blivit utsatt för etnisk eller rasprofilering av poliser eller väktare. Den sista punkten stöds också av resultaten från projektet The Stopped – Pysäytetyt som utrett hur etnisk profilering utövas och upplevs i Finland. Även om etnisk profilering är olagligt i Finland så visade projektet att det är allmänt i praktiken. Romer, svarta och personer med bakgrund i Mellanöstern blir disproportionerligt stoppade vid Finlands gränser, vid ID-kontroller, trafikkontroller, i butiker eller på gatan. Detta är ett uttryck för hur rasifierade människor allmänt misstänkliggörs i samhället. Även om det inte ofta brukar resultera i dödligt våld på samma sätt som i USA så finns det kulturella underlaget för samma problem i Finland. För att verkligen kunna ta itu med rasismen i Finland måste vi därför förstå rasismen som strukturell och inte bara individuell. Annars riskerar vi att inte kunna göra egentliga framsteg. Vi finlandssvenskar är unikt positionerade genom vår kulturella koppling till både Finland och Sverige och därmed deras historiska arv. Men denna unika historia och position kan – och borde – också användas som en resurs för arbetet för ett mera jämlikt Finland. Finlandssvenskar är unikt positionerade bland minoriteterna med officiell status i Finland. Även om finlandssvenskar upplever diskriminering så rasifieras de som vita och upplever därför inte rasism såsom till exempel romer och samer. Men på grund av att finlandssvenskar ändå har minoritetsupplevelsen i Finland så borde de också ha en kapacitet för förståelse och empati för andra grupper som möter barriärer i samhället. Därför borde finlandssvenskar ha ett särskilt intresse för att ta itu med de komplexa strukturella ojämlikheter vi ser i Finland idag, i stället för att använda vår minoritetsstatus som en sköld mot anklagelser om rasism. Andra minoriteter, som till exempel afrofinländare, har ingen officiell minoritetsstatus vilket betyder att vi inte ens har samma skydd och rättigheter som de historiska minoriteterna." Det är viktigt att alla finländare engagerar sig i dialog och utbildar sig själv. (https://www.agenda.fi/kommentar/black-lives-matter-beror-aven-svenskfinland/)
Vammaisneuvosto, vammaispoliittinen työryhmä	Yhteiskunnallisessa keskustelussa vammaisten henkilöiden oikeudet unohdetaan tyystin.

Vapaa Sivistystyö ry	Sananvapaus on demokraattisen kansalaisuuden perusta, samalla kun tiedostaa sananvapauden väärinkäyttöä vihapuheen ottaessa enemmän tilaa dialogisesta ja kunnioittavasta keskustelusta. Toisaalta on hyvä nähdä myös esim. Erätauko-säätiön kunnioittavan dialogin leviäminen yli 350 toimijan voimin eri puolella Suomea. VST ry kannattaa Sivistysliitto Kansalaisfoorumin (SKAF) huomiota: ”Dialogisuus on ollut keskeinen lähtökohta kansansivistyspedagogiikassa aina 1800-luvulta. Dialogisuuden edistämistä voidaan tehdä kaikilla tasoilla, ja vapaan sivistystyön oppilaitokset voivat omalta osaltaan edistää dialogista keskustelukulttuuria esim. kouluttamalla dialogiohjaajia ja dialogista työskentelyotetta.”
Vapaa-ajattelijain liitto ry	Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen (SEUT) 17 artikla asettaa EU:lle velvoitteen vuoropuheluun kirkkojen, uskonnollisten yhteisöjen ja elämänkatsomuksellisten ja ei-tunnustuksellisten järjestöjen kanssa. Tällaisen vuoropuhelun edistäminen ja puitteiden järjestäminen on Suomessa julkisen vallan toimesta unohdettu. Julkinen valta ei ylipäätään ole suhtautunut kunnioittavasti elämänkatsomuksellisiin ja ei-tunnustuksellisiin järjestöihin eikä tukenut niiden toimintaa suunnitelmallisesti. Kirkoille ja muille uskonnollisille yhteisöille osoitetaan kunnioitusta niin julkisen vallan symbolisilla eleillä kuin taloudellisilla ja muilla tukitoimilla, mutta ei elämänkatsomuksellisille ja ei-tunnustuksellisille järjestöille, kuten esimerkiksi Vapaa-ajattelijain liitto ja Suomen humanistiliitto, jotka ovat kansainvälisissä toimielimissä edustettuna olevan Humanists International -järjestön jäseniä. Kulttuuriministerit ovat esittäneet "nollalinjaa" aiemmin avustusta saaneelle Vapaa-ajattelijain liitolle. Demokratian keskeisin pohja on laaja sananvapaus, koska vain silloin esimerkiksi vaalit voivat olla reilut. Luonnoksessa todetaan, ettei sananvapaus ole rajoittamaton. Näin tietysti on, mutta teksti ei lainkaan pohdi sitä, millaisia rajoituksia voidaan hyväksyä. Ainakin ns. jumalanpilkkapykälä eli uskonrauhan rikkomisen ensimmäinen tekotapa tulee kumota. Uskonnot ovat edelleen melko merkittävä vallankäyttäjä, eikä niiden oppien kritiikkiä saa rajoittaa enempää kuin muidenkaan aatteiden arvostelua. Suora kehotus rikokseen uskonnollista ryhmää kohtaan on jo muualla rikoslaissa kielletty. On absurdia, että luonnoksessa rinnastetaan jumalanpilkka ja lapsiin kohdistuva seksuaalinen väkivalta.

	Jumalanpilkkalain kumoamisen jälkeen voimme paremmin edistää demokratiaa myös koko maailmassa. Vastaavaa pykäläähän voidaan muualla käyttää opposition vaimentamiseen Suomen sakko- ja vankeusrangaistuksia ankarammilla rangaistuksilla aina kuolemantuomion uhkaan asti.
Vapauden liitto	Vihapuhe on täysin epämääräinen käsite, jolla opposition sortoa voidaan harjoittaa. Käytännössä opposition edustajiin kohdistettuja suoria uhkauksiakaan ei tutkita tällä hetkellä poliisin toimesta. Sen sijaan heitä sorretaan syyttämällä vihapuheesta kun jakaa esimerkiksi tilastotietoja.
Vihreä liitto rp.	Vihreät yhtyy periaatepäätöksen luonnoksen analyysiin vihapuheen myrkyllisestä vaikutuksesta demokratiaan ja tukee esitettyjä toimenpiteitä. Lainvalvonnan ja oikeuslaitosten resursseja, osaamista ja yhdenmukaisia ohjeita tulee määrätietoisesti kehittää vihapuheen torjumiseksi, digitaalisen häirinnän ja vainon tunnistamiseksi ja sen uhrien oikeuksien turvaamiseksi.

Muut

Helsingin yliopisto, Sosiologisen demokratiatutkimuksen keskus	Demokratiapolitiikan keinot vaikuttaa yhteiskunnalliseen keskustelukulttuurin ovat jossain määrin rajalliset. Lainsäädäntö, joka tunnistaa ja antaa työkalut rajoittaa ja rangaista vihapuheen ja maalittamisen kaltaisia ilmiöitä on tärkeää, mutta keskustelukulttuuri, jossa toistuvasti haetaan rajoja ja turvaa oikeusistuimista, ei ole kestävällä pohjalla. Demokratiapolitiikan tulisi panostaa yhtäältä politiikan keskeisten näyttämöiden, puolueiden, sisäiseen ja väliseen keskustelukulttuuriin. Jos puolueiden sisältä ja kansanedustajien suulla syötetään yhteiskunnalliseen keskusteluun esimerkiksi rasistisia puheenvuoroja, kuten on viime vuosina toistuvasti tapahtunut, on vaikea estää tällaisen puheen muuttumista yhä “normaalimmaksi” myös muilla keskustelun tasoilla. Suomalaisen keskusteluilmapiirin ja esimerkiksi median reagointitapojen keskeinen ongelma on rohkeuden puute: yhdenvertaista ja moniarvoista keskusteluilmapiiriä kuvitellaan edistettävän antamalla kaikille kannoille ja puheenvuoroille yhtäläinen asema. Tämä on tehnyt suomalaisesta keskustelusta erittäin otollisen maaperän antidemokraattisten ja epäyhdenvertaisten näkemysten levittämiselle, erittäin usein aivan konkreettisesti trollaamiselle, jota tehdään sekä sisäsyntyisesti että lisääntyvässä määrin kotimaisia toimijoita ja kanavia hyödyntäen ulkomailta käsin. Naiivi

	“tasapuolisuusajattelu”, jossa esimerkiksi mys rasistiselle puheelle annetaan vasiten tilaa, tekee yhteiskunnallisesta keskustelusta erittäin heikosti aseistetun monitasoisen ja osin ammattimaisen informaatiovaikuttamisen edessä. Se johtaa keskustelun entistä syvempään polarisaatioon ja tekee yhteiskunnallisesta keskustelusta turvatonta, mikä saa yhä useammat vetäytymään kokonaan. Tämän kehityksen pysäyttäminen on yhtäältä suomalaisen journalismin suurin haaste, mutta toisaalta myös kysymys, jota demokratiapolitiikka ei voi sivuuttaa.
Kansallinen lapsistrategia	Lapsistrategian näkökulmasta periaatepäätösluonnoksen toimenpide-ehdotukset, joilla keskustelukulttuuria voidaan parantaa, ovat oikeansuuntaisia ja kannatettavia. Kiusaaminen, seksuaalinen häirintä, väkivalta, vihapuhe ja syrjintä vaikuttavat merkittävästi lasten ja nuorten arjen hyvinvointiin. Nämä ilmiöt kietoutuvat yhä useammin digitaalisiin ympäristöihin, ja apua niihin haetaan samoin kasvavasti myös verkon kautta. Myös Euroopan neuvoston lapsistrategiassa (2022-2027) on korostettu vihapuhetta, syrjintää ja kiusaamista ehkäisevien toimien tarpeellisuutta. Asia on nostettu esille myös kansallisessa lapsistrategiassa, jonka linjausten mukaan vakiinnutetaan työtapoja väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi ja varhaiseksi puuttumiseksi. Linjauksissa myös todetaan, että kiinnitetään erityistä huomiota digitaalisessa ympäristössä tapahtuvaan väkivaltaan ja häirintään sekä digitaalisessa ympäristössä levitettävään väkivaltaiseen materiaaliin. Lapsistrategian mukaan on tarpeen kehittää turvataitoja ja digitaalisia taitoja vahvistavia kasvatusmalleja ja opetusta. Kansallisen lapsistrategian yhtenä toimenpiteenä yhteistyössä OPH:n kanssa toteutetaan sivusto lapsiin ja nuoriin kohdistuvan kiusaamisen, seksuaalisen häirinnän, väkivallan, vihapuheen ja syrjinnän vastaiselle työlle (tp 20).
Sitra	Sitra jakaa periaatepäätöksen huolen keskustelukulttuurin kärjistymisestä ja vastakkainasettelun lisääntymisestä demokratioissa. Sitra pitää tärkeänä, että vihapuheen ja yhteiskunnallisen keskustelun polarisaation kaltaisten ilmiöiden kohdalla reaktiivisten toimien lisäksi kiinnitetään entistä enemmän huomiota myös sosiaalisen median alustojen toimintalogiikkaan, joka kärjistää kielteisiä ja demokratialle haitallisia ilmiöitä entisestään. Esimerkiksi datan yhteiskunnallista merkitystä tulisi ymmärtää paremmin ja laajemmin, samoin datan hyödyntämiseen perustuvaa digitaalista vallankäyttöä. Keskeinen keino ymmärryksen lisäämiseen on datan keräämisen ja hyödyntämisen tekeminen nykyistä läpinäkyvämmäksi.

	Suomen tulisikin pyrkiä yhdessä muiden EU-maiden kanssa edelläkävijäksi demokratiaa ja yksilönoikeuksia puolustavassa ja uudistavassa, dataa koskevassa sääntelyssä. Suomessa tulisi arvioida EU-tason dataregulaatiota myös demokratian ja yksilön oikeuksien kannalta: Millaisia mahdollisuuksia uusi sääntely antaa esimerkiksi kansalaisten yksityisyyden parantamiseen ja toisaalta myös aktiivisen demokratiakansalaisuuden tukemiseen? Niin ikään hybridi mediaympäristö, joka muodostuu niin sosiaalisen median alustoista kuin perinteisestä mediasta, tulisi nähdä kokonaisuutena, joka vaatii meiltä uudenlaisia taitoja yksilöinä mutta joka muodostaa myös nykyisin merkittävän osan yhteiskunnan ”sosiaalisesta infrastruktuurista”. Tämä rakenne vaikuttaa merkittävästi siihen, miten olemme toistemme kanssa tekemisissä, miten hankimme tietoa ja miten muodostamme käsityksemme maailmasta. Tämän vuoksi datan ja digitaalisen vallan ymmärtäminen on myös keskeinen kysymys demokratian toimivuuden kannalta, eikä sitä tule tarkastella erillään muusta demokratiatyöstä.
Suomen Humanistinen ammattikorkeakoulu	Hyvien väestösuhteiden edistäminen dialogin keinoin on osa kansalaisyhteiskunnan uudelleen organisoitumista vuorovaikutuksen keinoin.
Yleisradio, Strategia ja asiakkuus	Useat toisiaan tukevat kyselytutkimukset osoittavat, että kansalaiset toivovat Suomeen rakentavampaa ja toisia ihmisiä kunnioittavaa keskustelukulttuuria niin yhteiskunnassa yleisesti kuin sosiaalisessa mediassa. Sen edistämiseksi on syytä pohtia organisaatiorajat ylittäviä aloitteita ja yhteistyömuotoja. Esimerkkinä periaatepäätöksessä on mainittu Yleisradion ja Erätaukosäätiön käynnistämä monivuotinen Hyvin sanottu -hanke, johon osallistuu laaja joukko suomalaisen yhteiskunnan toimijoita. Sen taustalla on yhteinen tarve vahvistaa suomalaisen keskustelukulttuurin parhaita puolia luomalla demokratiaan kuuluvia turvallisia keskusteluympäristöjä. Sosiaalisessa mediassa ja muualla verkossa leviävien valeuutisten, väärän tiedon ja disinformaation kitkemiseksi tarvitaan pelisääntöjä. Lisäksi tarvitaan EU-sääntelyä ja sen kansallista toimeenpanoa, jossa määritellään kenen hallussa data, algoritmien läpinäkyvyys ja digitaalinen julkinen tila ovat. Tätä edustavat konkreettisesti EU:n alustasääntelyä, dataa ja tekoälyä koskevat lakihankkeet. Periaatepäätöksessä on aiheellisesti huomioitu viranomaisiin, tutkijoihin ja toimittajiin kohdistuva maalittaminen ja muu häirintä, jotka ovat demokratiaa heikentäviä ilmiöitä ja

	edellyttävät toimenpiteitä. Media kantaa yhteistä huolta muun muassa toimittajien turvallisuudesta maalittamisen seurauksena.
Åbo Akademi	Sedan 2020 koordinerar Åbo Akademi en forskningsinfrastruktur för allmän opinion www.firipo.fi som finansieras av Finlands Akademi. FIRIPO är sedan december 2020 med i den nationella vägvisaren (roadmap) för nationella infrastrukturer vid FA. FIRIPO ger flera vetenskapliga möjligheter som det offentliga Finland kan utnyttja i sitt demokratiarbete. FIRIPO har speciella laboratorier för samtaldemokratiska (deliberativa) experiment. Dessa kan bland annat användas för att förstå hur samtalsdynamiken ser ut mellan olika befolkningsgrupper. FIRIPO har tusentals frivilliga finländare som kan besvara frågor på nätet. Dessa urval tillåter både traditionella survey-undersökningar och undersökningar i panel-format samt survey-experiment. Denna www.medborgaropinion.fi är som infrastruktur främst avsedd för akademisk forskning men kan bidra med relevant information när det gäller åtgärder för en bättre debattkultur. Såsom statsrådets principbeslut nämner (s. 38), ordnade Åbo Akademi en medborgarpanel om debattkultur och yttrandefrihet tillsammans med OECD och Finansministeriet 2021. Panelens rekommendationer är samlade här Medborgarpanel om yttrandefrihet : Rekommendationer för åtgärder som borde vidtas i Finland för att skydda personer i offentliga yrken från hatretorik samt för att trygga möjligheterna att fritt uttrycka åsikter - Valto (valtioneuvosto.fi)

Yksityishenkilöt

Yksityishenkilö 1	Erilaiset mielipiteet tulee sallia yhteiskunnassa. Kritiikkiä tulee antaa, sitä täytyy sietää ja kritiikki kuuluu demokraattiseen yhteiskuntajärjestelmään. Sananvapauden rajoittaminen esim. sallimalla vain tietynlaiset mielipiteet ei ole suotava kehitysuunta.
Yksityishenkilö 2	s. 27 "Demokratiassa jokaisen on voitava osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ilman pelkoa vihapuheesta." myös ilman pelkoa osallistumisensa tyrmäämisestä epämääräisesti määriteltynä ns. vihapuheena.
Yksityishenkilö 3	Vihapuhe termi on lapsellinen ja naivi. Avoin yhteiskunta kestää myös vihaisen puheen.

Yksityishenkilö 4	Sananvapauden todettiin kaventuneen. Vastaukseksi tarjotaan vihapuheen kitkemistä. Tässä on ristiriita, sillä mielivaltaisin vihapuhe-leimoin juuri rajoitetaan sananvapautta. Luonnoksessa esitetty toimenpide, ”vihapuheeseen” keskittyminen, vie huomiota pois siitä tosiasiasta, että vihapuhe-termin mielivaltainen käyttö on keskeinen syy viime vuosien sananvapauden kaventumiseen. Oikeustajun vastaisia ja mielivaltaisia vihapuhe-leimoja, jopa -tuomioita, on käytetty toisinajattelijoiden vaientamisen. Sensuuri-sana näyttää korvatun vihapuhe-termillä: ”Vihapuhe myös kaventaa yhteiskunnallista keskustelua.” Kuntapäättäjä-kokemukseni mukaan sensuuri kaventaa yhteiskunnallista keskustelua. Sensuuria luodaan leimaavalla, häpäisevällä vihapuhe- ja disinformaatioretoriikalla. Suomen Perustuslain mukaan ”Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä.” Jos tätä oikeutta rajoitetaan, jottei kukaan vain loukkaantuisi (ts. kokisi mielipahaa), ei ole sananvapautta. Toistan vielä: Jos sananvapautta rajoitetaan jotenkin, ei sitä ole. Vihapuheen ja disinformaation määrittelemisestä vastaa valtaapitävä taho, ja määrittelyyn sisältyy aina oman edun tavoittelun ja mielivallan mahdollisuus. Plandemia-aikana on tullut hyvin ilmi, kuinka vallassa olevat tahot ovat järjestelmällisesti leimanneet toisinajattelijoiden tietoja ja näkemyksiä disinformaatioksi. Ennätysmäärä lääketieteellisiä huippuasiantuntijoita ja ammattilaisia on vaiennettu vallan medioissa. Tämä on syy, miksi sananvapaus viime vuosina on kaventunut. Valtaapitävän tahon toteuttama yksipuolinen tiedotus ja moninäkökulmaisen keskustelun estäminen ruokkii vihapuheeksi nimettyä ilmiötä.
Yksityishenkilö 6	Yksi nopeasti ja kevyesti toteutettavissa oleva keino rakentavan ilmapiirin luomiseksi on niin sanotun turvallisemman tilan periaatteiden vieminen organisaatioiden ja hallinnon kaikille tasoille. Tähänkin tarvittaisiin koulutusta ja harjaannusta, jotta periaatteet aidosti toteutuisivat ja loisivat dialogisen, vuorovaikutteisen ja kaikille turvallisen tilan ja tapahtumisen kokemuksen.

Linjaus 6: Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista

- *Autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan merkityksen tunnistaminen sekä kumppanuuteen perustuvan sektorien välisen yhteistyön edistäminen.*
- *Kansalaisyhteiskuntaan liittyvien muutosten ja niiden vaikutusten pitkäjänteinen arviointi ja seuranta.*
- *Kansalaistoiminnan rahoitus- ja varainhankintatietoisuuden ja osaamisen tukeminen sekä varainhankintainnovaatioiden kehittäminen.*
- *Nuorten vapaaehtoistoiminnan tukeminen koulujen ja oppilaitosten avulla.*
- *Kansalaisyhteiskuntatutkimuksen edistäminen ja tutkimustiedon parempi hyödyntäminen. Virkahenkilöiden kansalaisyhteiskuntaosaamisen ja –tietämyksen vahvistaminen.*
- *Kulttuurilaitosten roolin ja toiminnan vahvistaminen kotouttamisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa sekä kulttuurin nostaminen kestävän kaupunkikehityksen keskiöön.*

Ministeriöt

Oikeusministeriö, Etnisten suhteiden neuvottelukunta (ETNO), työjaosto	Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla tuetaan kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista ovat oikeansuuntaisia. Neuvottelukunta toteaa, että maahanmuuttaja- ja monikultuurijärjestöjen sekä maahanmuuttaneita tavoittavien uskonnollisten yhdyskuntien kenttä on tulevaisuudessa yhä tärkeämpi osa monimuotoistuvan Suomen kansalaisyhteiskuntaa: olipa kyseessä vertaistukea, vapaa-ajan tai viranomaispalveluita täydentävän toiminnan tai yhteiskunnallista vaikuttamista tekevistä järjestöistä tai yhdyskunnista. Periaatepäätöksessä todetaan, että kansalaisyhteiskunta ei ole vain toiminnan vaan myös vaikuttamisen areena, joka tuottaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon asiantuntemusta, kriittisiä havaintoja, ja heikommassa asemassa olevien ihmisten äänen. Periaatepäätöksessä huomioidaan, että maahanmuuttaneiden oma yhdistystoiminta on tärkeä osa aktiivisen kansalaisuuden toteuttamista, mutta maahanmuuttajajärjestöjen työtä demokratiakasvattajina ei tunnisteta eikä tueta riittävästi. Maahanmuuttaneiden omat järjestöt lähtevät takamatkalta kovenevaan kilpailuun järjestötyön resursseista, että

	osallistumisessa yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. MOVA –työryhmän suositttaa maahanmuuttaneiden järjestökentän vahvistamiseksi seuraavaa: SUOSITUS 4: Viranomaisten tulee tunnistaa maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten omien järjestöjen merkitys yhteiskunnallisen osallisuuden edistämisessä, viranomaisyhteistyössä. Järjestöjen toimintaedellytykset edunvalvontaan ja vaikuttamistyöhön tulee turvata. Viranomaisten, rahoittajatahojen ja maahanmuuttaneiden järjestöjen vuoropuhelua on lisättävä. Viranomaisten ja rahoittajatahojen on löydettävä ratkaisuja, joilla tuetaan maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten aktiivista kansalaistoimintaa. Järjestöt tarvitsevat tietoa ja tukea toiminnan käynnistämiseen, rahoituksen hakemiseen, toiminnan vakiinnuttamiseen ja kehittämiseen. Viranomaisten ja rahoittajatahojen on parannettava kansalaisyhteiskunnan rahoitusmahdollisuuksia osallistumista ja vaikuttamista edistävässä työssä kansallisen ja EU-rahoituksen avulla. Järjestöt tarvitsevat lisää tietoa demokratiakasvatukseen, demokratian edistämiseen ja edunvalvontaan tarkoitetuista avustuksista. Maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten omat järjestöt voivat tuoda merkittävää asiantuntemusta viranomaistoimintaan. Yhteistyötä ja kumppanuuksia tulee vahvistaa. Viranomaisyhteistyö edellyttää, että maahanmuuttaneiden ja monikielisten omilla järjestöillä on resurssit osallistua yhteistyöhön. Viranomaisen on huolehdittava järjestöyhteistyön resursoinnista.
OKM	Opetus- ja kulttuuriministeriö esittää seuraavia muutoksia linjaus 6 -kohtaan: (s. 31): Kolmanteen kappaleeseen seuraava lisäysehdotus loppuun: "Sen vuoksi yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi digitalisaation hyödyntämisessä tulisi ottaa demokratiakehityksen edistäminen. Tavoitteeseen pääseminen edellyttää muun muassa sitä, että kavennetaan digitalisaatioon liittyviä osaamiskuiluja ja tunnistetaan algoritmien käytössä niiden syrjivyyteen liittyvä riskit." Kappale: Myös digitalisaatio on vaikuttanut kansalaistoimijoiden toimintamahdollisuuksiin. Vaikutus on yhtäältä mahdollistava, mutta toisaalta rahoittava eri toimijoiden erilaisten lähtökohtien ja edellytysten vuoksi. Sen vuoksi yhdeksi keskeiseksi

	tavoitteeksi digitalisaation hyödyntämisessä tulisi ottaa demokratiakehityksen edistäminen. Tavoitteeseen pääseminen edellyttää muun muassa sitä, että kavennetaan digitalisaatioon liittyviä osaamiskuiluja ja tunnistetaan algoritmien käytössä niiden syrjivyyteen liittyvä riskit. (s. 33): Ministeriö katsoo, että ei ole olemassa ”kansallisia osaamismerkkejä”, joten tekstissä jää epäselväksi, mistä merkeistä on kyse. Vapaaseen sivistystyöhön ollaan kehittämässä ensimmäisiä suomalaiseen koulutusjärjestelmään kuuluvia osaamismerkkejä. Tätä kirjausta tulisi selkiyttää: • Tuetaan nuorten osallistumista vapaaehtoistoimintaan edistämällä vapaaehtoistoiminnasta saadun osaamisen tunnistamista ja tunnustamista ja oppilaitoksissa. Tuetaan kouluja ja oppilaitoksia ottamaan käyttöön vapaaehtoistoimintaan osallistumisen kurssikokonaisuuksia sekä osaamisen kansalliset osaamismerkit. Lisäysehdotuksena "ja vapaan sivistystyön oppilaitosten" kahteen kohtaan: • Vahvistetaan kulttuurilaitosten ja vapaan sivistystyön oppilaitosten roolia kotouttamisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa ja nostetaan kulttuuri kestävän kaupunkikehityksen keskiöön. Tuetaan kulttuurilaitosten ja vapaan sivistystyön oppilaitosten rakennemuutosta ja esitellään toimintatapoja, joiden avulla monimuotoisuudesta voi tulla organisaatioiden normaalia toimintaa.
OKM, Valtion nuorisoneuvosto	Vapaaehtoistoiminta tulee nähdä itsessään arvokkaana. Periaatepäätöksessä halutaan houkutella nuoria vapaaehtoistoimintaan hyväksymällä toimintaa osaksi opintoja. Tämän lisäksi tulisi arvioida, miten vapaaehtoistoiminnasta luodaan sellaista, että nuoret haluavat osallistua siihen vapaaehtoisesti ja vastikkeettomasti. Periaatepäätöksessä tulisi kiinnittää enemmän huomiota vapaaehtoistoiminnan sisältöihin sekä pitää nuorten osallisuutta itsessään arvokkaana, ei vain välineenä järjestötoimijoiden määrän lisäämiseksi. Nuorten järjestökiinnittyneisyys on pysynyt vuosien aikana samalla tasolla. Vuonna 2020 53 prosenttia 10-29-vuotiaista lapsista ja nuorista kuului jäsenenä johonkin seuraan, kerhoon, yhdistykseen tai järjestöön. Noin prosentti kuului poliittiseen järjestöön. (Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2020.) Rahoitusmekanismien tulee tukea aktiivista ja elinvoimaista kansalaisyhteisyhteiskuntaa.

	Valtion nuorisoneuvosto toteaa, että järjestökenttä on moninainen. Toisin kuin nuorisoalalla sosiaali- ja terveysalalla järjestöt ovat usein myös palveluntuottajia, mikä lisää niiden riippuvuutta rahoittajan toiveista. Järjestöautonomian vahvistaminen vaatii perusrahoituksen turvaamista hankerahoituksen sijaan. Kansalaisyhteiskunnan rahoituksen tulee jatkossakin mahdollistaa nuorten omaehtoinen toiminta.
Sosiaali- ja terveysministeriö, Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta, VANE	Vammaisten ihmisten yhdistystoiminta ei useinkaan ole mahdollista, jos ei ole riittävästi avustajia/palkattua henkilökuntaa. VANE ehdottaakin tähän vammaisjärjestöjä koskevaa erillistä toimenpidettä, esim. turvataan vammaisjärjestöjen riittävät taloudelliset resurssit Jotta vammaiset ihmiset voivat yhdenvertaisesti osallistua myös kulttuurin tuottamiseen ja kuluttamiseen, kulttuurilaitoksille tulee saada yhtenäiset käytännöt henkilökohtaisten avustajien suhteen, avustaja on monelle vammaiselle ihmiselle se tosiasiallinen osallisuuden mahdollistaja kulttuurin kohdalla.
STM, STEA	STEA tunnistaa periaatepäätösluonnoksessa mainitut järjestötoiminnan ja sen toimintaympäristön muutokset. Luonnoksessa nostetaan esiin huoli järjestöjen erityisen kansalaisyhteiskuntaluonteen heikentymisestä järjestökentän ammattimaistuessa. Sosiaali- ja terveysministeriön sote-järjestöille suunnattuja STEA-avustuksia saa vuosittain noin 900 järjestötoimijaa. Tämä on noin 10 prosenttia kaikista rekisteröidyistä sote-järjestöistä Suomessa. Vaikka sote-järjestöt työllistävät kymmeniä tuhansia alan ammattilaisia, toimii suuri osa yhdistyksistä vapaaehtoisvoimin. Periaatepäätösluonnoksessa todetaan, että yhdistysten rahoitus kytkeytyy yhä tiiviimmin julkisen sektorin strategisiin tavoitteisiin, mikä on nostanut esille huolia niiden autonomian kaventumisesta. STEA nostaa esiin, että toisaalta julkinen rahoitus ja yhteiset tavoitteet mahdollistavat järjestöjen toiminnan mm. hyvinvointialueiden ja kuntien yhdyspinnoilla ihmisten osallisuuden, terveyden ja hyvinvoinnin sekä turvallisuuden takaajina. Järjestöjen edunvalvonta- ja vaikuttamistyössä tuodaan esiin kaikista haavoittuvimmassa asemassa olevien ryhmien ääntä, joka ei välttämättä muuten tulisi kuulluksi. STEA toteaa, että on luonnollista, että julkinen raha kiinnittää järjestöjen toimintaa enemmän julkisiin tavoitteisiin. Hakemusperusteinen järjestelmä edistää järjestöautonomian toteutumista. Avustushakemusten kautta järjestöjen kohderyhmien ja toimintaympäristön tarpeet tulevat näkyviksi. Järjestöt tunnistavat hiljaisia signaaleja ja katvealueita julkisen

	sektorin palveluissa, joihin järjestötoiminnalla pystytään vastaamaan. Toimintaympäristössä tapahtuvien nopeiden muutosten vuoksi valtionavustusten myöntäjä voi tarpeen tullen muuttaa avustuspäätösten ehtoja, mikä mahdollistaa avustusten joustavan käytön. Esimerkkejä tästä ovat mm. pakolaiskriisi ja koronapandemia, joihin järjestöt reagoivat ketterästi ja mukauttivat toimintaansa vastaamaan kohderyhmien tarpeita. Jatkuva vuoropuhelu järjestöjen ja viranomaisten välillä edesauttaa toiminnan tarvelähtöisyyden toteutumista. Aiemmin rahapelitoiminnan tuotoilla rahoitetut järjestöjen avustukset siirtyvät jatkossa osaksi valtion budjettirahoitusta ja hallituskausikohtaisia ratkaisuja. Siirtymävaiheessa vuosina 2024-2026 sosiaali- ja terveysjärjestöjen rahoituksen tasosta on sovittu parlamentaarisessa yhteisymmärryspöytäkirjassa, eikä tällä ajanjaksolla ole näköpiirissä merkittäviä muutoksia. Rahoitusmalliuudistuksen jatkotyönä on valmisteilla laki sosiaali- ja terveysalan yhdistysten ja säätiöiden rahoituksesta. Laissa määritellään sosiaali- ja terveysjärjestöille myönnettävien valtionavustusten myöntämiseen, käyttöön ja valvontaan sovellettava lainsäädäntö. Sosiaali- ja terveysjärjestöillä on paljon tietoa siitä, millaisia järjestölähtöisen tuen tarpeita ihmisillä on arjessaan. Valtionapuviranomaisen tehtävänä on arvioida, miten nämä tarpeet näkyvät avustuksilla rahoitettujen toimintojen tavoitteissa ja miten tavoitteiden toteutumista järjestöissä seurataan. Kun järjestöjen toimintaan haetaan ja myönnetään julkista rahoitusta, on avustuksilla rahoitetun toiminnan tuloksellisuutta seurattava, jotta valtionapuviranomainen voi sitä luotettavasti arvioida. Puitelain valmistelun yhteydessä mietitään myös sitä, miten järjestöjen avustustaso voidaan säilyttää ennakoitavana ja miten lainsäädännöllä voidaan turvata elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan toiminta. Muutosvaiheessa tarkastellaan myös avustuskäytäntöjen mahdollisia uudistustarpeita. Periaatepäätösluonnoksen luvussa 2.6 todetaan, että hyvinvointialue näyttäisi toimivan niin sanottujen verkostojärjestöjen ajurina. Lisäksi luonnoksessa todetaan, että koska kaikilla alueilla ei ole monialaisesti kokoavia verkostojärjestöjä, hyvinvointialueilla näyttää olevan vaihtelevat valmiudet yhteistyö-, tuki- tai kumppanuuspohjaiseen toimintaan järjestöjen kanssa ja niiden kautta. STEA tunnistaa hyvinvointialueiden ja järjestöjen erilaiset tilanteet ja tarpeet ja tuo esiin, että järjestöillä on tällä hetkellä edustus kaikilla hyvinvointialueilla esimerkiksi järjestöneuvottelukuntien ja erilaisten sisällöllisten työryhmien kautta. Tarvitaan kuitenkin jatkuvaa vuoropuhelua sekä laajan järjestökentän edustuksellisuutta ja aktiivisuutta

	hyvinvointialueiden ja kuntien yhdyspintatyössä, jotta järjestöt vakiinnuttavat asemansa uusissa rakenteissa.
Ympäristöministeriö	Ympäristöministeriö ehdottaa, että lisätään lukuun 2.6 tai muualle sopivaan asiayhteyteen maininta ilmastokriisin vaikutuksista moninaistuviin osallistumistapoihin, esim. ”Kansalaisten lisääntyvä huoli ilmastonmuutoksesta ja luontokadosta näkyy selvästi ympäristödemokratian toimintakentän muutoksina; viime vuosina on syntynyt uusia järjestäytymisen tapoja, kuten Elokapina, Aktivistimummot ja Ilmastolääkärit, ja toisaalta esimerkiksi ympäristöministeriön järjestämä ilmastosuunnitelman kansalaiskysely keräsi peräti 18 000 vastausta. Onkin tärkeää, että ympäristöhuoliin vastataan järjestelmällisellä vuorovaikutuksella ja eri näkemysten huomioimisella ympäristöön vaikuttavien toimenpiteiden suunnittelussa ja toteutuksessa.

Valtion virastot ja laitokset

Patentti- ja rekisterihallitus	PRH pitää luonnoksen arvioita kansalaisyhteiskunnan toiminnasta oikeina ja toimienpiteitä kannatettavina. PRH tehtäviin kuuluu pitää yllä kansalaisyhteiskunnan toiminnan kannalta keskeistä yhdistysrekisteriä. PRH on suunnitelmallisesti kehittänyt yhdistysrekisterin toimintaa tavoitteena tehdä yhdistystoimintaan liittyvien ilmoitusten käsittely mahdollisimman helpoksi ja palvelut saavutettavaksi. Tätä työtä jatketaan.
THL	THL pitää tärkeänä, että kansalaisyhteiskunnan tukemisessa otetaan huomioon toiminnan ihmisoikeusnäkökohdat ja tuetaan erityisesti sellaisia toimijoita, jotka noudattavat toiminnassaan ihmisoikeusperiaatteita. Kansalaisyhteiskunnan ja julkishallinnon kohtaamisissa on tärkeää pitää esillä ja noudattaa turvallisemman tilan käytäntöjä. Kansalaistoiminnan toimintaedellytysten tukemiseksi ja työttömien työnhakijoiden vapaaehtoistoimintaan osallistumismahdollisuuksien edistämiseksi tulisi selkiyttää työttömyysturvalain 4 §:ssä esitettyä määritelmää työttömän oikeudesta työttömyysetuuteen hänen tehdessään vapaaehtoistyötä. Lain tämän hetkinen kirjaus tehtävistä, jotka yleisesti tehdään työsuhteessa tai yritystoimintana, voi käsittää lähes kaiken vapaaehtoistyön, ja voi siten aiheuttaa työttömälle työnhakijalle pelkoa toimeentulon menetyksestä. Tämän on todettu haittaavan vapaaehtoistyön tekemistä. Kansalaisyhteiskunnan toimivuuden resurssihaavoittuvuus vaikeuttaa sosiaalisesti kestävän toiminnan kehittämistä ja siksi on tärkeää, että toimijat osallistetaan rakenteissa olevien

	palvelujen suunnitteluun, toteutukseen ja toimenpiteiden arviointiin.

Kunnat ja kuntayhtymät

Helsingin kaupunki	Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten tukemiseen ja osallistumiseen liittyvät linjaukset ovat hyvin perusteltuja ja niihin sisältyvät toimenpide-ehdotukset ovat kannatettavia. Ne ovat hyvin linjassa Helsingin kaupungin tavoitteiden kanssa kaupungin kehittämisessä ja osallisuuden lisäämisessä. Kansalaistoiminnan rahoitus- ja varainhankintatietoisuuden ja osaamisen tukeminen sekä varainhankintainnovaatioiden kehittäminen on kannatettavaa, samoin toimenpide kumppanuuteen perustuvan sektorien välisen yhteistyön edistämisestä. Näin toimimalla varmistetaan tärkeät ja monimuotoiset kansalaistoiminnan kumppanuudet. Kulttuurilaitosten ja kirjastojen roolin ja toiminnan vahvistaminen kotoutumisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa on kannatettava toimenpide. Kirjastoilla ja museoilla on hyvät valmiudet edistää sukupuolten tasa-arvoa ja vähentää eriarvoistumista. Ne tarjoavat kansalaisille joko kokonaan tai osittain ilmaisia tiloja, joissa voidaan turvallisesti käsitellä vaikeitakin kysymyksiä oikean asiantuntijatiedon pohjalta. Kirjastoja koskevia toimenpiteitä tulisi lisätä myös kokonaisuuksiin viisi ja kuusi eli rakentavan, moniarvoisen ja syrjimättömän keskustelukulttuurin parantamiseen sekä kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten tukemiseen. Tämä olisi tarkoituksenmukaista, koska kyseiset tehtävät on kirjattu kirjastolakiin ja koska kirjastot tavoittavat kansalaisia ja kansalaisyhteiskunnan toimijoita laajalti yli kieli- ja kulttuurirajojen. Lisäksi kirjastoissa on tehty jo pitkään työtä kaikille turvallisemman tilan periaatteiden luomiseksi ja muualta Suomeen muuttavien väestöryhmien kotouttamisen edistämiseksi. Demokratiaohjelman toimenpiteillä voidaan tukea näiden tehtävien vaikuttavuutta. On tärkeää luoda osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia vapaaehtois- ja harrastustoiminnassa, jotta nuoret ja ylipäätään kaikenikäiset löytäisivät itselleen sopivia vaikuttamisen paikkoja.
Jyväskylän kaupunki	Valtioneuvoston periaatepäätöksessä esitetyt toimenpiteet ovat kannatettavia. Vapaaehtoistoiminta on toiminnallista osallisuutta ja se on erinomainen vaihtoehtoinen tapa vaikuttaa esimerkiksi perinteisen äänestämisen rinnalla.

	Vapaaehtoistoiminnassa vaikutuksen näkee yleensä välittömästi ja konkreettisesti ja on täten aitoa osallisuutta. Vapaaehtoistoiminta lisää vapaaehtoisten itsensä hyvinvointia ja tarjoaa konkreettisen avun vapaaehtoistoiminnan kohteelle. Saavuttaakseen täyden tehonsa, vapaaehtoistoiminta tarvitsee organisointia. Organisointi voi tapahtua järjestöjen, seurakunnan tai kunnan toimesta. Jyväskylän kaupungilla on hyvä kokemus kaupungin ylläpitämästä Vapaaehtoistoiminnan palveluista, joka ohjaa asukkaita mieleisen vapaaehtoistoiminnan pariin, kehittää vapaaehtoistoimintaa sekä organisoi omaa vapaaehtoistoimintaa. Vapaaehtoistoiminnan arvo kohoaa usein kriisi- ja poikkeusoloissa. Esimerkiksi vuonna 2020 koronapandemian alkuvaiheessa hallituksen suosittaessa 70-vuotiaille karanteenin omaisia olosuhteita, neljäs sektori alkoi toimimaan erittäin nopeasti kauppa-avun muodossa. Suhteellisen pienellä koordinointipanostuksella toiminnasta olisi saatu entistäkin toimivampaa ja tehokkaampaa.
Lappeenrannan kaupunki	Laadukkaan kuntajohtamisen merkitys korostuu jatkuvasti nykyaikana. Sosiaali- ja terveyspalvelut siirtyvät hyvinvointialueiden järjestämisvastuulle, minkä vuoksi kuntien tehtävät vähenevät merkittävästi. Samalla kuntien verotulot ja valtionosuudet vähenevät noin puoleen. Muutos koskettaa kaikkia kuntia, mutta sen vaikutukset ovat erilaajuisia: merkittävin vaikutus kohdistuu kuntiin, joissa sosiaali- ja terveyspalvelut on järjestetty aiemmin omassa organisaatiossa. Lisäksi työvoimapalvelut siirtyvät kuntien järjestämisvastuulle vuoden 2024 aikana. Nämä uudistukset lisäävät kuntakonsernin kokonaisvaikutusta organisaatioon, kun pääosin kuntien tytär- ja osakkuusyhtiöt jäävät osaksi pienemmän kunnan toimintaa. Kunnan aktiivisuus ja elinvoimaisuus perustuvat ennen muuta kunnan asukkaiden osaamiseen, ahkeruuteen ja yrittäjyyteen. Kunnan päätöksentekijöiltä ja viranhaltijoilta vaaditaan erityistä kykyä laadukkaaseen kuntajohtamiseen, jonka avulla motivoidaan ja aktivoidaan kunnan asukkaita rohkeasti, yhdessä ja eteenpäin katsoen. Motivointi ja aktivointi tapahtuu ennen kaikkea avoimen, aktiivisen ja selkeän viestinnän sekä vuorovaikutuksen avulla, mikä on demokratian ja avoimuuden edellytys. Se on myös välttämätöntä kaikessa uudistamisessa. Viestintä ymmärretään edelleen strategian toissijaisena työvälineenä, vaikka sen kautta vaikutetaan erityisesti kunnan asukkaiden innostamiseen ja motivointiin. Lappeenrannan kaupunginhallitus katsoo, että avoimella ja osallistavalla viestinnällä vahvistetaan ihmisten kiinnittymistä demokraattiseen järjestelmään, pidetään koossa yhteisöjä sekä vahvistetaan yhteisöllisyyttä ja osallisuutta.

	Lappeenrannan kaupunginhallitus pitää tärkeänä, että kansalaisyhteiskunnan autonomian, yhdenvertaisuuden ja autonomian takaamiseksi tulee kansalaistoimijoiden riippuvuutta vähentää julkisen rahoittajan strategisista tavoitteista. Lisäksi näiden kahden toimijan välistä yhteistyötä tulee lisätä ottamalla kansalaistoimijoita nykyistä enemmän ja monipuolisemmin mukaan avustuslinjausten suunnitteluun sekä lainvalmisteluprosesseihin. Lainvalmistelun pitkäaikaisena tavoitteena on ollutkin lainvalmistelun avoimuuden ja sidosryhmien osallistumismahdollisuuksien lisääminen.
Oulun kaupunki	Kansalaisjärjestöjen osallisuus on yksi keskeinen asia myös alueellisen osallisuuden edistämisessä sekä kuntia että tulevia hyvinvointialueita koskien. Osallisuudella on erityisen tärkeä rooli erilaisissa muutostilanteissa.
Teuvan kunta	Kansalaisyhteiskunnan rooli ja tehtäväala tulee tunnistaa demokraattisessa prosessissa muista sidosryhmistä, kuten yrityssektorista, poikkeavaksi. Kolmannella sektorilla tulee olla oma äänensä ja paikkansa vaikuttaa lainsäädäntötyössä sekä muussa viranomaisvalmistelussa. Valtion, kuntien ja hyvinvointialueiden tulee tukea oman alueensa kansalaistoimijoiden mahdollisuuksia kansalaisaktiivisuuden ja vapaan kansalaistoiminnan toteuttamiseksi. Yhdistyksiltä ja järjestöiltä ei tule vaatia ammattimaista, markkinahenkistä toimintaa, vaan niiden arvoksi tulee hyväksyä amatöörimäisyys, ruohonjuuritason äänen voima sekä oman yhteisön tai jonkin yhteisen asian eteen tehtävä kökkähenki ja vapaaehtoistyön sekä auttajaa että autettavaa hyödyttävä vaikutus. Kansalaisyhteiskunnan tukemista tulee ohjata projekti-luontoisesta rahoittamisesta ja ammattilaistumisvaateista kohti riittävän pitkäjänteistä pohjatyötä, yhteistyötä ja yhdistysaktiivisuuden arvon tunnustamista. Hankeajattelusta tulee pyrkiä kohti kumppanuusajattelua.

Yhdistykset ja yhteisöt

Amnesty International Suomen osasto	On rohkaisevaa, että luonnoksen linjauksessa 2. erityisesti asetetaan tavoitteeksi, että yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan. Toimenpide-ehdotusten teemat käsittelevät tässä kohdassa kuitenkin vain edustuksellisen demokratian vahvistamista parantamalla osallistumismahdollisuuksia, ei kaikkien poliittisten oikeuksien ja kansalaisoikeuksien käyttämisen edistämistä. Kansalaisyhteiskuntaa koskevan linjauksen 6. toimenpide-ehdotuksiin sisältyy samoin useita hyviä tavoitteita mutta

	vaikuttaa siltä, että toimenpiteet halutaan rajata koskemaan lähinnä vakiintuneita kansalaisyhteiskunnan toimijoita. Kansalaisyhteiskunnan toimintatapoja ei kuitenkaan tulisi määritellä ulkoapäin, vaan kunnioittaa niitä ihmisoikeuksiin ja perusoikeuksiin pohjautuvia osallistumisen tapoja, joita yhteiskunnassa muodostuu. Demokratian ja osallisuuden edistämisessä tulisi käydä aitoa dialogia monenlaisten kansalaisyhteiskunnan toimijoiden ja liikkeiden kanssa ja mahdollistaa myös sellaiset väkivallattomat kansalaistoiminnan muodot, joilla pyritään edistämään yhteiskunnallista muutosta vakiintuneiden vaikuttamiskanavien ulkopuolella. Tällä hetkellä käytännön viranomaistoiminnassa esimerkiksi väkivallattomaan kansalaistottelemattomuuteen suhtaudutaan ensisijaisesti lain rikkomisena, ei mahdollisesti kokoontumisvapauden piirissä olevana tapana osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja vaikuttaa, kuten mm. YK:n ihmisoikeuskomitea on yleiskommentissaan linjannut.
Eläkeläisliittojen etujärjestö EETU ry	Järjestöjen rahoituksen turvaaminen on erittäin olennainen osa tervettä ja jatkuvaa kansalaisyhteiskuntaa. Järjestöt tekevät mittavasti hyvinvointia lisäävää ja ylläpitävää työtä Suomessa, mutta niiden toimintaa varjostaa ja rajoittaa jatkuva rahoituksen epävarmuus. Etenkin muutamana viime vuonna järjestöjen rahoituspohjaa on joko leikattu, uhattu leikata, tai ehdotettu mittavia uudistuksia siihen.
Ensi- ja turvakotien liitto ry	Ensi- ja turvakotien liitto pitää linjausta tärkeänä ja oleellisena. Kannatamme myös esitettyjä toimenpide-ehdotusten teemoja. Pidämme myös periaatepäätösluonnoksessa olevaa analyysiä onnistuneena ja hyvin haasteita kuvaavana. Teemoina esitämme lisättäväksi kansalaisyhteiskunnan ja sote-järjestöjen rahoituksen jatkuvuuden ja ennustettavuuden sekä autonomian turvaamista. Käynnissä oleva järjestöjen rahoituksen uudistaminen sisältää paljon epävarmuustekijöitä rahoituksen pitkäjänteisyyden, erilaisten järjestöjen toimintaedellytysten jatkuvuuden kannalta sekä mahdollisuuden järjestöjen autonomiaa kaventavalle poliittiselle ja muulle ohjaukselle. Uudistuksen jatkuva kriittinen arviointi ja tarpeellisten muutosten tekeminen tarvittaessa järjestöjen toimintaedellytysten ja autonomian turvaamiseksi ovat välttämättömiä. Kuten periaatepäätösluonnoksessa todetaan, on kansalaisyhteiskunnalla keskeinen rooli demokratian, resilienssin, hyvinvoinnin ja sosiaalisen luottamuksen kannalta. Kansalaisyhteiskunta tuottaa myös päätöksentekoon asiantuntemusta ja kriittisiäkin havaintoja sekä kanavoi keskusteluun heikommassa asemassa olevien ääntä. Järjestöjen toimintaedellytysten ja samalla myös autonomian

	turvaaminen ja edistäminen on demokratian kehittymisen kannalta hyödyllistä.
FDUV	FDUV instämmer i VANE:s utlåtande om att det måste reserveras tillräckligt med resurser för assistenter, handledare och personal för att personer med funktionsnedsättning ska ha möjlighet att delta i förenings- och kulturlivet.
Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liitto HYOL ry	HYOL ry on tyytyväinen, että tavoitteena on tukea pienten yhdistysten ja vapaaehtoispohjalta toimivien kansalaistoimijoiden rahoitus- ja varainhankintamahdollisuuksista sekä selvitettää uusia innovaatioita varainhankinnan kehittämisessä. Etenkin opettajien ainejärjestöt tarjoavat opettajien tarpeisiin suunniteltua täydennyskoulutusta ja siksi niiden toimintaa olisi järkevää tukea taloudellisesti. HYOL ry kannattaa myös toimenpide-ehdotusta, jolla tuetaan nuorten osallistumista vapaaehtoistoimintaan edistämällä vapaaehtoistoiminnasta saadun osaamisen tunnistamista ja tunnustamista oppilaitoksissa. Tämä ei kuitenkaan saa toimia säästökeinona ja vähentää oppilaitoksissa tarjottavaa opetusta.
Kehittämiskeskus Opinkirjo	Näemme, että koulut ja oppilaitokset ovat paikkoja, joissa vapaaehtoistoimintaa tukeminen ja kannustaminen on mahdollista kasvatuksen ja opetuksen osana. Kouluissa ja oppilaitoksissa yhteisöinä on useita tilaisuuksia toimia vapaaehtoisina. Koulut ja oppilaitokset ovat paikkoja, joissa nuoria pystytään aktivoimaan ja motivoimaan vaikuttamaan laajasti yhteiskuntaan nuorille merkityksellisissä asioissa järjestöissä tai omaehtoisesti.
Kehitysvammaliitto Selkokeskus	Kansalaisjärjestöt ovat keskeinen osa aktiivista kansalaisyhteiskuntaa ja pitävät esillä mm. monien erityisryhmien asioita ja näkökulmia, jotka muuten jäisivät huomiotta. Kehitysvammaliitto tekee myös työtä selkokielisen, saavutettavan ja kuvin tuetun viestinnän edistämiseksi, jotta mm. viranomaisviestintä tavoittaisi mahdollisimman laajasti kaikki suomalaiset. Rahoituksen pitkäjänteisyys on järjestötoiminnan edellytys. Järjestöt tarjoavat matalan kynnyksen tukea. Järjestöjen rahoitus on turvattava, sillä tämän järjestelmän romuttuminen huonontaisi entisestään heikoimmassa asemassa olevien kansalaisten tilannetta.

Kulttuuri- ja taidealan keskusjärjestö KULTA ry	KULTA ry kiittää, että kulttuurilaitosten rooli sekä kotouttamisessa että sosiaalisen yhteenkuuluvuuden vahvistamisessa on otettu huomioon linjauksissa ja että demokratiapolitiikan näkökulmasta ansiokkaasti esitetään, että kulttuuri nostetaan kestävän kaupunkipolitiikan keskiöön.
Kuntoutussäätiö	Kuntoutussäätiö pitää erinomaisena kansalaisyhteiskunnan roolin huomioimista osana toimivaa demokratiaa. Kuntoutussäätiö katsoo, että tässä on paljon kehitettävää. Kansalaisyhteiskuntaa ja järjestötoimijoita arvostetaan, mutta niiden rahoitus on pirstaleista ja epävarmaa. Järjestöiltä vaaditaan yhä enemmän näyttöön perustuvaa tuloksellisuutta ja suoritteita, mikä voi heikentää niiden mahdollisuuksia kokeiluihin ja riskinottoon. Rahoituksessa tulisi nähdä riskinottokyky osana innovaatiotoimintaa ja myös epäonnistumisen mahdollisuus. Kuntoutussäätiö haluaa painottaa rakenteellisten esteiden purkamista, jotta sektoreiden välistä yhteistyötä voitaisiin laajamittaisemmin toteuttaa. Nyt monet rahoituslähteet eivät mahdollista esimerkiksi järjestöjen ja yritysten välistä innovaatiokumppanuutta. Rahoitusmekanismit voivat estää myös järjestöjen ja julkisen sektorin yhteistyötä hankkeissa. Olisi tärkeää saada Suomeen rahoitusinstrumentteja, joissa edellytetään yhteistyötä ja yhteiskehittämistä yritysten, järjestöjen ja julkishallinnon kesken. Kansalaisyhteiskunta tulee huomioida tki-rahoituksessa ja politiikassa, ja Suomeen tarvitaan myös sosiaalisten innovaatioiden poikkisektoraainen rahoitusohjelma. Ns. transformatiivisen innovaatiopolitiikan (ks. esim. Schot & Steinmueller 2018; Lemola 2021) lähtökohtina on irtaantuminen teknologia- ja yrityskeskeisyydestä, kestävän kehityksen periaatteet ja niiden edistäminen sekä kaikkien yhteiskunnan toimijoiden mukaan saaminen, mukaan lukien kansalaisyhteiskunta. Sosiaaliset innovaatiot, esimerkiksi demokratia- ja osallisuusinnovaatiot, edellyttävät lähtökohtaisesti poikkisektoraalista yhteistyötä ja kumppanuutta julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin kesken. Demokratiainnovaatioiden skaalaminen voi edellyttää systeemistä muutosta, eli muutoksia lainsäädäntöön, hallintorakenteisiin jne., jolloin sektorien välinen yhteistyö on myös tässä mielessä välttämätöntä. Kuntoutussäätiö painottaa, että kansalaisyhteiskuntaan ja sosiaalisiin innovaatioihin liittyvää tutkimustietoa tarvitaan lisää, ja tätä varten voitaisiin käynnistää tutkimusohjelma.

	Kuntoutussäätiö pitää erinomaisena kulttuurialan monipuolista huomioimista, myös sosiaalisesti, ympäristöllisesti ja taloudellisesti kestävässä kaupunkikehityksessä.
Kynnys ry	Vammaisten ihmisten yhdistystoiminta ei useinkaan ole mahdollista, jos ei ole riittävästi avustajia/tulkkeja / palkattua henkilökuntaa. Ehdotamme tähän vammaisjärjestöjä koskevaa erillistä toimenpidettä, esim. turvataan vammaisjärjestöjen riittävät taloudelliset resurssit. Jotta vammaiset ihmiset voivat yhdenvertaisesti osallistua myös kulttuurin tuottamiseen ja kuluttamiseen, kulttuurilaitoksille tulee saada yhtenäiset käytännöt henkilökohtaisten avustajien suhteen, avustaja on monelle vammaiselle ihmiselle tosiasiallinen osallisuuden mahdollistaja kulttuurin kohdalla.
Lastensuojelun Keskusliitto	Keskusliitto iloitsee kansalaisyhteiskunnan roolin ja merkityksen tunnistamisesta. Jo aiemmissa huomioissa mainitun järjestöjen rahoituksen pitkäjänteisyyden lisäksi Keskusliitto haluaa nostaa esiin lastenkulttuurin merkityksen ja sen saavutettavuuden varmistamisen niin alueellisesti kuin eri lapsiryhmien osalta. Taide mahdollistaa itseilmaisun, mielikuvituksen käytön ja toisenlaisten maailmojen kuvittelemisen ja on siten keskeinen elementti niin osallisuuteen kasvamisessa kuin demokraattisen yhteiskunnan ja parempien tulevaisuuksien rakentamisessa.
Medialiitto ry	Medialiitto pitää linjausta 6 ja siihen liittyviä toimenpiteitä oikeasuuntaisia. Medialiitto esittää kohdan jatkovalmistelua varten oheiset kommentit. Medialiitto kannattaa OECD:n 2021 ilmestyneessä raportissa (https://www.oecd-ilibrary.org/sites/f9e971bd-en/1/3/4/index.html?itemId=/content/publication/f9e971bd-en&_csp_=9453887f9f2e7d591df5490866cf6f4a&itemIGO=oecd&itemContentType=book#section-d1e105) ehdotettua: valtioneuvoston tulisi jatkaa Julkisen sanan neuvoston (JSN) toiminnan tukea tulevaisuudessa. JSN:n rooli on ensiarvoisen tärkeä ammattimaisen, toimituksellisen tiedonvälityksen laadun parantamisessa ja ylläpitämisessä. Medialiiton näkemyksen mukaan kotimaisten tiedotusvälineiden omistuksen keskittyminen ei ole käytännössä ongelma maassamme. Merkittävämpi ongelma riippumattomalle tiedonvälitykselle on muutaman merkittävässä markkina-asemassa olevan ei-eurooppalaisen alustayhtiön vaikutus esimerkiksi digitaalisen toimintaympäristön mainostuotoille. IAB Finlandin selvityksen mukaan vuonna 2021 64 prosenttia digitaalisen

	toimintaympäristön mainostuotoista meni ei-eurooppalaisille alustayhtiöille. Lain sananvapauden käyttämisestä joukkoviestissä (460/2003) 4 §:ssä todetaan: ”Vastaavan toimittajan tehtävänä on johtaa ja valvoa toimitustyötä, päättää aikakautisen julkaisun, verkkojulkaisun tai ohjelman sisällöstä sekä huolehtia hänelle tässä laissa säädetyistä muista tehtävistä.” Maamme yksityiset tiedotusvälineet ovat laajasti sitoutuneet noudattamaan Journalistin ohjeita, kuten myös OECD:n raportissa todetaan. Journalistin ohjeiden kohdan 2 mukaan ”tiedonvälityksen sisältöä koskevat ratkaisut on tehtävä journalistisin perustein. Tätä päätösvaltaa ei saa missään oloissa luovuttaa toimituksen ulkopuolisille.” Toimituksellisen työn riippumattomuus ulkopuolisista vaikutteista, kuten esimerkiksi tiedotusvälineen omistajista, omistajayhtiön johdosta, poliitikoista tai mainostajista) on siis vahvasti suojattu niin laissa kuin itsesääntelyssä. Lisäsääntelyä ei Medialiiton käsityksen mukaan Suomessa tarvita. Medialiiton näkemyksen mukaan myös muut mediayhtiöt kuin pörssilistatut mediayhtiöt pyrkivät kiinnittämään huomiota yhtiöiden omistustietojen avoimuuteen.
Mieli ry	Kansalaisyhteiskunnan elinvoimaisuuden ja myös rakenteiden vaaliminen on tärkeä osa demokratiapolitiikaa edustuksellisen demokratian ja suoran osallisuuden rinnalla. Kansalaisyhteiskunnan sektoreista luonnos nostaa esille kulttuuri-, liikunta ja harrastusyhdistykset aktiivisina järjestökenttinä ammattiyhdistysten rinnalla. On valitettavaa, että sosiaali- ja terveysalan-järjestöt yhteiskunnassa hyvin usein nähdään ennen kaikkea niiden tuottamien maksullisten palveluiden eikä niiden yhteiskunnallisen roolin, osallisuuden ja vaikuttamistyön kautta. Sosiaali- ja terveysalan järjestöissä on 1,3 miljoonaa jäsentä ja noin 500 000 vapaaehtoista, ja juuri sote-järjestöillä on usein hyvin selkeä vaikuttamis- ja osallisuustehtävä - ne toimivat oman kohde- tai osallistujaryhmänsä äänen ja osallisuuden kanavoijana ja pyrkivät vaikuttamaan yhteiskuntaan ja päätöksentekoon oman sektorinsa näkökulmasta. Sote-järjestöjen kautta nousee esille myös monen sellaisen väestöryhmän ääni, joka muuten jäisi marginaaliin. Kansalaisyhteiskuntaan kohdistuu erittäin paljon isoja muutosprosesseja juuri nyt - rahoitusjärjestelmän uudistaminen ja hyvinvointialueuudistus vaikuttavat molemmat vahvasti sosiaali- ja terveysalan järjestökenttään, minkä lisäksi juuri tässä järjestökentässä on muutoinkin koettu julkisen vallan ohjauksen tiivistymistä. On tärkeää, että periaatepäätösluonnos nostaa kansalaisyhteiskunnan autonomian keskeisesti esille. Autonomia sanana toistuu

	kansalaisyhteiskuntaa ja -järjestöjä koskevissa valmisteludokumenteissa, mutta usein ilman sisältöä eikä se nouse käytännön tasolla tarkasteluun. Esimerkiksi rahoitusjärjestelmän uudistamiseen liittyvässä valmistelussa käytännössä ei juurikaan ole pohdittu autonomianäkökulmia vaan tarkastelu on fokusoitunut avustustasoon. Mm. KANE on perännyt päätöksenteon kansalaisyhteiskuntavaikutusten arviointia. Tämä tulisi suoraan nostaa periaatepäätöksen linjauksiin - kaikessa valmistelussa ja päätöksenteossa, jolla voi olla vaikutuksia kansalaisyhteiskunnan asemaan, nämä vaikutukset tulee arvioida dokumentoidusti.
Muistiliitto ry	Kansalaistoiminnan rahoitus- ja varainhankintatietoisuuden ja osaamisen tukeminen sekä varainhankintainnovaatioiden kehittäminen on tärkeää. On kuitenkin tärkeää muistaa, että suomalainen kansalaistoiminta ei ole hyväntekeväisyyteen perustuvaa. Merkittävän osan järjestöjen toiminnasta rahoittavat järjestön jäsenet itse jäsenmaksuillaan. Nykyinen vahvaa kritiikkiä aiheuttanut veikkausvoittovaroihin sidoksissa oleva valtionavustus on muutoksessa ja on tärkeää seurata muutoksen seuraukset kansalaisjärjestötoiminnan rahoituksessa. Kansalaisjärjestöjen autonomia on turvattava myös tulevassa rahoitusmallissa.
Naisjärjestöjen Keskusliitto	Vapaa ja vahva kansalaisyhteiskunta on demokratian, yhteiskuntarauhan ja yhteiskunnassa syntyvän luottamuksen edellytys. Järjestöt tavoittavat myös heitä, jotka jäävät virallisten rakenteiden ulkopuolelle. On erittäin tärkeää, että kansalaisyhteiskuntaa tuetaan, kuullaan ja osallistetaan. Naisjärjestöillä on tasa-arvon, osallisuuden ja demokratian rakentamisessa keskeinen rooli niin normaali- kuin poikkeusoloissa. Kuntien ja hyvinvointialueiden kanssa tehtävällä yhteistyöllä on tärkeää varmistaa, että vapaaehtoistoiminta ja viranomaistyö tukevat toisiaan. Tähän tarvitaan pysyviä yhteistyörakenteita. Vapaaehtoistoiminnan vaikuttavuus ja mielekkyys edellyttävät tällöin myös kunnilta, hyvinvointialueilta ja valtiolta vastaanottavuutta kansalaisvaikuttamiselle ja uusien vaikuttamisen muotojen kehittämistä päätöksentekoon. Kansalaisyhteiskunnan autonomian turvaamisessa keskeisessä roolissa on rahoitus. Naisjärjestöjen rahoituksesta huomattava osa on viime vuosina tullut budjettikehyksen ulkopuolelta eduskunnan myöntämänä, mikä ei takaa toiminnan jatkuvuutta. STEA-rahoitusmallin uudistuessa on varmistettava, että järjestöille, mukaan lukien naiserityistä,

	väkivalta- ja tasa-arvotyötä tekeville järjestöille, turvataan ennustettava, vakaa ja riittävä rahoitus.
Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry	Suomalaisessa demokratiassa kansalaisyhteiskunnalla on keskeinen ja aktiivinen rooli. Demokratianäkökulmasta puoluerajat ylittävää yhteistyötä ja dialogia edistävien järjestöjen toimintaedellytyksien turvaaminen riittävällä tasolla on keskeistä. Poliittisten naisjärjestöjen rahoitus osana puoluerahoitusta vahvistaa naisten poliittisen osallistumisen mahdollisuuksia. Kansalaisyhteiskunnan autonomian turvaamisessa keskeisessä roolissa on rahoitus. Naisjärjestöjen rahoituksesta huomattava osa on viime vuosina tullut budjettikehyksen ulkopuolelta eduskunnan myöntämänä, mikä ei takaa toiminnan jatkuvuutta. STEA-rahoitusmallin uudistuessa on varmistettava, että järjestöille, mukaan lukien naiserityistä, väkivalta- ja tasa-arvotyötä tekeville järjestöille, turvataan ennustettava, vakaa ja riittävä rahoitus.
Nuorisotutkimusseura ry	Nuorisotutkimusseura kiittää kansalaisyhteiskunnan tärkeyden korostamista sekä sitä, että nuorten osallistuminen nostetaan erityisen huomion kohteeksi. Vapaa-aikatutkimuksen 2020 mukaan nuorten järjestökiinnittymisessä ei ole tapahtunut muutoksia edellisvuosiin verrattuna. Tyypillisimmin nuoret kuuluvat urheilu-tai liikuntajärjestöhin. Tämä korostaa sitä, että nuoria tutkittaessa on kiinnitettävä huomiota harrastuksiin. Lisäksi kehittämisen kohteeksi olisi otettava se, miten nuoret voivat vaikuttaa ja toimia järjestöissä aktiiveina. Vapaa-aikatutkimuksen mukaan ”sosiaali- ja terveysalan järjestöissä (39 %) ja poliittisissa järjestöissä (30 %) on suhteellisen paljon niitä, jotka ovat mukana jäsenenä, mutta eivät osallistu toimintaan”. Syynä tähän voi pitää sitä, että halutaan tukea järjestöjen toimintaa jäsenmaksua maksamalla. Nuorisotutkimusseura esittää, että kansalaisyhteiskunnan tietopohjaa vahvistetaan edelleen selvittämällä nuorten näkemyksiä kansalaisyhteiskunnan toiminnasta sekä osallistumista mahdollistavista ja estävistä tekijöistä sen lisäksi, että "Tuetaan nuorten osallistumista vapaaehtoistoimintaan edistämällä vapaaehtoistoiminnasta saadun osaamisen tunnistamista ja tunnustamista oppilaitoksissa”.
Näkövammaisten liitto ry	On huomattava, että näkövammaisten ihmisten yhdistystoiminta ja heidän osallistumisensa yhdistystoimintaan ei monesti ole mahdollista, ellei riittäviä palkatun henkilöstön sekä avustajien resursseja turvata. Samoin näkövammaisten

	ihmisten osallisuus yhteiskunnassa on kiinni siitä, saavatko he tarvitsemansa vammaispalvelut ja muut tukitoimet. Tässäkin näkövammaisjärjestöillä on keskeinen rooli. Näkövammaisten liitto yhtyy VANEn esitykseen vammaisjärjestöjä koskevasta erillisestä toimenpiteestä. Kyseinen toimenpide on esimerkiksi muodossa turvataan vammaisjärjestöjen riittävät taloudelliset resurssit. Vammaisjärjestöjen vaikuttamistyötä tukisi nykyistä paremmin se, että sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA myöntäisi nykyistä enemmän yleisavustuksia. Vaikuttamistyön tekeminen kohdennetuilla avustuksilla ei ole yhtä vaikuttavaa ja toimivaa kuin yleisavustuksella. Vaikuttaminen ja oikeuksienvalvonta on yksi kansalaisyhteiskunnan ja kansalaisjärjestöjen perustehtävä, ja sellaisena myös osa valtionavustuksin rahoitettavaa järjestöjen työtä. Järjestöjen autonomisen aseman turvaamista ja vahvistamista koskevissa prosesseissa yhteiskunnallinen vaikuttaminen on tärkeä näkökulma. Vaikuttamistyön seuranta ja mittaaminen on pitkäjänteisempää ja sen tulokset voivat näkyä vasta useamman vuoden kuluttua. Jotta näkövammaiset ihmiset voivat osallistua yhdenvertaisesti kulttuurielämään, kulttuurilaitoksille on perusteltua saada yhtenevät käytännöt henkilökohtaisten avustajien osalta. Tällä hetkellä käytännöissä on eroja, sillä osaan henkilökohtainen avustaja pääsee näkövammaisen kanssa samalla hinnalla ja osaan hänestä on maksettava oma hinta.
Plan International Suomi	Kiitämme sitä, että linjauksessa kehotetaan vahvistamaan nuorten vapaaehtoistoiminnasta hankkiman osaamisen tunnistamista ja tunnustamista. On tärkeää huomata, että nuoria kiinnostaa kansalaisaktivismi myös perinteisten järjestöjen ulkopuolella esimerkiksi erilaisissa yhteiskunnallista muutosta ajavissa liikkeissä. Lisäksi nuorten toiminta sosiaalisessa mediassa voi olla hyvin aktiivista ja vaikuttavaa. Myös tällainen 2020-luvulle tyypillinen kansalaistoiminta kartuttaa osaamista, ja mahdollisuuksia tunnistaa ja tunnustaa siinä hankittua osaamista tulisi selvittää. Suomen tavoitteena on tukea aktiivista ja elinvoimaista kansalaisyhteiskuntaa, mikä on hyvin tärkeää. Moni kansalaisyhteiskunnan toimija on pääosin projektirahoituksen varassa, mikä tekee yhtäältä toiminnan strategisesta kehittämisestä ja toisaalta toimintaympäristön nopeisiin muutoksiin reagoinnista vaikeaa. Niukkojen resurssien aikana moni onnistunut kehittämishanke jää ilman jatkorahoitusta, mikä johtaa vaivalla lanseeratun ja hyväksi havaitun toimintamallin alasajoon. Valtion tulisi kehittää ja laajentaa

	rahoitusmalleja, joissa tuki osoitetaan järjestön tai säätiön koko toimintaan eikä tiettyyn hankkeeseen.
Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, Keski-Suomen Yhteisöjen Tuki ry, KOSTI ry	(Yhdistys) on maakunnallinen verkostojärjestö ja yhtyy maakuntien verkostojärjestöjen neuvottelukunnan näkemykseen siitä, että on hyvä asia, että verkostojärjestöt tunnistetaan periaatepäätöksessä välittävinä ja kokoavina toimijoina julkisvallan ja yhdistysmuotoisen kansalaistoiminnan välissä. Verkostojärjestöillä on myös paljon muita tehtäviä. Verkostojärjestöt mm. koordinoivat erilaisia verkostoja, tukevat eri tavoin paikallisia yhdistyksiä, tekevät laajaa kehittämis- ja vaikuttamistyötä yhteistyössä muiden järjestöjen kanssa ja edistävät toiminnallaan heikommassa asemassa olevien ihmisten hyvinvointia. Maakunnallisten verkostojärjestöjen toimintaedellytysten ylläpitäminen jatkossa on tärkeää sekä paikallisen että maakunnallisen kansalaistoiminnan ylläpitämiseksi ja alueellisen tasa-arvon edistämiseksi. Lisäksi on tärkeää varmistaa, että kaikilla alueilla on kansalaistoimintaa tukeva verkostojärjestömäinen toimija. Yhteisen näkemyksen muodostaminen autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan roolista ja merkityksestä demokraattisessa hyvinvointiyhteiskunnassa on kannatettavaa. On tärkeää, että hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan välinen yhteistyö perustuu kumppanuuteen ja että järjestöjen autonomia tunnistetaan ja sitä kunnioitetaan. u Suomen yhdistyksistä noin 90 % toimii vapaaehtoispohjalla. Siksi erityisesti pienten yhdistysten ja vapaaehtoispohjalta toimivien kansalaistoimijoiden tietämyksen ja osaamisen kehittäminen kaikilla kansalaistoimintaan liittyvillä alueilla eri rahoitus- ja varainhankintamahdollisuuksien lisäksi on tärkeää. Tällä hetkellä yhdistystoiminta on useiden lakien ja säännösten alaista toimintaa, joka aiheuttaa hallinnollista ja byrokraattista taakkaa vapaaehtoisesti toimiville ihmisille ja vaatii jopa erityisosaamista asioiden hoitamiseksi lainmukaisesti. Verkostojärjestöt tukevat omalta osaltaan pienten yhdistysten toimintaa tarjoamalla ohjausta, neuvontaa ja erilaisia koulutuksia. Kansalaisyhteiskuntapolitiikka on maassamme pirstaleista, joka ei helpota siihen kohdistuvien muutosten seuraamista ja niiden kokonaisvaikutusten arvioimista. Kansalaisyhteiskuntaa koskevia päätöksiä tehdään valtakunnallisesti monella eri hallintoalalla. Kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen edistäminen ja tutkimustiedon parempi hyödyntäminen on ehdottomasti kannatettavaa. Kansalaisyhteiskuntaan liittyviä kysymyksiä tutkitaan eri korkeakouluissa ja oppiaineissa, jonka vuoksi tutkimustieto on hyvin hajanaista. Näin tutkimustietoa on hankala myös hyödyntää. Suomeen on perustettava

	kansalaisyhteiskunnan tutkimus- ja kehittämis/osaamiskeskus, joka koordinoisi kansalaisyhteiskuntaa koskevaa tutkimusta ja tuottaisi tietoa alati muuttuvasta kansalaisyhteiskunnasta. Julkisessa päätöksenteossa on otettava käyttöön yhdistysvaikutusten arviointi, jolla systemaattisesti arvioidaan päätösten vaikutuksia kansalais- ja järjestötoimintaan.
Pro Lukio ry	Kulttuurin ja taiteen roolia myös koulujen demokratiakasvatuksessa tulee vahvistaa. Yhteistyötä taide- ja kulttuurilaitosten kanssa tulee vahvistaa myös opetuksessa sekä huomioida taiteiden (mm. kuvataide, musiikki, teatteri, tanssi) opetuksen merkitys demokratia- ja mediakasvatuksessa.
Puolueiden kansainvälinen demokratiayhteistyö Demo ry	Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten sekä autonomian turvaaminen on ehdottoman tärkeä tavoite.
SAK ry	Järjestötoiminta ja -osallistuminen on suuressa murroksessa. Vaikka Suomi on edelleen yhdistysten luvattu maa, on perinteinen yhdistysmuotoinen toiminta saanut rinnalleen uusia, verkostomaisempia ja vapaamuotoisempia toimintamalleja. Toimijuuden muutos haastaa perinteisen järjestökentän lisäksi myös valmistelu- ja päätöksentekokoneiston etsimään nykyistä monipuolisempia väyliä kuulla ja osallistaa kansalaisia. Tässä työssä tarvitaan laaja-alaista yhteistyötä yhteiskunnan eri toimijoiden kesken. SAK katsoo, että esitys yhdistyslain muuttamisesta ja toimintaryhmälain säätämisestä on perusteltu ja kannatettava.
SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf	Alla åtgärdsförslagen är viktiga och goda. Medborgarsamhället är en otroligt viktig del av samhället och demokratin. Det är viktigt att försäkra medborgarsamhällets position och resurser, eftersom man genom det kan förverkliga bland annat delaktighet. Utan en bred representation av funktionshinderorganisationer får inte personer med funktionsnedsättning sin röst hörd i tillräckligt bred utsträckning.
Sivistysliitto Kansalaisfoorumi SKAF ry	Sivistysliitto Kansalaisfoorumi arvostaa sitä, että periaatepäätöksessä tunnistetaan kansalaisyhteiskunnan merkittävä rooli suomalaisen yhteiskunnan ja demokratian kehityksessä historiallisesti, samoin kuin sen keskeinen merkitys edelleen demokratian, resilienssin ja luottamuksen kannalta. Yhdymme näkemykseen siitä, että aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta lisää ihmisten hyvinvointia

	ja että yhdistys- ja vapaaehtoistoiminnan avulla voidaan esimerkiksi aktiivisesti ehkäistä vihapuhetta, edistää yhteisöllisyyttä ja yhteiskuntarauhaa, vähentää ihmisten välisiä ennakkoluuloja sekä lisätä sukupolvien ja eri väestöryhmien välistä kanssakäymistä. Erityisesti kiitämme kulttuurin ja taiteen tunnistamisesta kriittisen keskustelun foorumina, joka turvaa vapaata, demokraattista ja avointa yhteiskuntaa. Sivistysliitto Kansalaisfoorumi yhtyy näkemykseen siitä, että kulttuurin kautta ihmiset voivat vaikuttaa aktiivisesti yhteiskunnassa. Kulttuurin harrastaminen, tekeminen ja kokeminen voivat vahvistaa kansalaisosallistumista, lisätä sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä antaa väylän vaikuttaa. Edelleen, maahanmuuttaneiden oma yhdistystoiminta on tärkeä osa aktiivisen kansalaisuuden toteuttamista, ja maahanmuuttajajärjestöjen työ demokratiakasvattajina tulisi tunnistaa nykyistä paremmin. Kansalaistoiminta mahdollistaa eri taustoista tulevien ihmisten kohtaamisen yhteisen tekemisen merkeissä ja on itsessään keino ehkäistä rasismia ja yhteiskunnallista polarisoitumista. Toteamme, että kulttuurilaitosten ohella vapaan sivistystyön oppilaitokset ja laaja kulttuurijärjestökenttä toteuttaa kulttuurisen harrastus- ja muun toiminnan kautta kotouttavaa ja toimijuutta vahvistavaa työtä. Kulttuuriharrastaminen ja -osallistuminen toteutuukin usein paikallisesti yhdistysten tai vapaan sivistystyön oppilaitosten harrastusryhmissä ja koulutuksissa. Kiitämme myös pyrkimyksestä vahvistaa ja turvata kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytykset. Näemme tärkeänä myös huolen kansalaisyhteiskunnan autonomian vaarantumisesta markkina- ja julkisen sektorin logiikkojen vahvistuessa myös yhdistystoiminnassa. Julkisen rahoituksen ohjaavuus ei saa heikentää kansalaisyhteiskunnan autonomiaa.
SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry	Yhteinen näkemys autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan roolista Järjestöjen huolia autonomian kaventumisesta on syytä kuulla tarkasti ja pitää järjestöt tiiviisti mukana valmistelussa, kun esimerkiksi valtioavustusjärjestelmän säädöspohjaa ja käytäntöjä nyt uudistetaan. Nyt on mahdollisuus oikeilla päätöksillä vahvistaa järjestöjen autonomiaa. Osallisuus ei ole vain järjestöjen kuulemista. Se on jatkuvaa rakenteellista vuorovaikutusta. Vapaa ja vahva kansalaisyhteiskunta on osa pohjoismaista elämäntapaa, avointa ja demokraattista toimintakykyistä yhteiskuntaa.

	SOSTE kannattaa yhteisen näkemyksen luomista autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan roolista. Yhteisen näkemyksen valmistelu edellyttää ensin jokaisen ministeriön tuottamaa kansalaisjärjestöstrategiaa seuraavan hallituskauden alkupuolella. Hallinnonalakeskeinen vuoropuhelu ja kansalaisyhteiskuntaa vahvistavan osallisuusrakenteen luominen edellyttää laajaa keskustelua ja dokumentointia sekä myös konkreettisia hallinnonalakohtaisia esityksiä. Hallinnonalakohtaisilla kansalaisjärjestötoiminnan strategioilla vahvistetaan virkahenkilöiden kansalaisyhteiskuntaosaamista ja tietämistä. Osaaminen ja tietämys ei saa jäädä harvain harrastukseksi henkilö tai organisaatiotasolla. Erityisesti kokonaisturvallisuuden ja varautumisen vahvistumiseksi sosiaali- ja terveysalan järjestöillä on annettavaa. Rooli tulee tunnistaa ja selkiyttää. Rooliin kuuluu ainakin neljä osa-aluetta. 1 Nopean ammattilais- ja vapaaehtoistoiminnan voimin toteuttavan auttamistoiminnan organisointi ja järjestäminen, 2 kansalaisten luottamuspääoman vahvistaminen ja eriarvoisuuskehityksen pysäyttäminen, 3 kansainväliset yhteydet organisaatio- ja henkilötasolla, jotka tukevat kansallisen tilannetietoisuuden ja -kuvan rakentamista sekä 4 paikallisten yhteisöjen tuntemus ja niiden motivointi, tuki ja koordinointi vapaaehtoisuuden kanavoimiseksi. Kansalaisyhteiskunnan elinvoimaisuus Pohjoismainen hyvinvointimalli perustuu vahvaan valtioon ja vahvaan kansalaisyhteiskuntaan. Malliin kuuluu myös riippumaton media ja oikeusjärjestelmä, sekä yhteisten varojen kohdistaminen kansalaisjärjestöjen elinvoimaisuuden säilymiseen ja kehittymisen mahdollistamiseen. Hyvinvointialueilla tapahtuvaa laaja-alaista järjestöjen yhteistyön kehittymistä tulee tukea sosiaali- ja terveysministeriön valtionavustusten lisäksi myös muiden ministeriöiden toimesta. Riittävästi resursoitu ja yleiseen kustannustasoon sidottu kansalaisjärjestöjen valtionavustustoiminta mahdollistaa pitkäjänteisen toiminnan, jolla voidaan mahdollistaa terveyttä, turvallisuutta ja sosiaalista hyvinvointia edistävä kansalaistoiminta sekä huonoihin aikoihin varautuminen. Pitkäjänteinen riittävästi resursoitu kansalaistoiminta luo vahvan pohjan tilapäisen vapaaehtoisuuden syntymiselle. Sosiaali- ja terveyssektorin rakennemuutos luo eri tasoille muutospaineita. Tämän hetken tarpeisiin perustuvien rakenteiden luomisen lisäksi on syytä tarkastella koko suomalaisen yhteiskunnan muutoskehitystä pidemmällä

	aikavälillä ja luoda rakenteista riittävän mukautuvia, jotta ne pysyvät muutosten mukana. Järjestöjen varainhankinnan kehittäminen Varainhankinta on pääasiassa viestintää ja vaikuttamista. Viestintä ja vaikuttaminen tukee sosiaali- ja terveysjärjestön tarkoitusten edistämistä. Valtionavustuksesta tulisi voida käyttää viisi prosenttia järjestön sääntöjen tarkoituksen mukaiseen varainhankintaan. Varainhankinnan tulee liittyä sääntöjen mukaiseen järjestön toimintaan. Varainhankinnan tuloksellisuus perustuu usein järjestön toiminnan merkityksellisyyden ja hyödyllisyyden kuvaamiseen ja viestintään. Oma varainhankinta vaatii aina riskinottamista ja omaa pääomaa. Valtionavustustoimintaan sisältyvä kannustusosuus (5 %) mahdollistaisi erityisesti pienten järjestöjen yhteistyön varainhankinnassa. Kuluja tulisi voida kohdistaa kuitenkin vähintään 5000 ja korkeintaan 50000 euroa kalenterivuodessa viestintään ja varainhankintaan. Vapaaehtoistoimintaan kannustaminen SOSTE tukee ajatusta koulutusjärjestelmän kannustamisessa käytännön toimintaan vapaaehtoisuuden lisäämiseksi. Kannustustoimet tulisi kohdistaa koko nuorisoikäluokkaan (alle 29-vuotiaat) ja hyödyntää toiminnan kehittämisessä valtakunnallisesti, alueellisesti ja paikallisesti kansalaisjärjestöjen osaamista laajasti huomioiden yhdenvertaisesti erilaiset ihmisryhmät ja heidän tarpeensa. Ihmisenä kasvaminen, opiskelu, työnteko sekä kansalaisena toimiminen nyt ja tulevaisuudessa edellyttävät tiedon- ja taidonalat ylittävää ja yhdistävää osaamista (vrt. perusopetuksen laaja-alainen osaaminen). Perusopetuksessa on osallistumisen, vaikuttamisen ja kestävän tulevaisuuden rakentamisen laaja-alainen kokonaisuus (L7), johon kuuluu järjestötoimintaan tutustuminen ja siihen kiinnittyminen. Kansalaisjärjestötoiminnan tulee kehittyä aikakauden tarpeita vastaavaksi ja nuorilla tulee olla mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa järjestötoiminnan kehittymiseen osana perusopetusta. SOSTE tukee periaatepäätöksen esitystä ja kannustaa kuntia kiinnittämään huomiota kansalaisjärjestötoiminnan merkitykseen sekä tarjoamaan nuorille mahdollisuuksia olla osallisena järjestötoiminnassa osana laaja-alaista osaamisen kehittymistä.
Suomen Kotiseutuliitto	Suomen Kotiseutuliitto ja sen alueelliset ja paikalliset jäsenyhteisöt toimivat aktiivisen kansalaisuuden edistämiseksi ja elinvoimaisen, demokraattisen kansalaisyhteiskunnan

	ylläpitämiseksi. Kansalaistoiminnan kehittämisessä ja palvelujen tuottamisessa tarvitaan ennakoitavaa ja vakaata rahoitusta, kekseliästä varainhankintaa sekä osaamista varainhankintainnovaatioiden toteuttamisessa. Vapaaehtoistoiminnassa opitun tunnistaminen ja tunnustaminen on tärkeää paitsi elinikäisen oppimisen, myös lasten ja nuorten formaalin kouluttautumisen kannalta. Vapaaehtoistoiminnan oppimisympäristöt ja sen tarjoamat sisällöt harjoitteluineen ja kehittämistehtävineen tulisi huomioida paremmin opetussuunnitelmissa. Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten tukemisessa ja edistämisessä tulisi kulttuurilaitosten, muun muassa museoiden roolia ja toimintaa vahvistaa kotouttamisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa. Kotiseutu- ja kulttuuriperintötyö tulisi nostaa kestävän yhteiskuntakehityksen keskiöön.
Suomen Kuntaliitto ry	Kuntaliitto pitää toimenpide-ehdotusten teemoja kannatettavina. Kuten periaatepäätösluonnoksessa todetaan, kansalaisyhteiskunta kanavoi yhteiskunnalliseen keskusteluun myös heikommassa asemassa olevien ihmisten äänet. On tärkeää tiedostaa myös heikommassa asemassa olevan väestön laaja kirjo, ml. etniset vähemmistöt, asunnottomat, ihmiskaupan uhrit, väkivallan uhrit. Hyvinvoinnin ja demokratian yhteys ja kytkös sukupolvelta toiseen siirtyvään hyvinvointiin on nähtävä selkeästi. Tapojen, tottumusten ja asenteiden siirtyminen aikuisilta lapsille haastaa demokratiakehitystä, mutta luo siihen myös paljon mahdollisuuksia.
Suomen Lukiolaisten Liitto	SLL pitää esitettyjä toimenpiteitä osuvina. Erityisesti SLL kiittää nuorten vapaaehtoistoiminnan tukemista koulujen ja oppilaitosten avulla. Koulut ja oppilaitokset ovat hyviä paikkoja nuorten aktiivisuuden tukemiselle laajasti yhteiskunnallisissa asioissa niin oppilas- ja opiskelijakuntatoiminnassa, järjestöissä kuin muussa vapaaehtoistoiminnassa.
Suomen Lähetysseura	Kiitämme kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten ja demokratian vahvistumisen välisen suhteen huomioimisesta. Kansalaisyhteiskuntien vapauden ja kansalaistoiminnan edellytysten turvaamisen tulee olla tärkeä osa Suomen ulko- ja kehityspolitiikkaa. Suomalaisilla kansalaisyhteiskunnan toimijoilla on ollut rooli kehittyvien maiden kansalaisyhteiskuntien tukemisessa. Euroopan unionilla ja sen jäsenmailla on merkittävä rooli kehitysyhteistyön rahoittajana. EU kuvaa itseään arvoyhteisönä, joka rakentuu vapauden,

	demokratian, ihmisoikeuksien ja oikeusvaltioperiaatteen varaan. Kansalaisyhteisteiskunnan tilanne on vakava, sillä vain muutama prosentti maailman ihmisistä asuu maissa, joissa kansalaisyhteiskunnan toiminta on vapaata, ja kansalaisyhteiskunnan tilan kaventuminen on viimeaikainen megatrendi. Sananvapautta, julkisia kokoontumisia ja kansalaistoiminnan ehtoja kiristetään monin eri tavoin aina pehmeästä byrokraattisesta hidastamisesta ihmisoikeusaktivistien ja toimittajien surmiin. Dokumentissa esille nostettu huoli kansalaisjärjestöjen toimintamahdollisuuksien kaventumisesta suhteessa rahoitusmahdollisuuksiin on todellinen. Kehitysyhteistyösektorilla ennen Sipilän hallituksen rahoitusleikkauksia monimuotoisuus nähtiin arvona, tapahtuman jälkeen haitallisena fragmentoitumisena. Rahoitusinstrumentit ohjaavat kohti suurempia hankkeita, tiukempaa alueellista kohdentumista, minkä vuoksi omista lähtökohdista ja innosta kumpuava yhdistystoiminta on hiipunut. Huomautamme lisäksi, että yksityisiltä lahjoittajilta hankittu lisärahoitus muokkaa toimintaa: lahjoittajat suosivat tunteellisia ja helposti mitattavia interventioita yli rakenteellisten politiikkamuutosten. Siten yksityisen varainhankinnan tehostaminen ei välttämättä johda monipuolisempiin toimintamahdollisuuksiin, päinvastoin.
Suomen Nuorisovaltuustojen liitto ry	Nuorten osallisuutta edistävänä järjestönä Nuva ry pitää erittäin tärkeänä sitä, että etenkin nuorten osallisuuden ympärille syntyneet kansalaisyhteiskunnan rakenteet olisivat vahvoja. Osallisuuden ja demokraattisen osallistumisen edistäminen vaatii resursseja. Demokratiapoliittisessa luonnoksessa mainittiin kansalaisjärjestöjen resurssit vain yksittäisiin teemoihin, kuten mediakasvatukseen liittyen. Järjestöjen tilanne on murroksessa ja monissa järjestöissä eletään epävarmoja aikoja. Olisikin tärkeää, että järjestöjen tekemän työn arvo nähtäisiin, ja järjestöjä oltaisiin valmiita tukemaan tarvittavissa määrin. Järjestöjen tekemä demokratiakasvatustyö on korvaamattoman tärkeää, ja järjestöjen toimintaan osallistuminen on monille nuorille ensimmäinen askel aktiivisena kansalaisena.
Suomen Olympiakomitea	Olympiakomitean lausunto käsittelee periaatepäätöksen kuudetta linjausta: ”Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa”. Liikunnan kansalaistoiminta on Suomen suurin kansanliike: urheiluseuratoimintaan osallistuu eri tavoin peräti 1,8

	miljoonaa suomalaista. Suomessa on lähes 10 000 urheiluseuraa, jotka järjestävät aktiivisesti liikuntatoimintaa eri kohderyhmille. Seuratoiminta on merkittävä hyvinvoinnin tuottaja ympäri maata ja sillä on valtava vaikutus koko yhteiskunnalle. Liikunnan kansalaistoiminta perustuu vahvasti vapaaehtoisuuteen: seuroissa on yli puoli miljoonaa vapaaehtoista. Seuroissa tehtävän vapaaehtoistyön taloudellinen arvo on vuosittain peräti 700 miljoonaa euroa. Lisäksi seurat ovat merkittävä työllistäjä: noin viidesosa Suomen seuroista on työnantaja. Koronapandemian myötä liikunnan kansalaistoiminta koki kovia, kun monet, etenkin lapset ja nuoret, putosivat harrastustoiminnan parista. Olympiakomitea pitää kannatettavina luonnoksessa ehdotettuja toimenpiteitä, joilla tuettaisiin kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista. Esitämme toimenpiteisiin kahta seuraavaa täydennystä: 1. Tulevaisuuden näkökulmasta keskeistä on turvata kansalaistoiminnan rahoitus pitkäjänteisesti. Kansalaistoiminta tarvitsee tukea elpyäkseen koronapandemiasta. Tästä näkökulmasta tärkeää on säilyttää avustusmäärät vähintään ennallaan ja mahdollistaa yhdistysten valtionavustuspäätökset useammaksi vuodeksi kerrallaan pitkäjänteisyyden lisäämiseksi. Lisäksi tulisi edistää kansalaistoiminnan varainhankintaa esimerkiksi laajentamalla lahjoitusten verovähennysoikeutta. Siksi Olympiakomitea esittää lisättäväksi seuraavan toimenpiteen: ”Tuetaan kansalaistoiminnan rahoitusta pitkäjänteisesti, edistetään vapaaehtoistyön kannustimia ja selvitetään mahdollisuuksia edistää kansalaistoiminnan varainhankintaa verotuksen keinoin.” 2. Olympiakomitea näkee tärkeänä edistää maahanmuuttajien kotouttamista liikunnan avulla. Liikuntaharrastuksiin osallistuminen lisää yhteiskunnallista osallisuutta ja yhteisöllisyyttä, ja maahanmuuttajille liikunta on usein helppo kiinnekohta yhteiskuntaan. Liikuntakulttuurin kannalta maahanmuuttajat tuovat lisää harrastajia, ohjaajia ja moninaisuutta liikunnan pariin. Urheiluseurat ovat keskeisiä toimijoita maahanmuuttajien kotoutumisessa. Siksi Olympiakomitea esittää lisättäväksi toimenpiteisiin urheiluseurojen roolin kotouttamisessa: ”Vahvistetaan kulttuurilaitosten JA URHEILUSEUROJEN roolia kotouttamisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa ja nostetaan kulttuuri JA LIIKUNTA kestävän kaupunkikehityksen keskiöön.”

Suomen Omakotiliitto ry	Kansalaisjärjestöt ovat merkittävä osa suomalaista yhteiskuntaa. Omakotiliitto on toiminut jo 75 vuotta ja sillä on lähes 240 paikallista jäsenyhdistystä, jotka kokoavat ympäri Suomea yli 70 000 jäsentä (kotitaloutta). Tämä ryhmä tulee jatkossa osallistaa aiempaa vahvemmin yhteiskunnan kehittämiseen ja huolehtia toimivista yhteistyöyhteyksistä asumisasioiden parissa kaikilla päätöksenteon tasoilla niin kunta-, maakunta- kuin valtakunnantasolla. Asumisen kehittämisessä tulee olla mukana yhdenvertaisesti erilaiset asukasryhmät edustettuina, kuten pientaloasukkaat ja omakotitaloasukkaat sekä vapaa-ajan asukkaat.
Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK	Toimenpide-ehdotukset ovat erittäin kannatettavia. Viranomaisten ja vapaaehtoisten yhteistyötä käsittelevässä tutkimuksessamme (Eskelinen & Nikkanen 2020) suositettiin, että vapaaehtoisten tarjoaman avun ja osaamisen täysipainoiseksi hyödyntämiseksi viranomaisten kannattaa suunnitella yhteistyötä aiempaa järjestelmällisemmin vapaaehtoisten kanssa oikeissa johtosuhteissa tapahtuvana kokonaisuutena. Suunnitelmallisuus pitää sisällään muun muassa vapaaehtoisten roolin määrittelyn erilaisilla tehtävillä sekä yhteistä harjoittelua ja kouluttautumista. Vapaaehtoisten roolin määrittely viranomaisen asiakirjoissa, toimintaohjeissa, hallinnonalojen strategisessa suunnittelussa sekä lainsäädäntötyössä edesauttaisi vapaaehtoisten järjestelmällisempää hyödyntämistä yhteiskunnan turvallisuustehtävillä. Etenkin laajoihin häiriötilanteisiin tulisi varautua yhteistyössä aiempaa syvällisemmin. Lähde: Eskelinen, Kaisa & Nikkanen, Maija (2020): Vapaaehtoisten ja viranomaisten yhteistyö -tutkimuksen loppuraportti. SPEK Tutkii 21.
Suomen Venäjänkielisten Keskusjärjestö ry	Luonnoksessa esitetään mm. seuraavaa: Tuetaan pienten yhdistysten ja vapaaehtoispohjalta toimivien kansalaistoimijoiden tietämyksen sekä osaamisen kehittämistä eri rahoitus- ja varainhankintamahdollisuuksista sekä selvitetään uusia innovaatioita varainhankinnan kehittämisessä. Tuetaan nuorten osallistumista vapaaehtoistoimintaan edistämällä vapaaehtoistoiminnasta saadun osaamisen tunnistamista ja tunnustamista ja oppilaitoksissa. Tuetaan kouluja ja oppilaitoksia ottamaan käyttöön vapaaehtoistoimintaan osallistumisen kurssikokonaisuuksia sekä osaamisen kansalliset osaamismerkit. Suomen Venäjänkielisten Keskusjärjestön näkemyksen mukaan nykytilanteessa monet maahanmuuttajat ja näistä

	myöskin yhdistystoimijat jäävät liian eristyksiin suomalaisen vaikuttamistoiminnan valtavirrasta. Valitettavasti tällainen syrjäytyminen kertautuu ja periytyy helposti ja myös yhdistysyhteistyössä pätee pitkälti sama periaate kuin vapaaehtoisten rekrytoinnissa: mukaan tulijat valikoituvat enimmäkseen niistä, joita mukaan pyydetään. Mikäli demokratiakehitystä aidosti halutaan vahvistaa vähemmistökieliryhmissä, ja mm. varmistaa, että mahdollisimman harvat olisivat valtavirran kanssa radikaalisti erimielisiä esimerkiksi ihmisoikeuksien ja demokraattisten oikeuksien perusteista, tulisi juuri valtavirrassa toimivien viranomaisten ja muiden toimijoiden aktiivisesti hakea täydennystä riveihinsä mm. yhteistyöverkostoja ja omia yhdenvertaisuuskäytäntöjään kehittämällä. Vahvistamalla pienten maahanmuuttajajärjestöjen toimintaedellytyksiä yhteiskunta saa aktiivisia vaikuttajia eri kulttuuritaustoista, mikä on paitsi tärkeää demokratian toteutumiselle, myös vahvistaa yhteiskunnan ongelmanratkaisukykyä ja “resilienssiä”. Samalla parantuvat demokratialla saatavat tulokset ja vahvistuu se “puolustusargumentti”, että demokratia on toistaiseksi puutteellisista hallintomalleista parhaaksi osoittautunut. Tulevaisuuden kannalta on keskeistä varmistaa, että erityisesti maahanmuuttajalapset ja -nuoret saavat tarpeeksi heille saavutettava tietoa vapaaehtoistoiminnan hyödyistä. He eivät useinkaan saa tätä tietoa ja esimerkkejä vapaaehtoistoiminnasta kotona. Aika usein maahanmuuttajataustaiset vanhemmat jäävät vapaaehtoistoiminnan ulkopuolelle heikon suomen kielen taidon takia ja siksi, ettei heillä ole tietoa vapaaehtoistoiminnasta eikä sen roolista suomalaisessa yhteiskunnassa. Ilman tukea maahanmuuttajajärjestöt eivät pysty kovin paljon vaikuttamaan ja heidän vahva potentiaalinsa edistää demokratian, yhdenvertaisuuden ja osallisuuden osaamista ei toteudu. Yhteiskunnan etu on, että myös pienille järjestöille tarjotaan sekä mahdollisuuksia saada avustuksia demokratiakasvatukseen, että tarvittava tuki toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa, sekä rahoituksen hakemisessa. Kunnat ovat perinteisesti olleet pienten järjestöjen toiminnan keskeisin tukija niiden myös palvellessa yleensä tarkasti tietyn kunnan rajojen sisällä asuvaa väestöä, jonka ne myös hyvin tavoittavat. Helsingin ja myös muiden pk-seudun kaupunkien linjaukset sote-sektorin avustusten aiempaa selkeämmästä jakamisesta kriteereillä, joissa korostuvat isoille ja perinteisille järjestöille ominaiset vahvuudet, herättää huolta pienempien kieliryhmien ja muiden marginalisoitujen ryhmien järjestökentän toimintaedellytyksistä jatkossa.

	Pienten järjestöjen on kuitenkin mahdollisuus hyötyä myös jäsenyydestä erilaisissa liitoissa tai kattojärjestöissä, joista Suomen Venäjänkieliset on yksi esimerkki. Kattojärjestöjen kautta voidaan etenkin etäosallistumisen normalisoiduttua tarjota tasalaatuista ja yhdenvertaista demokratia- ja osallisuuskoulutusta venäjänkielisille (tai muiden liittojen kohdalla muille ryhmille) paikallisten pientenkin yhdistysten kautta asuinpaikasta riippumatta. Haluamme nostaa esiin, että vähemmistöjen demokratiatietouden ja osallisuuden edistäminen vaatii toisaalta perinteisten toimijoiden yhdenvertaisuussuunnittelun ja käytäntöjen määrätietoista kehittämistä, mutta myös kattojärjestöjen tukemista pienten jäsenjärjestöjensä ja niiden ruohonjuuritason osallistujien tavoittamiseksi.
Suomi-Seura ry	Suomalainen kansalaisyhteiskunta ulottuu yli rajojen. Ulkosuomalaiset ovat keskeisessä roolissa tulevaisuudessa rajat ylittävän, kansalaisvaikuttamisen toimijoina ja suomalaisen demokratian vahvistajina. Suomi-Seura katsoo, että viranomaisyhteistyötä kolmannen sektorin kanssa osallisuuden edistämiseksi tulee vahvistaa entisestään. Hyvänä esimerkkinä ulkosuomalaisten osallistamisessa ja yhteistyöstä eri toimijoiden kanssa on Suomen ulkosuomalaisstrategiaprosessi vuonna 2021. Sisäministeriön asettamassa ulkosuomalaisstrategia-työryhmässä oli poikkihallinnollinen edustus kahdeksasta eri ministeriöstä sekä kolmannen sektorin toimijoita. Suomen rajojen ulkopuolella asuville kulttuurisia yhteyksiä vahvistavia tärkeitä ovat tärkeitä kulttuurisia yhteyksiä ylläpitävät ja ajankohtaista tietoa Suomesta välittävät palvelut, kuten Yle Areenan ulkomaille näkyvät ohjelmat. Ulkosuomalaiset kokevat pääsyn Ylen ohjelmiin erityisen tärkeäksi kielen opiskelun, kulttuurin ylläpidon ja ajankohtaisten tapahtumien seuraamisen kannalta (Siirtolaisuusinstituutti, 2021, ulkosuomalaisparlamentin päätöslauselmat 2021).
Tankesmedjan Agenda	I samband med kommunalvalet 2021 lät Agenda göra en enkätstudie om finländarnas inställning till olika ekonomiska frågor, bl.a. finansieringen av kultur. Joachim Thibblin, teaterchef vid Svenska teatern, kommenterade innehållet och lyfte fram vikten av att stärka kulturinstitutionernas roll och verksamhet i integrationen och den sociala gemenskapen: "Det finns en paradox i tillgängligheten av kultur i Finland: vi är så vana att den hela tiden finns runtomkring oss, att vi inte tänker på att vi också måste betala för den. Det här ser vi i enkätfrågan som bad respondenterna rangordna vad de vill att pengarna går till, ifall deras kommunalskatt skulle höjas. Bara

	tio procent av de svenskspråkiga och nio procent av de finskspråkiga skulle sätta mer pengar på kultur- och bibliotekstjänster. Det här överraskar inte, kulturen ligger ofta lågt i motsvarande rankningar. Kulturen är inte självklar, på samma gång som vi tar den som en självklarhet: vi klarar oss inte utan böcker, psalmer, artister eller författare. Eftersom kulturen genomsyrar allt i samhället så tänker vi inte på den på samma sätt som utbildning eller hälsovård. Kulturen är dessutom ofta både lättillgänglig och gratis för konsumenten, så man kanske inte tänker på att den kostar. Vi behöver tala om det här, om kulturens osynliggörande. Ett problem är att det skärs ner på nyhetsmediernas kulturredaktioner, vilket i sin tur leder till en avsaknad av experter och recensenter. Vi har inte heller inom branschen varit så bra på intressebevakning, även om läget har förbättrats under de senaste tre åren. Det finska kulturfolket har varit väldigt splittrat, så att alla har suttit i nedgrävda i sina egna skyddsgravar och enbart funderat på det egna fältet. Här spelar även strukturella problem som avsaknad av ledarskapsbildning inom kulturen in. Finland är ett av de ledande teaterländerna i världen, vi har väldigt många teatrar i Finland. Enligt TINFO:s (scenkonstfältets sakkunnigorganisation) rapport från 2019 gavs det över 16 000 föreställningar som nådde en publik på över 2,9 miljoner personer. Kulturen är ett fundament i bildningsidealet: Föreställ dig en värld utan sång, musik, bildkonst. Det är ju något vi faktiskt har vi fått uppleva nu under corona. Det digitala är ett komplement, men det ersätter aldrig det mänskliga mötet eller den naturliga upplevelsen. Det är i mötet med varandra som vi kommunicerar och uttrycker oss. Det här har vi gjort i alla tider, sedan vi satt runt en eld och delade med oss av våra historier. Kultur är också en utbildningsfråga: då man redan som barn lär sig att förstå och konsumera kultur och lär sig begreppen, så är man även öppnare för kulturupplevelser som vuxen. Därför är drama- och musikundervisning i skolorna så viktig, genom det får man egna instrument för det. Dramaundervisning stärker kommunikationsfärdigheterna. Det digitala ersätter inte det naturliga mötet, för det är fysiska kultur- och konstupplevelser som stärker individen på många sätt. Vivica Bandler sade i tiderna att man kan vara aktiv eller passiv i kulturen: antingen så att man själva producerar kultur eller så att man njuter av det som andra producerat. Det ska tilläggas att konsten och kulturen också är grunden för all innovation. Det är genom mötet och konfrontationen som vi löser våra problem, och det är via kulturen som vi lär oss att

	tänka kreativt." (https://www.agenda.fi/Rapport/ekonomi-finlandska-varderingar-for-2020-talet/)
Vapaa Sivistystyö ry	VST ry pitää hyvänä, että kansalaisyhteiskunnan vireys tunnistetaan ja tunnustetaan osana demokraattista yhteiskuntaa – diktatuureissa ja autokraattisissa yhteiskunnissa kansalaisyhteiskunnan toimijat nähdään poikkeuksetta vallan vihollisina. Samalla on todettava kansalaisyhteiskunnan valtava merkitys vireän demokratiakasvatuksen kannalta, olipa kyse liikunnasta ja muista harrastuksista, kulttuurin ja taidekasvatuksen runsaudentorvesta tai sote-alan tärkeästä järjestötoiminnasta yhteisen hyvinvoinnin eteen. Kansalaisten yhdenvertaiset ja tasa-arvoiset oikeudet ja osallistumismahdollisuudet toteutuvat parhaiten hyvinvointiyhteiskunnassa, jossa julkinen ja kolmas sektori tekevät vuorovaikutteista yhteistyötä. Julkinen rahoitus ei saa kuitenkaan ohjata kansalaistoimijoiden autonomiaa. Tarvitsemme edelleen KANE-tyyppistä keskustelufoorumia Suomessa.
Vapaa-ajattelijain liitto ry	Kouluissa ja oppilaitoksissa on syytä aikaisempaa suunnitelmallisemmin ja tehokkaammin tuoda esiin lasten ja nuorten osallistumismahdollisuuksia erilaisissa uskonnollisesti ja puoluepoliittisesti sitoutumattomissa kansalaisjärjestöissä. Tiedetäänkö, että jo 15-vuotiaana voi kansalaisjärjestöissä paitsi käyttää päätösvaltaa yhdistyksen kokouksessa myös tulla valituksi luottamustehtäviin, kuten yhdistyksen hallitukseen ja jaostoihin?
Vapauden liitto	Kulttuurilaitosten vahvistaminen tarkoittanee tässä rahan kaatamista lisää piirileikkiin ja lauluun.
Vihreä liitto rp.	Vihreät yhtyy luvussa esitettyihin johtopäätöksiin kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten roolista ja merkityksestä sekä kannattaa sen tukemiseksi esitettyjä toimenpiteitä. Kansainvälisten elinten kuten OECD:n suositukset tulee ottaa vakavasti, jotta voidaan ylläpitää Suomen kansalaisyhteiskunnan tilaa.

Muut

Helsingin yliopisto, Sosiologisen	Periaatepäätösluonnoksessa todetaan aivan oikein, että suomalainen järjestökenttä on ammattimaistunut. Jo vuosia on tutkimuksessa myös havaittu esimerkiksi eri Pohjoismaita vertailtaessa, että vaikka kansalaisjärjestöjen jäsenmäärät

demokratiatutkimuksen keskus	ovat Suomessa suuret, jäsenyys on pääosin hyvin passiivista. Ihmiset siis maksavat jäsenmaksuja ja “kannattavat”, mutta vain pieni joukko toimii. Sen sijaan viimeaikainen tutkimus sosiaalisista liikkeistä ja erilaisista kaupunkipoliittisista toimintaryhmistä osoittaa, ettei passiivinen jäsenyys suinkaan ole ainoa trendi suomalaisessa kansalaisosallistumisessa. Löyhien verkostojen, vapaamuotoisten ryhmittymien tai aktivistiliikkeiden huomioiminen kansalaisyhteiskunnan ääninä on suomalaiselle, periaatteiden ja pykälien valossa kansalaisyhteiskuntaa hyvin huomioivalle hallintajärjestelmälle usein hyvin vaikeaa. Järjestödemokratiaan tottuneiden päätöksentekijöiden ja viranhaltijoiden suhtautuminen “ei-edustuksellisiin” liikkeisiin on monesti epäluuloista ja negatiivista. Tähän asennoitumiseen tulisi saada muutos - järjestökenttä toteuttaa Suomessa omaa erittäin arvokasta tehtäväänsä, mutta ainoana kansalaisyhteiskunnan äänen kuulemisen väylänä se ei vastaa nykytilannetta. Rohkeat, radikaalit ja/tai innovatiiviset aloitteet ja toimintamuodot ovat kansalaisyhteiskuntaa elossa pitävä voima, jota tulisi vaalia ja tukea. Viranomaisprosesseihin, joissa “kuullaan” kansalaisyhteiskuntaa, tulisi sisällyttää uudenlaista joustavuutta sen suhteen, millaiset tahot “kelpaavat” kuultaviksi ja miten kuuleminen toteutetaan. Jos ilmastoaktivistien ryhmällä, kaupunkitapahtumaa järjestävällä asukasjoukolla tai Instagramissa aktivoituneella mielenterveyskuntoutujien verkostolla on painavaa sanottavaa, heidän näkemyksensä tulisi saada päätöksenteon käyttöön. “Kuulemisen” sijaan tulisikin siirtyä aktiiviseen, jatkuvaan dialogiin, jossa kansalaisyhteiskunnan kannat ja myös innovatiiviset ideat saataisiin mukaan päätöksenteon valmisteluun eikä vasta siinä vaiheessa, kun esitykset on jo muotoiltu. Lisäksi demokratiapolitiikan kannalta huomattava erityinen seikka on poliisin voimankäyttö mielenosoituksissa ja aktivisteja kohtaan. Viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana poliisi on monesti, mahdollisesti yhä useammin, valinnut konfrontaation strategiana de-eskalaation sijaan mielenosoitustilanteissa. Tämä tuottaa puolestaan dynamiikan, jossa näihin tapahtumiin osallistuneet ja heidän kokemuspiirissään olevat alkavat kyseenalaistamaan poliisin vallankäytön legitimiteettiä. Poliisin toimintakulttuurissa esiin tulleet asenteet esimerkiksi maahanmuuttajia kohtaan ja katuaktivismin piiristä nouseva käsitys siitä, että poliisi näyttää suojelevan tahoja, joilla on anti-demokraattinen agenda (kuten ääri-oikeisto), ovat erittäin haitallisia poliisin nauttiman luottamuksen ja sen myötä yhteiskunnallisen uskottavuuden kannalta. Poliisivoimien puolueettomuus ja kaikkinainen kansalaisyhteiskuntaan kohdistuvan voimankäytön minimointi on tärkeä tekijä suomalaisen demokratian vahvistamisessa.

Kansallinen lapsistrategia	Periaatepäätösluonnoksen toimenpide-ehdotukset, joilla voidaan tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista, ovat kannatettavia ja oikeansuuntaisia. Kansalaisyhteiskunnalla on merkittävä rooli lapsen oikeuksien edistämisessä Suomessa. Kansalaisjärjestöillä, jotka työskentelevät eri lapsi- ja nuorisoryhmien sekä heidän perheidensä kanssa, on runsaasti tietoa, jota voidaan päätöksenteossa ja toiminnassa hyödyntää. Kansalaisjärjestöjen osaamista ja verkostoja voidaan hyödyntää myös lasten ja nuorten kuulemisessa. Tärkeitä toimijoita lasten ja nuorten osallistumisoikeuksien ja vaikuttamistyön näkökulmasta ovat myös lasten parlamentit, nuorisovaltuustot, eri lasten ja nuorten vaikuttaja- ja kehittäjäryhmät sekä kokemusasiantuntijat. Lasten ja nuorten vaikuttajaryhmillä on paljon kokemusta, tietoa ja osaamista vaikuttamistyöstä. Lapsistrategian osalta kansalaisyhteiskunnan rooli on näkynyt esimerkiksi strategian seurantatyöryhmässä, joka on ollut tärkeä toimija lapsistrategian eteenpäin viemisessä. Kansalaisyhteiskunta on osallistunut myös esimerkiksi strategian koronatyöryhmän työskentelyyn ja raportteihin sekä edistänyt lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja saada tietoa. Lapsistrategian kuulemispilotteja on tehty yhteistyössä kansalaisyhteiskunnan kanssa. Vuoropuhelu kansalaisyhteiskunnan kanssa on ollut muutoinkin tiivistä lapsistrategian toimenpiteiden toteutuksessa.
Suomen Humanistinen ammattikorkeakoulu	On oleellista huomata, että Suomen valtiollisessa kehityshistoriassa järjestäytyneellä kansalaisjärjestökentällä on ollut suuri merkitys. Uutena ulottuvuutena kansalaisjärjestöissä ja kansalaisten toimintaryhmissä on se, että ei haluta keskittyä erityisen voimakkaasti pelkästään suomalaisen yhteiskunnan kehittämiseen. Esimerkiksi katastrofitoimintaan ja auttamistyöhön sekä globaaliin tasa-arvotyöhön keskittyvät teemat ovat suomalaiselle kansalaisyhteiskunnalle avain kansainväliseen vuorovaikutukseen ja vaikuttamiseen. Lisäksi Humak toteaa, että tämä osio on tässä periaatepäätöksessä hyvin kirjoitettu kokonaisuus.
Yleisradio, Strategia ja asiakkuus	Pidämme tärkeänä sitä, että periaatepäätös huomioi kulttuurin ja taiteen merkityksen ihmisten yhteenkuuluvuutta, osallisuutta, hyvinvointia ja elämää rikastuttavana voimana. Yhteiskunnan eri ilmiöitä ja kansalaisten elämään vaikuttavia muutoksia voidaan kuvata vaikuttavasti esimerkiksi draaman, musiikin, teatterin ja muun kulttuurin keinoin. Lisäksi on tärkeää, että kotimaisen kulttuurin ja kielten elinvoimasta

	pidetään huolta. Tässä Yleisradiolla on julkisen palvelun tehtävän nojalla isona kulttuurilaitoksena ja yhteistyökumppanina merkittävä rooli.

Yksityishenkilöt

Yksityishenkilö 1	Terveen kasvuympäristön tukeminen lapsille ja nuorille kotona, koulussa, yhteiskunnassa. Nuoret tarvitsevat tukea, turvaa ja työtä. Nuoret seuraavat aikuisten esimerkkiä.
Yksityishenkilö 2	S. 31 "Kun markkina- ja julkisen sektorin logiikat alkavat korvata vapaaehtoisuuteen ja jäsendemokratiaan perustuvaa toimintaa, järjestöjen erityinen kansalaisyhteiskuntaluonne voi heikentyä." S. 32 "Lisäksi yhdistysten rahoitus kytkeytyy yhä tiiviimmin julkisen sektorin strategisiin tavoitteisiin, mikä on nostanut esille huolia niiden autonomian kaventumisesta. " allekirjoitan nämäkin. Tosin rahapeleillä rahoitettujen toimintojen uusi rahoitusmalli ei riittäisi perusteeksi Veikkauksen monopolille, jos tätä muutoin pidetään vapaan kilpailun kannalta ongelmallisena
Yksityishenkilö 3	Suomalaisten tulisi olla ylpeitä Suomalaisuudestaan, eikä muita kulttuureita tulisi väkisin integroida. Yksilöt itse tekevät ratkaisun, ketä ovat. Valtion ei tule holhota tai pakko syöttää jotain ohjelmaa. Kulttuurilaitosten pitää olla vapaita politiikoista.
Yksityishenkilö 6	Mielestäni teemat ovat hyvin perusteltuja. Autonominen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta edellyttää avoimuutta ja tukea antavaa johtajuutta. Jos näissä pyrkimyksissä onnistutaan eli vähitellen jalkautetaan ja arkipäiväistetään teemoihin vastaavat toimet, on hyvin todennäköisesti mahdollisuus kasvaa resilienssiin ja sellaiseen valmiuteen, mitä nopeasti muuttuvissa oloissa tarvitaan. Tutkimuksen riittävä resurssointi on taas välttämätöntä, jotta saadaan tietopohjaa vahvistetuksi. Jäin miettimään, mikä on syvin tarkoitus, kun puhutaan "Kansalaistoiminnan rahoitus- ja varainhankintatietoisuuden ja osaamisen tukemista sekä varainhankintainnovaatioiden kehittämistä". Onko tarkoitus siirtää hankerahoitukseen pohjaava kansalais- ja vapaaehtoistoistoiminta niin sanotun kolmannen sektorin vastuulle? Onko tämä linjassa sen tavoitteen kanssa, että järjestötoimintaa sujuvoitetaan ja puretaan turhaa byrokratiaa? Toki on niin, että kolmannella sektorilla on hyvin paljon

	hankeosaamista jo ennestään. Mutta on myös hyvin tiedossa, kuinka vaativia hankerahoitusten hakeminen, hankkeiden toteuttaminen ja raportointi ovat. Jääkö tämä kohta hieman epäselväksi?

Linjaus 7: Suomi tukee demokratiakehitystä kansainvälisesti

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansainvälistä demokratiakehitystä

- *Toimijoiden yhteydenpidon lisääminen kansallisella tasolla ja Suomen kansainvälisen demokratiatyön kehittäminen kokonaisuutena. Suomalaisen demokratia-, ihmisoikeus- ja oikeusvaltioalan asiantuntemuksen hyödyntäminen kansainvälisessä yhteistyössä.*
- *Politiikassa aliedustettujen ryhmien poliittisen osallistumisen vahvistaminen tukemalla kansainvälisesti puolueita ja parlamentteja. Erilaisten tapojen kehittäminen tukemaan eri toimijoiden osallistumisoikeuksien toteutumista sekä mediavapautta.*
- *Valtioneuvoston tutkimustoiminnan kehittäminen sekä seuranta kansainvälisen demokratiatyön vaikuttavuudesta ja kehittämistarpeista.*
- *Suomen aktiivinen toiminta Euroopan Unionin Team Europe Democracy–aloitteessa ja hallitusten välisissä demokratiajärjestöissä.Suomen tuki Kansainväliselle demokratia- ja vaaliapuinstituutille (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, International IDEA).*

Ministeriöt

Oikeusministeriö, Etnisten suhteiden neuvottelukunta (ETNO), työjaosto	Suomen tulee toimia edelläkävijänä maahanmuuttaneiden ja monikielisten suomalaisten yhteiskunnallisen aktiivisuuden edistäjänä. Toimenpide-ehdotusten teemoihin, joilla voidaan tukea kansainvälistä demokratiakehitystä ovat oikeasuuntaisia.
OKM	Opetus- ja kulttuuriministeriö esittää seuraavan yleisen huomion linjaus 7 -kohtaan: (s. 34-35): YK:n Unescon yleissopimuksen kulttuuri-ilmaisujen moninaisuuden suojelemisesta tavoitteissa painotetaan kulttuurin ja kehityksen välisen yhteyden merkitystä kaikille maille ja erityisesti kehitysmaille. Sen avulla pyritään vahvistamaan muun muassa kansainvälistä yhteistyötä ja yhteisvastuullisuutta keskinäisen kumppanuuden hengessä, jotta erityisesti lisätään kehitysmaiden kykyä suojella ja edistää kulttuuri-ilmaisujen moninaisuutta. Kulttuurinen moninaisuus,

	joka kukoistaa demokratian, suvaitsevuuden, yhteiskunnallisen oikeuden sekä kansojen ja kulttuurien keskinäisen kunnioituksen ilmapiirissä, on rauhan ja turvallisuuden kannalta välttämätön tekijä niin paikallisesti, kansallisesti kuin kansainvälisesti.
Sosiaali- ja terveysministeriö, Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta, VANE	VANE pitää linjauksen 7 toimenpiteitä kannatettavina ja onnistuneina.

Kunnat ja kuntayhtymät

Lappeenrannan kaupunki	Lappeenrannan kaupunginhallitus toteaa, että monet maat voisivat ottaa mallia suomalaisesta demokraattisesta ja ihmisoikeuksia kunnioittavasta yhteiskuntarakenteesta. Kaupunginhallitus pitää yhtäältä tärkeänä kansainvälisen demokratiakehityksen tukemista: kuntien tulee tehdä enemmän tiivistä yhteistyötä ja jatkaa yhteydenpitoa eri maiden paikallishallintojen kanssa vastavuoroisen oppimisen ja kansanvallan prosessien kehittämiseksi.

Valtion virastot ja laitokset

Opetushallitus	OPH:n asiantuntijat ovat vahvasti mukana Euroopan neuvoston asiantuntijayhteistyössä, muun muassa kehittämässä ja jalkauttamassa EN:n demokratiaviitekehyksen käyttöä Suomessa ja tukemassa muita maita tähän liittyvässä OPS-prosessin kehittämistyössä.
THL	THL tukee periaatepäätösluonnoksen linjauksia kansainvälisen tason demokratiakehityksen tukemiseksi. On erittäin tärkeää, että Suomi painottaa kansainvälisessä toiminnassaan yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa, sekä naisten, vammaisten henkilöiden ja alkuperäiskansojen ja eurooppalaisessa toiminnassa näiden ohella romanien osallistumismahdollisuuksia. Nämä ovat tärkeitä periaatteita ja toimenpidetasolla niin kansallisesti kuin kansainvälisesti vaativat edelleen konkretisoimista. Sen lisäksi, että Suomi osallistuu sääntöpohjaisen kansainvälisen järjestelmän toimintaan demokratiakehityksen

	tukemiseksi, on huomioitava, että viimeaikaiset kriisitilanteet ovat osoittaneet, että valtiollisilta toimijoilta sekä kansainvälisiltä organisaatioilta tarvitaan yhä aktiivisempia toimia haavoittuvassa asemassa olevien ihmisoikeuksien turvaamiseksi. Tulevaisuudessa erityisesti ilmastonmuutoksen vaikutukset tulevat kohdistumaan voimakkaimmin kehitysmaihin ja niiden haavoittuviin väestöryhmiin, joilla ei ikänsä, toimintarajoitteensa tai muun vastaavan syyn vuoksi ole välttämättä mahdollisuutta lähteä kotiseudultaan ilmastonmuutoksen aiheuttamien ongelmien takia.

Kunnat ja kuntayhtymät

Helsingin kaupunki	Kaikki ehdotetut toimenpide-ehdotukset ovat kannatettavia. Helsingissä ja muissa suomalaisissa kaupungeissa on hyviä käytänteitä lähidemokratian edistämiseen hyödynnettäväksi kansainvälisessä syhteistyössä.
Jyväskylän kaupunki	Valtioneuvoston periaatepäätöksessä esitetyt toimenpiteet ovat kannatettavia. Suomalaiset kunnat vahvistavat kansainvälistä demokratiakehitystä kertomalla kansanvallasta ja sen merkityksestä entistä ymmärrettävämmin, aktiivisemmin ja näkyvämmin eri väestöryhmiä edustaville kuntalaisilleen sekä kaikissa kansainvälissä yhteyksissään ja verkostoissaan. Suomalaiset kunnat edistävät kansanvaltaa ruohonjuuritasolla osallistumalla kansainvälisiin hankkeisiin, joissa edistetään demokratiakehitystä ja eri väestöryhmien asemaa.
Oulun kaupunki	Erillisen toimenpideohjelman laatimisessa seuraavalla hallituskaudella on tarkoituksenmukaista hyödyntää kuntien osallisuusosaamista ja ottaa mukaan osallisuutta pitkään käytännössä toteuttaneita tahoja. Kansalaisyhteiskunnan toimivuuden mittaamisessa osallisuuden tulee olla yksi keskeisimmistä arvioinnin perusteista Suomessa. Suomalaista demokratia-, ihmisoikeus-, ja oikeusvaltioalan asiantuntemusta on tarkoituksenmukaista hyödyntää myös kansainvälisessä yhteistyössä.
Teuvan kunta	Luonnoksen ehdotukset toimenpiteistä ovat kannatettavia. Suomella tulee olla selkeästi asetettu tehtävä demokratian, ihmisoikeuksien sekä TSS-oikeuksien edistämisen airueena myös rajojen ulkopuolella. Kansainvälinen demokratia- ja oikeusvaltiotoiminta ja siitä kertominen tulee integroida aiempaa paremmin Suomessa myös alueelliseen demokratiakasvatukseen.

Yhdistykset ja yhteisöt

Ensi- ja turvakotien liitto ry	Ensi- ja turvakotien liitto kannattaa linjausta ja esitettyjä toimenpide-ehdotusten teemoja.
Kulttuuri- ja taidealan keskusjärjestö KULTA ry	Kulttuuri- ja taidealan keskusjärjestö KULTA ry esittää, että Euroopan Unionin Team Europe Democracy -aloitteen puitteissa vahvistetaan kulttuurivaihtoa kehittyvän demokratian maiden kanssa.
Kuntoutussäätiö	Kuntoutussäätiö pitää tärkeänä Suomen mukanaoloa kansainvälisen demokratiakehityksen edistämisessä. Myös tässä kansalaisyhteiskunnan toimijat voivat toimia merkittävinä kumppaneina, yli kansallisvaltioiden rajojen.
Medialiitto ry	Medialiitto kannattaa linjausta 7 ja siihen liittyviä toimenpiteitä, joilla voidaan tukea kansainvälistä demokratiakehitystä.
Mieli ry	Globaalin demokratiakehityksen seuraaminen ja tukeminen on tärkeä teema myös päätöksenteon globaalistuvien haasteiden näkökulmasta. Kansainvälinen demokratiavaikuttaminen tukee osaltaan suomalaisen yhteiskunnan vakautta ja suomalaisen väestön turvallisuutta. Vahvana ja vakiintuneena demokratiana Suomen tulisi olla myös aloitteellisena kehittämässä uusia globaalin demokratian näköaloja, joissa maapallon kansalaisyhteiskunta voi myös yli maanosarajojen kytkeytyä esimerkiksi ilmastokriisin hoitoon. Esimerkiksi YK voisi tarjota kotipesän tällaisten rakenteiden synnyttämiselle.
Naisjärjestöjen Keskusliitto	Ihmisoikeuksien, demokratian ja tasa-arvon edistämisen tärkeys korostuu kansainvälisissä yhteyksissä. Linjauksessa todetaan, että useassa Suomen verrokkimaassa on keskusteltu tai kehitetty malleja, joilla edistetään sukupuolten tasa-arvon johdonmukaista huomioon ottamista ulkopolitiikassa, ja että myös Suomessa on syytä jatkaa asiaan liittyvää keskustelua. Naisjärjestöjen Keskusliitto on kannattanut sukupuolten tasa-arvoa edistävän ulkopolitiikan käyttöön ottoa kansainvälisten ihmisoikeusasiain neuvottelukunnan IONK:n suositusten mukaisesti. Tasa-arvoa edistävän ulkopolitiikan käyttöön otto tehostaisi ja systematisoisi tasa-arvon edistämistä Suomen ulkopolitiikassa, mukaan lukien demokratiatyössä. Kuten linjauksessa todetaan, Suomen erityisiä vahvuuksia demokratiatoiminnassa ovat naisten ja haavoittuvassa

	asemassa olevien ihmisten osallisuuden tukeminen, ja tätä tukea on erittäin tärkeää jatkaa. Järjestöjen kuuleminen Suomen kansainvälisen vaikuttamisen osalta on niin ikään keskeisen tärkeää. Tätä onkin toteutettu hyvin esimerkiksi liittyen Suomen jäsenyyteen YK:n ihmisoikeusneuvostossa.
Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry	NYTKIS kiittää Suomea siitä, että se painottaa demokratiatoiminnassaan mm. sukupuolten tasa-arvoa sekä kaikenlaisten naisten osallistumismahdollisuuksia. Kansainvälisesti erityisesti poliittisesti aktiivisia naisia yhdistää kasvanut vihapuhe ja häirintä sekä teknologisvälitteinen väkivalta, jonka NYTKIS toivoo huomioitavan osana kansainvälistä demokratiakehityksen tukemista koskevia toimenpiteitä esimerkiksi osana Generation Equality Teknologia-koalition toimintaa. Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry nostaa esiin kansainvälisessä demokratiatuessa myös Suomen pitkät perinteet laajassa puoluerajat ylittävässä naisten välisessä yhteistyössä, joka herättää merkittävää kansainvälistä kiinnostusta ympäri maailman. NYTKIS toiminnallaan tukee ja täydentää Suomen työtä kansainvälisessä demokratiakehityksessä aktiivisesti.
Nuorisotutkimusseura ry	Vuoden 2021 Nuorisobarometrin mukaan nuoret toivovat, että Suomi toimii aktiivisesti kestävän kehityksen sosiaalisten ja kulttuuristen ulottuvuuksien kansainvälisenä vahvistajana. Nuoret globaalina sukupolvena omaavat myös näkemyksiä siitä, mitä tällaisen toiminnan tulisi olla. Nuorisotutkimusseura esittää, että tässä osiossa pohditaan, millä tavalla nuorten asiantuntemusta voisi hyödyntää. Tämä toisi demokratiapolitiikkaan ulottuvuuksia, joissa nuoret nähdään toimijoina ja partnereina, eikä pelkästään demokratiakasvatuksen tai -toimenpiteiden kohteena.
Näkövammaisten liitto ry	Linjauksen 7 toimenpiteet ovat kannatettavia.
Pelastakaa Lapset ry	Jotta Suomi voi uskottavasti tukea ihmisoikeuksien toteutumista muissa maissa, tulee varmistaa, että kaikkien ihmisten ihmisoikeuksia kunnioitetaan myös Suomessa. Kansainvälisessä yhteistyössä Suomi voi peilata omia käytänteitään muihin maihin ja löytää keinoja ottaa ihmisoikeuksia vahvistavia käytänteitä käyttöön myös omassa kansallisessa toiminnassaan, kuten kansainvälistä suojelua hakevien lasten ja perheiden kanssa toimimiseen liittyvässä toiminnassa (mm. lasten säilöönoton käytänteet). Periaatepäätöksessä nostetaan esiin mahdollisuus selvittää kehitysyhteistyörahoituksen ulkopuolisen demokratiatukirahoituksen kasvattamiseen. Nykyisessä

	maailmantilanteessa, jossa sääntöperustaisen maailmanjärjestys on kriisissä ja ihmisoikeuksien toteutuminen on heikentynyt, kehittyvien maiden kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten turvaaminen on erittäin tärkeää. Periaatepäätöksen vahvempi sitominen valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittiseen selontekoon, ulko- ja turvallisuuspoliittiseen selontekoon ja kehitysyhteistyön ylivaalikautisia tavoitteita koskeviin periaatteisiin on kannatettava ehdotus. Samoin tuemme Lähetysseuran kantaa demokraattisten rakenteiden tukemisesta osana Suomen kauppa-, kehitys ja ilmastoulkopolitiikka ja tarvetta pitkäjänteiselle budjetoinnille, erityisesti luomalla tiekartta kohti 0,7 % BKTL-osuutta kehitysyhteistyölle; myöntämällä, 0,2% osuutta vähiten kehittyneille maille, missä kansalliset instituutiot ja resurssit demokratiakehityksen tukemiseksi ovat heikoimmat ja kanavoimalla vähintään 15 % osuus kehitysyhteistyömäärärahoista kansalaisyhteiskunnan vahvistamiseen.
Plan International Suomi	Kiitämme sitä, että linjauksessa kehotetaan vahvistamaan nuorten vapaaehtoistoiminnasta hankkiman osaamisen tunnistamista ja tunnustamista. On tärkeää huomata, että nuoria kiinnostaa kansalaisaktivismi myös perinteisten järjestöjen ulkopuolella esimerkiksi erilaisissa yhteiskunnallista muutosta ajavissa liikkeissä. Lisäksi nuorten toiminta sosiaalisessa mediassa voi olla hyvin aktiivista ja vaikuttavaa. Myös tällainen 2020-luvulle tyypillinen kansalaistoiminta kartuttaa osaamista, ja mahdollisuuksia tunnistaa ja tunnustaa siinä hankittua osaamista tulisi selvittää. Suomen tavoitteena on tukea aktiivista ja elinvoimaista kansalaisyhteiskuntaa, mikä on hyvin tärkeää. Moni kansalaisyhteiskunnan toimija on pääosin projektirahoituksen varassa, mikä tekee yhtäältä toiminnan strategisesta kehittämisestä ja toisaalta toimintaympäristön nopeisiin muutoksiin reagoinnista vaikeaa. Niukkojen resurssien aikana moni onnistunut kehittämishanke jää ilman jatkorahoitusta, mikä johtaa vaivalla lanseeratun ja hyväksi havaitun toimintamallin alasajoon. Valtion tulisi kehittää ja laajentaa rahoitusmalleja, joissa tuki osoitetaan järjestön tai säätiön koko toimintaan eikä tiettyyn hankkeeseen.
Puolueiden kansainvälinen demokratiayhteistyö Demo ry	Suomen tulee jatkaa pitkäjänteisesti demokratian tukemista kansainvälisesti. Kansainvälisten jännitteiden ja itsevaltaisten johtajien vallan kasvu voivat tuoda haasteita tähän työhön, mutta tämän ei pitäisi estää Suomen toimimista johdonmukaisesti demokratian eteen, vaan tuo esiin, kuinka työ on entistä merkityksellisempää ja tarpeellisempaa. Demokratiaa ei tule ottaa itsestäänselvyytenä, ja moni havahtuu vaatimaan demokratiaa, kun se on vakavasti

	uhattuna tai häviää. Demokratioissa kansalaisten elämänlaatu on tutkitusti parempaa kuin ei-demokraattisissa valtioissa, ja demokraattisilla valtioilla on paremmat valmiudet kestää kriisejä, kuten taloudellista taantumaa tai pandemiaa. Demokratialla on vahva yhteys rauhaan. Kansainvälisen demokratia- ja oikeusvaltiokehityksen tukemisen jatkuva ja vakaa nousujohteinen rahoitus on tärkeää. On hienoa, miten tarve on tunnistettu myös periaatepäätöksessä. Demokratiatyön vaikuttavuuden ja kehittämistarpeiden kartoittaminen on myös erinomainen toimenpide. Demokratiatuen kohdistaminen monipuoluepohjalta puolueille ja parlamenteille on erityisen tärkeää. Poliittiset puolueet ovat avainasemassa edustuksellisessa demokratiassa. Demokratia ei voi toteutua ilman puolueiden välistä dialogia ja puolueiden sekä parlamenttien vastuuvelvollisuutta, osaamista ja sitoutumista inklusiivisen demokratian periaatteisiin. Demokratiatuki puolueille monipuoluepohjalta tarkoittaa puolueiden demokraattisuuden, ohjelmallisuuden ja inklusiivisuuden kehittämistä, puoluetoimijoiden osaamisen kehittämistä ja aliedustettujen ryhmien, kuten naisten, nuorten ja vammaisten henkilöiden poliittisen osallistumisen tukemista. Suomen vahvuudet ja opit demokratian saralla kiinnostavat maailmalla , kuten esimerkiksi oppositio- ja hallituspuolueiden välinen dialogi ja yhteistyö sekä naisten vahva poliittinen osallistuminen. Myös vertaisoppiminen muilta demokratioilta on tärkeää: useat demokratiat kohtaavat samoja haasteita ja voivat jakaa hyviä käytäntöjä. Esimerkiksi Demo Finlandin hankkeessa Keniassa on saatu aikaan erinomaisia tuloksia vammaisten ihmisten inklusiivisuudesta puolueissa. Demokratian tukeminen on tukea rauhalle ja kestävän kehityksen tavoitteiden saavuttamiselle. Suomen turvallisuutta ja kansainvälistä yhteistyötä edistävät vahva sääntöpohjainen kansainvälinen järjestelmä sekä rauhanomaiset demokraattiset valtiot. Demokraattisten valtioiden riski aloittaa sota on pienempi kuin autoritaaristen valtioiden. Demokratia osaltaan tukee myös muiden Agenda 2030 kestävän kehityksen tavoitteiden toteutumista, kuten esimerkiksi rauhanomaisten yhteiskuntien (SDG 16), tasa-arvon (SDG 5), ja koulutuksen (SDG 4) tavoitteita, sillä aidosti demokraattinen valtio vastaa kansalaisten tarpeisiin.
SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry	Suomalaiset järjestöt ovat osa maailmanlaajuista kansalaisjärjestöjen verkostoa. Järjestöt toimivat ympäri maailmaa erilaisissa toimintaympäristöissä ja yhteiskunnissa. Niillä on kokemusta onnistuneista ja epäonnistuneista toimista. On tärkeää, että periaatepäätöksen valmistelijat ja sen

	toteuttajat tunnistavat laaja-alaisesti erilaisilla järjestöillä olevan osaamisen. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta ei voi jättää yksin kasvatus- ja opetustoimen tehtäväksi. Kansalaisjärjestötoiminta tavoittaa eri elämäntilanteissa eläviä ja eri ikäisiä ihmisiä laajasti. Järjestöjen toimintaedellytyksiä tulee tukea demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen mahdollistamiseksi nykyistä laajemmin, sekä niiden osaamista hyödyntää.
Suomen Kuntaliitto ry	Paikallis- ja aluetason merkitystä suoran kansainvälisen yhteistyön ja sitä kautta demokratiavaikuttamisen keinona ei ole periaatepäätösluonnoksessa mainittu. Paikallistason verkostoilla, ystävyyskuntatoiminnalla, paikallistason kehitysyhteistyöllä sekä muilla yhteistyön muodoilla on tärkeä merkitys ruohonjuuritason vaikuttamisessa ja tiedon välittämisessä. Kuntien kestävän kehityksen työ on merkittävää myös kansainvälisessä toimintaympäristössä. Euroopan alueiden komitea on suora kanava kunnille vaikuttaa demokratia- ja ihmisoikeusasioihin. Euroopan neuvoston kunta- ja aluehallintokongressissa Suomen paikallis- ja aluehallintotason luottamushenkilöt toimivat aktiivisesti monitorointi- ja vaalitarkkailutehtävissä, joiden tarkoituksena on edistää ihmisoikeuksien ja oikeusvaltioperiaatteen ohella demokratian toimivuutta kaikissa Euroopan neuvoston 46 jäsenmaassa.
Suomen Lähetysseura	Ehdotamme, että kappaleen aloituksessa tehdään linkitys valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittiseen selontekoon, ulko- ja turvallisuuspoliittiseen selontekoon ja kehitysyhteistyön ylivaalikautisia tavoitteita koskeviin periaatteisiin, jotta vahvat siteet ihmisoikeuksien, kestävän kehityksen ja turvallisuuden välillä nousevat esiin demokratian edistämisen ehtona. Nähdäksemme on myös virhe jättää käsittelemättä Nato mahdollisena yhteistyöfoorumina, sikäli kun Suomen prosessin kohti jäsenyyttä voidaan olettaa kulkevan maaliinsa. Pidämme huolestuttavana, että demokratiakehityksen tueksi ulkosuhteissamme ei nosteta Suomen kauppa- tai ilmastoulkopolitiikkaa. Molemmat tarjoavat konkreettisia työkaluja rahoittaa demokratiaa tukevia interventioita ja vaikuttaa kansainvälisen sääntöperustan demokraattisten prosessien vahvistamiseksi. Nostamme esiin lisäksi, että Suomen kehitysyhteistyössä muu-ODA:n sekä muiden rahoitusvirtojen merkitys (OOF) on kasvanut vuodesta 2016 eteenpäin . Nämä kehitysrahoituksen kanavoinnin tavat eivät tue suoraan demokratiakehityksen kannalta keskeisiä rakenteita lehdistönvapaudesta korruption

	vastaiseen taisteluun, mihin demokratiapolitiikan tulisi ottaa kantaa. Lisäksi pidämme ristiriitaisena, että EU ohjaa kehitysrahoituksestaan vain muutaman prosentin kansalaisyhteiskunnan vahvistamiseen. Paikallisen kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen ja tukeminen kehittyvissä maissa on tärkeä demokratiakehityksen painopiste – tämä on pitkäkestoista työtä, ja demokratiaa puolustavat ihmisoikeusaktivistit ja muut paikalliset kansalaisyhteiskunnan toimijat kehittyvissä ja autoritäärisissä maissa tarvitsevat entistä enemmän konkreettista tukea. Demokraattisten rakenteiden tukeminen osana Suomen kauppa-, kehitys ja ilmastoulkopolitiikkaa tulee näkyä ennakoitavana, tulosperustaisena ja pitkäjänteisenä budjetointina. Parhaiten tämä onnistuu luomalla tiekartta kohti 0,7 % BKTL-osuutta kehitysyhteistyölle; myöntämällä, 0,2% osuutta vähiten kehittyneille maille, missä kansalliset instituutiot ja resurssit demokratiakehityksen tukemiseksi ovat heikoimmat ja kanavoimalla vähintään 15 % osuus kehitysyhteistyömäärärahoista kansalaisyhteiskunnan vahvistamiseen. Lisäksi Suomen tulee luoda määrälliset tavoitteet Pariisin sopimuksen artikla 9:ssä määritellylle ilmastorahoitukselle ja selkeytettävä rahoituksen suhde kehitysyhteistyöhön kanavoitavaan rahoitukseen, kuten esimerkiksi kehityspoliittinen toimikunta suosittelee.
Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi ry	Haluamme kiittää valtionhallinnossa valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman (VANUPO) sekä kansallisen lapsistrategian puitteissa tehdystä työstä. Toivomme, että sieltä kerätty osaaminen ja henki jatkaa matkaa muualle valtionhallintoon ja pysyviä nuorten osallisuuden menetelmiä jäisi käyttöön.
Suomi-Seura ry	Suomi voisi olla edelläkävijä ulkokansalaisten osallisuuden edistämisessä. Kehittämällä innovatiivisesti ulkokansalaistemme osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia ja hyödyntämällä kansainvälisiä malleja vahvistamme entisestään suomalaista demokratiaa globaalisti sekä Suomen mainetta kansalaisyhteiskuntana. Kun Suomi tekee kansainvälistä demokratiatyötä, voidaan kysyä, tulisiko maamme rajojen ulkopuolella asuville ulkokansalaisille tarjota välineitä toimia suomalaisen demokratiamallin puolestapuhujina. Kehittämällä verkkodemokratiapalveluita ulkosuomalaisille luomme edellytyksiä osallistaa myös rajojemme ulkopuolella asuvat suomalaiset. Tarvitsemme lisää tutkittua tietoa ulkosuomalaisten osallistumisesta. Kansainvälisessä EU-

	komission rahoittamassa Mobile EU electorates and democratic participation (MobilEU) -hankkeessa kartoitetaan ja selvitetään parhaillaan ulkokansalaisten poliittista osallistumista ja poliittisia oikeuksia koskevia näkemyksiä viidessä maassa (Suomi, Belgia, Puola, Portugali ja Irlanti). Ulkokansalaisille voitaisiin eurooppalaisella tasolla luoda erityiset demokratiaindikaattorit. Kansainvälisistä malleista mainittakoon kirje- ja nettiäänestämisen lisäksi valtakirjalla äänestäminen, ulkokansalaisten oma edustus parlamentissa ja ulkokansalaisten oma vaalipiiri.
Vapaa Sivistystyö ry	VST ry tukee vahvasti periaatepäätöksen linjausta YK:n kestävän kehityksen Agenda 2030-kestävyystavoitteiden seuraamista sekä Suomessa että kansainvälisesti. Vapaalla sivistystyöllä on myös varsin kattavat verkostot eurooppalaisella tasolla, esim. EAEA (European Association for the Education of Adults), sekä ICAE (International Council for Adult Education) jossa demokratia- politiikka ja -kasvatus ovat aktiivisesti esillä, viimeksi Unesco Institute for Lifelong Learning – järjestön globaalitason CONFINTEA VII-konferenssissa Marokossa, jossa 142 maan opetushallinnon ja kansalaisyhteiskunnan edustajat sopivat globaalin koulutuspolitiikan linjauksista vuoteen 2034 saakka. Kestävän kehityksen periaatteet, rauhankasvatus ja demokratian edistäminen olivat näkyvästi esillä.
Vapaa-ajattelijain liitto ry	Suomen rikoslain ns. jumalanpilkkapykälä eli tarkemmin uskonrauhan rikkomisen ensimmäinen tekotapa tulee kumota, minkä jälkeen voimme paremmin edistää demokratiaa ja sananvapautta myös koko maailmassa. Vastaavaa pykäläähän voidaan muualla käyttää opposition vaimentamiseen Suomen sakko- ja vankeusrangaistuksia ankarammilla rangaistuksilla aina kuolemantuomioon asti. Suomen tulee kansainvälisissä toimielimissä sekä kahdenvälisissä suhteissa nostaa esille uskontoon ja katsomukseen, myös uskonnottomuuteen liittyvät vakavat ihmisoikeusongelmat. Oikeus erota uskonnosta (apostasy) kuuluu uskonnon ja katsomuksen vapauteen. Myös uskontoja on voitava arvostella, niiden oppien ja käytäntöjen kritisointia ei saa tukahduttaa jumalanpilkkalaeilla (blasphemy laws). Uskonnottomien ja ateististen katsomusten tuomisen julkiseen keskusteluun pitää olla sallittua ja turvattua.
Vapauden liitto	"Politiikassa aliedustettujen ryhmien poliittisen osallistumisen vahvistaminen tukemalla kansainvälisesti puolueita"

	Anteeksi kuinka? Suomalaisten veronmaksajien rahoja halutaan kaataa poliitisesti 'sopiville' tahoille ulkomaille?
Vihreä liitto rp.	Kansainvälisen demokratiakehityksen tukeminen on erityisen olennaista ajassa, jossa yhä useammat valtiot ajautuvat kohti autoritäärisempiä hallintomuotoja ja esimerkiksi naisten oikeudet ovat yhä useammassa maassa uhattuina. Vihreät kannattaa luvussa esitettyjä toimenpiteitä kansainvälisen demokratiatyön kehittämiseksi. Lisäksi Vihreät katsoo, että demokratiakehityksen ja kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten tulee näkyä tavoitteita myös niin Suomen valtion kuin Euroopan unionin kauppapolitiikassa. Globaalissa keskinäisriippuvaisessa maailmassa demokratia- tai kehitysyhteistyötä ei voi kohdella irrallaan valtioiden harjoittamaa muuta kansainvälistä politiikkaa ja kauppapolitiikkaa. Tämän vuoksi kaikkien kansainvälisten kauppa- ja taloussopimuksien on edellytettävä tiukkoja ympäristö-, ihmisoikeus- ja työoloehtoja.

Muut

Helsingin yliopisto, Sosiologisen demokratiatutkimuksen keskus	Suomi keskittyi EU-puheenjohtajuutensa aikana vuonna 2019 esimerkillisesti oikeusvaltioperiaatteen toteutumiseen EU:n jäsenvaltioissa. Lukuisat EU:n oikeusvaltioon liittyvät prosessit ovat tällä hetkellä jumiutuneessa tilanteessa erityisesti Unkarin ja Puolan oikeusvaltiokehityksen suhteen. EU:n demokratiakehityksen tukemisen olennainen osa on näiden kehitysten proaktiviinen agendalla pitäminen myös EU:n instituutioiden sisällä. EU:n demokratiakehityksen kannalta on olennaista tunnustaa myös polarisoivan ja propagandaan pohjautuvan informaation vaikutus kansallisiin ja kansainväliseen keskustelukulttuuriin erityisesti sosiaalisessa mediassa. On syytä seurata esimerkiksi sitä, kuinka Unkarin poliittiseen kulttuuriin vakiintuneet salaliittoteoriat ilmenevät enenevissä määrin myös englanninkielisessä julkisessa keskustelussa. EU:n sisäisen demokratiakehityksen monitoroinnin kannalta on tärkeää kuunnella kriittisiä kansalaisyhteiskunnan toimijoita erityisesti Puolan ja Unkarin konteksteissa.
Kansallinen lapsistrategia	Periaatepäätösluonnoksen toimenpide-ehdotukset, joilla voidaan tukea kansainvälistä demokratiakehitystä ovat oikeansuuntaisia ja kannatettavia. Lasten oikeuksien edistämisessä kansainvälinen yhteistyö on keskeistä. Esimerkiksi kansallisen lapsistrategian

	tarkoituksena on turvata lapsia koskevien perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden tavoitteellinen ja johdonmukainen toteuttaminen erityisesti YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti. Euroopan neuvoston yhtenä pyrkimyksenä on varmistaa lasten oikeuksien suojelemiseksi ja edistämiseksi laadittujen sitovien yleismaailmallisten ja eurooppalaisten normien tehokasta täytäntöönpanoa. Tavoitteena on sisällyttää lapsen oikeudet läpileikkaavasti Euroopan neuvoston eri sektoreiden työhön ja tukea jäsenvaltioita kokonaisvaltaisessa lasten oikeuksien työssä yli ministeriörajojen ja poikkileikkaavasti ammatillista ja parlamentaarista vuoropuhelua korostaen. Tässä työssä keskeisessä asemassa on Euroopan neuvoston Lapsen oikeuksien strategia (2022-2027). Lasten oikeuksia koskeva EU-strategia sekä eurooppalainen lapsitakuu ovat myös keskeisiä lapsen oikeuksien edistämisessä. Lapsitakuun tarkoitus on tukea erityisesti haavoittuvassa asemassa olevia lapsia ja heidän perheitään ja auttaa kohdentamaan investointeja lasten hyvinvointiin. Suomessa lapsitakuuta toteutetaan osana kansallista lapsistrategiatyötä.
Suomen Humanistinen ammattikorkeakoulu	Ei erityistä lausuttavaa, näkökulmat tulivat esille jo kohdassa 6.
Åbo Akademi	Åbo Akademi finner alla dessa åtgärder viktiga. Utlåtandet är formulerat av professor Kimmo Grönlund.

Yksityishenkilöt

Yksityishenkilö 1	Työstämällä Suomen demokratiakehitys demokraattisempaan suuntaan saa itsessään olla esimerkkinä ja innoittajana muille demokratioille. Suomi on pieni maa ja sen takia ketterä kehittyjä. Rohkeilla yhteiskunnallisilla reformeilla Suomen (esim. talouden) syöksykierrettä voitaisiin oikaista esim. Suhteessa Viroon ja Ruotsiin. Suomella on loistava historia takana. Peräpeilistä näkyy meistä etääntyvä hyvinvointivaltio, mitä koetetaan tekohengittää toistuvalla velkarahalla. Nyt maksamme hintaa siitä, että emme tehneet yhteiskunnallisia reformeja, mitä muissa pohjoismaissa tehtiin 1990-luvulla. Edessä on vaikeita vuosia ja vielä vaikeampia, mikäli yhteiskunnallisia muutoksia ei tehdä. Päätöksentekemättömyydellä ja etujenperkaamisella nautimme (hyvinvointi)kyydistä vielä hetken aikaa, mutta uhraamme suomalaisten lasten tulevaisuutta.

Yksityishenkilö 2	S. 35 "Suomen erityisiä vahvuuksia demokratiatoiminnassa ovat naisten ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten osallisuuden tukeminen sekä monipuoluedialogin edistäminen. Suomi voi edistää näitä tavoitteita poliittisten instituutioiden, kuten poliittisten puolueiden ja parlamenttien, tukemisen kautta." puoluetukea on kuitenkin laajalti kritisoitu jo kotimaassakin. "kehitysyhteistyörahoituksella vahvistettiin puolueiden välisen kansainvälisen demokratiatyöjärjestö Demo Finlandin rahoituspohjaa sekä perustettiin Helsingin yliopiston yhteyteen Oikeusvaltiokeskus" kehitysyhteistyörahoituksen tällaisestakin käytöstä olisi hyvä tiedottaa laajemminkin, saattaisi kohentaa suhtautumista ko. rahoitukseen. Nythän yleisenä käsityksenä on, että rahaa lähtisi suoraan ulkomaille heikolla paikallistuntemuksella
Yksityishenkilö 3	Omat asiat ensin kuntoon, sitten muiden jos aikaa on.
Yksityishenkilö 4	Suomalaisten verorahat on käytettävä suomalaisten välttämättömien tarpeiden täyttämiseen, ei muiden maiden hallitusten tukemiseen.
Yksityishenkilö 6	Teemat ovat kannatettavia. Suomalaisen kaikinpuolisen asiantuntemuksen hyödyntäminen kansainvälisessä yhteistyössä toimii jo nyt pienimuotoisestikin eräässä "Hiiranin pisara" -hankkeessa paikallisen maahanmuuttajayhdistyksen ja yhden sisällisotaa käyvän maan erään maakunnan välillä. Tarkoitan tällä esimerkillä sitä, että kansainvälinen demokratia- ja ihmisoikeus- toiminta voi pateä vuorovaikutteisesti lisäten paikallisesti Suomessa tietoisuutta eriarvoisuudesta ja lisäten maahanmuuttajataustaisten ihmisten tietoisuutta demokratiasta ja ihmisoikeuksista. Kun ilmastonmuutos on käynnissä paraikaa, on yhdistävänä ja tärkeänä teemana puhdas vesi.

LIITE 2: Lausuntopyynnön jakelulista

Ajatushautomo Agenda
Ajatushautomo Kompassi
Ajatuspaja Toivo
Ajatuspaja Visio
Akaan kaupunki
Alajärven kaupunki
Alavieskan kunta
Alavuden kaupunki
Allergia-, Iho- ja Astmaliitto ry
Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry
Ammattiosaamisen kehittämisyhdistys AMKE ry
Aseman lapset ry
Asikkalan kunta
Askolan kunta
Auran kunta
Autismiliitto ry
Avoin Puolue r.p.
Demo Finland
Demos Helsinki
e2 Tutkimus
Eduskunnan oikeusasiamies
Eduskuntatutkimuksen keskus
Ehkäisevä päihdetyö Ehyt ry
Eläinoikeuspuolue r.p.
Eläkeläisliittojen etujärjestö EETU ry
Enonkosken kunta
Enontekiön kunta
Ensi- ja turvakotien liitto ry
Enter ry
Espoon kaupunki - Esbo stad
Etnisten suhteiden neuvottelukunta
Eurajoen kunta
Euran kunta
Euroopan hybridiuhkien torjunnan osaamiskeskus
Eurooppanuoret ry
Evijärven kunta
Familia ry
Feministinen puolue r.p.
Finlands svenska 4H
Finlands Svenska Skolungdomsförbund
Finlands svenska tankesmedja Magma r.f.
Finlandssvenska teckenspråkiga
FMA - Funktionsrätt med ansvar rf
Folkhälsan
Folktinget
Forssan kaupunki
Förbundet Finlandssvenska synskadade FSS
Haapajärven kaupunki

Haapaveden kaupunki
Hailuodon kunta
Halsuan kunta
Haminan kaupunki
Hangon kaupunki - Hangö stad
Hankasalmen kunta
Harjavallan kaupunki
Hartolan kunta
Hattulan kunta
Hausjärven kunta
Heinolan kaupunki
Heinäveden kunta
Helsingin kaupunki - Helsingfors stad
Helsingin yliopisto
Hem och Skola
Hirvensalmen kunta
Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liitto HYOL ry
Hollolan kunta
Huittisten kaupunki
Humanistinen ammattikorkeakoulu (Humak)
Humppilan kunta
Hyrynsalmen kunta
Hyvinkään kaupunki
Hämeenkyrön kunta
Hämeenlinnan kaupunki
Ihmisoikeuskeskus
Ihmisoikeusliitto ry
Iin kunta
Iisalmen kaupunki
Iitin kunta
Ikaalisten kaupunki
Ikäinstituutin säätiö sr
Ilmajoen kunta
Ilomantsin kunta
Imatran kaupunki
Inarin kunta
Ingå kommun - Inkoon kunta
Invalidiliitto ry
Isojoen kunta
Isokyrön kunta
Itä-Suomen yliopisto
Jakobstad - Pietarsaaren kaupunki
Janakkalan kunta
Joensuun kaupunki
Jokioisten kunta
Joroisten kunta
Joutsan kunta
Juankosken kaupunki
Julkisen sanan neuvosto
Juukan kunta
Juupajoen kunta

Juvan kunta
Jyväskylän kaupunki
Jyväskylän yliopisto
Jämijärven kunta
Jämsän kaupunki
Järvenpään kaupunki
Kaarinan kaupunki
Kaavin kunta
Kajaanin kaupunki
Kalajoen kaupunki
Kalevi Sorsa -säätiö
Kangasalan kunta
Kangasniemen kunta
Kankaanpään kaupunki
Kannonkosken kunta
Kannuksen kaupunki
Kansainvälisten ihmisoikeusasiain neuvottelukunta (IONK)
Kansalaisareena ry
Kansalaisliitto r.p.
Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta
Kansallinen Kokoomus r.p.
Kansallinen koulutuksen arviointikeskus KARVI
Kansallisen lapsistrategian sihteeristö
Karijoen kunta
Karkkilan kaupunki
Karstulan kunta
Karvian kunta
Kaskisten kaupunki - Kaskis stad
Kauhajoen kaupunki
Kauhavan kaupunki
Kauniaisten kaupunki - Grankulla stad
Kaustisen kunta
Kehittämiskeskus Opinkirjo ry
Kehityspoliittinen toimikunta
Kehitysvammaliitto ry
Keiteleen kunta
Kemijärven kaupunki
Kemin kaupunki
Keminmaan kunta
Kempeleen kunta
Keravan kaupunki
Keski-Suomen Yhteisöjen Tuki ry
Keuruun kaupunki
Kihniön kunta
Kimitoö kommun - Kemiönsaaren kunta
Kinnulan kunta
Kirkkohallitus
Kirkkonummen kunta - Kyrkslätt kommun
Kiteen kaupunki
Kittilän kunta
Kiuruveden kaupunki

Kivijärven kunta
Kokemäen kaupunki
Kokkolan kaupunki - Karleby stad
Kolarin kunta
Kolttien kyläkokous
Konneveden kunta
Kontiolahden kunta
Koordinaatti
Korjausliike r.p.
Korsholm kommun - Mustasaaren kunta
Korsnäs kommun
Kotkan kaupunki
Kouvolan kaupunki
Kristallipuolue r.p.
Kristinestad - Kristiinankaupunki
Kronoby kommun - Kruunupyyn kunta
Kuhmoisten kunta
Kuhmon kaupunki
Kulttuuri- ja taidealan keskusjärjestö KULTA ry
Kuntoutussäätiö sr
Kuopion kaupunki
Kuortaneen kunta
Kurikan kaupunki
Kustavin kunta
Kuurojen liitto ry
Kuusamon kaupunki
Kynnys ry
Kyyjärven kunta
Kärkölän kunta
Kärsämäen kunta
Lahden kaupunki
Laihian kunta
Laitilan kaupunki
Lapin yliopisto
Lapinjärven kunta - Lappträsk kommun
Lapinlahden kunta
Lappajärven kunta
Lappeenrannan kaupunki
Lapsiasiavaltuutetun toimisto
Lapuan kaupunki
Larsmo kommun - Luodon kunta
Lastensuojelun Keskusliitto ry
Laukaan kunta
Lemin kunta
Lempäälän kunta
Leppävirran kunta
Lestijärven kunta
Liberaalipuolue - Vapaus valita r.p.
Liedon kunta
Lieksan kaupunki
Liike Nyt r.p.

Liikenne- ja viestintäministeriö
Liikenne- ja viestintävirasto Traficom
Limingan kunta
Liperin kunta
Lohjan kaupunki - Lojo stad
Loimaan kaupunki
Lopen kunta
Loviisan kaupunki - Lovisa stad
Luhangan kunta
Lumijoen kunta
Luonto-liitto ry
Luumäen kunta
Luvian kunta
Maa- ja metsätalousministeriö
Maaseudun sivistysliitto ry
Maaseutupolitiikan neuvosto MANE
Malax kommun - Maalahden kunta
Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry
Marttilan kunta
Maskun kunta
Medialiitto ry
Merijärven kunta
Merikarvian kunta
Miehikkälän kunta
MIELI Suomen Mielenterveys ry (MIELI)
Miesjärjestöjen keskusliitto ry
Mikkelin kaupunki
Moniheli ry
Muhoksen kunta
Muistiliitto ry
Multian kunta
Muonion kunta
Muuramen kunta
Mynämäen kunta
Myrskylän kunta - Mörskom kommun
Mäntsälän kunta
Mänttä-Vilppulan kaupunki
Mäntyharjun kunta
Naantalin kaupunki
Naisasialiitto Unioni ry
Naisjärjestöjen keskusliitto ry
Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry
Nakkilan kunta
Natur och Miljö rf
Nivalan kaupunki
Nokian kaupunki
Nousiaisten kunta
Nuorisotutkimusverkosto
Nuorisovaltuustojen liitto Nuva ry
Nuorten Akatemia ry
Nuorten Suomi ry

Nurmeksen kaupunki
Nurmijärven kunta
Nykarleby stad - Uusikaarlepyyn kaupunki
Näkövammaisten Keskusliitto ry
Närpes stad - Närpiön kaupunki
Oikeuskanslerinvirasto
Oikeusministeriö
Oikeusvaltiokeskus
Open Knowledge Finland ry
Opetus- ja kulttuuriministeriö
Opetusalan Ammattijärjestö OAJ ry
Opetushallitus
Opintokeskus Sivis
Orimattilan kaupunki
Oripään kunta
Oriveden kaupunki
Oulaisten kaupunki
Oulun kaupunki
Outokummun kaupunki
Padajoen kunta
Paimion kaupunki
Paltamon kunta
Pargas stad - Paraisten kaupunki
Parikkalan kunta
Parkanon kaupunki
Patentti- ja rekisterihallitus (PRH)
Pedersöre kommun - Pedersören kunta
Pelastakaa Lapset ry
Pelkosenniemen kunta
Pellon kunta
Perhon kunta
Pertunmaan kunta
Perussuomalaiset r.p.
Perustuslakivaliokunta
Petäjäveden kunta
Pieksämäen kaupunki
Pielaveden kunta
Pihtiputaan kunta
Piraattipuolue r.p.
Pirkkalan kunta
Plan International Suomi sr
Polvijärven kunta
Pomarkun kunta
Porin kaupunki
Pornaisten kunta
Porvoon kaupunki - Borgå stad
Posion kunta
ProLukio ry
Prometheus-leirin tuki ry
Pudasjärven kaupunki
Pukkilan kunta

Punkalaitumen kunta
Puolangan kunta
Puolustusministeriö
Puumalan kunta
Pyhtään kunta - Pyttis kommun
Pyhäjoen kunta
Pyhäjärven kaupunki
Pyhännän kunta
Pyhärannan kunta
Pälkäneen kunta
Pöytyän kunta
Raahen kaupunki
Raision kaupunki
Rantasalmen kunta
Ranuan kunta
Raseborg stad - Raaseporin kaupunki
Rauhankasvatusinstituutti ry
Rauman kaupunki
Rautalammin kunta
Rautavaaran kunta
Rautjärven kunta
Reisjärven kunta
Riihimäen kaupunki
Ristijärven kunta
Romaniasiain neuvottelukunta
Rovaniemen kaupunki
Ruokolahden kunta
Ruoveden kunta
Ruskon kunta
Rääkkylän kunta
Saamelaiskäräjät
Saarijärven kaupunki
Sallan kunta
Salon kaupunki
SámiSoster ry
SAMS Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf
Sastamalan kaupunki
Sauvon kunta
Savitaipaleen kunta
Savonlinnan kaupunki
Savukosken kunta
Seinäjoen kaupunki
Seitsemän tähden liike r.p.
Seta ry
Sievin kunta
Siikaisten kunta
Siikajoen kunta
Siikalatvan kunta
Siilinjärven kunta
Simon kunta
Sinimusta Liike r.p.

Sipoon kunta - Sibbo kommun
Sisäministeriö
Siuntion kunta - Sjundeå kommun
Sivistysliitto Kansalaisfoorumi SKAF ry
Sodankylän kunta
Soinin kunta
Someron kaupunki
Sonkajärven kunta
Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA
Sosiaali- ja terveysministeriö
SOS-Lapsikyläsäätiö sr
SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry
Sotkamon kunta
Soveltava Liikunta SoveLi ry
Sulkavan kunta
Suomalaiset kehitysjärjestöt - Finnish Development NGOs Fingo ry
Suomen 4H-liitto ry
Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto – SAKKI ry
Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra
Suomen Jazzliitto ry
Suomen Journalistiliitto ry
Suomen Kansa Ensin r.p.
Suomen kansallinen vaalitutkimuskonsortio
Suomen Kommunistinen Puolue r.p.
Suomen Kotiseutuliitto ry
Suomen Kristillisdemokraatit (KD) r.p.
Suomen Kuntaliitto ry
Suomen Kylät ry
Suomen Latu ry
Suomen Lukiolaisten Liitto ry
Suomen luonnonsuojeluliitto ry
Suomen Lähetysseura ry
Suomen NNKY-liitto ry
Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi ry
Suomen Olympiakomitea ry
Suomen Omakotiliitto ry
Suomen Opiskelija-Allianssi – OSKU ry
Suomen pakolaisapu ry
Suomen Palloliitto ry
Suomen Partiolaiset ry
Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK ry
Suomen Perusta -säätiö
Suomen Punainen Risti
Suomen Rehtorit ry
Suomen Setlementtiliitto ry
Suomen Venäjänkielisten Keskusjärjestö SVK ry
Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI ry
Suomen ylioppilaskuntien liitto SYL ry
Suomen Yrittäjät ry
Suomi Seura ry
Suomussalmen kunta

Suonenjoen kaupunki
Svenska folkpartiet i Finland r.p.
Sysmän kunta
Säkylän kunta
Säätiöt ja rahastot ry
Taipalsaaren kunta
Taivalkosken kunta
Taivassalon kunta
Taksvärkki ry
Tammelan kunta
Tampereen kaupunki
Tampereen yliopisto
Tasa-arvovaltuutetun toimisto
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL)
Tervolan kunta
Tervon kunta
Teuvan kunta
Tietosuojavaltuutetun toimisto
Tilastokeskus
Tl. Kosken kunta
Tohmajärven kunta
Toholammin kunta
Toivakan kunta
Tornion kaupunki
Trans ry
Transparency International Suomi ry
Trasek ry
Turun kaupunki - Åbo stad
Turun yliopisto
Turvallisuuskomitea / sihteeristö
Tuusniemen kunta
Tuusulan kunta
Tyrnävän kunta
Työ- ja elinkeinoministeriö
Ulkoministeriö
Ulkopoliittinen instituutti
Ulkosuomalaisparlamentti
Ulvilan kaupunki
Urjalan kunta
Utajärven kunta
Utsjoen kunta
Uuraisten kunta
Uusikaupunki
Vaalan kunta
Vaasan kaupunki - Vasa stad
Vaasan yliopisto
Valkeakosken kaupunki
Valtakunnalliset eläkeläisjärjestöt VENK ry
Valtimon kunta
Valtion nuorisoneuvosto
Valtioneuvoston kanslia

Valtiovarainministeriö
Vammaisfoorumi ry
Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE
Vanhus- ja lähimmäispalveluliitto VALLI ry
Vanhusasiavaltuutetun toimisto
Vanhustyön keskusliitto ry
Vantaan kaupunki - Vanda stad
Vapaa-ajattelijain liitto ry
Vapauden liitto r.p.
Varkauden kaupunki
Vasemmistofoorumi ry
Vasemmistoliitto r.p.
Vehmaan kunta
Vesannon kunta
Vesilahden kunta
Vetelin kunta
Vieremän kunta
Vihdin kunta
Vihreä liitto r.p
Viitasaaren kaupunki
Vimpelin kunta
Virolahden kunta
Virtain kaupunki
WWF Suomi sr
Vörå kommun - Vöyrin kunta
Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto
Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto
Yleisradio
Ylitornion kunta
Ylivieskan kaupunki
Ylöjärven kaupunki
Ympäristöministeriö
Ypäjän kunta
Åbo Akademi
Ähtärin kaupunki
Äänekosken kaupunki